

БЕЛОПАЛАНЧКИ ЗБОРНИК

15 (2019)

БЕЛА ПАЛАНКА, 2019.

БЕЛОПАЛАНАЧКИ ЗБОРНИК 15 (2019)

Годишњак радова

Издавач

Народна библиотека „Вук Караџић“ Бела Паланка

За издавача

Милан Спасић

Програмски савет

Проф. др Љубиша Митровић, председник;
Проф. др Љубисав Ћирић; др Тома Ристић; мр Владета Живковић; Милан
Спасић, управник Библиотеке; Видојко Крстић, адвокат у пензији;
Радијана Живковић

Редакција

мр Мирослав Живковић;
Драган Крстић; Иванка Косанић; Јован Младеновић; Алекса Поповић

Главни и одговорни уредник

Живота В. Јоцић

Лектор

Ирена Рангелов

Секретар Редакције

Ирена Рангелов

Графичка припрема

Жељко Цајић

Штампа

Медивест, Ниш

Тираж

350

ISSN 1452 – 9084

PROCEEDINGS OF BELA PALANKA

15 (2019)

BELA PALANKA, 2019.

PROCEEDINGS OF BELA PALANKA 15 (2019)

Annual of articles

Publisher

Public Library „Vuk Karadžić“ Bela Palanka

For Publisher

Milan Spasić

Programme Council

Ljubiša Mitrović, PhD professor, Reeve;
Ljubisav Ćirić, PhD professor; Dr Toma Ristić; Vladeta Živković, M.Sc.; Milan
Spasić, Chairman of the Library; Vidojko Krstić, retired solicitor; Radijana
Živković

Editorial Board

Miroslav Živković, M.Sc.;
Dragan Krstić; Ivanka Kosanić; Jovan Mladenović; Aleksa Popović.

Editor in Chief

Života V. Jocić

Proofreader

Irena Rangelov

Secretary of the Editorial Board

Irena Rangelov

Graphic Design

Željko Cajić

Print

Medivest, Niš

Circulation

350

ISSN 1452 – 9084

С а д р ж а ј

СВ. НИКИТА РЕМЕЗИЈАНСКИ

Ђорђе Перић (Београд) <i>Употреба Псалама у „Поукама“ св. Никите Ремезијанског, са посебним освртом на Псалам 119, стих 105.....</i>	11
---	----

ИСТОРИЈА

Живота В. Јоцић (Београд) <i>Дивљански монаси 1891-1918. г. и изградња манастирске цркве .....</i>	29
Лола Ђурђевић – Градимир Маринковић (Београд) <i>Белопаланчани у немачким логорима у Норвешкој од 1942. до 1945. године</i>	83

ЈЕЗИК

Љубисав Н. Ћирић (Београд) <i>Ређија – с њу и без њу. Записи из лужничког говора .....</i>	143
---	-----

ОНОМАСТИКА

Драгољуб Златковић (Пирот) <i>Надимци из пиротског краја и суседних области .....</i>	151
--	-----

ЛИЧНОСТИ И ДЕЛА

Векослав Пејчић (Београд) <i>Сећање на пиротског великана др Илију Николића (1922-2008) .....</i>	207
--	-----

КАЗИВАЊА И ДОКУМЕНТИ

Градмир Маринковић (Београд) <i>Приче из белопаланачког Буџака .....</i>	233
Братислав Петровић (Бела Паланка) <i>Сувопланински ликови .....</i>	249

ФЛОРА

Лола Ђурђевић (Београд) <i>Алелопатија Српске рамонде (Ramonda serbica Рапч. 1874.) терцијарног реликта и ендемита Балканског полуострва .....</i>	257
---	-----

КЊИЖЕВНОСТ

Вања Радојичић (Ниш) <i>Песме белопаланачке .....</i>	281
--	-----

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

Алекса М. Поповић (Бела Паланка) <i>Свеобухватна студија о окупацији пиротског краја у Великом рату (Предраг М. Видановић, Пиротски крај у европском вртлогу 1912-1918. Историјски приказ посвећен становништву пиротског краја, Историјски архив Пирот, Пирот 2015.) .....</i>	291
Оливера С. Марковић (Ниш), <i>О мучењу надом (Милан Митић, Дrame и монодраме, приредио Ново Томић, Бела Паланка: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2018) .....</i>	295

Ана Митић Стошић (Врање)	
<i>Хумористична сижејна структура и карактеризација ликова у делу</i> <i>Братислава Петровића С'н ил јава, 2018.</i>	301
IN MEMORIAM	
Златица Младеновић (Бела Паланка)	
<i>Живојин Митић (1937-2019)</i>	309
Гордана Илић (Црвена Река)	
<i>Душан Јовановић (1947-2019)</i>	311
БИБЛИОГРАФИЈА	
Алекса М. Поповић (Бела Паланка)	
<i>Библиографија радова часописа Белопаланачки зборник: годишњак</i> <i>радова</i>	317
ХРОНИКА	
Алекса М. Поповић (Бела Паланка)	
<i>Гостовање председника САНУ, Проф. др Владимира Костића на</i> <i>промоцији Белопаланачког зборника</i>	369
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	373

Content

St. NIKITA OF REMESIANA

Đorđe Perić (Belgrade)

<i>The Use of the Psalms in the St. Nikita's Morals. With the Specially Review on the Psalm 119, Vers 105</i>	11
---	----

HISTORY

Života V. Jocić (Belgrade)

<i>Divljana's Monks 1891-1918 and the Building of the Monastery Church</i>	29
--	----

Lola Đurđević, Gradimir Marinković (Belgrade)

<i>People from Bela Palanka in the German Lagers in the Norway from 1942 to 1945</i>	83
--	----

LANGUAGE

Ljubisav N. Ćirić (Belgrade)

<i>Rečija – With and Without them</i>	143
---	-----

ONOMASTIC

Dragoljub Zlatković (Pirot)

<i>The Nicknames from the Pirot Region and the Adjacent Areas</i>	151
---	-----

PERSONALITIES AND OPUSES

Vekoslav Pejčić (Belgrade)

<i>The Memory of the Pirot's Giant dr Ilija Nikolić (1922-2008)</i>	207
---	-----

SAYING AND DOCUMENTS

Gradimir Marinković (Belgrade)

<i>Stories from Bucak</i>	233
---------------------------------	-----

Bratislav Petrović (Bela Palanka)

<i>Figures of Suva Planina</i>	249
--------------------------------------	-----

FLORA

Lola Đurđević (Belgrade)

<i>Allelopaty of the Serbian Ramonda (Ramonda serbica Panč.1874.) as the tertiary relict and the endemites of the Balkan Peninsula</i>	257
--	-----

LITERATURE

Vanja Radojčić (Niš)

<i>Poem of Bela Palanka</i>	281
-----------------------------------	-----

REVIEWS

Aleksa M. Popović (Bela Palanka)

<i>A Universal Study of the Occupation of the Pirot Region during the Great War (Predrag M. Vidanović, Pirotski kraj u evropskom vrtlogu 1912-1918. Istorijski prikaz posvećen stanovništvu pirotskog kraja, Historical Archiv of Pirot, Pirot 2015)</i>	291
--	-----

Olivera S. Marković (Niš)	
<i>About the Agony in the Hope (Milan Mitić, Drame i monodrame, Ordered by Novo Tomić, Bela Palanka: Public Library „Vuk Karadžić“, 2018) .....</i>	295
Ana Mitić Stošić (Vranje)	
<i>Humorous Topic's Structure and Characterization of the Character Figure in the Bratislav Petrović's Piece S'n il'java .....</i>	301
IN MEMORIAM	
Zlatica Mladenović (Bela Palanka)	
<i>Živojin Mitić (1937-2019) .....</i>	309
Gordana Ilić (Crvena Reka)	
<i>Dušan Jovanović (1947-2019) .....</i>	311
BIBLIOGRAPHY	
Aleksa M. Popović (Bela Palanka)	
<i>Bibliography of the texts of the Annual Belopalanački zbornik: godišnjak radova .....</i>	317
CHRONICLE	
Aleksa M. Popović (Bela Palanka)	
<i>Visiting on the Promoting of the Belopalanački zbornik by the SASA President, Vladimir Kositić, PhD Professor .....</i>	369
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	373

СВ. НИКИТА
РЕМЕЗИЈАНСКИ

УПОТРЕБА ПСАЛАМА
У „ПОУКАМА“ СВ. НИКИТЕ РЕМЕЗИЈАНСКОГ
са посебним освртом на псалам 119, стих 105

1. Псаламски цитати у „Поукама“ св. Никите Ремезијанског

У сачуваним проповедима св. Никите Ремезијанског на латинском језику, са насловом „Поуке“ објављене у наше дане, аутор је наводио велики број цитата из песничке збирке „Псалми“ (1-150) који се по предању приписују израелском цару Давиду (= „Љубљени“, владао: 1000-970, пре Христа). Прелиставајући „Поуке“ св. Никите, из његове књиге „Сабраних дела“¹ запажамо цитиране поједине стихове великог броја псалама.

У поуци *Палој девојци* употребљени су псаламски цитати: Пс: 7, ст. 14; Пс. 68, ст. 13; Пс. 45, ст. 10-11; Пс. 45, ст. 10; Пс. 142, ст. 5; Пс. 73, ст. 27; Пс. 22, ст. 15; Пс. 38, ст. 1-10; Пс. 30, ст. 9; Пс. 88, ст. 10; Пс. 146, ст. 7-8; Пс. 119, ст. 83; Пс. 13, ст. 2; Пс. 39, ст. 11 и 13; Пс. 35, ст. 16.

У поуци *О спознању Бога*, : Пс. 100, ст. 3; Пс. 84, ст. 4.

У поуци *О спознању Бога (2)*: Пс. 111, ст. 10; Пс. 103, ст. 22.

У поуци *О обликовању душе*: Пс. 33, ст. 15; Пс. 100, ст. 3.

У поуци *О Божијем предодређењу*, : Пс. 62, ст. 12.

У поуци *О Светом Духу*, : Пс. 119, ст. 91; Пс. 33, ст. 6; Пс. 104, ст. 30.

У поуци *О Светом Духу (2)*: Пс. 50, ст. 16; Пс. 50, ст. 21; Пс. 6, ст. 1; Пс. 139, ст. 7; Пс. 143, ст. 10; Пс. 32, ст. 4; Пс. 51, ст. 10; Пс. 99, ст. 5.

У поуци *О молитви*, : Пс. 40, ст. 2.

У поуци *О бдењу*, : Пс. 104, ст. 23; Пс. 63, ст. 6-7; Пс. 19, ст. 12-13; Пс. 88, ст. 1; Пс. 119, ст. 55; Пс. 134, ст. 1; Пс. 119, ст. 62; Пс. 132, ст. 3-5; Пс. 76, ст. 5; Пс. 77, ст. 2; Пс. 92, ст. 1-2; Пс. 34, ст. 8; Пс. 1, ст. 2; Пс. 109, ст. 7.

У поуци *О песмама хвале и похвалним беседама*, : Пс. 150, ст. 6; Пс. 69, ст. 30-31; Пс. 49, ст. 23; Пс. 49, ст. 14; Пс. 147, ст. 1; Пс. 119, ст. 164; Пс. 35, ст. 28; Пс. 18, ст. 3; Пс. 47, ст. 7.

У поуци *О светом символу (3)* : Пс. 87, ст. 6; Пс. 110, ст. 1; Пс. 121, ст. 8.

У поуци *О светој тајни крштења*, : Пс. 2, ст. 7; Пс. 80, ст. 4.

У поуци *О прасликама свете тајне причешћа*, : Пс. 2, ст. 3; Пс. 51, ст. 7; Пс. 43, ст. 4; Пс. 103, ст. 5; Пс. 110, ст. 4; Пс. 33, ст. 9.

¹ Свети Никита Ремезијански: „Сабрана дела“, књига 1, приредили Живота Јоцић, Радомир Поповић, превела с латинског Душица Петровић, Београд 2007.

У поуци *О светој тајни причешћа*, : Пс. 23, ст. 1-4, ст. 5; Пс. 113, ст. 4; Пс. 18, ст. 2; Пс. 2, ст. 7.

У поуци *Како треба да се молимо*, : Пс. 141, ст. 3; Пс. 7, ст. 10; Пс. 8, ст. 1; Пс. 8, ст. 1-8.

Када пребројимо све цитате видимо да је св. Никита Ремезијански у својим „Поукама“ употребио преко 50 псалама, што значи *трећину* од 150. псалама које садржи поетска збирка „Псалми“. И у својој химни *Тебе Бога хвалим*, у трећој редакцији текста, налазимо додатих још 7 строфа, од којих су неке уствари цитати псалама и познати су у српском православном богослужењу и данас у *певаном облику*. Тако, неколицина стихова из поменуте свехришћанске молитвене песме Св. Тројици Те Деум на српском и на црквенословенском гласе:

српски текст:²

црквенословенски:³

*Спаси Господе људе твоје
и благослови наслеђе твоје*

(Прокимен „Октоиха“, Псалам 28, ст. 9)

*Спаси Господи људи твоја
и благослови достојаније твоје.*

*Ти (Христe) са десне стране Бога
у слави Очевој стојиш*

(Славословије, „Октоих“)

*Сједјај о деснују Отца,
помилуј нас!*

*Свакога дана благосиљамо Те,
Име Твоје, Господе, хвалимо
у вечност и у векове векова*

(Славословије, „Октоих“, Псалам 145, ст. 2)

*На всјак ден благословљу Тја
и восхваљу имја Твоје
в вјек и во вјек вјека.*

*Удостој нас, Господе, и сачувај
у дан тај без греха.*

(Славословије, „Октоих“,)

*Сподоби, Господи в ден сеј
без грјеха сохранили сја нам;*

*Нека буде милост твоја, Господи,
на нама,
како смо се уздали у Тебе*

(Славословије, „Октоих“, Псалам, 33, ст. 22; 71, 1)

*Буди, Господи, милост Твоја
на нас,
јакoже уповахом на Тја.*

² Сви стихови наведени према „уобичајеној верзији“ у „Сабраним делима“ св. Никите Ремезијанског, књига I, Београд 2007, стр. 79 и 78.

³ Сви стихови на црквенословенском наведени према „Осмогласнику“ Стевана Ст. Мокрањца, Београд 1964, на разним страницама под насловом „Славословије“ у свих 8 гласова.

*У Тебе сам се, Господе уздао,
да не пропаднем заувек.*

*На Тја, Господи, уповахом
да не постижеш сја во вјек.*

Амин.

(Псалам, 31, ст. 1)

*Тебе, стога, молимо
слугама својим помози,
које искупи драгоценом крвљу.*

*Тебе убо просим:
помози рабом твојим.
иже чесноју крвију
откупи јеси.⁴*

Помилуј нас, Господе, помилуј нас! Помилуј нас, Господи, помилуј нас!

Шта нам говоре ова поређења? У српском „Октоиху“ (Осмогласнику) постоје исти псалми, уграђени у један *прокимен* и у *Славословије*, у посебну групу текстова који се поју у православној цркви на литургији *Јутрења*. Познато је да је „Осмогласник“ у православној цркви ревидирао и средио текстове св. Јован Дамаскин (о. 672-776), песник-мелод, и то када је био монах чувене Лавре Св. Саве Освећеног. Св. Сава Освећени (439-532) је написао *Јерусалимски типик* у коме су установљена правила за служење литургија (Св. Јована Златоустог, Св. Василија Великог, Св. апостола Јакова, Светих Пређеосвећених дарова). Св. Јован Златоусти (о. 347-407) и Св. Василије Велики (о. 330-378) живели су у IV веку на истоку, када је на западу била „медиоланска“ или миланска скупина великих светитеља цркве на челу са Св. Амвросијем Медиоланским, којој је припадао и Св. Никита Ремезијански заједно са другим часним монасима, монахом-песником Павлином Нолским, ђаконом Феликсом, ђаконом Савином⁵ и другима. Према томе, сви горњи текстови који се наводе у свехришћанској химни *Тебе Бога хвалимо* били су познати и на истоку и на западу у IV веку и појали се на језику народа коме је припадао одређени духовник: на латинском, на сирском, на грчком, на јеврејском, на коптском; а од IX века, захваљујући Св. Кирилу (Константину) и његовом преводу „Осмогласника“ на словенским језицима православних народа: Бугара, Срба, Руса и Белоруса. Наведене песме из „Славословија“ певале су се на истоку, али како видимо и на западу. Њих је било више него што их налазимо у тзв. уобичајеној верзији текста песме *Te Deum laudamus*. То нам показује православно *Славословије*

⁴ Овај и следећи стих преузети из црквенословенског текста химне *Тебе Бога хвалим*, који је користио и Ст. Ст. Мокрањец у својој истоименој композицији. глас 4. (једногласни запис у „Страном пјенију“, који је сачувао Мокрањчев ђак, прота Мирко Павловић).

⁵ Овај ђакон Савин наводи се у житију Св. Василија Великог, митрополита Кападокије у Малој Азији у следећој реченици: „Године 372. обрете се на Истоку један ђакон Миланске Цркве по имену Савин и Св. Василије искористи да са групом Источних епископа пошаље по њему писма разним епископима у Илирији, Италији и Галији.“ (в. „Житија светих“, превео о. Јустин Поповић, за јануар, Београд 1972, с.874. Радило се на уједињењу цркава Истока и Запада. Један од тих епископа из Илирије, који је био упознат са садржајем писама Св. Василија био је вероватно и епископ св. Никита Ремезијански.

из „Октоиха“ у коме је на видном месту наведен стих 12 псалма 119 о коме ћемо и посебно говорити, који се поје наглашено, чак трипут:

*Благословен јеси, Господи,
научи мја оправданијем Твојим.*

*Tu benedicte, Jehova,
doce me statuta Tua!*

Довољно је још напоменути, да се стих 12, псалма 119, као и сви стихови из *Славословија* у православном „Осмогласнику“ пева на посебне црквене *напеве у свих осам гласова*. Сваке недеље други глас.

Певаној црквеној поезији из Старог и Новог Завета св. Никита Ремезијански посветио је, као што рекосмо, један посебан сјајан оглед *О песмама хвале и похвалним беседама* у којима је говорио: а) о псалмима и б) о библијским светим песмама старих Јевреја, чији се текстови налазе у разним књигама Старог завета. Он их све зна и набраја: „Са Мојсијем певамо у оним дугим песмама моћ Господњу (Изл. 15; Понз. 32, 1-43). Са Аном (мајком пророка Самуила), некад јаловом, сад плодном, хвалом Божијом која носи слику Цркве, утврђујемо срца (1 Сам. 2, ст. 1-10). Са Исаијом ноћу стражаримо (бдимо), (Ис. 26, ст. 9-20). Са Авакумом појемо хвалу (Авк. 3, ст. 1-19). Са Јоном, са Јеремијом, најсветијим пророцима певамо молећи се (Јона 2, ст. 3-9; Пл. Јер. 5, ст. 1-22). Са тројицом дечака као у пећи остављеним, пошто је призвана сва творевина, благодаримо Творцу свега (Дан. 3). Са Јелисаветом: *Велича душа моја Господа* (Лк. 1, ст. 46).“ Пошто је навео сва она места у Светом Писму у којима су се поред псалама појале и „Песме хвале“, он је додао још једну коју други не спомињу: „у *Књизи о Судијама*, како је Девора (Debbora), жена високог порекла, вршила ову службу“ (Суд. 5, дт. 1-31).

Св. Никита је у овој поуци износио и своје мишљење о равноправности мушких и женских хришћана. Он истиче, најпре, да је Мојсије „научио и мушки и женски род да певају Богу победоносну песму, док су он и сестра (Маријам) предводили. Погледај, каже он, како су многи, не само мушкарци, већ и жене испуњене божанским духом, певале тајне Божије.“ И много лепих замисли исказао је св. отац Никита у тој поуци и то у тако давно време, у IV веку по Христу. Завршићу закључком да је св. Никита, епископ Ремезијане био не само добар познавалац псалама и песама хвале, које је знао појати у оно давно доба, него и одличан појац, као и вођа певачког хора, који се овде спомиње. Само у две реченице то је у поуци назначио; да је беседио на „скупу који се сабрао ради појања похвалних песама“ и „то су оне (песме) које овај наш скуп јасним гласом поје.“ Поред материјалних ствари које су постојале у његовој владичанској резиденцији, поред цркава и манастира у његовој епархији, који нам оживљавају постојање једног светог човека на тлу данашње Ремезијане, треба узети у обзир и његове списе, његов Те

Deum, па ево и његово знање појања, врлине из којих се оцртава и његов моћан духовни портрет Божијег свештеника и лик светитеља чији спомен траје и данас.

2. Нека запажања о псалму 119 и стиху 105

У збирци *Псалама* цара Давида Псалмопевца пажњу привлачи псалам 119, а посебно стих 105. Текст псалма 119 најдужи је у збирци Давидових псалама и има 176 стихова. Својом дужином текста одскаче од свих других псаламских текстова. Написан је са извесним планом и непознати песник, а то није био цар Давид, дао му је тај облик и ту дужину текста, употребивши *акростих* састављен од првих слова јеврејске азбуке.⁶ Песник је употребио 22 слова јеврејске азбуке, а свако слово садржи 8 стихова, тако да збир стихова помножен са бројем слова даје 176 стихова. На тај начин псалам 119 је изузетно од других псалама у збирци Давида Псалмопевца добио заокружену целину текста и по свом облику, форми, разликује се од свих других 150 текстова у песничкој збирци *Псалми*.

Збирка *Псалама* Давидових издавана је безброј пута, како уз издање *Старог*, тако и *Новог Завета*, и преведена готово на све познате светске језике, а у њеном саставу и псалам 119. Посебно би било утврдити да ли је приликом превода акростих поштован? Односно да ли је сваких 8 стихова издвојено и обележено словом јеврејске азбуке, акростихом који је постојао у оригиналу? То је веома тешко утврдити, па се тиме нећемо бавити ни у овом раду. Али, ево нешто у том правцу.

Преда мном су три издања *Псалама* до којих сам дошао не тражећи их посебно. То су: издање *црквенословенско руске редакције*, којим се српска црква служила од 1730.⁷, затим превод *српски* најпознатијег српског лингвисте Ђуре Даничића (1825-1882), из 1864.⁸ и једно *латинско* издање.⁹ Поседујем и једно литографско издање СРПСКОГ текста само псалма 119¹⁰, а наследио сам и једно старо мађарско издање псалама са нотама.¹¹ Латинско, а с њим мађарско издање имају у псалму 119, у заглављу знак јеврејске

⁶ Постоје разне врсте акростиха који песници употребљавају у својој поезији. Најпознатији су: *ауторски акростих*, са угравираним именом песника песме, и *акростих посвете*, који носи име девојке у чију је част акростихована песма написана и посвећена. Овај акростих се назива *азбучни акростих* и састављен је од првих слова јеврејске азбуке, односно јеврејског писма. Спада међу најстарије примере употребљених акростиха у историји песништва старог Истока.

⁷ "ФАЛТИРЬ", напечатася въ Бѣлградѣ въ Типографіи Княжеско-Сербской, мѣсеца Ноемвриа [1849].

⁸ ПСАЛМИ Давидови, превео Ђуро Даничић, Издање: У Београду 1956.

⁹ PSALMI DAVIDIS, Impressa Hanoviae A. D. 1624, Typis Wecheliani (Izdanje: Berolini MDCCCCI).

¹⁰ „РЕЧ ЈЕ ТВОЈА ЖИЖАК МОЈОЈ СТОПИ“, ПСАЛАМ 119, препев за народ А(лександар) Бирвиш, Пећ 1972. (Издаје „Дом омладине“, одговорни уредник: Симо Ралевић). Издање веома ретко.

¹¹ SZENT DAVID, kiraly és próféta SZÁZÖTVEN ZSOLTÁRA (a Francia nóták és versek szerint), magyar versekre fordítottak) SZENCZI MOLNÁR ALBERT. (Izdanje BUDAPEST, Hornyanszky Viktor, b. g. prema licenci iz 1739. godine). Уз сваки псалам, па и овај, исписане су и ноте тзв. квадратном нотацијом.

азбуке уланчане у акростих и увек одвојених 8 стихова који припадају сваком слову. Издање *Псалтира* на црквенословенском, којим су се у литургијске сврхе служили Срби и Руси у тексту псалма 119 нема ни слова јеврејске азбуке у акростиху, нити уз свако слово одвојених осам стихова које сваком одређеном слову припадају. Исто је и са српским преводом Ђуре Даничића.¹² Најзад, издање *Псалма 119*, који је препевао „за народ“, у десетерцима „проповедник Београдске цркве“ Александар Бирвиш (1928-2015), урађено је према јеврејском тексту, поштујући у свему акростих јеврејске азбуке где је свако слово означено према изговору, и сваких 8 стихова који припадају једном слову посебно су одвојени и тако означени.

Неко ће запитати зашто се све ово морало објашњавати? И ево одговора: зато, да бисмо сазнали којем типу псалтира је одговарао текст Псалтира који је имао св. Никита Ремезијански? И сад знамо да је он пишући на латинском своје „Поуке“ имао Псалтир на латинском – то смо знали, али нисмо знали да је текст псалма 119, на латиници имао у акростиху знаке јеврејске азбуке, где је свако слово у акростиху садржавало 8 стихова текста и било одвојено једно од другог у редоследу празнином од једног реда. Та празнина истицала је јасну поделу, као на строфе од по 8 стихова, и имала је посебну функцију зачала: у богослужењу певало би се у старини строфично, по 8 стихова, како је у типiku морало бити написано. Слово азбуке означавало је и време и празник кад се шта певало у јеврејској синагоги или доцније, појавом хришћанства, у првим хришћанским црквама.

Свети Никита Ремезијански у својим поукама и проповедима употребио је више цитата из Псалма 119. Тако, у поуци *Палој девојци* употребио је стих 83. *Постадох као мијех у диму, али Твојих наредаба не заборавих.*¹³ Затим, у поуци *О светом Духу*, цитира из овог псалма двапут стих 91: *Све служи Теби.*¹⁴ У поуци *О бдењу* наводи стихове 55 и 62 истог псалма који се на бдењу, у ноћним и поноћним службама (полуноћница) читају или поју: *Ноћу помињем име Твоје, Господе, и чувам закон Твој.* И још: *У нò ноћи устајем да Те славим за праведне судове Твоје.*¹⁵ И у сјајној поуци *О песмама хвале и похвалним беседама*, св. Никита наводи стих 164: *Седам пута на дан хвалим Те за судове правде Твоје.*¹⁶ Господу, творцу неба и земље читају се и поју како поноћна и јутарња, тако и дневна богослужења, што сведочи св. Никита Ремезијански у својим проповедима, написаним током IV и почетком V века по Христу.

¹² Већ од времена Св. Саве (+ 1236), који је написао „Упутство за држање Псалтира“, запажамо да је цео Псалтир на црквенословенском језику српске редакције подељен на тзв. *катизме*, према грчкој подели. Псалм 119, припадао је катизми XVII. Читао се „у свитање недеље“, тј. на Јутрењу.

¹³ Свети Никита Ремезијански, „Сабрана дела“, књ. 1, Београд 2007, стр. 111

¹⁴ Исти, *наведено дело*, стр. 177 и 179. У целини тај стих гласи: *По Твојој наредби све стоји сад; све служи Теби.*

¹⁵ Исти, *наведено дело*, стр. 233 и 235.

¹⁶ Исти, *наведено дело*, стр. 253.

Поред ових стихова из Псалма 119. наводи се још један стих у песничкој посланици Павлина Нолског, испеваној 398. године по Христу, у којој се опрашта са својим братом у Христу, св. Никитом.¹⁷ У многим стиховима описује путовање св. Никите. На том дугом путовању у своју отаџбину Ремезијану, морем и копном, опасним и ризичним путевима, слика песник у својим стиховима св. Никиту који као вођа певача окупљених на броду певају песме духовне и псалме да скрате дуге дане и ноћи свог путовања. На једном месту Павлин Нолски кличе: „*О ко би ми дао крила голубице / да се хору том, што под вођством твојим / певајући Христа, потреса звезде, / придружим хитро!*“ Овде нам песник истиче и показује једну посебно изражену и сјајну особину појца и znalца појања¹⁸ псалама и других духовних песама, због које је био омиљен код Миланског братства које га је хтело задржати заувек, али је св. Никита волео своју отаџбину где се родио и одрастао и где је водио паству своје епархије не желећи да је напусти. У истој посланици Павлина Нолског указујемо на још једно занимљиво место, овде за нас значајно, а то је помен стиха 105 из псалма 119 које гласи:

1.
Стога се као Израиљац прави у коме
лукавства нема, Никита показује мој,
који Бога познаје - Христа, чврсте
светлошћу вере.

2.
Овај Бог наш, увек пут наш, нека нам
пратилац, предводник нека нам буде:
*Реч – видело стазама нашим, жиљак
ногама нашим.* [пс. 119, ст. 5]

3.
Скривеним газима тамнога света
истинске управљајмо се светлости
жаром,
све док не допусти нама дотаћи (се)
луке спасења.

4
Којима бродимо валовитим морем
док љуљамо се, немиром расејаног ума
вожени, као крхком лађом
тела земаљског

5.
Кад бродом овим сад управља крст
побожног срца једра разапињемо у себи,
док натраг нас носи Христос
повољним ветром.

6.
Нека те Вођа тај управо сада прати,
путем којим журиш, идеш, враћаш се,
нека те, Никита, прагу и отаџбини
безбедно врати!....”

¹⁷ Павлин Нолски, *Песма 17.*, у: Свети Никита Ремезијански, „Сабрана дела“, књига I, Београд 2007, стр. 379-399. Сви даљи цитати стихова потичу из ове песме.

¹⁸ Прочитај и стихове Павлина Нолског: „Осећањима за тебе везани дубоко / било кад појеш или кад се молиш / кад молитвом с тобом разговарамо / са гласом твојим.“ И још: „Веселача хор весело појаће уобичајени / заповедника такт стихом и музиком химни / побожним гласовима на пучину призваће / ветрова пратњу.“ (ветрови који покрећу једра, да брод брже плови). И најзад, у градацији: „Као да труба најављује Христа / Никитин пријатни одјекује глас / жице вечно, китаре удара Давид / Пучином целом.“ Чак и ајкула, пева песник, што прати брод, „слушаће: *Амин!* и свештеника [св. Никиту] Господу што поје...“ Све то казује нам како су путници са вођом певача, св. Никитом, у дугом путу време скраћивали.

Ко је разумео уткану симболику речи (Христос, божанство светлости, предводник путовања св. Никите, који по тој светлости управља стопе своје и животни, тренутни, али и трајни пут свој, ко разуме да је цео живот човека само путовање по ђудљивом и варљивом мору живота, од луке Р. до безбедног Христовог пристаништа, такође у Р. Христовом, ко разуме поруку песникову: само је Вођа тај који ће те путем животним (до)пратити у тихо пристаниште твоје отаџбине, твога завичаја, твог дома). И ко најзад, кад је на неком опасном путовању уме да усклади и споји и поистовети свој пут са симболичним путем Христовим, исказано малом молитвом у псалму 119, стих 5: *Реч је Твоја* (Христe Боже!) *жижак стопи мојој и видело стази мојој* (тренутној) *и путу* (животном) *мом*, стекао је сигурност која га прати ма где пошао и било шта радио. То је основна порука песме Павлина Нолског, упућена свом монашком брату св. Никити Ремезијанском, испевана финим складним песничким речником из далеког једног времена, четвртог века по Христу, песми пуној хришћанске симболике и значења, која је превазишла то време и има актуелну животну поруку и данас за све оне *путнике земаљске* који су је прочитали, прихватили и усвојили.

3. *Да ли је псаламски стих 105 дао идеју за израду античке светиљке зване „жижак стопало“?*

У претходном поглављу размотрили смо пример псалма 119, односно стиха 105, како је он кроз песништво улазио у људске поре живота хришћана четвртог века. Шта то значи? Многи стихови псалама током векова, својим цитатима прелазили су из песништва и у многе друге уметности, чак и примењене уметности. У сликарству фрескописци су радо проналазили своје теме у појединим псалмима или у неким псаламским стиховима. Историчари уметности у својим студијама о сликарству српских средњовековних манастира указивали су на многе примере стихова псаламских цитата, илустрованих на појединим фрескама. Као најпознатији пример узима се манастир Лесново у коме је илустрован псалам 150 и поједини стихови из тог псалма. У средњем веку постојали су илустровани Псалтири у којима су многи псалми и њихов творац Давид Псалмопевац насликани. Леп пример нам у том смеру показује сачувани средњовековни „Српски (Минхенски) Псалтир“ (XIV век), и други псалтири, од којих се многи нису сачували. То је тема за себе и овде је не мислим разматрати. Има примера да су се псалми илустровали и цитирали и на рељефима, затим у грађењу храмова. Приликом грађења женског манастира Љубостиње, којој је ктитор била кнегиња Милица († 1405), на луку изнад источног портала уграђен је стих 5, псалма 93. *Дому Твојему подобајет светиња, Господи, в долготу дни.*¹⁹

¹⁹ Срђан Ђурић: *Љубостиња*, Београд 1985, стр. 102-103. Љубостиња се одржала до данас.

Исти стих сачуван је и у српском црквеном народном појању.²⁰ У српском црквеном народном појању већи део стихова из појединих псалама, па чак и цео текст псалма појани су на свакодневним богослужењима. И то је један посебан вид компаративне везе текста и музике, који се одржао до данас. Псалм 137. *На рјеках вавилонских*, цео се поје у српској православној цркви на црквенословенском језику, али је још у време асирског цара Набукодосора (владао 604-561, пре Христа) постојао рељеф на коме је илустрован.²¹ То је један од врло давних примера споменика примењене уметности. Сви ови примери говоре нам да су поједини стихови псалама још у дубокој старини имали и своју другу, илустративну форму, у ликовној, вајарској, примењеној уметности, у музици (српском црквеном појању) књижевности, па и у свакодневном животу.

Наводећи само неке примере где су стихови неког псалма или чак и цели текстови псалма имали у прошлости неку компаративну везу са другим уметностима, ликовним, музичким, долазимо до једног питања које досад није ни постављено, ни разматрано: утицај стиха 105, псалма 119 на један тип античких светилки који се у археологији води под називом „жижак стопало“. Каква је то веза и да ли је могућа? И зашто се баш овде разматра? Да би смо дубље ушли у ту проблематику морамо се ближе упознати: а) са археолошким налазима који се односе на „жижак стопало“, а потом и у складу с тим б) још боље, на основу неких помена у Св. Писму Старога завета, анализирати и сам стих 105 поменутог псалма. Затим би следио и закључак те компаративне анализе.

а) *О античкој светилки „жижак стопало“*

Постоје бројни научни радови и велика литература о античким светилкама. Разликујемо три круга литературе о тој теми: а) археолошка налазишта у Србији, б) потом у региону, државе које се граниче са нама, и в) у Европи, у старој Грчкој и Риму. Из ове домаће и иностране литературе сазнајемо за две основне групе античких светилки према томе од којих су материјала израђене: од керамике или од бронзе. На нашем терену пронађене су и „светилке од печене земље и од стакла.“²² Најбројнија је прва група, од керамике, а с њом и литература која о томе говори и то не спада у делокруг ове анализе. Друга група, израда од бронзе, мање је заступљена у литератури, чак и налази античких светилки ове израде су много ређи. Из те групе издвајам један налаз античке светилке типа „жижак

²⁰ Стеван Ст. Мокрањац: „Осмогласник“, Београд 1964, стр. 43.

²¹ Рељеф на коме је илустрован овај псалм пронашли су археолози у граду Ниниви. Из књиге: A. Parrot: „The Arts of Assyria“, New York 1961, пренео га Ђ. Перић у огледу: „На рјеках Вавилонских“ – познато песничко дело у светској и српској црквеној књижевности, „Гласник“ СПЦ, 3, март 2019, стр. 88-96.

²² А. Цермановић-Кузмановић: Античке светилке из Текије (*Transdierna*), „Зборник Филозофског факултета“, 17, 1991, стр. 171-178.

стопало“ који је побудио моју пажњу, а у домаћој литератури о античким светилкама није довољно цитиран и помало заборављен. Наиме, позивам се на занимљив рад пок. Милана Јовановића: *Један прилог проучавању античких жижака*²³, у коме је анализирао један примерак светилке типа „жижак стопало“, који се налази у Народном музеју у Врању, а по казивању аутора рада: „године 1966. археолошко одељење Народног музеја у Врању употпунило је своју збирку једним античким бронзаним жишком у облику људског стопала. Историјат налаза и околности под којима је жижак нађен нису утврђени. Многе околности говоре да исти потиче са *ширег подручја Врањске котлине*.“²⁴ Пошто је приложио три снимка тог музејског примерка жижак стопала, дао је и његове димензије.²⁵ Са снимка видимо да је жижак веома добро очуван. У даљем излагању, аутор рада оцењује да је жижак стопало „изванредно моделован и сваки детаљ приказан је са посебном пажњом и прецизношћу“. Поред израде овог жишка које се посматра као дело анонимног мајстора, аутор истиче да овај примерак жишка стопало има и *уметничку вредност*, да су га стварале руке човека-уметника који је до детаља познавао анатомију људске ноге стопала, али и обуће која је са њом изливена. Закључује да овај примерак жишка стопало већ на први поглед „одише лепотом и елеганцијом“. Приказујућу цртеже неких других жижака тога типа, видимо да су неки пронађени жишци остали на нивоу мајсторске израде. Аутор рада је дао и кратку поделу типа жишка стопало према обући која је на нози па каже: „Стопала ових жижака обувена су редовно у једну од ових врста обућа: soleae, crepida, calcei (каљаче). Најчешћа је била израда стопала са представом сандале (soleae).

Не задржавајући се даље на обиљу других разумних података које је аутор лепо изнео, он је дао и један данас прихватљив, али и значајан закључак: „Горња Мезија, са чије је територије наш жижак, тек од времена Августа, односно од почетка наше ере, ушла је у састав античке културе: римске уметности раног царства; тек у II веку наше ере добија у културном погледу коначан изглед римске провинције.“²⁶ Овде бих додао опаску: да је овај жижак стопало припадао неком римском сопственику и то хришћанину, који је живео на тлу тадашње Горње Мезије, можда и у границама некадашње епархије Ремезијане у којој је столовао и св. Никита Ремезијански. Према мапи коју је приложио историчар тога времена и биограф св. Никите Ремезијанског, г. Живота Јоцић, Врање и шира околина су током IV века нове ере припадали његовој епископији.

²³ „Врањски гласник“, књ. V, 1969, стр. 17-26.

²⁴ Исти извор, увод, стр. 17. Из овог огледа прилажем слику примерка „жижак стопало“ у овом раду.

²⁵ „Димензије: укупна дужина жишка, од кљуна до завршетка ручице – 14 см; дужина потплате – 10, 7 см; висина жишка, од основе до горње ивице отвора за сипање уља – 5, 5 см. Цела површина покривена је зеленкастом патином, која на појединим местима има мрки тон...“

²⁶ Сви наводи заједно са фотографијама жишка стопало пренети су из наведеног рада М. Јовановића.

Но, једно је датирање жишка стопало на којој је територији пронађено и да је било у својини неког римског, а не грчког грађанина који је ту живео од појаве хришћанства, било то у I или у II веку после Христа и са тим се слажем, а друго је сама *идеја* која је морала претходити креирању и прављењу овог модела, што излази из круга датирања и закључака кад и где је тип „жижак стопало“ пронађен, прављен и донесен, на којој територији и ко му је морао бити власник. Осим тога, и сама мајсторска радионица која је израдила овај луксузни примерак жишка стопало није морала бити римска, јер је на другом месту констатовано „да бронзани жишци овога типа припадају александријском Египту (дакле, Александрији, хришћанском центру!) и да су одатле извожени у све крајеве: у Шпанију, Италију, чак до Сијама, па су временом доспеле и у наше крајеве.“²⁷ И касније, у литератури о бронзаним жишцима ова тврдња је потврђена: „Главни центри су свакако били у Александрији, неким подручјима Галије, у Етрурији и Кампанији.“²⁸

Жижак стопало израђен је по *хришћанској идеји*, што у потпуности одговара стиху 105, псалма 119, али и неким другим цитатима из Светог писма *Старог Завета*. Зашто тако мислим и претпостављам изнећу у следећем поглављу, констатујући у завршној реченици овог поглавља: да такво компаративно запажање нису износили наши археолози који су проналазили, описивали и обрађивали пронађене предмете од бронзе типа „жижак стопало“ на нашој српској територији.

б) *Приче Соломонове, стих 105 псалма 119 и идеја о креирању жишка стопало*

Израда бронзане светиљке типа „жижак стопало“, коју су поседовали само највиши друштвени слојеви античке Грчке и старог Рима, створена је према идеји коју у неким књигама Светог Писма *Старог Завета* можемо пронаћи. Овде мислимо на *Приче Соломунове* и *Псалм 119, стих 105*. У првој књизи, *Приче Соломунове* сабрани су и саопштени различити текстови и то захваљујући Јудејском цару Језекији (владао: 721-687.), пре Христа. У тој књизи разнородног садржаја текстови су саопштени као једна целина, која се дели на: (1) „Приче Соломуна, сина Давидова“, гл. 1-9 (на основу неког старог рукописа); (2) „Приче Соломунове“ тако насловљене, гл. 10-24; (3) Гл. 25-29, код којих стоји: „И ово су приче Соломунове, које сабраше људи Језекије цара Јудина“; (4) Последња глава, 31 састављена је из два краћа текста: *Ријечи цара Лемуила*; сабране ријечи, којима га је учила

²⁷ Закључак извела Александрина Цермановић, по европским ауторитетима; види: *Римска бронзана лампа из околине Пожареваца*, „Старинар“, IX / X, 1958 / 1959, Београд 1959, стр. 204.

²⁸ Славица Крунић: *Римске бронзане светиљке из збирке Музеја града Београда*, „Годишњак града Београда“, књ. XXXIX, 1992, стр. 9.

мати његова (ст. 2-9) и друго: *похвала врсној жени* (ст. 10-31).²⁹ Текстове, који се приписују мудрому цару Соломуну (јевр. Š'lomo = miroljubivi, владао 970-930, пре Христа), скупљени су и по старим рукописима и по усменом сећању мудрих људи, по наредби цара Језекије, који је већ у почетку своје владавине донео неопозиви закон да сви Јудејци, народ који верује само у једно божанство, морају одбацити разне многобожачке идоле, и вратити се својој праотачкој вери, свом Господу. Цар Језекија уништио је све друге идоле и наредио, да се у Јерусалиму освешта „дом Господа Бога отаца својих.“ Подсећајући да „сагријешите оци наши и чините што је зло пред Господом Богом нашим; одвратите лице своје од шатора Господњег, окренуше му леђа; и затворише врата од тријема и *погасише жишке*, и кадом не кадише, нити жртава паљеница приносише у светињи Богу Израилеву.“ Предосећајући цар Језекија да ће за вековне грехе које починише многи претходни цареви Јудејски, који су поштовали и славили идоле, јудејски народ тешко страдати кажњен Божијим гневом, он се дао на потпуну обнову светог храма посвећеном Богу, заштитнику народа Израилског. Дао се цар и на прикупљање и обнову светих списа који су у храму Јерусалимском затечени, па је тако дошло и до записаних *Прича Соломунових* из којих узимамо и наводимо неколико цитата у којима је симболично изражена идеја која је могла послужити за светиљку типа - жижак стопало.

Српски преводацац, познати лингвиста Ђуро Даничић превео је *Приче Соломунове* на српски језик. Али већ у наслову није био прецизан. Нису то „приче“ и у њима се не дешава никаква радња; то су *поуке*, савети, изреке, сентенце, које је у некој прилици изговарао, можда у беседама народу, израелски цар Соломун. Све оне су исказиване у једној, две или неколико повезаних реченица и можда су читани народу на службама у синагогама, па тако и пред чувеним Јерусалимским храмом, који је јед(и)ном Богу сазидао овај мудри цар. Из текста *Прича Соломунових* издвајамо *шест* цитата у којима се помињу: *жижак*, *видјело* (Господње и праведниково), и *пут* праведнички као елементи савета и изрека Соломонових, који се појављују спојени у стиху 105, псалма 119.

- [1] „А *пут* је праведнички као *свијетло*;
видјело које све већма свијетли
док не буде прави дан.
А *пут* безбожнички као мрак;
не знају на што ће се спотакнути.“ (Гл. 4, ст. 18)

²⁹ *Похвала врсној жени* као и неки други текстови псалама у које се убраја и псалм 119. има азбучни акростих састављен од 22 слова јеврејске азбуке. И св. Никита Ремезијански знао је за тај текст. У поуци „О бдењу“ (стр. 229), он наводи: „И Соломун управо хвали жену која је вредна и при *светиљки* преда вуну.“ У *Причама Соломуновим*, гл. 31, ст. 18: Види како јој је добра радња, не гаси јој се ноћу *жижак*.

- [2] „Јер је заповијест: *жижак*
и наука је: *видјело*
и *пут* је животни: карање које поучава.“ (Гл. 6, ст. 23)
- [3] „*Видјело* праведниково *свијетли се*,
а *жижак* безбожнички угасиће се.“ (Гл. 13, ст. 9)
- [4] „Ко псује оца својега или матер своју,
његов ће се *жижак* угасити у црном мраку.“ (Гл. 20, ст. 20)
- [5] „*Видјело* је Господње – душа човјечија,
истражује све што је у срцу.“ (Гл. 20, ст. 17)
- [6] „Јер нема плате неваљалцу,
жижак ће се безбожницима угасити.“ (Гл. 24, ст. 20)

Све ове изреке цара Соломуна, у преводу Ђ. Даничића, показују разлику између праведника, који на свом животном путу поштује и извршава реч (закон) Господњи, и безбожника који то не чини. Пут праведнички је пут Господњи на коме сија неугасиво видело (Божије) и показује му правац којим треба да иде. Његов жижак неће се никад угасити, а безбожник ће у мраку остати. Сажетак ових поука Соломунових, садржан је и у стиху 105, псалма 119. У најкраћој могућој форми анонимни псалмопевац је то изразио стихом:

на латинском:

„Lucerna pedi meo
verbum tuum est
et lux itineri meo.”

на српском:

„Ријеч је твоја:
жжжак нози мојој
и видјело стази мојој.”

Разлика је само у следећем: у првом случају то је Соломонова поука праведнику, а у псалму, псалмопевац је тај праведник, који је прихватио и уградио ту поуку, као закон Божји, на свом животном путу.

У преводу Даничићевом први део псаламског стиха гласи: „Ријеч је твоја жжжак *нози* мојој. А слично гласи и стих на црквенословенском руске редакције: “Свѣтилникъ ногамъ моимъ, законъ твой / и свѣтъ стезамъ моимъ.” Али, у десетерачком препеву проповедника А. Бирвиша, који је познавао и јеврејски на истом месту стоји:

„Ријеч је твоја жжжак мојој с т о п и
И видјело на тој мојој стази
Најближи ми корак осветљава.“

Дакле, не само *нога*, него и *стопа*, *стопало*. И то је оно што нам се чини слично са идејом која је неком уметничком ствараоцу и уједно мајстору могла послужити да тај стих псалма материјализује у светиљку типа „жижак стопало“. Овде би се још могло говорити о односу стиха 105, псалма 119 и светиљки „жижак стопало“ које доводим у ову помало неочекивану везу. То сигурно не бих изнео као могућу претпоставку, да се није нашао овај лепо очувани примерак светиљке тога типа управо негде на територији Врања и околине који су у IV веку по Христу били у саставу епархије епископа Никите Ремезијанског. У прилог томе иде и чињеница коју су истицали многи испитивачи бронзаних жижака: да су они били скупоцени и да су се највише употребљавали у храмовима, синагогама и светилиштима као део црквеног инвентара.³⁰ Црквене службе, нарочито у хришћанским храмовима биле су дневне, али и ноћне и свеноћне у којима су тајно учествовали и прогоњени хришћани са својим свештеницима, ђаконима и епископима, о чему има велики број примера у многим предањима светих отаца познатих под насловом: *житија светих*. Та три изнета разлога навела су ме да предложим везу: псаламски стих 105 = жижак стопало, која ми се на основу једног очуваног примерка те светиљке у Врањском музеју учинила вероватном и постојећом и у времену св. Никите Ремезијанског, који је владао својом епархијом Ремезијаном као својом хришћанском отацбином....

(7. јула: на дан Св. Никите, еп. Ремезијанског)

³⁰ У књизи „Света литургија“, издање Св. Синода Српске православне цркве, (Београд б. г), дата су многа објашњења и тумачења како саме литургије, тако и других свештених радњи. Једно мало поглавље са насловом *Осветљење* (стр. 127-128) казује нам и следеће: „Хришћани су одмах у почетку на богослужењу употребљавали светлост тј. осветљење, не само из практичних, него нарочито из *символичких разлога*, угледајући се на старозаветно богослужење (Исл. 25: 31). Сасвим је јасно да су први хришћани при богослужењима која су се држала ноћу (Дела 20: 8) у домовима и дању у катакомбама морали употребљавати осветљење. Када на литургији има да се чита *Еванђеље*, пали се светлост и по светлом дану, не да би се тама одагнала, него да се под видом физичке светлости представи *светлост* о којој читамо у „Псалтиру“: *Твоја реч је светлост ногама мојим, Господе, и светиљка мојим стазама* (Пс. 119, ст. 105).

ПРИЛОГ:

Антички жижак из Музеја у Врању

Т. I

Табла I — Бронзани жижак из Музеја у Врању

ИСТОРИЈА

ДИВЉАНСКИ МОНАСИ 1891-1918. ГОДИНЕ И ИЗГРАДЊА МАНАСТИРСКЕ ЦРКВЕ

По упокојењу знаменитог архимандрита Агатангела 1891. г. Дивљански манастир у наредне четири деценије, до 1931. г, када је пренаменован у женски, и преузела га чувена игуманија Диодора, Рускиња, није имао истакнутијег старешину или сабрата. Сви су они, 25 на броју, били кратко у Дивљани, на годину-две, изузетно три-четири, те и нису оставили значајнији белег у манастирској историји. Изузетак чини врли јеромонах Макарије под чијом су осмогодишњом управом (1893-1901) настављени и делом завршени радови на новој (данашњој) манастирској цркви.

Све њих (старешине, сабраћу, искушенике) постављали су нишки епископи. Када је Пиротска митрополија укинута 01.11.1878. г, њена територија је припојена Нишкој епархији. Од тада су нишки епископи непосредно руководили и Дивљанским манастиром: постављали старешине, монашили искушенике, производили монахе у чинове, контролисали руковођење манастирском имовином и др. Први дивљански старешина који је за надређеног имао нишког епископа био је архимандрит Агатангел од 1878. до 1891. г, пре тога је 16 година био под пиротским митрополитом.¹

Преглед нишких епископа од 1878. г. је следећи:

- 1874 – 1883 - *епископ Виктор*, рођ. 1793. у Калоферу у Бугарској, хиландарски пострижник и монах. Умро 1888. у Београду.
- 1883 – 1884 - *епископ Нестор*, р. 1833. у селу Шуме код Крагујевца. Најпре протојереј Никола Поповић, затим архимандрит Нестор, па епископ нишки. Умро и сахрањен у Нишу 1884. г.
- 1884 – 1889 - *епископ Димитрије*, р. 1846. у Великом Селу код Пожаревца. Митрополит и патријарх српски 1905-1930. г.
- 1889 – 1894 - *епископ Јероним*, р. 1825. у Шапцу. Умро 1894. и сахрањен у Нишу
- 1894 – 1898 - *епископ Инокентије*, р. 1840. у Шапцу. Са нишке столице изабран за митрополита српског 1898-1905. г.
- 1898 – 1911 - *епископ Никанор*, р. 1843. у Свилеуви код Шапца. Почасни члан Краљевске САН. Сахрањен у Нишу.
- 1913 – 1932 - *епископ Доситеј*, р. 1877. у Београду. Пострижен у Манасији.
- Од 1915-1918 био у бугарској интернацији, у једном манастиру.

¹ Преглед пиротских митрополита в. у: Ж. Јоцић, *Манастирске старешине у Дивљани 1737-1862. г.* БПз бр .13-14 (2018), 140-141.

1933 – 1972 - *епископ Јован*, р. 1883. у Дојкинцима код Пирота. Сахрањен у Нишу.

1975 – 2010 - *епископ Иринеј*, р. 1930. у Видови код Чачка. Са нишке столице изабран за патријарха српског 2010. г.

О дивљанским монасима од 1891. до 1931. године до сада није писано, те су њихове биографске скице у овом раду написане на основу архивске грађе,² манастирских записа и нешто мало сачуваног предања.

У оквиру одреднице сваког монаха појединачно, говори се о свим питањима важним по манастирску имовину, манастирске објекте, манастирску обитељ и свему другом из живота манастира, што је у вези с тим монахом и тиче се његовог трага у манастиру.

Посебна пажња поклоњена је архивској грађи која расветљава, први пут, под каквим околностима и уз каква прегнућа је изграђена нова, велелепна, манастирска црква 1901-1902 године, започета још 1874. г. око старе средњовековне цркве.

ИГУМАН ДОРОТЕЈ ЈОВАНОВИЋ (1891-1893)

Одмах после смрти архимандрита Агатангела 15.06.1891. г. за в.д. старешину Дивљанског манастира постављен је старешина Сићевачког манастира игуман Доротеј Јовановић, те је са обадва манастира управљао две године, до средине 1893. И док је старешина Доротеј углавном резидирао у Сићеву а повремено у Дивљани, у исто време у Дивљанском манастиру је живео и службу вршио сабрат јеромонах Серафим. Средином 1893. г. Серафим је постављен за старешину и манастир преузео од Доротеја.³

Доротеј је рођен 1848. г. у селу Бобошево на Струми код Рилског манастира, у ком манастиру је завршио основну школу и замонашио се око 1870. г. Из Рилског пређе у Темски манастир код Пирота 1876. г. са чином јеромонаха, а од 1877. је старешина Темске где 1880. добија чин игумана. За време Српско-бугарског рата 1885. г. упознаје краља Милана на кога оставља добар утисак, те је „на заузимање краља Милана постављен у Сићевачком манастиру 1885. г. за намесника“, где 1900. буде произведен у чин архимандрита. Следеће 1901. је постављен за старешину Наупара код Крушевца где је до 1909. г. Говорио је српски, бугарски и грчки језик.⁴

У записима и натписима Дивљанског манастира име старешине Доротеја се не помиње. Али је његово домаћинско и штетно управљање

² Архив Србије (АС), Београд; Архив Југославије (АЈ), Београд; Манастирска архива, Дивљана.

³ Државни календар Краљевине Србије, Београд, за г. 1891-1894.

⁴ Архив Србије (АС), МПс-ц, Цбр. 537 од 23.05.1886. и АС, МПс-ц, Цбр. 2320 од 13.09.1910. – Кондуит листе; Глас - Црквени календар са шематизмом нишке епархије за 1900. годину, Ниш, 1899; Лист „Духовна стража“, бр. 5-6, стр. 204, Београд, 1909; П. Гагулић, У Сићевачкој клисури цркве и манастири I, Ниш, 1979, 49.

манастирском имовином оставило трага у сеоском предању и службеним пореским књигама. Наиме, игуман Доротеј је одустао од управног спора који је пред среским и државним властима повео 1889. г. његов претходник Агатангел ради заштите манастирске земље-утрине од 193,20 хектара коју је покушавало да заузме суседно село Мокра. Пошто је истрговао овај велики комплекс земље са селом Мокром, Доротеј је лишио Дивљански манастир свих 193,20 хектара утрине на гребену Суве планине⁵ те су они августа 1893. г. и формално, решењем министра финансија, пренети са манастира на село Мокру, као сеоска утрина, а из дивљанског пренети у мокрански атар.⁶ До тада манастир је имао 344,37 хектара земље, а од тада, од 1893. године 151,17 хектара.

Као старешина манастира Наупаре, грамзиви и бахати калуђер Доротеј неславно је завршио. Пошто је за осам година управе манастир похарао и умртно, побегао је, а држава је за њим расписала потерницу. По једним вестима побегао је из Србије, а по другим умно оболео крио се у Нишу.⁷

ЈЕРОМОНАХ СЕРАФИМ РАДОЈИЧИЋ (1891-1893)

Сабрат манастира Раковице код Београда јеромонах Серафим распоређен је у другој половини 1891. г. за сабрата Дивљанског манастира. У Дивљани остаје око две и по године: као сабрат до средине 1893., а од тада до 22.12.1893. као старешина.⁸

Серафим је први пречански Србин, монах, који живи и чинодејствује у Дивљани.⁹ Под именом Стеван Радојичић рођен је 1858. г. у Каменици у Срему,¹⁰ где је завршио основну школу. Искушеник је манастира Габровца код Ниша, одакле априла 1884. г. прелази у Сићевачки манастир у коме је већ био његов брат јеромонах Митрофан Радојичић.¹¹ За ђакона је рукоположен 24.06.1884. г. а за јеромонаха 21.11.1889. Серафимов прелазак из Раковице у Дивљански манастир 1891. г. несумњиво је организовао његов брат Митрофан који је тада (1888-1897) био старешина Ржанског манастира код

⁵ То је посед-атар манастирског средњовековног катунског (влашког) села, в. у Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1878. г.*, Београд, 2014, 287-289, 256-257.

⁶ *Пописна књига села Дивљане од 11.02.1885*; Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља*, 288-289; П. Пузовић, *Дивљански манастир св. Димитрија у XIX веку*, БПЗ бр. 3, 2007, 100; М. Костић, *Коритница, антропогеографска испитивања*, САН, СЕЗ, књ. 67, Београд, 1954, 211.

⁷ *Духовна стража*, 5-6 (1909), 204; Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља*, 289.

⁸ *Весник српске цркве*, бр. 12, 1161, Београд, 1891; *Државни календар за године 1891-1895*; *Архив Србије*, МПС-ц, Цбр. 534, 1892 („Серафим Радојичић, јеромонах, сабрат ман. Дивљанског“).

⁹ Касније су била још тројица (види: Лукијан, Мирон, Пахомије).

¹⁰ Данас Сремска Каменица, 6 км од Петроварадина (у запису који је оставио у Дивљани 1893. г. Серафим се потписује као „Варадинац“).

¹¹ О овом преласку из Габровца у Сићево сачуван је запис искушеника Стевана (в. у П. Гагулић, *У Сићевачкој клисури*, 51).

Пирота. Серафим је касније био сабрат у Сукову (1895/96) и опет у Габровцу (1899-1900).¹²

У манастирским књигама св. Димитрија у Дивљани јеромонах Серафим је оставио два записа, у Типику: „Јеромонах ман. св. Димитрија Серафим, 1892“¹³ и у Службенику малом: „Јеромонах Серафим, 1893. г. Варадинац.“¹⁴ Из матичне књиге рођених мокранске парохије (села: Мокра, Дивљана, Ореовац, Доња Коритница, Горња Коритница, Ново Село, Вргудинац) која је вођена у манастиру као парохијском храму, види се да јеромонах Серафим није ни једном крстио, већ само парох Коста Поповић, док ће Серафимов наследник јеромонах Макарије вршити и парохијске послове, почев од 20.06.1894.¹⁵

Под старешином Серафимом рачунске (буџетске) 1893. г. манастир је имао приход од 1.571,53 динара, расход 1.565,66 динара, тако да је чист приход био 5,87 д. Следеће 1894. г. под новим старешином Макаријем стање је следеће: приход 2.818,22, расход 2.814,95, чист приход 3,27 динара.¹⁶

ЈЕРОМОНАХ МАКАРИЈЕ РИСТИЋ (1893-1901) И ИЗГРАДЊА МАНАСТИРСКЕ ЦРКВЕ

Крајем децембра 1893. г. управу над Дивљанским манастиром преузео је јеромонах Макарије и о томе у манастирском јеванђељу оставио запис: „Старешина манастира Светог Димитрија, примио сам управу на дан 23. децембра 1893. године. Јеромонах Макарије родом из велешке нахије, Македонија, за време краља Александра I.“¹⁷ У Дивљану је дошао са места настојатеља Габровачког манастира код Ниша, и остао осам година, до 1901. г.

Макарије је рођен 1841. у Бистрици код Велеса у Македонији, где је завршио основну школу. Почео је као учитељ у Македонији и Старој Србији, а онда је у Кнежевини Србији замонашен 08.06.1863. од арх. Јосифа по одобрењу митрополита Михаила. Са места старешине Раванице примљен је у нишку епархију по одобрењу владике Јеронима 1891. и распоређен

¹² Глас Црквени календар за 1900; Државни календар за 1895-1900.

¹³ Типик штампан 1867. у Москви. Запис није објављиван.

¹⁴ Службеник мали штампан 1845. у Београду. Запис није објављиван.

¹⁵ Протокол рођених цркве ман. Дивљанског за парохију мокранску од 14.01.1893. до 01.11.1894. г. Књига има 100 листова; уписано је 197 деце; крштење је обављено у манастиру или дому детета; по реду рођења деца су и „шесто“, „осмо“, „единаесто“ (из с. Дивљане); три пута су рођени близанци. На унутрашњој страни задње корице је службена белешка: „Да у Протоколу рођених цркве ман. Дивљанског за парохију мокранску има (сто) 100 листова, тврди окр. Протопр(езвитер) Д. Цветковић. Бр. 165, Пирот, 27. јануар 1893“. Књига се чува у архиви Општинске управе у Белој Паланци, где сам опширније исписе сачинио као студент 1972. г.

¹⁶ Архив Србије, МПС-ц, Сбр. 3337 – од 4.8.1895. г.

¹⁷ Јеванђеље штампано 1789 у Москви (в. у : Ж. Јоцић, Библиотеке Дивљанског манастира, ПЗ бр. 27-28, Пирот, 2003, 199). Запис није објављиван. У Дивљани су још два Макаријева записа, готово идентичне садржине један у Типику из 1867. г., други о Октоиху петогласнику из XVII в.

за старешину Габровца. После Дивљане одлази за старешину Сићевачког манастира, где је 1906. произведен у чин игумана, и ту остаје до почетка рата 1915. г.¹⁸

Када је преузео Дивљански манастир Макарије је имао 52 године, тридесетогодишњи монашки стаж и дугогодишње настојничко искуство (Св. Петка Изворска, Раваница, Габровац).¹⁹ По службеном извештају био је: способан, прилежан у дужности, добар у владању и чинодејству, слаб у проповедништву. У Дивљани је био сам у братству (изузев 4 месеца са сабратом Авакумом 1899). Поред управе над манастиром и свакодневног вршења службе у манастирској цркви, јеромонах Макарије је преузео и водио мокранску парохију око 5 година: први пут од 20.06.1894. до 01.09.1897. године,²⁰ а други пут с почетка 1900. до 1901. г.²¹ водећи при том у манастиру све парохијске матичне књиге.

Отац Макарије је био савестан домаћин и против њега није поднета ни једна пријава за незаконито располагање манастирском имовином, каквих је случајева било и пре и после њега. Није оспорио ни преношење 28,79 хектара манастирске земље из дивљанског у мокрански атар 1897. г, јер тиме није било угрожено манастирско власништво над овом земљом. Наиме, после заузећа 193,20 хектара манастирске утрине од стране села Мокре 1893. г, када је земља пренета из дивљанског у мокрански атар и уписана као сеоска утрина (в. Доротеј), ово је био нови покушај мокранске општине у спрези са среском и вишим властима да се и остала манастирска земља преведе у њен атар и манастир преименује. Министровој одлуци о овој катастарској промени претходили су предлог среског пореског одељења у Белој Паланци и сагласност старешине Макарија, те је у службеној Пописној књизи села Дивљане наспрам поменутих манастирских парцела дописано: „Према решењу Господина министра финансија од 18.10.1897. г. под бр. 21007 избрисано (је) ово имање из ове књиге и уведено у књигу „Б“ села Мокре под бр. 107.“²²

¹⁸ *Архив Србије*, МПС-ц, Цбр. 2320/1910 – Кондуит листа; *Монаси нишке епархије*, Духовна стража бр. 10, Београд, 1909, 322-324; *Глас – црквени календар* за 1900. г; *Државни календар* за 1885-1901; *Весник српске цркве* бр. 12, 1891, стр. 1161.

¹⁹ Када је као старешина Габровца почетком 1892. спречио да сељани Габровца „манастир претворе у сеоску цркву, манастирски конак у школу и општинску судницу, а манастирску земљу присвоје и међу собом поделе“, нишки Духовни суд о свему обавештава Министарство просвете и за старешину Макарија каже да је „скоро дошао и суд га познаје као вредног и марљивог старешину“ (АС, МПС-ц, Цбр. 654/1892).

²⁰ Мокрански парох Коста Поповић умро је 04.07.1894. и парохија је остала упражњена до доласка новог пароха Стевана Поповића 01.09.1897. г. По смрти поп Косте из парохије су трајно излучена села Ново Село и Вргудинац и припојена белопаланачкој парохији, а парохију са преосталих пет села је преузео Дивљански манастир, односно јеромонах Макарије (в. Ж. Јоцић, *О цркви белопаланачког краја*, БПЗ 2, 2006, 61, 63).

²¹ По премештају пароха С. Поповића у топлички крај 1900. Мокранску парохију је поново преузео манастир до постављења новог пароха Милана Миљковића средином 1904. г.

²² *Пописна књига села Дивљане* од 11.02.1885, са власничким променама до 1905. г; *Архив Србије*, МФ; Пореско одељење, ф Х, бр. 149/1897; Ж. Јоцић, *Белопаланачка насеља*, 9; Ж. Јоцић, *Дивљански родови и*

Макарије је службу држао у старој средњовековној манастирској цркви, јер велика нова црква чију изградњу је започео Агатангел 1874. г. озидана је само до висине прозора, када су радови стали због избијања српско-турског рата 1877. г, а онда су због оскудице мировали још 18 година. Довршење нове цркве покренуо је нишки владика Инокентије јула 1895. када је посетио Дивљански манастир и пред старешином Макаријем и великим скупом званичника и народа, после литургије и помена на Агатангеловом гробу, говорио о недовршеној цркви и „позвао и власти и народ, да се у ропству засновано и побожно дело, у слободи доврши, на славу Божију, на част и спасење ослобођеног народа тог места.“ А онда је личним примером први дао прилог, затим окружни начелник и други угледни људи из округа, среза и околине, чиме су „прихватили овај благи почетак, па су прилозима омогућили да се доврши нова црква“.²³ За ове и будуће новчане прилоге манастир је отворио код Управе фондова посебан рачун за довршење цркве, на коме је 1898. г. било преко 1000 динара, а 1900. г. 4.960 динара „сакупљених милодарним прилогом народа онога краја“.²⁴

Када је 1898. г. Дивљански манастир, сагласно закону о устројству војске, оптерећен набавком и чувањем за војне потребе једног теглећег коња са опремом, у вредности од 660 динара, старешина Макарије је обавестио нишки духовни суд да манастир тих пара нема. Али да може, ако му се одобри, да исече 500 м³ дрвета у манастирској шуми и овај трошак покрије. Сеча је одобрена, али како је поступак до наплате био дуг (маркирање, лицитација, сеча, извлачење), а набавка војне коморе је хитна, Макарије је предложио „да се из Управе фондова изузме 1.000 динара од новца који је прикупљен за подизање манастира“, а по продаји дрва да се изврши повраћај. Духовни суд и Министарство просвете и црквених дела су прихватили предлог. Дрва су наплаћена тек 17.11.1899. г. и тада је 660 динара враћено Управи фондова за довршење манастирске цркве.²⁵

А у међувремену припреме за почетак радова на цркви увелико су одмицале, све преко старешине Макарија и нишког владике. По одласку владике Инокентија, који је 1895. г. покренуо активности на довршењу цркве, на нишку владичанску столицу долази енергични епископ Никанор који убрзава припреме и од манастирског старешине, општинске, среске и окружне власти и министарства тражи предузимање конкретних радњи.

Тако се 03.04.1899. „старешина манастира Дивљанског обратио нишком духовном суду с молбом да у манастирском атару крај јаруге исече 163 ком. врбових дрва за прављење креча за зидање нове цркве. Дрва имају бити

домови, БПз 10-11, 2014/2015, 235-236.

²³ Еп. нишки Инокентије, *Извештај Архијерејском сабору о каноничкој походи учињеној у нишкој епархији 1895. г.* (АС, МПс-ц, Цбр. 1294/1895. г.).

²⁴ *Архив Србије*, МПс-ц, Цбр. 74/1898; АС, МПс-ц, Сбр. 5738/1900.

²⁵ *Архив Србије*, МПс-ц, Цбр. 74/1898; П. Пузовић, *Дивљански манастир у XIX веку*, 100-101.

од 20 цм у пречнику до 2,36 м према извештају старешине манастирског и да се исеку пошто их обележи државни шумар“. Из министарства је јављено да манастир може врбовину сећи без жигосања и одобрења шумара.²⁶ До краја 1899. г. старешина Макарије и околни сељани су посекали у манастирској шуми сву потребну грађу, односно „сву дрвенарију и довукли је к манастиру, испекли су 370 товара креча, набавили камен и песак, и сад набављају дрва да пеку циглу“.²⁷ У децембру 1900. г. Министру просвете и црквених дела достављено је писмо јеромонаха Макарија, односно „одговор манастирског старешине, из кога ће Господин Министар моћи увидети да манастир поред готових 4.960 динара сакупљених милодарним прилогом народа онога краја, има још 40.000 комада печене цигле, толику исту количину кила креча, дрвену грађу сву осечену и снесену манастиру. У недостатку новца за грађевину, старешина манастирски извештава, да ће се опет народ, поред потребног кулука у преносу материјала, својим прилозима одазвати својој светињи, а ако и то не буде било доста, то ће ресто новца узети манастир на зајам, из ког новчаног завода“.²⁸ Крајем 1900. г. јеромонах Макарије иде с новим предлогом, који нишки духовни суд прихвата и прослеђује 02.01.1901. г. министру на одобрење: „Да би се дошло до веће суме новца за подизање манастира Дивљанског, у срезу белопаланачком, округа пиротског, старешина манастира Дивљанског обратио се с молбом и предлогом: да му се дозволи да из манастирске шуме може исећи 2000 комада дрвета грмове и растове шуме, која је стара и смета младим леторастима“. Одобрење је дато 17.08.1901.²⁹

С друге стране, изградњу нове манастирске цркве обилато помаже општинска власт, односно парохијани околних села којима је манастир био парохијски храм. Наиме, у циљу укрупњавања општина, 1898. г. су спојене мокранска општина (села: Мокра и Ореовац) и доњокоритничка општина (села: Дивљана, Доња Коритница, Горња Коритница) у једну општину: Мокранску, са седиштем у средишњем селу Дивљани. Председник општине био је Адам Ћирић из Мокре, деловођа Младен Вељковић из Г. Коритнице, а чланови општинског суда из свих пет села. Ова општинска власт, из општинске куће у селу Дивљани, недалеко од манастира, три године је руководила општинским кулуком на изградњи нове, велике цркве у Дивљанском манастиру од 1899. до 1902. године. Кулук је заведен на свих 264 дома са 2.183 становника у свих пет села,³⁰ за утовар и превоз камених блокова, ломљеног камена, песка, шљунка, цигле,

²⁶ АС, МПс-ц, Цбр 480/1899; *Деловодни протокол министарства* за 1899, рбр. 480.

²⁷ Допис еп. Никанора министру просвете од 03.01.1900. (АС, МПс-ц, Ебр. 58).

²⁸ Допис нишког Духовног суда министру просвете од 18.12.1900., са писмом старешине Макарија у прилогу (АС, МПс-ц, Сбр. 5738/1901).

²⁹ АС, МПс-ц, Сбр. 7/1901; АС, МПс-ц, Цбр. 952/1901.

³⁰ Г. Коритница – 25 домова, 236 становника; Д. Коритница – 70 д, 547 с; Дивљана – 23 д, 237 с; Мокра – 110 д, 889 с; Ореовац – 36 д, 274 с.

црепа, креча, дрвене грађе, гвожђа, стакла и за све врсте физичких послова око грађевине. Из свих села људи и запреге су се наизменично сливали код манастира, месецима, три године. Људе је повезивала кулучарска обавеза и труд, али и понос на богоугодну велелепну грађевину која је пред њиховим очима расла у небо.

С треће стране, пиротско окружно начелство завршило је у априлу 1899. г. „скицу – снимак манастира дивљанског“ ради израде плана и предрачуна за довршење манастирске цркве. Нишки духовни суд прослеђује скицу и захтев 07.05.1899. ресорном Министарству грађевина с молбом да изради тражени план и предрачун.³¹

Како у наредних седам месеци план и предрачун још нису израђени, незадовољни владика Никанор пише 03.01.1900. г. министру просвете и црквених дела: „Вама је, Господине Министре, сигурно познато, да је Дивљански манастир, близу Беле Паланке, отпочет да се зида још за доба турско и да је био озидаан до половину прозора. У таквом стању затекло га је ослобођење пиротског округа и у таквом стању је и дан дањи. Старешине манастира за 23 године молили су и тражили да им се дозволи да доврше започето и ни дан данас им није дозвољено. Зашто? То само могу знати инжењери?! Ово би се могло народу учинити, јер он то заслужује и врло је потребно да се једном манастир доврши, да не служи за оговарање да се за време Турака могло лакше подићи. С тога вас, Господине Министре, љубазно молимо, да удејствујете код Господина Министра Грађевина, да он одобри продужење зидања под контролом окружног инжењера, среског капетана и са старешином манастира; и народ све ће потребе набавити и дати и мајсторе погодити и платити. Ми ово јамчимо и ако се овако одобри, манастир ће бити готов за годину дана. Иначе неће ни за још 23 године, ко што ни за ових прошлих 23 године није подигнут“.³²

Министарство грађевина је најзад 03.05.1900. г. израдило план довршења цркве на пет листова³³ и предрачун по коме је цена радова, без предвиђеног материјала, износила 17.117,52 динара.³⁴ Како манастир није имао обезбеђен сав потребан новац Министарство грађевина је одобрило расписивање лицитације за извођење радова тек 15.02.1901. Лицитацију је спровело пиротско окружно начелство и посао је уступљен предузимачу Јозефу П. Колару³⁵ по цени од 6.148.33 динара („на име предузимачеве

³¹ Ас, МПс-ц, Сбр. 2147/1899; АС, МПс-ц, Цбр. 558/1899.

³² *Архив Србије*, МПс-ц, Ебр. 58/1900.

³³ Пројектант је Милорад Рувидић из Министарства грађевина, касније професор Универзитета (о њему в. монографију: Душица Живановић, *Архитекта Милорад Рувидић живот и дело*, Београд, 2004). Рувидић је 1903. г. пројектовао и белопаланачку цркву. Плану дивљанске манастирске цркве (5 листова) нисмо ушли у траг у Архиву Србије.

³⁴ *Архив Србије*, МПс-ц, Цбр. 567/1900.

³⁵ *Архив Србије*, МПс-ц, Цбр. 269/1901; АС, МПс-ц, Сбр. 3763/1903. У допису Министарства грађевина: „Ј. П. Колар, предузимач“ (АС, МПс-ц, Цбр. 1808/1904). У кореспонденцији нишког духовног суда име предузимача је Јозеф Колар, а у писму италијанских каменорезаца које је он ангажовао „предузимач

зараде“), али кауција није положена. Како је „грађењем манастира Дивљанског руковала полицијска власт среза белопаланачког, а нарочито бивши срески начелници г.г. Петроније Јовановић и Коста Петковић“, то је уговор са предузимачем Ј. Коларом закључио срески начелник Петроније Јовановић, односно „полицијска власт је погодбу закључила и Колара исплаћивала“.³⁶ Када је срески начелник Петроније умро јануара (?) 1902. године,³⁷ усред изградње манастира, нови начелник Коста Петковић³⁸ преузео је руковођење изградњом, плаћање предузимача и др. Предузимач Колар је затим уговорио грађевинске (зидарске) радове са главним мајстором Божидаром Перукетијем из Италије³⁹ и мајстором Тодором Живковићем из Мокре,⁴⁰ а каменорезачке (клесарске) радове са Италијанима Пијетром Симонетијем и Антонијом Нанијем.⁴¹ За надзорног органа одређен је Светозар Јовановић, инжењер округа пиротског.⁴²

Грађевински радови су отпочели средином 1901. г. и прва обрачунска ситуација доспевала је за исплату у августу, те је затражено преношење манастирског новца од 4.460 динара са Управе фондова (2.000 дин.) и Новчаног завода (2.460 дин.) на пиротско окружно начелство, које га је прослеђивало белопаланачком среском начелству, које је вршило исплате у вези с грађевином.⁴³ Када је после три месеца, крајем септембра

Јозеф Коларо из Н“ (епознато – Ж.Ј.). Почетком 1902. г. Колару је уступљена изградња спомен-цркве руском пук. Рајевском у Адровцу код Алексинца. На београдској телевизији 03.12.1988. речено је „цркву у Адровцу градио је Јозеф Колар из Италије“. И казивања из села Дивљане, која сам бележио 1970. г., се разликују: Матеја Ћирић, р. 1888. г., каже „главни за израду манастира био је Колер“, исто и Милисав Митровић, р. 1893., с тим што додаје да је „Колер био Шваба из Преко“, док Ђура Ћирић, рођ. 1890., каже: „Кад је зидан манастир ја сам завршио основну школу. Главни мајстори су били Талијани Колар и Поркет. Поркет висок, прав, а Колар трбушаст и носи шешир“. И код П. Гагулића исто: „Главни неимари били су неки Колар и Поркет“ (*Опис манастира св. великомуч. Димитрија у Дивљани*) Да ли је Јозеф Колар Италијан, Шваба, или можда аустроугарски Чех или Словак, остаје још увек нејасно.

³⁶ *Архив Србије*, МПС-ц, Сбр. 1753 од 28.03.1903. и МПС-ц, С бр. 1610 од 17.03.1903. – Извештаји нишког Духовног суда министарству.

³⁷ У новембру/децембру 1901. г. када су купљени и слати подаци за шематизам за следећу 1902. г. начелник Петроније је још био жив (*Државни календар Краљевине Србије за 1902. г.*). Био срески начелник белопаланачки 1899-1902. г.

³⁸ Када су италијански каменоресци Симонети и Нани почетком 1902. г. у Белој Паланци закључили уговор са предузимачем Ј. Коларом, присутан је био и нови срески начелник Коста Петковић (*АС, МПС-ц*; Деловодни протокол за 1903. г. и допис каменорезача; *Државни календар за 1903. г.*). Коста Петковић је био срески белопаланачки начелник годину дана 1902/3. г., и пензионисан је пре 28.03.1903. г. (извештај Духовног суда министарству – *АС, МПС-ц*, Сбр. 1753/1903). За новог среског начелника постављен је Станоје Белић (1903-1905).

³⁹ Не знамо одакле је Перукети, са словенским именом Божидар (да ли је прешао у православље?). У допису среског начелника К. Петковића од 27.10.1902. г. стоји: „Божидар Перукети мајстор из Италије и Тодор Живковић мајстор из Мокре“ (*АС, МПС-ц, Цбр. 1642/1902*). По казивању Ђуре Ћирића (в. претх. нап.) звао се Поркет, био је Италијан, растом висок и прав. И код Гагулића је Поркет.

⁴⁰ По казивању (1972) Зарије Ђорђевића, р. 1894., из Мокре „кад је зидан манастир мајстор је био и Тодор из Мокре, звани Тоша Ровела. Као мајстор радио је цркве и по Шумадији“. Види претх. нап.

⁴¹ О каменоресцима в. под јеромонах Павле.

⁴² Пиротско начелство је 1901-1903. г. имало једног инжењера (Светозар Јовановић) и једног подинжењера (Милија Нинић). *Државни календар за 1901, 1902, 1903. г.*

⁴³ *Архив Србије*, МПС-ц, Сбр. 3645 од 23.08.1901. („... с појављеном потребом за исплату предузимача и других трошкова“). Министар просвете је 05.09.1901. г. дао налог да се новац „пошаље начелству округа пиротског“ (*АС, МПС-ц, Цбр. 1094/1901*).

1901. г, нишки епископ Никанор посетио Дивљански манастир био је очито задовољан радовима и изгледом манастира, јер у извештају који је 11.10.1901. поднео Светом Архијерејском сабору у Београду, пише: „Имали смо срећу и пријатно задовољство да дамо свој архијерејски благослов за подизање више цркава и капела и на обнављање неколико стародревних цркава и манастира, што су непријатељима хришћанства и српства биле порушене у доба петовековна робовања српског народа. У ред ових је и *чувени манастир Дивљански св. Димитрија* у пиротском округу. (...) Народ ових округа тражи обилазни пут, те да што пре и што јефтиније дође до молитвених домова, као што је дивна концелјска црква подигнута, и ко што се овим путем и *велелепни манастир Дивљански* сада подиже“.⁴⁴

И управо тада, када су радови убрзани, плаћања отпочела и велике своте новца покренуте, шездесетогодишњи старешина Макарије је премештен из Дивљане у Сићевачки манастир, а за новог старешину је постављен млади, 22-годишњи јеромонах Павле коме ће се по завршетку цркве смишљено приписати свакојаке кривице, због којих је упућен на суд. И ако је Макарије померен пре завршетка и освећења нове цркве, у народном сећању и литератури он се означава као манастирски старешина под којим је овај велики подухват обављен. Тако, само пет година касније, поп Димитрије Поповић у чланку „Манастир Дивљански“ пише да је манастир (односно манастирска црква) „подигнут трудом тадашњег вредног старешине оца Макарија, сада сићевачког“.⁴⁵ На то је одмах реаговао учени игуман хаџи Теофило у чланку „Права истина о Дивљанском манастиру“, појашњавајући: „Може бити да је отац Макарије трудом својим и заузимањем довршио, доправио нову цркву тога манастира, али та је црква отпочета да се зида још пре ослобођења тих крајева, још за време турске владавине. А отпочео је зидати пок. „деда“ Агатангел архимандрит, тадањи старешина тога манастира, и кад је дозидео до крова наступи српско-турски рат и за тим ослобођење и присаједињење тих крајева Србији“.⁴⁶

За време Макарија, као и пре и после њега, манастирске слуге били су отац и син Тоша и Јованча Ристић из Дивљане,⁴⁷ који су држали и кухињу (мађерницу) и готовили јела. У време изградње цркве, када су се мајстори, домаћи и странци, хранили у манастирском конаку, кухињу су држали Тимотије и Јелица („Тима и Јеца, Срби из Преко“) доведени за ту прилику из Срема или Баната.⁴⁸

⁴⁴ Еп. нишки Никанор, *Извештај о каноничкој посети своје епархије у 1901. г.*, Гласник православне цркве у Краљевини Србији, бр. 9-10 за 1902. г., Београд, стр. 580-585. У пиротском округу посетио је Дивљански, Ветански, Темски и Суковски манастир, а у белопаланачком срезу и шпајску и белопаланачку цркву.

⁴⁵ *Пастирска реч*, год. II, бр. 40, Београд, 1907, стр. 318.

⁴⁶ *Исто*, бр. 46, 365-366.

⁴⁷ О слугама Тоши (1845-1908) и сину Јовану (1875-1942) в. у: Ж. Јоцић, *Дивљански родови и домови*, 257-258.

⁴⁸ *Казивање* (1967) Грује Миленковића, р. 1892. г., из Дивљане који је од 1903-1906 био манастирски слуга (чувар свиња).

Као старешина Макарије је често примао манастирске госте, али о њима знамо мало, само из сачуваних манастирских записа. Тако је у Пентикостару оставио четири записа пензионисани гимназијски професор из Београда Сава Племић, од којих преносимо два: „Сава В. Племић, 1888. г. и 1895. био у Светом Димитрију“ и „Од првога маја 1895. г. пробавио сам у Ман. Дивљанском, Сава В. Племић, професор ђимназије из Београда“.⁴⁹ У Минеју празничном је запис: „Љубомир Н. Тошић, правник, у М-ру Дивљанском 15. јан. 1899. г. Ивањица“.⁵⁰ У истом минеју је и запис: „9. септембра 1899. г. Љубомир С. Симић, пешадијски капетан, командант 12 батаљ. III пешадиј. пука“⁵¹ Као да је из овог времена и недатирани запис у поменутом пентикостару: „Томча (?) Јакшић искушеник М. Дивљанског“.⁵²

Јеромонах Авакум Поповић (1899). – Од јануара до априла 1899. г. јеромонах Авакум је био сабрат Дивљанског манастира, под старешинством Макарија.

О Авакуму знамо мало. До јуна 1894. г. био је старешина манастира Темске код Пирота, одакле 11.06.1894. јавља министарству просвете да школа дугује манастиру извесну суму за кирију, и тражи да се плати.⁵³ Средином исте године старешина Темске постаје игуман Сићевачког манастира Доротеј, те Авакум остаје као сабрат.⁵⁴

Из Дивљане одлази у Наупару код Крушевца, где је рашчињен („Јеромонах Авакум, бивши сабрат ман. Дивљанског, срез белопаланачки, рашчињен је 7.04.1899. у ман. Наупаре, срез расински“).⁵⁵

ЈЕРОМОНАХ ПАВЛЕ (1901-1903) И ИЗГРАДЊА МАНАСТИРСКЕ ЦРКВЕ

Нејасно је зашто је владика нишки Никанор одлучио да у јеку радова на манастирској цркви у другој половини 1901. г. премести старешину Дивљанског манастира Макарија за старешину Сићевачког манастира, а на његово место доведе младог, неискусног сићевачког сабрата јеромонаха Павла.

⁴⁹ Пентикостар из 1777. г. Запис није објављиван (в. Ж. Јоцић, *Дивљански манастир као здравствени центар*, БПз бр. 8-9, 81).

⁵⁰ Минеј празнични из 1776. г. Запис није објављиван.

⁵¹ Није објављиван.

⁵² Није објављиван.

⁵³ Архив Србије, МПС-ц, Деловодни протокол за 1894.

⁵⁴ Исто, бр. 1143.

⁵⁵ Глас епархије нишке, бр. 1, 1899, Ниш.

Павле је рођен 1879. године⁵⁶ и вероватно је био искушеник Матејевачког манастира св. Јован код Ниша,⁵⁷ где је и замонашен, те је 1899. г. при овом манастиру пописан као „сабрат монах Павле“, уз старешину Дамаскина и другог сабрата монаха Мелентија.⁵⁸ Следеће 1900. г. Павле прелази у Сићевачки манастир где је сабрат уз старешину игумана Доротеја, и добија чин јеромонаха.⁵⁹ Од Доротеја, као бившег старешине Дивљане, добија прве и потпуне информације о Дивљанском манастиру. Како је следеће 1901. г. Доротеј премештен за старешину Наупара код Крушевца, а Макарије из Дивљане за старешину Сићева, то се, као најлакше решење, наметнуло довођење јеромонаха Павла из Сићева за старешину Дивљане. Али, показало се, и као неодговорно, јер је млад, неискусан монах од 22 године гурнут као рачунопологач у вртлог великих радова и великог новца усред зидања манастирске цркве. Или је, можда, његово довођење циљано изведено. Тек, после годину дана Павле је као старешина Дивљанског манастира оптужен а касније и послат на суд.

По преузимању манастира јеромонах Павле је преузео и два врло одговорна посла: 1) руковођење, заједно са среским начелником, обимним пословима изградње манастирске цркве, и 2) вођење парохије од пет села (Мокра, Ореовац, Дивљана, Д. и Г. Коритница) са преко 2.100 житеља, са вођењем парохијских матичних књига (рођених, венчаних, умрлих) које су чуване у манастиру.

До краја 1901. г. манастир је углавном располагао потребним новцем и исплаћивао мајсторе, али почетком 1902. г. недостатак новца је био чит и настали су проблеми. Главни мајстор на зидању цркве од јула 1901. до пролећа 1902. г. био је сам предузимач Јозеф Колар уз помоћ погођених мајстора Перукетија и Живковића, а онда се преселио у Адровац код Алексинца због веће и уредније исплате на изградњи цркве коју је финансирала руска племићка породица Рајевски.⁶⁰ Тако су у Коларовом отсуству, од пролећа 1902. г. до краја радова, главни мајстори били Божидар Перукети и Тодор Живковић. А под каквим су условима радили види се из предлога среског начелника да буду одликовани: „...Тодор Живковић и Божидар Перукети мајстори, који су у највећој оскудици за новац, продужавали рад и трпили

⁵⁶ У акту белопааланачког среског начелника С. Белића од 31.12.1904. стоји: „Јеромонах Павле, бив. старешина манастира Дивљанског, стар 25 година, неосуђиван, писмен, српски поданик, здрав душевно и телесно“ (АС, МПС-Ц, Цбр. 17/1905)

⁵⁷ Овај манастир је обновљен 1835. г. и није имао духовнике до 1897. г. већ су старешине били горњоматејевачки свештеници.

⁵⁸ Глас – црквени календар нишке епархије за 1900. г. Јеромонах Дамаскин (р. 1828. у Шапцу) је у св. Јовану замонашио 1897. г. Мелентија (хаџи Мелентије Чолић, р. 1838. у Гроцкој) и свакако касније и нашег монаха Павла (*Монаси нишке епархије*, Духовна стража).

⁵⁹ *Државни календар* за 1900. и 1901. г.

⁶⁰ Спомен-црква руском добровољцу грофу Рајевском (Вронски у Толстојевом роману „Ана Карењина“), погинулом код Адравца у српско-турском рату 1876. г.

без животних намирница. Тодор је из Мокре а Перукети из Италије.“⁶¹ Из овако различитог понашања предузимача Колара с једне, и мајстора које је он ангажовао Перукетија и Живковића с друге стране, проистекао је и став среског начелника као руководиоца радова: Колару није исплаћено 1500 неспорних динара и није предложен за одликовање, док су његови радници Перукети и Тодор одликовани, а сва је прилика у целости и исплаћени.

О недостатку новца и покушајима старешине Павла и начелника Петковића да до њега дођу, говори допис нишког Духовног суда упућен Министарству 19.03.1902. г.: „За довршење зидања ман. Дивљанског у ср. Белопаланачком треба још 6.000 дин. а каса манастирска нема сем 500 м3 отсечених дрва за које ће се моћи узети 1.500 дин. с тога су старешина манастира и начелник срески обратили се Духовном суду актом и молили да им се одобри, да из шуме реченог манастира могу отсећи још 1.100 ком. растових дрвета у пречнику од 20-40 цм, те да отуда добивеним новцем омогуће довршење грађевине“. На ово је владика Никанор одобрио да се отсече 1.200 дрвета „те да се грађевина доврши и не пропада као прво зидање њено“, с тим да дрва обележи шумар, да се продају на лицитацији а „добивен новац унесе у касу манастирску ради довршења манастира“.⁶²

У исто време, почетком 1902. г., на грађевини су ангажовани италијански каменоресци Пиетро Симонети и Антонио Нани. О томе Симонети пише: „У Белој Паланки за подигнуће манастира св. Димитрија примијо се је предузимач Јозеф Коларо из Н. а надзорни инжењер г. Светозар Јовановић, ја и мој друг примили смо се као раденици код тога предузимача да каменорески посао израдимо....“⁶³, а на другом месту обојица, Симонети и Нани пишу: „Још 1902. г. закључили смо погодбу за израду камена за Манастир Дивљански Светог Димитрија у срезу Бело Паланачком, округу Пиротском. Погодба овог манастира за израду камена, закључена је са овим лицима: I-во са предузимачем Јозефом Коларо, II-го са начелником среским г. Костом Петковићем и са окружним инжењером Светозаром Јовановићем, - и са старешином манастира Јеромонахом Павлом. Овај цео наш рад који смо радели тојест тесали камен за поменути манастир износи 2.000 хиљаде дин. По свршеном раду, овај посао предали смо поменутој господи као Комесији и окружном инжењеру као исправан још 29. јуна 1902. год. (Петровдан по старом календару, који је тада важио – Ж.Ј.). Од целе ове суме и наше зараде у 2.000 динара примили смо 1.190 динара а ресто новац у 810 динара наше зараде лежи новац у срезу белопаланачком...“.⁶⁴

⁶¹ АС, МПС-ц, кутија Б 3268/1903.

⁶² АС, МПС-ц, С бр. 1717/1902. Сеча није одобрена јер су дрва млада.

⁶³ АС, МПС-ц, Цбр. 453 – Допис П. Симонетија Министру грађевина, од 08.03.1903. г., писано у Крушевцу, где су тада ови каменоресци радили. Допис је потписао невешто ћирилицом: „Петар Симонети“.

⁶⁴ АС, МПС-ц, Цбр. 952 Допис П. Симонетија и А. Нанија Министру просвете и црквених послова од 22.06.1903. г., писан у Нишу („пошто радимо камен за ћуприју нишку“). Допис потписали латином:

А у каквим условима, нередовне исплате и отсуства предузимача, су радили каменоресци, пишу они сами: „После наше погодбе исти предузимач (Јозеф Коларо – Ж.Ј.) прими се да цркву у Адровцу награди, и тамо отидне, а нас остави на раду у Паланки (тј. манастиру – Ж.Ј.), ми радисмо неколико дана, док новаца имасмо без њега, а кад нам новац нестало ми му неколико пута писасмо, он нам не одговара нити је хтео доћи, ми се решимо да посао започет напустимо, јер немамо пара за храну. Но начелник срески г. Коста Петковић, нас задржа да камен израдимо, и кад исти свршисмо, нисмо дали да се намешта док се нам израда не плати, срески начелник нам рече да ми дозволимо да се камен узида и намести па кад све буде готово да ће он нам зараду исплатити, на његову реч ми дозволисмо. Кад се камен намести и манастир би готов ми одомо код среског начелника да нам зарађену суму новца у 810 дин. исплати он нас сиктерише говорећи да нас и не познаје, ми дозвемо предузимача, он дође и Комисија манастир прими и исти и освешта и проради (08. новембар 1902. – Ж.Ј.), али влас не даде предузимачу ни марјаша, и ако је имао још 1.500 дин. већ му дава неку обавезу коју он није хтео да прими. Кад он није примио и ми нисмо добили“.⁶⁵ У вези са зарађеним а не исплаћеним делом новца каменоресци Симонети и Нани још појашњавају: „Ми доле потписати мајстори тражили смо да се нами исплати више пута код начелника среског и све одговара да ће дати кроз који дан, па смо се крајем на крају морали жалити г. Владики Нишком месеца децембра 1902. г. Жалили смо се и г. Министру грађевина месеца фебруара 1903. г., па поред оволике жалбе, ми као страни поданици и као једни људи мајстори који од наше зараде само можемо поштено живети не добисмо никакво задовољство, а ни одговора на наше жалбе...“.⁶⁶ Даље, из трећег дописа П. Симонетија читамо: „У прошлој 1902. години ја сам са извесним друговима каменоресцима радио на цркви – манастиру Дивљанском св. Димитрија, у срезу белопаланачком, округу пиротском, све каменорезачке послове, и кад је црква довршена по правилима православним и освећена, освећена али нама зарада каменорезачка ни до данас није плаћена, а новац код среске власти стоји у каси, сигурно због шконта, а сума је 810 динара, и ја сам страни подајник па зашто да чекам јер од зараде немогу ништа да шконтiram... А ја сам са другом радио на јемство г. Владике, капетана и црквена заступника (јеромонаха Павла – Ж.Ј.), а не на голу реч предузимача

„Simonetti Pietro и Antonio Nani“.

⁶⁵ АС, МПС-ц, цитирани допис П. Симонетија од 08.03.1903. Када је министар затражио изјашњење нишког Духовног суда, овај је 17.03.1903. одговорио: „Жалилац Петро тражи да му зараду неплаћену плати Јозеф Коларо, а не манастир, јер се он са предузимачем за рад погађао, те је по томе овде спор између предузимача и његова раденика. С тога суд учтиво мисли и предлаже, да се Петар упуту да зараду тражи од предузимача с киме је имао рачун и погодбу и који му дугује. А ако предузимач није примио колико му припада, он ће тражити од онога, ко му по уговору дугује, тј. полицијска власт (=среско начелство белопаланачко – Ж.Ј.), која је погодбу закључила и Колара исплаћивала“. (АС, МПС-ц, Сбр. 1610/1903).

⁶⁶ АС, МПС-ц, цитирани допис П. Симонетија и А. Нанија од 22.06.1903.

Колара, који је по благослову примио грађевину цркве без кауције.⁶⁷

А о стању манастирске касе и хитној потреби обезбеђења новца обавештава нишки Духовни суд 06.05.1902. г. Министарство просвете и црквених послова: „Ради довршења грађевине манастира Дивљанског потребно је још новаца, а каса их манастирска нема. Да неби ова грађевина пропала и остала недовршена, као што је са ранијом било“ епископ Никанор је одлучио „да се манастир овај може задужити на своје имање код касе цркве сињачке „св. Оца“, у срезу белопаланачком, и тиме омогућити довршење грађевине. Представници цркве св. Оца дали су свој пристанак да манастиру дивљанском позајме 1.200 дин. са 6% годишње интересом а са гаранцијом на не(по)кретно имање манастира Дивљанског и роком задужења од 3 године. А и старешина манастира (јеромонах Павле – Ж.Ј.) пристаје на ово задужење и под овим погодбама“. Министар је дао сагласност, а Управа фондова је, поступајући по налогу министра, 17.05.1902. г. „послала нишком Духовном суду дин. 1.200 у сребру из капитала цркве сињачке“, ⁶⁸ а суд је вероватно одмах новац проследио јеромонаху Павлу. Не знамо да ли је позајмица враћена или је дуг отписан, као у случају Наупаре (в. даље).

Недостатак новца на изградњи цркве у 1902. г. свакако није погађао само мајсторе (зидаре, тесаре, каменоресце, иконописце) већ и обичне помоћне раднике. О физичким радницима на грађевини, који су свакодневно радили са мајсторима – правили малтер, приносили материјал (камен, цигла, грађа), износили материјал на скеле, и друго, знамо мало. Било их је из околних села, среске варошице Беле Паланке и осталих села у срезу. О потребном броју и ангажовању водила је рачуна, у договору са мајсторима, општинска власт на челу са председником општине Адамом Тирићем. Прављени су спискови на основу којих је вршена исплата. И док је предузимача, мајсторе и инжењера плаћала среска власт у Белој Паланци, сагласно уговорима, ове помоћне раднике, локалце, плаћао је углавном манастирски старешина преко општинске власти у селу Дивљани.⁶⁹ Не

⁶⁷ Архив Србије, МПС-ц, - Допис П. Симонетија Министру просвете и црквених послова од 11.07.1903. г., писан у Нишу, потписан латиницом: Simonetti Pietro. Када је министар поново затражио и добио изјашњење о овој ствари нишког Духовног суда, решењем је упутио каменоресце Симонетија и Нанија „да се за ово тражење наплате обрате предузимачу за грађење манастира Дивљанског, Колару, јер су са њим погодбу били и закључили, а не са манастиром“ (АС, МПС-ц, Сбр. 3763/14.07.1903). Међутим, предузимач Колар није у целости исплаћен (ваљда оних 1.500 дин.) ни до 20.11.1903. г. те се жали Министру грађевина и тражи да му се дуг плати. С тога министар грађевина моли Министра просвете и црквених послова „да нареди нишком Духовном суду да исплати дуг Ј.П. Колару, предузимачу за оправку м. дивљанског“. Када је министар затражио извештај Духовног суда овај је одговорио: „У грађењу манастира Дивљанског суд је био иницијатор само толико и у томе, да се грађење изврши у свему по закону ... и да он нема манастирског новца да би могао исплатити предузимача“ (АС, МПС-ц, Цбр. 1808 од 20.11.1904.). Не знамо да ли је Колар исплаћен (1.500 дин.), а од тог новца и његови клесари Симонети и Нани (800 дин.), или је ствар завршила на суду.

⁶⁸ Ас, МПС-ц, Сбр. 2637/1902.

⁶⁹ По казивању (1971) Матеје Тирића (р. 1888) из Дивљане: „Кад је рађен манастир кулук је био посебно, а посебно радници уз мајстора. Кад им плаћају саберу се овде у Дивљану, пред општинску кућу, и калуђер донесе паре из манастир и општина их исплати по списак“.

знамо да ли су уредно исплаћивани, али у народном предању нема помена да је манастир остао дужан радницима. Предање, међутим, преноси да је „лик“ радника младића Саве Јоцића из Новог Села „уздан у манастир као жртва“, због чега је овај момак ускоро умро.⁷⁰

Средином августа 1902. г. Пиротско окружно начелство (тј. инжењер С. Јовановић који је вршио надзор у Дивљани) предложило је Министарству грађевина „да се довршетак радова на манастиру Дивљанском изврши по поправљеном и одобреном предрачуну у суми од 6.000,85 дин. с тим да из ливнице гвожђа у Београду срески начелник набави прозоре под тач. 30 и 31 предрачуна којих вредност износи 590 динара“. Министар грађевина је одобрио ове допунске радове, али је одмах стигло питање из Министарства просвете и црквених послова, да ли је испитано, сагласно закону, „има ли Манастир Дивљански потребну суму новца за измирење исплате неподвижних радова?“⁷¹ Министарство грађевина одговара 14.09.1902. г. да је начелство округа пиротског о овоме поднело следећи извештај: „Да Манастир Дивљански према надлежном одобрењу употребљује за исплату радова сам манастирски (новац), да је Манастир добио новац од продатих дрва, да је узајмљено 1.200 динара и да ће добити зајам из манастира Наупаре 5.000 динара, и стим новцем, надати се је, да ће се моћи манастир да доврши. Да би се Манастир до 26. октобра могао довршити и осветити, умољава начелство да се његов предлог што пре одобри“. Међутим, одлука министра просвете и црквених дела била је негативна и изричита: „Нисам одобрио издатак у суми од 6.000,85 динара, на име неподвижних радова, што би се имали извршити на грађевини Манастира Дивљанског, у срезу белопаланачком, округу пиротском, пошто именовани манастир никакве готовине нема за исплату споменутих радова, него је шта више оптерећен задужењем и за досадашње радове“.⁷² Не знамо о којим допунским радовима је овде била реч, али гвоздени рамови за застакљивање су уграђени на свим манастирским прозорима, очито ливени у Београду за 590 динара.

На месец дана пре завршетка радова на манастирској цркви, када је каса била празна а радови угрожени, владика Никанор и срески начелник Коста Петковић, главни организатори посла, одлучили су да трећег актера у послу – манастирског старешину јеромонаха Павла окриве за неморално понашање и злоупотребу новца. Тако, 30.09.1902. г. нишки Духовни суд обавештава Министарство просвете и црквених послова да је према

⁷⁰ Ово предање се преноси у многим паланачким селима, али код већине са већ заборављеним именом жртве, већ само „неки момак из Новог Села“. Преносимо казивање које смо забележили 1969. г. од Живојина Николића (р. око 1900) из Новог Села: „Кад је зидан манастир у Дивљани радили су многи људи, па и момак Сава Јоцић из Новог Села. И једном, док је на скели држао карлицу с малтером, мајстори на превару узидāju његов лик, у ствари сенку, у манастирски зид, као жртву, и Сава се ускоро разболи и умре. Јер божје грађевине траже жртву, да би биле дуговечне.“

⁷¹ Ас. МПС-ц, Цбр. 789/1902.

⁷² АС, МПС-ц, Цбр. 1346 од 17.09.1902.

решењу епископа Никанора „извршен преглед касе и протокола Манастира Дивљанског, коме је старешина јеромонах Павле, и извиђајем сазнало се, да је у каси м-ра Дивљанског мањак од 97 динара и да у црквеним протоколима има недостатака. За ове кривице одговоран је јеромонах Павле. Сем овога начелник среза белопаланачког доставио је суду да старешина поменути има нове злоупотребе и да је неморалног владања“, те је Духовни суд предложио министру да се формира мешовита комисија, и „да се ове кривице јеромонаха Павла извиде и иследе мешовитом комисијом“, а за председника комисије суд предлаже синђела Атанасија старешину манастира св. Романа.⁷³ Како је јером. Павле остао на месту старешине Дивљанског манастира до краја 1902. г, дакле и после завршетка радова на цркви, то ће мо се вратити самим радовима, а о утврђивању Павлове кривице, разрешењу и одласку из Дивљане, говорићемо на крају.

Пошто су завршетак радова и освећење цркве планирани за дан манастирске славе – Митровдан 26.10.1902. г, а у каси није било пара за мајсторе и нужне набавке, владика Никанор је одлучио да се учини нова и то знатно већа позајмица, а како је била потребна и сагласнот министра просвете и црквених послова, то је се нишки Духовни суд обратио Министарству 07.10.1902. г следећим дописом: „Управа манастира Дивљанског,⁷⁴ у срезу белопаланачком, сем новца што је узела на зајам ради довршења грађења манастира, обратила се предлогом да се за довршење грађевине манастир задужи још са 5.000 динара код касе манастира Наупаре у Крушевачком округу. Управа манастира Наупаре⁷⁵ пристаје да се учини позајмица дивљанском манастиру, али да та позајмица у 5.000 дин. врати се каси м-ра Наупаре у року за 2 год. са 8% интереса. А за гаранцију дуга и отплата да се узму приходи од ливада и воденице м-ра Дивљанског. Управа м-ра Дивљанског пристала је на услове, али да рок отплате буду 6 године, јер манастир неће моћи дуг пре одужити. Пошто ће отпчета грађевина пропасти ако се зајмом новца не доврши, и пошто је приход м-ра Дивљанског једва такав да се њиме тек може манастир издржавати, и да дуг од самих прихода одужити може морао би падати у нова задужења. С тога суд а на основу тражења и понуде управе једног и другог манастира, мишљења је и учтиво предлаже Господину Министру просвете и црквених послова да би изволео одобрити да се манастир Дивљански задужи код касе м-ра Наупаре 5.000 дин. а за обезбеду дуга да се на имање м-ра Дивљанског стави интабулација. Позајмица ова би се имала да учини из готовине м-ра Наупаре, која се код Управе фондова налази. Интерес на дуг да буде 6% а рок одужења да буде 6. година. Узјамљени новац да се једино може употребити на грађење и довршење започетог м-ра Дивљанског. Ако би Министар просвете изволео

⁷³ Ас, МПС-ц, Срб. 4679/1902.

⁷⁴ Тј. старешина јеромонах Павле.

⁷⁵ Тј. старешина архимандрит Доротеј, бивши старешина Дивљане.

одобрити овај предлог суд моли за наређење Управи фондова да из готовине м-ра Наупаре што пре пошаље овом суду 5.000 дин., те да се пошаљу м-ру Дивљанском на употребу“.⁷⁶ Министар је дао одобрење и налог за исплату 12.10.1902. г.⁷⁷ Три године касније, овај дуг је отписан.⁷⁸

О скелама са којих је црква озидана и изнутра омалтерисана, сазнајемо из једног дописа нишког духовног суда министарству: „У уговору за подизање м-ра Дивљанског св. Димитрија било је за скеле одобрено манастирске и нешто државне горе. Пошто је манастир само озидан, није имао више новаца да се и споља малтерише. Скеле, које су биле при зидању манастира, продате су лицитацијом и новац у касу манастирску унет, те да се грађа не развуче и упропасти“.⁷⁹ Малтерисање споља обављено је знатно касније, када су прављене и нове скеле.

У октобру 1902. г. сви радови на новој цркви (зидарски, тесарски, каменорезачки, унутрашње малтерисање, столарски, иконописни) се приводе крају. Из цркве су изнете скеле и последњи остаци порушене старе средњовековне цркве око које је сазидана нова црква. Да би нова црква могла да се освети и у њој несметано врши богослужење, урађен је и углављен између олтара и наоса, привремени иконостас простије израде, рад пиротског иконописца Ристе Јанковића Дебрије.⁸⁰ Иконостас је био широк 7,20 м, висок 2,30 м и носио је 9 престоних икона: четири старе, пренете са старог иконостаса из 1820. г. (Исус Христ, Богородица с Христом, св. Јован Претеча, св. Димитрије) и пет нових које је насликао Риста (св. Тирило, св. Методије, арх. Гаврило у благовестима, св. дева Марија у благовестима, Тајна вечера)⁸¹. Види фотогр.

Радови на манастирској цркви су завршени 24.10.1902. г. О томе срески начелник Коста Петковић пише три дана касније: „Црква манастира Дивљанског „Светог Димитрија“ која се од пре две године и више подиже, довршена је 24. овог месеца, и подпуно спремна за освећење. По предрачуна инжењера, она је требала са материјалом и радом да кошта, преко 45.000 динара, а направљена је и кошта до 18.000 динара. По величини, простору и каквоћи рада, долази пета црква у Србији...“.⁸²

⁷⁶ АС, МПС-ц, Сбр. 4783/1902.

⁷⁷ АС, МПС-ц, Цбр. 1497/1902.

⁷⁸ На предлог владике Никанора и уз сагласнот старешине Доротеја, одлуком министра од 02.06.1905. г. овај дуг је отписан уз образложење: „... пошто је манастир Дивљански доста сиротан и пошто му је потребно још новца ради довршења иконостаса и осталог“ (АС, МПС-ц, Цбр. 987/1905).

⁷⁹ АС, МПС-ц, Цбр. 1205/1905.

⁸⁰ О иконописцу Ристи и његовом иконостасу из 1902. г. у Дивљани в. у: Ж. Јоцић, *Записи на иконама Дивљанског манастира 1820-1991*, БПз, бр. 13-14 (2018), 126, 135.

⁸¹ Иако привремен, овај иконостас је замењен тек 1932. г., за време Рускиња, уметнички вредним иконостасом са 20 нових икона, руски рад.

⁸² АС, МПС-ц, кутија Б 3258/1902.

Колаудациона комисија⁸³ је извршила технички преглед и контролу грађевине и утврдила да су радови изведени према плану и понуђачевој понуди.⁸⁴

Планирано освећење цркве за Митровдан – 26.10.1902. г. морало је да буде померено за Аранђеловдан – 8. новембра, јер је владика Никанор око Митровдана био на Архијерејском сабору у Београду, одакле још 22. октобра пише среском начелнику у Белој Паланци Кости Петковићу „руковаоцу“ изградње манастирске цркве: „Богољубиво чедо у Духу, сви (архијереји на Сабору – Ж.Ј.) смо се обрадовали Вашом депешом – писмом да је већ Дивљански манастир довршен и да очекујете освећење. Јако сажаљујем што сам спречен Саборским седницама да дођем ради освећења. Ако буде Богу угодно извршићемо освећење до Поклада Божићних. Зато вас молим, да би сте се сви побринули да се спреми што боље за освећење. После освећења манастира наредићемо освећење још једне цркве у парохији тог дана, чини ми се у срезу нишавском. Предложите 3-4 лица која су највише трудила се о подизању цркве за награду. Ово предложите преко г. начелника округа, а и мени пошаљите писмо. Моје би мишљење да се предложите Ви и г. Инжењер и још два лица“.⁸⁵ Срески начелник је предложио још три лица: председника мокранске општине Адама Ћирића и мајсторе Божицара Перукетија „из Италије“ и Тодора Живковића из Мокре. Званични предлог за одликовање ових пет лица поднео је 28.10.1902. г. Министру просвете и црквених послова начелник округа пиротског, уз коментар да предложена лица „по личном уверењу моме, доиста имају највише заслуга за довршење Манастира Светог Димитрија“.⁸⁶ Следећег дана министру се обраћа са истим предлогом и епископ Никанор: „На подизању Манастира Дивљанског у Б. Паланачком срезу, округа Пиротског, zaloжили су много труда и жртава околни сељани и варошица Бела Паланка. Међу свима њима највише су ревновали: Г. Коста Петковић, начелник среза белопаланачког, г. Светозар Јовановић, инжењер округа пиротског, г. Адам Ћирић, председник општине мокрањске, и г. Божа Перукетија,⁸⁷ из Мокре, мајстор...“ А по приспећу у

⁸³ Нишки Духовни суд је 26.03.1903. г. у обраћању Министарству просвете и црквених послова приметио да је Комисија која је ислеђивала кривице јеромонаха Павла „стекла уверење да су рачуни грађења замршени и да сама грађевина није по плану и уговору подпуно изграђена. Сумњу за ово појачава и то: што у комисију колаудациону ушла су она иста лица која су грађевином и руководила“ (АС, МПС-ц, Сбр. 1753/1903).

⁸⁴ Министарство просвете и црквених послова је послало Министарству грађевина „оригиналну понуду предузимача под Г. бр. 424 као и примедбе грађевинског одељка округа пиротског под Г. Бр. 697 на предмету оправке (=изградње – Ж.Ј.) манастира Дивљанског“, а Министарство грађевина 17.12.1902. одговара: „Министарству овом част је извести, да је сума по окончаном рачуну у 6.148.33 динара исправна за исплату, на име предузимачеве зараде за извршену оправку (=изградњу – Ж.Ј.) манастира Дивљанског“ и тражи да му се пошаље „молба предузимачева за колаудирање да би се могло видети, је ли наплаћена прописана такса“ (АС, МПС-ц, Цбр. 1868/1902).

⁸⁵ АС, МПС-ц, кутија Б 3268/1902.

⁸⁶ Исто.

⁸⁷ Иза речи „Перукетија“ је испуштено „и Тодор Живковић“, али у краљевом указу стоје свих пет имена.

Белу Паланку 7.11.1902. г., владика шаље министру телеграм: „Најсрдачније честитајући узвишено поверење Краљево молимо Вас удејствујте предлог за одличје ревнитеља новоподигнутог Манастира Дивљанског. Сутра освећење истога. Никанор“.⁸⁸ Свих пет предложених одликовао је краљ Александар Обреновић орденом Св. Саве V реда,⁸⁹ а ордење с повељама уручено је одликованима, после освећења цркве, 23.11.1902. г. у канцеларији среског начелника у Белој Паланци.⁹⁰

За све ово време јеромонах Павле је манастирски старешина, до краја децембра 1902. г. Јер, министар је 12.10.1902. г. одбио формирање комисије за испитивање Павлове кривице, зато што духовни суд „није о злоупотребама уверен од надлежне црквене власти или преко свог особитог изасланика, него од полицијске власти“.⁹¹ По завршетку изградње и освећења цркве Духовни суд је послао новог изасланика да испита Павлове кривице, затим је крајем децембра Павле разрешен старешинства, и остао у манастиру као сабрат, а за новог старешину је постављен, пре 10.01.1903. г., јеромонах Никанор. Духовни суд поново тражи (10. јануара) од Министарства да формира мешовиту комисију за испитивање кривице јеромонаха Павла, јер каже: „услед извешћа и првог и другог изасланика, као и извешћа садашњег старешине манастира овога: о злоупотребама и хрђавом економном стању о вођењу рачуна овог манастира, а због учињених трошкова и издатака око зидања новог манастира, потребно је образовати комисију из стручних нарочито рачунских лица, те да иследе достављене злоупотребе“.⁹²

Комисија од три члана⁹³ формирана је 21. јануара, а отпочела рад 10.02.1903. Чинили су је: председник комисије Атанасије, старешина м-ра св. Роман, и чланови Борисав Милисављевић, писар пиротског првостепеног суда, и Тихомир Јордановић, порезник пореског одељења среза белопаланачког. Комисија је завршила рад 15.03.1903. г.

У извештају Министарству од 28.3.1903. г. нишки духовни суд о налазу комисије пише: „Извршеним ислеђењем комисија је нашла: да је јеромонах Павле венчао малолетног Драгутина сина Стојана Спасића из Мокре који није имао пуних 17 година;⁹⁴ да у протоколу венчаних није увео једно венчање; да у протоколу умрлих није завео умрлог Тому Ћирића из

---

⁸⁸ Ас, МПс-ц, кутија Б3268/1902.

⁸⁹ Исто. Краљев указ од 09.11.1902.

⁹⁰ Исто. Тада је примећено да је име председника општине погрешно уписано као Аврам, те је накнадно учињена исправка.

⁹¹ Ас, МПс-ц, Цбр. 1496/1902.

⁹² Ас, МПс-ц, Сбр. 138/1903.

⁹³ Једног је одредило (председника) Министарство просвете и црквених послова, другог Министарство правде, трећег Министарство финансија.

⁹⁴ У накнадно откривеним кривицама јеромонаха Павла, утврђено је: „да је 10.01.1902. г. венчао Марка сина Митра Крстића, из Г. Коритнице, који је тада имао свега 16 година, 9 месеци и 8 дана; да је 10.02.1902. г. венчао Милана сина Видена Митића, из Г. Коритнице, који је на дан венчања имао 16 година, 4 месеца и 9 дана“ (Ас, МПс-ц, Цбр. 660/1904).

Мокре; и да је разним неправилним радњама и утајама оштетио манастирску касу 1.251.45 динара. С тога духовни суд учтиво је мишљења и предлаже Господину Министру да јеромонаха Павла изволи дати подислеђење и суђење Грађанском суду. У исто време суд учтиво напомиње, да је грађењем м-ра Дивљанског руковала полицијска власт среза белопаланачког, а нарочито бивши срески начелници г.г. Петроније Јовановић и Коста Петковић, од којих је први умро, а други у пензији. Пошто је манастир за довршење грађевине задуживан и исплату поред јеромонаха Павла вршио је и г. Коста Петковић, то је г. Петковић требао комисији да поднесе тачан рачун са достовереним документима о томе: колико је манастирског новца примио а колико издао, али г. Петковић није хтео комисији тако рачун предати. А комисија је ислеђењем кривица јеромонаха Павла стекла уверење да су рачуни грађења замршени и да сама грађевина није по плану и уговору подпуно изграђена. Сумњу за ово појачава и то: што у комисију колаудациону ушла су она иста лица која су грађевином и руководила. Зато суд је учтиво мишљења да би требало одредити лице, које би од г. Петковића узело исправан рачун о целокупном његовом раду на грађењу овога манастира и да би требало упоредити уговор и план са грађевином.⁹⁵

Ово опажање нишког духовног суда, готово оптужба, да је за утврђени мањак од 1.251 динара, приписан рачунополагачу Павлу, одговоран и срески начелник Коста Петковић, који је „исплату поред јеромонаха Павла вршио“, не кореспондира са орденом којим је начелник као руковаоц грађевине одликован. Али се и те како слаже са жалбом мајстора каменорезаца министру: „кад одомо код среског начелника да нам зарађену суму новца у 810 динара исплати, он нас сиктерише говорећи да нас и не познаје ... и влас не даде предузимачу ни марјаша, и ако је имао још 1.500 динара“. Не знамо да ли је вршено ислеђење среског начелника.

Министарство просвете и црквених послова је 24.04.1903. г. одобрило да се јеромонах Павле „преда Грађанском суду на ислеђење и суђење“, ⁹⁶ а крајем године Павле је премештен из Дивљане за сабрата св. Романа.⁹⁷ За суђење по кривици венчавања малолетних лица одређен је пиротски Првостепени суд који је пресуду донео 1905. г. и послао је начелнику среза нишавског на извршење.⁹⁸ А да ли је јеромонаху Павлу суђено (од истог суда, исте 1905. г.) и за утврђени мањак од 1.251.45 динара није сигурно, као што ни министарство и нишки духовни суд нису били изричити о томе 1910. г. у одговору окружној Месној контроли у Пироту.⁹⁹

⁹⁵ АС, МПс-ц, Сбр. 1753/1903.

⁹⁶ АС, МПс-ц, Цбр. 668/1903.

⁹⁷ АС, МПс-ц, Цбр. 1943/1903. У св. Роману је и 05.01.1905. (Цбр. 17/1905).

⁹⁸ АС, МПс-ц, Цбр. 67/1905, Цбр. 114/1905, Сбр. 5414/1910.

⁹⁹ АС, МПс-ц, Цбр. 2159 од 03.09.1910. – Одговор Министарства просвете и црквених послова на тражење Месне Контроле округа пиротског, која је, како каже, требала „да разреши годишњи рачун о зидању Дивљанског манастира, а она нема података о томе шта је комисија нашла и је ли је оптужила

Табела 1

**Удео материјала, кулука и мајстора
у укупној цени манастирске цркве
(Израдио Ж. Јоцић)**

Р.б.	Удели	Динара
1.	Укупна вредност објекта	45.000
2.	Мајсторски радови (готов новаци)	17.117
3.	Материјал и кулук (бесплатно учешће) ..... а) Материјал (све дао манастир) - камен - дрвена грађа - креч - цигла - цреп - гвожђе - стакло б) Кулук (бесплатан рад пет околних села – парохије) - вађење и превоз камена - сеча и превоз дрвета - прављење и превоз креча - прављење, печење и превоз цигле - превоз црепа из Б. Паланке - превоз песка и шљунка из Нишаве - други кулуци	27.883

дотичне рачунополагаче, или је нашла рачун о зидању Манастира за тачан.“

Табела 2

**Порекло и структура готовог новца
и рачунопологачи на изградњи цркве**
(Израдио Ж. Јоцић)

Р.б.	Порекло новца	Износ (дин)	Ко је уплатио	Коме је уплаћен	Када	Ко је новцем располагао
1.	Милодарни прилози народа	500	Управа фондова	Среском начелству	Јун 1901	Срески начелник
2.	Милодарни прилози народа	2.000	Управа фондова	Среском начелству	Авг. 1901.	Срески начелник
3.	Милодарни прилози народа	2.460	Новчани завод	Среском начелству	Авг. 1901.	Срески начелник
4.	500 м3 (2.000 ком.) храстовог и грмовог дрвета м. шуме	1.500	Купац манаст. дрва	Манастиру	Март 1902	Ман. стареш.
5.	Закупнина од воденице	800 (400x2)	Закупац	Манастиру	1901. 1902.	Ман. стареш.
6.	Закупнина од ливада	200 (100x2)	Закупац	Манастиру	1901. 1902.	Ман. стареш.
7.	Позајмица од Сињачке цркве	1.200	Управа фондова	Нишком Духовном суду	17.05.1902.	Ман. стареш.
8.	Позајмица од ман. Наупара	5.000	Управа фондова	Нишком Духов. Суду	12.10.1902	?
9.	Други извори	3.457			1902.	Ср. начел. М. стареш.
	Σ	17.117				

ЈЕРОМОНАХ НИКАНОР ДАБИЋ (1902-1904)

По разрешењу јеромонаха Павла крајем децембра 1902. г., за старешину Дивљанског манастира постављен је јеромонах Никанор Дабић, до тада сабрат св. Романа код Ражња.¹⁰⁰ Када је после годину дана умро, сахрањен је у манастирском гробљу и подигнут му је надгробни споменик са натписом: „Овде почива тело јеромонаха Никанора Дабића, из села Алина Потока, срез златиборски. Рођен марта 1870. Као артиљ. наредник ступио у монаштво 5-ог јануара 1901. г. а премину 13-ог фебруара 1904. г.“.¹⁰¹ Старешина Никанор и сабрат јеромонах Павле (бивши старешина) живели су у Дивљани заједно док у другој половини 1903. г. Павле није премештен за сабрата у св. Роману.

Тридесетдвогодишњи Никанор одмах по доласку у Дивљану преузео је и парохијске послове за пет околних села и вођење матичних књига, од свог претходника Павла чије кривице је у фебруару и марту 1903. г. ислеђивала посебна мешовита комисија. Када је Никанор крајем октобра открио у књигама венчаних нове кривице јеромонаха Павла о венчавању малолетних лица из Г. Коритнице, обавестио је о томе 02.11.1903. г. Нишки духовни суд, те је полицијска власт из Беле Паланк накнадно вршила ислеђење.¹⁰²

Јеромонах Никанор је у августу 1903. г. и сам извршио кривицу недозвољене сече лисника, о чему духовни суд обавештава Министарство просвете и црквених послова: „На доставу Гмитра Живковића из Ореовца, среза белопаланачког, против старешине манастира Дивљанског, што је без одобрења секао манастирску гору за лиснике, Духовни суд је актом својим Сбр. 4366 од 30. августа 1903. г., умолио начелника среза белопаланачког, да на лицу места изађе и учини увиђај. Из увиђаја се види, да је старешина манастира Дивљанског јеромонах Никанор, заиста кресао гору за лиснике, и то је ово учинио без надлежног одобрења...“, те се тражи да Министарство народне привреде покрене поступак „и да се овај старешина, према чл. 129 и 130 Закона о шумама, стави под ислеђење“.¹⁰³ Поступак је покренут, али не знамо да ли је и када окончан.

¹⁰⁰ Државни календар за 1903. г.

¹⁰¹ Натпис није објављиван. Село Алин Поток је 10-ак км југоисточно од Чајетине на Златибору. Ово је најстарији цео сачувани споменик у дивљанском манастирском гробљу, јер је подигнут после завршетка обимних радова на изградњи манастирске цркве, за време којих је старо гробље, које је било уз саму цркву, девастирано и део споменика је поломљен, део уломака уграђен у црквене зидове, а део се затурио, чак и архимандрита Агатангела из 1891. г. На месту старог гробља, када је терен крајем 1902. г. раскрчен и очишћен од материјала, скела и пута, први је укопан јеромонах Никанор. Следећи укоп је тек из 1933. г. руске монахиње Хионије.

¹⁰² Види напред код јеромонаха Павла.

¹⁰³ АС, МПС-ц, Сбр. 4846/1903 и Цбр. 1420/1903.

Манастирска воденица, са четири камена (жрвња), доносила је значајан приход манастиру, и сваке треће године је путем јавне лицитације издавана у закуп и о томе је закључиван уговор између манастира и закупца. Претходни закуп истицао је 25. октобра 1903. г. Када је старешина Никанор средином септембра јавио нишком духовном суду да треба расписати лицитацију и да има заинтересованих, Духовни суд је 17.09.1903. г.: „писао начелнику среза белопаланачког да у споразуму са старешином манастирским воденицу издаду под закуп“. Даље, у допису Министарству просвете и црквених послова од 16.10.1903. г. духовни суд саопштава: „Начелник среза белопаланачког лицитацију поменуте воденице обавио је на дан 15. окт. т. г. На држаној лицитацији није било довољно лицитаната, већ само један и то: Милан Петковић из Дола среза лужничког, који је понудио 360 дин. годишње, што за три године чини 1080 д. јер се имање, према условима, даје од 26. овог месеца и године, до 26. октобра 1906. г. ; међутим, условима одобрава се закупцу, да за огрев у воденици сече сирову манастирску гору, и да се храни стока – свиње, међутим условима се не условљава сигурност плаћања закупа. С тога дух. суд, на основу тач. 3 чл. 97, Закона о црквеним властима, учтиво предлаже Господину министру, да овај закуп који за три године износи 1.080 дин. и спада у надлежност Господина министра изволи уништити, с учтивим мишљењем овог суда, да се из услова избаци: сеча сирове горе, и рањења стоке, а дода: да се купац може служити само сувим грањем и одпацима дрва, а никако сечом горе. Даље, да се значи, да купац на закупну цену подведе сигурне јемце или да одобри интабулацију на имање своје на првом месту, па да се нареди друга лицитација за ово издавање. Но пошто се од стране старешине манастирског и полицијске власти са овим закупом одоцнило, то је суд учтивног мњења, да се рок новом закупу пренесе на 1. јануар идуће до 1. јануара 1907. г.“.¹⁰⁴

Министарство је прихватило предлог и истовремено затражило „да се узме на одговорност старешина манастира што није на време поднео захтев суду о издавању воденице под закуп“. Духовни суд је узео изјашњење од старешине али је решавање по њему одложено за касније, пошто се воденица изда под закуп. Нова лицитација је обављена 24.11.1903. г. и закуп је остао на Милану Станишићу из Дола, срез лужнички, за 416 дин. годишње, а за три године 1.248 дин. Кад је купац позван да закуп осигура јемством или кауцијом, изјавио је да ничим закуп не може осигурати, те је и ова лицитација поништена. С тога је министарство 07.01.1904. г. питало да ли ће можда од оволиких одлагања издавања воденице под закуп бити по манастир већа штета од користи, а суд обећава да ће се нова лицитација што пре обавити.¹⁰⁵ По кривици старешине духовни суд је обавестио 07.04.1904.

¹⁰⁴ АС, МПС-ц, Цбр. 662/1904 (са спојеним другим бројевима).

¹⁰⁵ Исто.

г. министарство: „Старешина манастира јеромонах Никанор је умро. Овај је старешина одговоран за задоцњен предлог за издавање воденице манастира Дивљанског, али је смрћу његовом ова кривица прекинута“.¹⁰⁶

Јеромонах Никанор је умро 13.02.1904. г. По предању из села Дивљане, он је „нашао паре у некаквој остави поред манастира“ и кад је умирао део је дао манастирском слуги Јованчи из Дивљане, а део свом брату који је дошао са Златибора.¹⁰⁷

ЈЕРОМОНАХ КОНСТАНТИН ЈОВАНОВИЋ (1904-1906)

Од средине фебруара 1904. г. старешина Дивљанског манастира био је јеромонах Константин, који је дошао са места сабрата Матејевачког манастира св. Јован код Ниша. После две и по године, 03.10.1906. г. премештен је за старешину Ржанског манастира код Пирота.¹⁰⁸

Јеромонах Константин Јовановић рођен је 1858. г. у Куманову у Старој Србији, где је завршио основну школу. Био је манастирски ђак и искушеник св. Романа, где га је 1889. г. замонашио архим. Данило по одобрењу епископа нишког Јеронима. Од марта 1890. је јеромонах и као сабрат је у св. Роману до 1900. г., а 1901. старешина Ржанског манастира, 1902. г. опет сабрат св. Романа, па 1903/4 св. Јована код Ниша. По службеном извештају из 1910. г. је: способан, прилежан у дужности, добар чинодејственик, слаб у проповедништву.¹⁰⁹ Са њим је у Дивљани од децембра 1904. г. манастирски ђак и искушеник Лукијан, кога је он замонашио 09.07.1905. г., а у фебруару 1906. г. је у чину јеромонаха и сабрат манастирски.¹¹⁰

Са преузимањем манастирске управе Константин је преузео и послове мокранске парохије, која је и даље била упражњена, те је опслуживао пет околних села (Мокра, Дивљана, Ореовац, Д. и Г. Коритница) и водио матичне књиге рођених, венчаних и умрлих, које су чуване у манастиру.¹¹¹ Парохију је држао укупно годину и по дана, да би је 21.08.1906. г. предао пароху Димитрију Поповићу. У наредних пола века, до 1956. г., дивљански

¹⁰⁶ Исто, Сбр. 2060/1904.

¹⁰⁷ По истом предању, Јованча је зазирао од овог новца, као „уклетог“, те га је однео и закопао на Игришту, изнад манастирске воденице. Када су, седам деценија касније, нека лица сазнала за ову оставу, откопала је и однела, против њих су Јованчини наследници поднели приватну тужбу и вођен је спор пред Општинским судом у Белој Паланци

¹⁰⁸ Државни календар са шематизмом за год. 1903-1910.

¹⁰⁹ АС, МПС-ц, Цбр. 2320/1910 – Кондуит листа свештеника и монаха нишке епархије; *Државни календар; Монаси нишке епархије (1909)*.

¹¹⁰ О Лукијану види посебне одреднице. Од 1904-1906 био је сабрат, а 1928-1931 старешина Дивљанског манастира. Он је 1931. г. предао манастирску управу руским монахињама (Диодори).

¹¹¹ Од средине 1904. г. до априла 1905. г. на мокранску парохију је постављен парох Милан Миљковић, али је премештен 12.04.1905. г. те парохију привремено опслужује белопаланачки свештеник Сретен Поповић, да би је 19.05.1905. г. поново преузео јеромонах Константин (*Књига рођених 1905-1920. г. парохије мокранске*).

монаси неће држати парохију.¹¹²

Као манастирски старешина Константин је посебно заслужан за ограђивање манастирске порте, издавање манастирске воденице под закуп на три године, и покретање послова око малтерисања манастирске цркве споља.

Када је краљ Петар Карађорђевић у пролеће 1904. г. одлучио да подари Савезу ловачких удружења до 200 платана ради размножавања у свим крајевима Србије, упитани су манастири да ли имају „добро ограђених просторија шумских и по колики број платана би се коме манастиру у горњем циљу могао поверити“,¹¹³ из Дивљанског манастира је стигао следећи одговор:

„Управа манаст. Дивљанског

Мбр. 93

23. априла 1904. год.

у М-ру Дивљанском

НИШКОМ ДУХОВНОМ СУДУ

Према наређењу тога Суда Ебр. 2228 од 14. тек. месеца учтиво одговарам следеће:

Манастирске шуме има али није ограђена, нити пак може за сада да се изврши, те према томе није могуће ни примати поменуте платане.

(отисак печата)

Старешина М-ра Дивљанског
Константин јеромонах¹¹⁴

Јеромонах Константин је наставио започети поступак издавања манастирске воденице у закуп, али успешна лицитација је одржана тек 17.03.1905. г. када је закуп остао на Димитрију Јовановићу, тежаку из Беле Паланке. За три године закупа закупнина је износила 1.130 динара. Министарство је лицитацију одобрило и уговор је закључен 22.04.1905. г. Прилажемо препис уговора из Архива Србије у Београду.¹¹⁵

¹¹² Када је 1956. г. умро парох Видан Николић, мокранска парохија је остала упражњена и њу је преузео Дивљански манастир, односно његови јеромонаси (Дионисије, Василије, Методије, Сава) до 1987. г. (Ж. Јоцић, *О цркви белопаланачког краја*, 61-63).

¹¹³ АС, МПС-ц, Ц бр. 923/1904. Из нишке епархије само манастир Наупара је прихватио да прими два пара платана.

¹¹⁴ Рукопис, љубичасто мастило, на листу високог кароа. Печат нечитљив.

¹¹⁵ АС, МПС-ц, Цбр. 1053/1905. Деловодни протокол, списи.

УГОВОР

Између Манастира Дивљанског као власника, с једне старне, и Димитрија Јовановића тежака из Беле Паланке као закупника с друге стране, следећи је уговор утврђен.

I. Манастир Дивљански издаје под закуп Димитрију Јовановићу воденицу са четири витла, која постоји на реци Коритничкој, и то за три године за (1130) хиљаду сто тридесет динара, уз воденицу припада сав прибор који ће Димитрије примити по списку, тако исто уз воденицу припада башта, шљивик сав око воденице и више воденице, камењар испод пута и више јаза, за пашу стоке, било своје било долазећих помељара.

II. Димитрије Јовановић обвезује се, да ће одржавати воденицу увек у исправном стању, и све мање оправке о свом трошку извршавати, као: копање и чишћење ваде, клепање чекића и. т. под.

III. Веће пак оправке и поједине набавке око оправљања, као: камења, букава, точкова и патоса, а тако исто и у случају поплаве да буде однешен јаз, дужан ће бити Манастир о свом трошку да оправља.

IV. Димитрије Јовановић обвезује се без ујма да меље Манастиру, све што буде за манастирску употребу.

V. Димитрије Јовановић обвезује се, полагати кирију за свака три месеца унапред, од целокупне излицитиране суме, и положиће једномесечну кауцију, која ће бити у манастирској каси као кауција; кауција пак има се последње године у закуп урачунати.

VI. Димитрије Јовановић обвезује се да ће у споразуму са Старешином манастирским, тј. кад би старешина захтевао, гајити и које свињче, зашта је манастир дужан начинити обор, ако буде потреба изискивала.

VII. Димитрије Јовановић обвезује се да без споразума Старешине манастирског, неће сећи никаква стојећа дрва, па макар иста била и за воденичну употребу, а за воденичну употребу може сећи само онда, кад се са старешином манастирским споразуме, где ће, и које ће дрво осећи, а за огрев такођер несме сећи свако дрво, сем што му Старешина одобрава, сува лежећа дрва и грабова сирова дрва.

VIII. Димитрије Јовановић обавезује се да по истеку закупног рока преда воденицу у исправном стању старешини Манастирском, а тако исто и шљивар и све што је наведено у тач I-вој.

IX. Димитрије Јовановић обвезује се да ће према овоме „уговору“ тачно, и у одређено време исплаћивати кирију старешини манастирском, а за бољу сигурност јемствоваће за закуп сопствено имање Димитријево.

X. Овај ће уговор важити за обе стране, од дана када буде воденица предата закупнику Димитрију, и исти буде утврђен од стране власти, па закључно до истека три године закупног рока.

XI. Трошкове око тврђења ових уговора сносиће обе стране, па колики год буде био.

XII. У случају да се закупац Димитрије неби придржавао ових уговора, воденица ће се одузети, и понова дати на лицитацију а на штету закупца Димитрија.

22. Априла 1905. год.

у М-ру Дивљанском

(манастирски
печат)

Старешина Манастира
Дивљанског
Јеромонах Константин

Закупник
Димитрија Јовановић
теж. из Беле Паланке

Да су Старешина М-ра Дивљанског јеромонах Константин и закупац Димитрије Јовановић теж. из Беле Паланке, које потписати посредно познаје, овај уговор о закупу воденице М-ра Дивљанског, доиста међусобно закључили и пред властима по прочитању у свему за свој признали и на потврду поднели – тврди, по наплати таксе у 7,70 дин.

Бр. 5685

23. маја 1905. год.

Бела Паланка

(печат)

за: Начелник срески

писар

(нечитко)

Пошто је закупац преузео воденицу, а две буке су пропале и требало их је заменити о трошку манастира, то је старешина Константин почетком јула обавестио духовни суд, а овај министарство, да: „ради оправке воденице м-ра Дивљанског, потребне су две буке од по 9,5 мет. дужине, које се имају осећи из забрана манастирског“. Министарство је одобрило сечу 06.07.1905. г., с тим пошто букве обележи шумар.¹¹⁶

Крајем 1905. г. старешина Константин је покренуо и питање ограђивања манастирске порте, која је за време изградње нове цркве 1901-1902. г. потпуно девастирана пошто је у њој лежао грађевински материјал и служила је као градилиште. Затражио је од нишког духовног суда, а овај 16.11.1905. г. од министарства, да се одобри сеча у манастирском забрану 20 ком. церових стабала дебљине 15-20 цм од којих би се добило 60 дирека за манастирску ограду. Одобрење је дато и порта је ограђена.¹¹⁷

¹¹⁶ АС, МПС-ц, Цбр. 1158/1905.

¹¹⁷ АС, МПС-ц, Цбр. 1909/1905. г.; М. Пузовић, *Дивљански манастир у XIX веку*, 103.

Јеромонах Константин је покренуо још једно важно питање уређења манастира – малтерисање манастирске цркве споља. Јер, завршетком цркве и малтерисања унутрашњих површина октобра 1902. г. више није било новца да би се црква омалтерисала и споља. Почетком јула 1905. г. старешина Константин тражи одобрење да у манастирској шуми исече 80 дрвета дебљине 15-20 цм за скеле ради малтерисања манастира споља. Како би малтерисање било скупље за 4-500 дин. ако скеле иду на терет предузимача, то је министарство одобрило ову сечу дрвета 21.07.1905. г.¹¹⁸ Месец дана касније старешина тражи ново одобрење: да у манастирској шуми отсече 50 ком. дрвета за продају, односно „ради прикупљања новца за исплату грађења манастира“, тј. малтерисања. Министарство просвете је пре давања одобрења затражило мишљење Министарства народне привреде, а ово је послало инспектора Ж. Протића на лице места, који је обележио дрва за сечу и дао коментар: у Дивљанском манастиру „шума је обрасла већином дрвима слабијих димензија, то у шуми и нема више дрвета за продају, сем ових“. Одобрење за сечу дато је тек 27.03.1906. г.¹¹⁹ Извештај о планираном малтерисању манастира нишки духовни суд је послао министарству 23.08.1905. г., а Министарство грађевина је 30.12.1905. г. урадило ревидовни план и предрачун малтерисања које би износило 4.998,27 динара. Лицитација је одржана у марту 1906. г. Јеромонах Константин „писмом бр. 157 од 18.04.1906. г. моли да се што пре одобри лицитација за довршење м-ра Дивљанског“, али Министарство просвете и црквених послова је лицитацију поништило, а од нишког духовног суда тражи „да нареди старешини манастира да се не обраћа непосредно министарству“. Нова лицитација је одржана крајем септембра, а духовни суд јавља министарству 02.10.1906. г. да је „најнижи понуђач био Јов(ан) Младеновић за 4.839 дин. Министарство грађевина је одобрило лицитацију 12. октобра,¹²⁰ али старешина Константин је девет дана раније разрешен и распоређен у Ржански манастир.

У време Константина манастирски слуга је и даље Јованча Ристић из Дивљане. Међу посетиоцима манастира били су и ученици пиротске Гимназије и Учитељске школе, београдске Богословије и др. Неки од њих су оставили записе у манастирским књигама. Тако су у Минеју записи: „Милић М. Радевић, уч. IV раз. Уч(итељске) Шк(оле), јула 1904. г.“, „Спасоја (?) Ђ. Ластавица, ман. свр. ђак, Београд“ и „Храм – Слава – Патрон м-ра Дивљанског“,¹²¹ а у Пентакостру. „Дим. Михаиловић, ђак II р. г(имназије). Пироћанац, 16. јула 1906. г.“¹²²

¹¹⁸ АС, МПС-ц, Цбр. 1203/1905.

¹¹⁹ АС, МПС-ц, Цбр. 586/1906.

¹²⁰ АС, МПС-ц, Деловодни протокол за 1905. г. бр. 1379 и 2124, и за 1906. г. бр. 583, 769, 1667, 1726.

¹²¹ Минеј празнични из 1776. г. Записи нису објављивани.

¹²² Пентикостар из 1777. г. Запис није објављиван.

ЈЕРОМОНАХ ЛУКИЈАН ЛАСТАВИЦА (1904-1906)

Јеромонах Лукијан је два пута био жител Дивљанског манастира: први пут 1904-1906. г. као ђак, искушеник и сабрат, и други пут 1928-1931. као манастирски старешина.

Рођен је 1886. г. под крштеним именом Живко Ластавица, „у Даљу у Славонији, поданик аустроугарски, али стоји под заштитом српског закона према решењу Г. Министра; био ђак и искушеник у Дивљанском манастиру, замонашен 09.07.1905. г. у Дивљанском манастиру од јеромонаха Константина, по одобрењу епископа Никанора“¹²³ и добио монашко име Лукијан.

Пре доласка у Дивљану млади Живко из Даља на Дунаву, провео је неко време као ђак у Хопову на Фрушкој гори, где је завршио монашку школу, а онда је, не знамо зашто, оставио Аустроугарску и дошао у Дивљански манастир почетком децембра 1904. г. Ту у манастирском Минеју оставља први запис: „Живко Ђ. Ластавица, свр. манастирски ђак м. Хопово, 11.XII-1904. г.“¹²⁴ У Дивљани је ђак и искушеник који полаже испитие на карловачкој богословији, што се види из његових записа у Дивљанском манастиру: „Живко Ђ. Ластавица, богослов, 02.II-1905. г. при стареш. јером. Константину Јовановићу“,¹²⁵ „Живко Ђ. Ластавица, искушеник, 22.II-1905. г.“,¹²⁶ „Живко Ђ. Ластавица, богослов“,¹²⁷ „Прочитао Живко Ђ. Ластавица искушеник м. Дивљанског, 03.III-1905. г.“,¹²⁸ „Ж. Ластавица, богослов карловачки“,¹²⁹ „Живко Ластавица, богослов II год. Карловци. 1.V-1905. Дивљана“.¹³⁰

После монашења 09.07.1905. и добијања имена Лукијан, оставља и о томе запис: „Монах Лукијан сабрат М-ра Дивљана Св. Велмч. Димитрија“.¹³¹ Не за дуго, добио је чин јеромонаха, те је почео са старешином Константином да обавља и парохијске послове: крштења, венчања, опела, освећења и др. Први писани траг о томе сачуван је у протоколу рођених када је 26.02.1906. г. крстио дете и потписао се као: „Јеромонах Лукијан, сабрат Дивљанског манастира.“¹³²

О Лукијану је казивао и Груја Миленковић (р. 1892) из Дивљане, који је као дечак био манастирски слуга и чувао манастирске свиње од 1903.

¹²³ Нишки духовни суд, *Монаси нишке епархије*, 1909.

¹²⁴ Поменути Минеј. Запис није објављиван.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ Триод посни из 1866. г. Запис није објављиван.

¹²⁷ Поменути Минеј. Запис није објављиван.

¹²⁸ У поменутом Триоду. Није објављиван.

¹²⁹ У поменутом Минеју. Није објављиван.

¹³⁰ У поменутом Пентикостару. Није објављиван.

¹³¹ У поменутом Минеју. Није објављиван.

¹³² *Књига рођених 1905-1920. г. парохије мокранске.*

до 1906. г.: „У манастир је дошао из Преко, као момче, Живко Ластавица и ту је учио школу. После га старешина Константин закалуђери и добије име Лукијан. По парохију су ишли обојица, по потреби. Лукијан је, још док није добио чин, почео да сади ораси од манастир до Бело брдо и ти ораси су рађали до скоро. Лукијан је био и добар косач. После је отишао у Вету“.¹³³

У ствари Лукијан је средином 1906. г. из Дивљане распоређен за старешину манастира Липовца код Алексинца, затим је 1907. прешао за старешину манастира Вета, а 1908. г. за старешину Габровца код Ниша.¹³⁴ Од 1909. до 1928. г. је опет старешина Вете код Беле Паланке, одакле прелази за старешину Дивљане¹³⁵ (в. даље). Умро је 1932. г. Од 1915. до 1917. био је у бугарском заробљеништву.¹³⁶ (в. фотографију).

ЈЕРОМОНАХ СЕРАФИМ РАКИЋ (1906-1908)

По одласку Константина управу Дивљанског манастира преузео је јеромонах Серафим 03.10.1906. г., долазећи са места старешине манастира Вете. У манастирском Типику о томе је оставио својеручни запис: „Примио управу м. Дивљанског 3. октобра 1906. г. Пре тога био сам старешина м. Вете, пре Вете био сам сабрат ман. св. Романа, пре тога био сам сабрат св. Стевана Алексиначког, пре тога био сам сабрат Сукова. Свршио сам свега 4 разреда основне школе у Пироту. Замонашен 2. фебруара 1903. г. у ман. Сукову. Сада ми је 23 године. Старешина овог манастира јеромонах Сераф(им) Ракић“.¹³⁷ После две године премештен је за сабрата Ржанског манастира код Пирота.¹³⁸

Јеромонах Серафим Ракић је рођен 1885. г. у Пироту, где је завршио основну школу и два разреда гимназије. Искушеник је Сукова где је замонашен 02.02.1903. г. по благослову епископа Никанора, а у чин јеромонаха произведен 08.11.1903. г. У кондуит листи за 1910. г. стоји да је способан, али слабог прилежања у дужности, у владању и као чинодејственик добар, у проповедништву слаб. После 1912. г. из Ражане одлази за старешину Темског манастира, одакле су га Бугари интернирали 1915. г. и убили код Сурдулице са другим свештеницима.¹³⁹

¹³³ *Казивање забележено 1969. г.*

¹³⁴ *Глас епархије нишке*, бр. 2/1907, стр. 45; бр. 6-7/1908.

¹³⁵ *Државни календар Кр. Србије* за год. 1908-1915; *Државни календар Кр. СХС* за год. 1921/22 и 1924.

¹³⁶ *Правослани календар св. Цар Константин за 1942.* Ниш, 1941, стр. 51.

¹³⁷ *Велики типик*, из XIX века. Запис није објављиван.

¹³⁸ *Глас епархије нишке*, бр. 20 за 1908. г.; *Државни календар Кр. Србије*, за 1903-1915. г. У децембру 1909. г. био је капелан у селу Пајезу код Беле Паланке (АС, МПС-ц, Цбр. 1360 и 1541/1909), па опет у Ржани.

¹³⁹ АС, МПС-ц, Цбр. 2320/1910 – Кондуит листа свештенства епархије нишке, види и кондуит листу за 1913. г.; *Монаси нишке епархије* (1909); *АЈ, ф. 69, фас 167*, арх. јед. 263 –Извештај о убијеним и интернираним свештеницима Нишке епархије у I св. рату, 1919; П. Гагулић, *Велики нишки саборни храм*,

Са Серафимом је у Дивљанском манастиру живео искушеник Рафаило Николић из Пирота, кога је Серафим замонашио 05.08.1907. г. по одобрењу епископа Никанора. Манастирски слуга и мађер (кувар) је и даље Јованча Ристић из Дивљане. Манастирску воденицу и даље држи под закупом Димитрије Јовановић из Беле Паланке, а манастирско имање (њиве, ливаде, виноград) обрађују наполичари и надничари из околних села. Манастир више не држи парохију те и јеромонах Серафим не обавља никакве парохијске послове. Али парохијске матичне књиге се и даље чувају у манастиру, али их води парох мокрански Димитрије Поповић, а манастирска црква се још користи као парохијски храм, јер парохија други нема.

Вршећи у јесен 1907. г. визитацију црква и манастира у белопаланачком намесништву, епископски изасланик В. Милојевић пише: „Непријатан и тежак утисак правиле су на мене црквене грађевине; чини ми се да сам посматрао нека бивша црквишта а не служеће цркве, па кад још томе човек погледа порте не заграђене, не очишћене... Једина грађевина боља у овом погледу јесте манастир Дивљански, који заиста, са места на коме је, задивљава човека лепотом, не само свога имања, него и читаве околине, али и та црква стоји на срамоту и својих парохијана – парохије мокрањске и својих старешина, још и данас неомалтерисана споља, не живописана изнутра и не снабдевена свим потребама, како би требало бити, што ако се скорије не учини, зуб времена ће искварити и оно, што је до сада на њој урађено.“¹⁴⁰

Малтерисање споља није урађено ни 1907. г., због недостатка новца и биће покренуто тек августа следеће године. Како су у то време почеле припреме за изградњу нове белопаланачке цркве затражено је од манастира да врати белопаланачкој цркви дуг од 564 динара начињен 1902. г. приликом изградње манастирске цркве. Какав су договор постигли белопаланачка црква и манастир види се из извештаја нишког духовног суда од 02.11.1907. г.: „Приликом зидања манастира Дивљанског, црква Бело Паланачка учинила је манастиру позајмицу у материјалу – цигли и црепу – у вредности 564 дин. Манастир до сада није могао тај материјал цркви вратити нити вредност његову у новцу платити. Црква у Белој Паланци има се скоро подићи и за тај посао потребан је креч, који јој може дати манастир у замену за циглу и цреп, јер се види да манастир не може у новцу исплатити дуг цркви. Управа цркве и старешина манастира (јером. Серафим – Ж.Ј.) сагласили су се, да манастир уступи цркви камен за креч, лежећу гору – дрва за печење креча као и раднике око вађења камена и за сав други посао. Тако спремљен креч црква ће примити по 10 дин. 1000 кгр. а сама ће га превозити од места где

Ниш, 1961, 68.

¹⁴⁰ В. Милојевић, *Извештај о ревизији цркве у срезу белопаланачком*, Глас епархије нишке, бр. 10/1908, стр. 305-308.

се пече до Беле Паланке. Пећ за печење креча подићи ће манастир на свом земљишту и о свом трошку, која му може и даље служити (за прављење креча за малтерисање манастирске цркве споља – Ж.Ј.). По овој цени има манастир да испоручи 56.400 кгр. печена креча која количина одговара суми дуговања од 564 динара“.¹⁴¹

Почетком августа 1907. г. старешина Серафим покренуто је питање сече дрвећа на зиратним манастирским парцелама, а пиротска окружна шумска управа је изласком на терен 17.08.1907. г. закључила: „да се може дозволити сеча церових и граничових дрвета на зиратним парцелама, а плодовица дрвета: ораси, крушке и остало, да и даље на месту остану“ и „да би било корисно и у интересу шумске вегетације, да се ова места прореде и прочисте тиме, што би се све грабово, глогово и трњаво шибље посекуло и из шуме извукло“. Министарство је одобрило сечу 17.10.1907. г., жигосано је 200 дрвета и у новембру извршена сеча, а старешина Серафим је 02.12.1907. одржао две лицитације: за 200 стабала у шуми и добио најповољнију цену од 342,35 динара, и „за дрва разне врсте, посечених по ивицама манастирских њива и ливада“ и добио најповољнију цену од 3,25 дин. за 1м3. Обе лицитације остале су на Филипу Поповићу трговцу из Мокре, као највећем понуђачу под условима које је прописао манастирски старешина Серафим.¹⁴²

Малтерисање цркве споља покренуто је поново 08.08.1908. г. али је Министарство грађевина ставило извесне примедбе. У исто време затражено је и одобрење да се исеку храстова дрва у манастирској шуми ради продаје и прибављања новца за малтерисање, и да се бесплатно или у пола цене отсече у државној шуми „Сува Планина“ 60 букових дрвета за скеле. Одобрења су дата али малтерисање није започето у 1908. г. јер није прибављен сав потребан новац.¹⁴³

Средином 1907. г. примењена је Саборска одлука „да сеоске парохије не иду у манастир“ те је одлуком епископа нишког Мокранска парохија одлучена од Дивљанског манастира као парохијског храма и са свештеником упућена на Белопаланачку цркву као најближу. О томе нишки Духовни суд извештава Министарство просвете и црквених послова исцрпно, јер је дошло до великих проблема: „Манастир Дивљански је пре извесног времена био парохијска црква парохије мокранске у срезу бело-паланачком. Парохија

¹⁴¹ АС, МПС-ц, Цбр. 2180/1907. Међутим, В. Милојевић каже (в. претх. нап) да је првобитно дуг манастира био према општини белопаланачкој, а касније га је она уступила белопаланачкој цркви: „општина белопаланачка дала је за 560 динара манастиру Дивљанском цигле и црепа, то, по тражењу свештеника (Сретена Поповића – Ж.Ј.), и ово је општина уступила цркви, тако да манастир да цркви белопаланачкој за толико дрва за печење креча“.

¹⁴² АС, МПС-ц, Цбр. 1900 и 2323/1907.

¹⁴³ АС, МПС-ц, Деловодни протокол за 1908. г. бр. 1404, 1501, 1776, 2049. Погрешан је податак код М. Пузовића да је „манастир омалтерисан 1908. г.“ (Дивљански манастир у XIX веку, 104), јер је био неомалтерисан и 1909. г. (в. даље).

има свога пароха, који је у миру служио. Али како је Архијерејски сабор под Сбр. 86 од 1902. године одлучио, да све парохије које су се служиле манастирима имају у року од пет година подићи своје парохијске цркве, што ако не учине, биће одвојене од манастира и придодате другој суседној цркви, - то је учињено и са парохијом мокрањском, која се састоји од пет села: Мокре, Ореовца, Дивљане, Доње и Горње Коритнице. Парохијани се нису могли договорити и приступити грађењу цркве по закону, те су одвојени од манастира и са свештеником упућени у белопаланачку цркву. После овога сељани села Мокре затражили су благослов од Господина Епископа да могу у селу подићи капелу, када се питање о подизању парохијске цркве не приводи крају. И Господин Епископ је по свом праву подизање капеле дозволио... После овога јереј Димитрије Поповић, парох мокрањски, известио је Господина Епископа, актом својим Бр. 98 од 10.03.1908. г. да је отпочето зидање цркве у Мокри. Господин Епископ је под Ебр. 1030 од 11.03.1908. г. на истој молби донео следеће решење: „Благосиљамо почетак и надамо се, да неће парохијани малаксати у подизању храма божијег. Радоваћемо се када будемо чешће добијали извештај о раду. Свештеник нека изврши наш благослов парохијанима и нека заложи сав свој труд, да што пре видимо изидан храм Божији, те да би га могли осветити“... Подизању пак ове капеле стаје на пут власт, те је међу сељанима и свештеником сада велики неспоразум, који се може изродити у непријатељство“.¹⁴⁴

Због свега овога духовни суд је замолио Министарство просвете и црквених послова да поради код Министарства грађевина да изда наредбу да се подизању богомоље у Мокри не стаје на пут. Али кад је Министарство просвете затражило извештај да ли је за подизање капеле у Мокри поступљено по закону, а духовни суд одговорио да није, Министарство је 19.08.1908. г. закључило: како „подизању капеле у селу Мокри није претходило све оно, што је потребно учинити, онда нема законске могућности да се ма шта предузме“, те је питање адактирано а изградња капеле обустављена.¹⁴⁵

¹⁴⁴ *АС, МПС-ц, Цбр. 1405 и 1466/1908. г.* По казивању (1970) Матеје Ћирића (р. 1888) из Дивљане, Црквени одбор који су чинили представници свих пет села, био је у „великој узбуни и свађи“ око изградње парохијске цркве. Села Горња и Доња Коритница су тражила да се црква зида у Дивљани, на Игришту поред манастирске воденице, јер је ту средиште парохије и села су једнако удаљена, а Мокра је тражила да се црква гради у Мокри, као највећем селу и близу је Паланке. Седнице су одржаване на отвореном простору, на Игришту, као средокраћи. Договор није постигнут, у сукоб су се укључиле и општине Коритничка и Мокранска и почеле да шаљу молбе среском начелнику и владици. Пошто договора није било, а мрзост расла, Д. и Г. Коритница су претиле иступањем из парохије и изградњом своје цркве у Д. Коритници, на црквишту св. Јован, на улазу у село. По казивању Грује Крстића (р. 1902) из Д. Коритнице: „У то време је црквењача Божана из рода Чуфинци уснила да мора да се откопа „црква“ св. Јован, а на сеоском збору донесу одлуку о откопавању. Када су стварно откопани темељи, обе Коритнице донесу одлуку да обнове цркву.“ У исто време и Мокра иступи из разговора о заједничкој парохијској цркви и у договору са свештеником Димитријем одлучи да подигне своју капелу у Мокри. По проучавању М. Костића тада су на црквишту „св. Петке била четири велика бреста на четири стране и они су посечени 1907. г. а грађа је употребљена за изградњу нове цркве у Мокри“ (М. Костић, *Коритница*, 206).

¹⁴⁵ *Исто.* Црква у Мокри је изграђена и освећена тек 1925. г.

Да би спречио потпуни раскол међу парохијанима, и између парохијана и попа Димитрија до изградње парохијске цркве, владика Никанор се одлучио за нужно привремено решење: разрешио је старешину Дивљанског манастира Серафима и послао га у други манастир, а на његово место поставио 15.11.1908. г. за в.д. старешину пароха Димитрија Поповића. Тако је поп Димитрије као старешина манастира и парох мокрански наставио да користи и даље манастир као парохијски храм, што је одговарало и парохијанима свих пет села. Ово је, међутим, узроковало велику нетрпељивост јеромонаха Серафима и пароха Димитрија. То се види из службених исказа које су дали следеће 1909. г. Јеромонах Серафим: „О Димитрију Поповићу, свештенику, који је оптужен и због кога сам позват као сведок, имао би много што-шта да кажем, јер сам с њиме у манастиру био заједно две ипо године, али ћу то што знам прећутати а казаћу само о ономе што се сада као сведок питам“. А онда је сведочио о неморалу попа Димитрија: пијанству у белопаланачкој кафани „Европа“, о блудничењу са собарицом исте кафане, о блудничењу са манастирским надничаркама из Мокре и Доње Коритнице, да је, док је био катихета пиротске гимназије блудничио са собарицом пиротске кафане „Македонија“, којој је и своју читу ставио на главу, због чега је и уклоњен из гимназије и распоређен на мокранску парохију.¹⁴⁶ С друге стране, поп Димитрије Поповић је изјавио: „Јеромонах Серафим је у непријатељству са мном због његовог премештаја са старешинства м-ра Дивљанског за Височку Ржану и мом постављењу за старешину у м-ру Дивљанском на његовом месту, јер се он свуда изражавао да сам ја узрок његовом премештају“.¹⁴⁷

МОНАХ РАФАИЛО НИКОЛИЋ (1907)

Крајем 1906., или почетком 1907. г. у Дивљански манастир је дошао искушеник, каснији монах Рафаило.

Рафаило Николић је рођен 1888. г. у Пироту, где је био лончарски шегрт. Као дивљански искушеник учио је код старешине јеромонаха Серафима, такође Пироћанца, који га је и замонашио 05.08.1907. г. по одобрењу епископа Никанора.¹⁴⁸ Из Дивљане је отишао крајем исте године.

¹⁴⁶ АС, МПС-ц, Цбр. 1360 и 1541/1909 – Ислеђење по кривици попа Димитрија Поповића, пароха мокранског и старешине манастира Дивљанског.

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ Монаси нишке епархије (1909).

ПОП ДИМИТРИЈЕ ПОПОВИЋ (1908-1910)

Привремени старешина (в.д.) Дивљанског манастира од 15.11.1908. г. до 21.07.1910. г. био је парох мокрански свештеник Димитрије Поповић, из разлога које смо напред навели (в. јером. Серафим). Био је и привремени (в.д.) учитељ Дивљанске основне школе од децембра 1909. до јула 1911. г.¹⁴⁹

Димитрије Поповић је рођен 1880. г. у лужничком Брестов Долу у свештеничкој породици. Завршио је основну школу, нижу гимназију и београдску Богословију. Био је администратор нишког Духовног суда 1903. г., ђакон епископа Никанора 1903-1904, вероучитељ пиротске Гимназије 1904-1906. г., парох Мокранске парохије 1906-1920. г., и поротојереј округа тиквешког 1920-1926. г. Умро је и сахрањен у Ђевђелији у Македонији. Био је члан Свештеничког удружења, Српске књижевне задруге, Стрелачке дружине „Душан Силни“ и Солунски ратник. По службеним оценама је: „одличан црквени радник, ретко способан администратор и добар беседник“. У београдској Пастирској речи штампао је 1907. г. надахнути чланак „Манастир Дивљански“, а 1913. г. шаље нишком часопису Кића лирске народне песме. С друге стране, против њега су 1909. и 1910. г. покренуте истраге због пијанства, разврата и бесправне сече и продаје манастирске шуме.¹⁵¹

За годину и по дана, колико је поп Димитрије био манастирски старешина, у манастиру није било монаха, и тек по његовом одласку доћи ће за сабрата јеромонах Мирон. А у манастирским конацима, поред слуге Јованче из Дивљане, били су у зимским месецима (новембар-април) сувопланински Црновунци, којима је манастир деценијама био зимовник.¹⁵²

¹⁴⁹ Ж. Јоцић, *Основна школа у Дивљани (1904-2006)*, БПЗ, бр. 10-11 (1915), 125-128.

¹⁵⁰ *Пастирска реч*, бр. 40 за 1907. г. Београд, стр. 318.

„Манастир ДИВЉАНСКИ У дивном перивоју, а на подножју Суве Планине (источна страна) – на окомку њеном, лежи величанствен ново сазидани Манастир св. Димитрија, који се назива Дивљански; ваљда по селу Дивљани, које се налази 15 минута удаљено од манастира.

Манастир је у живописном и романтичном пределу. Положај његов и ближа околина диктују нам, да слободно можемо рећи: е ово је прави санаторијум! Манастир је обновљен 1902. г. под владом последњег Обреновића, а освећен исте године од Преосвештеног Епископа Нишког Господина Никанора.

Стари манастир, на коме је садашњи подигнут, био је врло мали, а задужбина је славних Мрњавчевића, јер је нађена флаша с пергаментом, на коме су била имена Браће Мрњавчевића и др. која је остављена у темељу новог манастира, заједно са новим, да казује и потоњим потомцима да је овај предео од старина српски – супротно тврђењу непријатеља источних.

Манастир је у романском стилу (у оригиналу „готском“, омашком – Ж.Ј.), но без кубета и торња, три пута је већи од старог. Подигнут је трудом тадањег вредног старешине оца Макарија сада Сићевачког, а прилогом парохијана парохије Мокрањске чија је ово и црква, и других побожних хришћана.

Од цркве је величанствен изглед на природу. Одатле се види цела парохија Манастирска, коју опслужује млади парох Димитрије Поповић дугогодишњи ђакон и наставник. Манастир има доста велико имање које се рационално обрађује под управом скоро постављеног старешине оца Серафима и манастир је II реда.

Положај и околина манастирска је ретка; с тога треба сваки Србин да похита и види ову српску старину, где ће пуно што шта ново чути и видети.“

¹⁵¹ Ширу биографију попа Димитрија са фот. из 1914. г. в. у: Ж. Јоцић, *Основна школа у Дивљани*.

¹⁵² О Црновунцима и њиховим зимовницима в. у: Ж. Јоцић, *Дивљански родови и домови*, 259-263.

Када су пиротски гимназијалци са проф. К. Костићем на екскурзијском путовању 19.04.1909. г. посетили и Дивљански манастир забележили су: „Одатле пођосмо у Дивљански манастир ... Величанствен је изглед овог манастира кад се гледа са североистока. Налази се на падини једног брда, а са свих је страна опкољен шумарцима. Унутрашњост манастира није бог зна како величанствена. Неколико икона, књига и светих ствари беху све. У манастирској порти је г. Костић разгледао неке старе натписе урезане на камену. У манастирским кућама наиђосмо на неку велику задругу, готово рећи колонију Црновунаца, који су на манастирском имању презимили. Ову црновунску колонију, због њене оригиналности сликасмо у манастирском дворишту. После дужег одмора, посматрајући околину манастира са манастирског доксата, пошто смо били почашћени од манастирског управника г. Димитрија Поповића, мокранског свештеника, кретосмо се натраг у Белу Паланку низ Коритничку реку“.¹⁵³

Овом приликом (посета пиротских гимназијалаца V и VI раз.) су остављена три недатирана заиса у манастирском минеју: „Душан Ћирић, уч. V раз. г(имназије)“, „Милан Петровић“, „Милорад Костић“, а из времена старешинства попа Димитрија су још два (један је његов) записа у истом минеју: „Служио поп Димитр. П. Поповић „Запланац“ пар. мокрански“ и „Певао Божидар отац (?) Пиро(?) Капсијара, 22. август“.¹⁵⁴

Као манастирски старешина поп Димитрије није допринео манастиру ни мало, напротив, показао се јако неодговорним и бахатим домаћином наневши велику штету манастиру због чега је средином 1910. г. разрешен дужности и упућен на суђење.

Малтерисање манастирске цркве споља било је пред решењем почетком 1909. г. када је нишки Духовни суд 10. фебруара доставио Министарству „понуду Тодора Станојевића који нуди да за 4.800 динара изврши малтерисање на цркви манастира Дивљанског“.¹⁵⁵ Али неодговорним и шпекулантским понашањем попа Димитрија то је пропало. Наиме, када је 20. јануара одржана лицитација за продају дрва из манастирске шуме, а највећу цену од 1350 дин. дао Тодор Митровић из Мокре, „под 29. јануаром 1909. г. дао је писмену понуду Тодор Станојевић из Раснице, којом нуди за манастирску гору 1650 дин., с тим да му се уступи рад на малтерисању манастира. У том случају он би од ове горе дао скеле потребне при радовима, а од суме погођене за малтерисање одобрио би манастиру 1650 динара. Духовни суд је учтивог мишљења да би ову погодбу требало примити, јер би се тиме ускоро решило и питање о малтерисању манастира, за који посао има готовине код Управе фондова у 1.437 динара, с тим да

¹⁵³ *Извештај Пиротске гимназије за шк. 1908-1909. г.*, Београд, 1909, 37.

¹⁵⁴ *Минеј празнични* из 1776. г. Записи нису објављивани. Поп Димитрије је и чланак у Пастирској речи потписао надимком „З(а)планац“.

¹⁵⁵ АС, МПС-ц, Деловодни протокол за 1909. г., бр. 413.

именовани понуђач Тодор пристане да причека док се прикупи потребна сума за исплату радова на малтерисању, пошто ове две не достижу за овај мах“.¹⁵⁶ Кад је министарство пре одобрења, затражило извештај колико је дрвета обележила за сечу шумска управа и по којим ценама, испоставило се да је све то заобиђено те да је поп Димитрије дао тзв. „ голу сечу“ (из реда) на површини 8-10 хектара. Лицитација је поништена. На новој од 12.11.1909. г. највишу цену је дао Филип Поповић из Мокре, 1610,75 дин. Духовни суд објашњава министарству да је „старешина манастира задовољан излицитираном сумом и предлаже да се лицитација одобри, и ако је ова понуда мања од оне коју је понудио Тодор Станојевић из Раснице у 1650 динара“.¹⁵⁷ Сада је Министарство затражило стручно мишљење од Министарства народне привреде, а оно послало на лице места окружног шумара који је поднео исцрпан извештај 09.01.1910. г. из кога се види да би се посекала млада стабла до 10 цм у пречнику, те закључује: „Према овоме учтивог сам мишљења да се ова продаја не обави, и да се и у будуће никаква лицитација за продају ове манастирске шуме више и не одређује“. Министарство просвете је лицитацију поништило, чиме је и малтерисање цркве померено.

У међувремену, августа 1909. г. поп Димитрију су Духовни суд и министарство одобрили „да може у манастирској шуми посећи 20 комада дрвета разне величине и дебљине ради оправке манастирске воденице, која је изазвана елементарном непогодом, а шумска управа, уверивши се у истинитост навода“, дала позитивно мишљење о сечи.¹⁵⁸

Али, захтев попа Димитрија из августа 1909. г., да му се одобри „да може сећи лиснике у шуми манастирској за исхрану стоке преко зиме и за продају у корист манастирске касе“, нишки Духовни суд није одобрио „из разлога, што манастир има од стоке свега три козе и четири овце. Међутим има зиратног земљишта 57.96 хектара а под шумом 40.71 хектара и са тога и толикога имања манастир није ове године прибрао хране за стоку него тражи лиснике. А сам старешина признаје у акту Мбр. 88 да је шума доста исечена и да мали број дрвета има за поткресивање“.¹⁵⁹

Средином 1909. г. поп Димитрије, некадашњи ђакон владике Никанора, а сада његов пријатељ и штићеник, купио је владичиног коња за наводне потребе Дивљанског манастира, плативши га прескупо, па убрзо продао будзашто, а рачуне прикрио. Међутим, о свему је обавештено Министарство просвете и црквених послова 10.11.1909. г. од белопаланачког пароха Сретена Поповића који је био у немилости код владике: „... Нерасположење епископа нишког Г. Никанора према мени датира се, колико

¹⁵⁶ АС, МПс-ц, Цбр. 414 од 21.02.1909.

¹⁵⁷ Исто, од 18.11.1909.

¹⁵⁸ АС, МПс-ц, Цбр. 1895/1909.

¹⁵⁹ АС, МПс-ц, Цбр. 1896/1909.

сам могао приметити, још од 1906. г. које је расло без икаквог повода од моје стране, већ једино Његовом нервозношћу, чију је благодет осетио многи благочастиви обилно. Не могу дакле навести друге разлоге Његовог нерасположења према мени, сем ... што нисам могао да уверим благочастиву околину, да сипљиви зеленко продат манастиру Дивљанском за 13 дуката (кога је после ускоро манастир продао Циганима за 2-3 банке и због кога су волшебним начином и рачуни манастирски за ову годину нестали, само да би се утро траг) – није вукао кола Његовог Преосвештенства Г. Никанора. Што нисам био на руци да се противзаконито подижу црквице по селима које и сад стоје без звона и потребних књига...“.¹⁶⁰

Врхунац штетног управљања манастиром и бахатости попа Димитрија је из октобра 1909. г., када је без одобрења шумске управе, духовног суда и министарства, тајно, почео да сече и на велико да продаје манастирску шуму шпекулантима из Мокре, са којима је закључио уговоре и узео новац унапред. О томе је Суд општине мокранске обавестио министарство 13.11.1909. г. („старешина манастира Дивљанског продаје манастирску шуму испод руке, без лицитације“), а три дана касније „Начелник среза белопаланачког јавља да старешина манастира Дивљанског Димитрије Поповић, продаје манастирску шуму испод руке и моли да се нареди ислеђење како би се томе стало на пут.“¹⁶¹

Министарство о овоме тражи извештај нишког духовног суда, а овај 17.12.1909. одговара: „да је послао сва акта начелнику среза белопаланачког, да са окружним шумаром изврши потпун, правичан и што исцрпнији законски извиђај горосече у шуми манастира.“ По окончању истраге, духовни суд 28.01.1910. г. шаље извештај: „Суд општине мокранске, актом својим од 11.11.1909. г. Бр. 2391 доставио је, да је старешина манастира Дивљанског, јереј Димитрије Поповић, парох мокрањски, на самовласни начин исекао гору манастирску и испод руке исту продао без лицитације: 1) Тодору Митровићу из Мокре, неограничену количину дрвета за 640 динара; 2) Филипу Поповићу из Мокре, неограничену количину дрвета за метрење по 2,70 динара метар; 3) Лази Крстићу из Мокре, четири лисника шуме за исхрану стоке у месту „Црквена пољана“. Испитом именованих купаца утврђено је, да је јереј Димитрије без одобрења надлежних власти и без лицитације секао и продавао гору манастирску што није смео чинити. Полицијским увиђајем, коме је присуствовао и окружни шумар, утврђено је, да је овом самовласном сечом горе манастир оштећен са 15.956 динара. Како за увиђање и суђење ове кривице није надлежан овај суд но грађански, то са наведенога и §160 Кривичног закона духовни суд учтиво моли Господина Министра за одобрење, да се овај свештеник може дати

¹⁶⁰ АС, МПС-ц, Цбр. 2730/1909. Поп Сретен описује и недолично понашање владике Никанора приликом освећења цркава у Вргудинцу и Клисурси и др.

¹⁶¹ АС, МПС-ц, *Деловодни протокол за 1909. г.*, бр. 2716 и 2750, и акта.

грађанским властима на суђење“. Министар је усвојио предлог и одобрио да се свештеник Димитрије „одмах преда грађанским властима на суђење“, а духовном суду наложио да предузме шта је потребно „да се ова штета манастиру одмах обезбеди“.¹⁶²

У међувремену, 17. децембра 1909. г., Тодор Митровић се жалио министру да је са старешином манастира уговор потписао и укупну цену одмах исплатио 20.10.1909. г., те да је сечу дрва одмах започео, али му је „надлежна власт вршећи своје, забранила сечу и извоз ових дрва“, те је сад и без капитала и без дрва која не може трговцу да испоручи.

Духовни суд је 10.07.1910. г. известио Министарство да је поп Димитрије „предат грађанском суду на суђење а акта послата начелнику среза белопаланачког“, а с друге стране епископ Никанор је одредио за привременог стерешину Дивљанског манастира архимандрита Рафаила, намесника св. Романа, али да је он одбио да управу прими. Како је духовни суд још два пута тражио од епископа да за привременог старешину одреди намесника белопаланачког или неког од оближњих свештеника, а он је и даље остајао при свом првом предлогу, то је духовни суд 21.07.1910. г. „препоручио Начелнику среза белопаланачког да одмах разреши јереја Димитрија Поповића дужности старешине манастира Дивљанског и управу привремено преда јереју Илији Поповићу, пароху шпајском“ и намеснику белопаланачком. У исто време начелник белопаланачки је јавио духовном суду да је јереја Димитрија Поповића „оптужио пиротском Првостепеном суду за ову горосечу“.¹⁶³

ПОП ИЛИЈА ПОПОВИЋ (1910-1911)

Привремени старешина Дивљанског манастира од 21.07.1910. до 09.04.1911. г. био је свештеник Илија Поповић, парох шпајски и намесник белопаланачки. За његове деветомесечне управе манастиром споља, у манастиру је живео млади јеромонах Мирон, као сабрат.¹⁶⁴

Поп Илија је рођен 1853. г. у белопаланачком селу Тополници, син је попа Спасе Лазаревића и млађи брат попа Богдана. Завршио је основну школу, а за свештеника је рукоположен 09.05.1876. и постављен за пароха новоотворене шпајске парохије (села: Шпај, Глоговац, пола Тополнице и Црвени Брег, а од 1890. г. су још придодати: друга половина Тополнице, Космовац, Вета, Тамњаница и Лесковик). На парохији је остао до краја живота 1915. г., и први је белопаланачки намесник 1900-1915. г. Одликован је 1910. г., када и белопаланачки свештеник Сретен Поповић, орденом Св. Саве V степена. По службеном извештају је: способан, добар у служби и

¹⁶² АС, МПС-Ц, Цбр. 341 од 11.02.1910.

¹⁶³ АС, МПС-Ц, Сбр. 4831 од 21.07.1910.

¹⁶⁴ Државни календар за 1911. г.

владању, некажњаван, члан Свештеничког удружења и Српске књижевне задруге, слаб у проповедништву.¹⁶⁵ Са још 23 свештеника и два официра зверски је убијен од Бугара 12.11.1915. г. у Јанкиној падини код Кренице, близу Беле Паланке. Посмртни остаци пренети и сахрањени у крипти нишке Саборне цркве.¹⁶⁶

У манастирском минеју поп Илија је оставио кратак запис: „Илија Поповић, Старо-Србијанац“.¹⁶⁷

Као манастирском старешини у другој половини 1910. г. поп Илији је главни задатак био да умањи штетне последице по манастир настале неодговорним понашањем претходног старешине попа Димитрија, односно да огромну количину исеченог дрвета у манастирској шуми сачува од развлачења, да их прода на лицитацији и добијени новац унесе у манастирску касу.¹⁶⁸

Почетком 1911. г. (март-април) коначно је извршено малтерисање манастирске цркве споља, у време в.д. старешине поп Илије Поповића и сабрата Мирона.¹⁶⁹ Да ли је малтерисање обавио Тодор Станојевић из Раснице код Пирота, како је предлагао нишки духовни суд још фебруара 1909. г., остаје неизвесно.

ЈЕРОМОНАХ МИРОН ЛАСТАВИЦА (1910-1911)

Јеромонах Мирон је био сабрат Дивљанског манастира од јула 1910. г. до априла 1911. г. Дошао је из Вете („Јеромонах Мирон, сабрат манастирца Вете, премештен је по молби за сабрата манастира Дивљанског“),¹⁷⁰ и у манастиру је живео сам, јер је привремени старешина поп Илија стално живео у Шпају, а манастир само обилазио.

Мирон Ластавица је рођен 1883. г. у Даљу у Славонији, поданак аустроугарски под заштитом српског закона, старији брат јеромонаха Лукијана Ластавице (в. напред). У месту рођења завршио основну школу „и нешто монашке школе у Хопову“. У Србију је дошао из места рођења. Најпре је искушеник и ђак манастира Вете где га брат Лукијан, као старешина, монаши 11.11.1907. г. по одобрењу епископа Никанора. Крајем 1908. обојица прелазе

¹⁶⁵ Глас – црквени календар за 1900. г., 119; Православна српска црква у Краљевини Србији, Београд, 1895, 168; Ж. Јоцић, О цркви белопаланачког краја, 66-68; Архив Србије, МПС-ц, Цбр. 2320/1910 – Кондуит листа; Глас епархије нишке бр. 2/1910, 75.

¹⁶⁶ Ј. Младеновић, Н. Нешић, Архивски прилози о страдању свештеника у Јанкиној падини 1915. г., БПЗ, бр. 10-11 (1915), 16, 27; П. Гагулић, Велики нишки саборни храм, Ниш, 1961, 68.

¹⁶⁷ Минеј празнични из 1776. г. Запис није објављиван. Када су 10.02.1878. г. највиђенијих 37 грађана белопаланачког среза (међу њима и поп Богдан, Илијин брат) упутили захвалницу кнезу Милану Обреновићу ослободиоцу овог краја од Турака, себе називају „Старо-Србима“ (Србија 1878, документи, Београд, 1978, 80-82).

¹⁶⁸ Деловодни протокол МПС-ц за 1910. г није сачуван.

¹⁶⁹ Ни Деловодни протокол, ни Регистар МПС-ц за 1911. г. нису сачувани, али се види из дел. протокола за 1909. г. да је под бр. 619 од 17.03.1909. питање малтерисања заустављено и да је настављено тек под бр. 895 (март-април) 1911. г. јер су предмети спојени.

¹⁷⁰ Глас епархије нишке, бр. 9/1910, 345; Државни календар за 1911. г.

у Габровац, код Ниша, Лукијан за старешину а Мирон за сабрата. У чин јеромонаха рукоположен је 27.08.1908. г. У 1909. г. је старешина, па са брат у Вети. По службеној оцини је: способан, прилежан у послу, доброг владања, слаб у проповедништву. Као са брат Погановског манастира умро 1937. г.¹⁷¹

У манастирском минеју у Дивљани као да су Миронова три не датирана записа: „Манастир Дивљански“, „У манастиру сабор сваке године“, „Хвалим, благословим, поклањајемсја Госпо=деви појущче и превозносјашче во всја всјаки“.¹⁷²

ЈЕРОМОНАХ ИЛАРИОН ЈОВАНОВИЋ (1918-1915; 1917-1918)

Јеромонах Иларион је преузео управу Дивљанског манастира 09.04.1911. г. и њиме управљао до 10.11.1915. г. када је са другим монасима, свештеницима и епископом нишким Доситејом, отеран од бугарске војске у заточеништво у Бугарској. После две године, новембра 1917. г., је враћен из прогонства у Дивљански манастир, за сабрата, где је уз бугарског попа Михаила Попова, који је раније постављен за старешину манастира, остао до краја рата.

Иларион Јовановић је рођен 1878. г. у Врању, где је завршио основну школу и један разред гимназије. Од 1893. до 1910. г. „17 година је био црквењак и пчелар при врањској Шапраначкој цркви“. Био је ожењен и имао сина Миодрага (р. 1903. г.). Када му је жена умрла замонашио се 29.06.1910. г. у манастиру св. Стеван Пчињски, а за јеромонаха је рукоположен 08.08.1910. Из службеног извештаја нишког духовног суда из 1913. г. видимо да је: старешина Дивљанског манастира, да је доброг здравља, способан, врло доброг прилежања у дужности, није кажњаван, добар у чинодејству и владању, члан Светешеничког удружења и Српске књижевне задруге, прима „Пастирску реч“, ради на економији, добар у проповедништву.¹⁷³

Са Иларионом у манастиру је живео и његов син Миодраг који је стасао за школу те је уписан и завршио основну школу у селу Дивљани, свакодневно путујући од манастирског конака до школе и назад.¹⁷⁴

Од 1913. до 1915. г. поред Илариона, као старешине, у манастиру живи и јерођакон Пахомије (в. даље). У ово време су остављени по манастирским књигама записи ђака београдске Богословије и пиротске Учитељске школе, који су посетили манастир. Тако су у Октоиху осмогласнику записи: „Анђелко Кр. Кујунџић, богослов V раз. Београдске богословије “Свети Сава“. 27/V-1911. год. Ман. Дивљан“; „Светозар Николић, богослов, Београд“; „Драг.

¹⁷¹ Монаси нишке епархије (1909); Глас епархије нишке, бр. 16/1908, 490; Архив Србије, МПС-ц, Цбр. 2320/1910 – Кондуит листа; Преглед цркве епархије нишке, бр. 12/1937, стр. 353.

¹⁷² Минеј празнични из 1776. г. Записи нису објављивани.

¹⁷³ Државни календар Краљевине Србије за 1912., 1914. г.; АС, МПС-ц, грађа у кутији за 1913. г. – Кондуит листа за 1913. годину, Сбр. 5011 од 19.02.1913.; Глас епархије нишке бр. 8/1910, 309.

¹⁷⁴ Казивање Грује Крстића (р. 1902.) из Доње Коритнице, који је био у истом разреду са Миодрагом, школски друг.

Јовановић, богослов, Београд¹⁷⁵ а у Минеју записи: „Походио манастир Василије П. Поповић богослов, јула 1911.“; „Драгољуб Јовановић богослов био 25. октобар 1913. год.“; „Тих. Јовановић богослов, 29. VI – 15. VII – 1914. г. М. Дивљански“; „Илија Д. Поповић ђак Учитељске школе“.¹⁷⁶

На фотографији из 1915. године¹⁷⁷ под насловом „Српски мученици у Бугарској“ су 58 свештеника и монаха, међу њима и: „Иларион Јовановић, манастир Дивљан“ и „Лукијан Ђорђевић, јеромонах, Вета“.¹⁷⁸ Обојица, Иларион и Лукијан, су враћени из заробљеништва у своје манастире новембра 1917. г. И морали су да се доказују пред бугарским властима и војницима као бугарофили, што је околне парохијане јако збуњивало и љутило. Зато су после рата, 1922. г. неки сељани Вете поднели против Лукијана пријаву због недоличног понашања за време окупације (1917/18), али кривица није утврђена те је јеромонах Лукијан остао ветански старешина до краја живота (1932).¹⁷⁹ По казивању очевица Сретена Поповића, јеромонах Иларион је за време окупације, да би се показао пред бугарским војницима, на неком скупу у Мокри сељацима са главе скидао шајкаче, као српске капе, и цепао их. Слична, ружна додворавања показивао је и на другим местима, те је на крају рата, бојећи се осуде народа, нестао из манастира.¹⁸⁰

ЈЕРОЋАКОН ПАХОМИЈЕ МАКЛЕНОВИЋ (1913-1915)

Сабрат јерођакон Пахомије живео је у Дивљанском манастиру, под старешинством Илариона, од фебруара 1913. до почетка 1915. г., када прелази у Суковски манастир код Пирота.

Пахомије Макленовић је рођен 1861. г. „у аустроугарској Раваници у Срему“, где је завршио основну школу, затим пет разреда гимназије у Ср. Карловцима, и монашку школу у Хопову.¹⁸¹

У Србију је прешао и постао њен поданик 1888. г., у Косанчићу окр. врањски. Замонашен је 1896. г., у чин јерођакона произведен 26.10.1912. г. У кондуит листи од 19.02.1913. стоји: „у братству манастира Дивљанског“, способан, прилежан у дужности, није кажњаван, није члан никаквог удружења, ради у економији манастирској.¹⁸²

¹⁷⁵ *Октоих осмогласник* из XVII века. Записи нису објављивани.

¹⁷⁶ *Минеј празнични* из 1776. г. Записи нису објављивани.

¹⁷⁷ Објављена у: *Видовдан, илустрована историја српских ратова 1912-1918*, књ. IV, Београд, 1926, 50.

¹⁷⁸ Лукијан Ластавица је син Ђорђа (в. његове записе напред), те отуда и презиме Ђорђевић, по оцу.

¹⁷⁹ *Архив Југославије*, фонд 69.

¹⁸⁰ *Казивање Сретена Поповића* (р. 1906) из Мокре, које сам, као студент, забележио 1970. г. у Белој Паланци. Још је Сретен казивао: „Мене је 1906. г. крстио јеромонах Константин старешина м-ра Дивљанског, тако пише у извод“.

¹⁸¹ *Државни календар* Кр. Србије за 1914. г.; АС, МПС-ц (грађа у кутији за 1913. г.) Сбр. 5011 – Кондуит листа нишке епархије од 19.02.1913. г.

¹⁸² Кондуит листа.

Као суковски монах интерниран је новембра 1915. г. у Бугарску, где је, у Кржалији, у ропству умро.¹⁸³

ОКУПАЦИЈСКИ БУГАРСКИ ПОП МИХАИЛ ПОПОВ (1917-1918)

Уласком бугарске окупационе војске у Србију октобра 1915. г., убрзо су, почетком новембра, из свих парохија и манастира нишке епархије уклоњени српски свештеници и монаси, и делом побијени а делом интернирани у Бугарску. Изузев оних који су мобилисани на почетку рата и као војни свештеници отишли са српском војском на Солунски фронт.

У белопаланачком срезу (7 парохија и 2 манастира) стање је било следеће: 2 свештеника са српском војском на Солунском фронту (парох белопаланачки Сретен Поповић, и парох мокрански Димитрије Поповић);¹⁸⁴ 3 мучки убијена од Бугара (парох шпајски и намесник белопаланачки Илија Поповић, капелан клисурски Душан Поповић, јеромонах Ветанског манастира Јоаким Милошевић)¹⁸⁵; 4 отерана у Бугарску у заточење (парох моклишки Риста Поповић, парох клисурски Виден Ћирић, старешина Дивљанског манастира јеромонах Иларион Јовановић, старешина Ветанског манастира јеромонах Лукијан Ђорђевић (Ластавица))¹⁸⁶; за 2 се незна где су били – на парохији или у заробљеништву (парох пајешки Михајло Јовановић, парох сињачки Коста Поповић).¹⁸⁷ Сви интернирани су враћени на своје парохије и у своје манастире новембра 1917. г. и ту остали до краја рата.¹⁸⁸

У Дивљанском манастиру од новембра 1915. до новембра 1917. није било монаха и непознато је ко је управљао манастиром: цивилна бугарска управа из Беле Паланке или бугарски манастирски настојник. Од 30.08.1917. г. до септембра 1918. г. манастирски старешина („настојатељ“) је био бугарски поп Михаил Попов из пограничног села Дрен код Радомира. О томе је сам Михаил оставио запис у манастирском пентикостару: „Бехъ управитель на манастира Св. Димитрий азъ свещјеникъ Михаил Хр. Поповъ отъ с. Дрень Радомирска околия, прѣзь 1917. и 1918. г. М-рѣ Дивљански 30.VIII 1917/VIII сред. 1918. г. Свещј. Поповъ“.¹⁸⁹ У исто време, с њим је у манастиру живео бивши старешина јеромонах Иларион, по повратку из заточења.

У време управника Попова и сабрата Илариона, манастир су посећивали и бугарски војници и чиновници, и културни комесари који су инвентарисали и процењивали манастирске драгоцености које је требало

¹⁸³ Архив Југославије, ф 69, фасц. 167, арх. јед. 263 – Извештај о убијеним и интернираним свештеницима нишке епархије у I св. рату.

¹⁸⁴ Обојица се вратила на своје парохије почетком јануара 1919. г.

¹⁸⁵ Свештеници су убијени 1915. г. код Кременице, а јеромонах 1918(?). АЈ, ф 69, фасц. 167, арх. јед. 263.

¹⁸⁶ Архив Југославије, исто; Видовдан (1926).

¹⁸⁷ Поп Михајло је 1915. г. имао 84 године, а поп Коста 59.

¹⁸⁸ АЈ, ф 69, фасц. 167, арх. јед. 263.

¹⁸⁹ Пентикостар из 1777. г. Запис није објављиван.

однети у Софију као ратни плен. Неки од њих су оставили и записе, опет у поменутом пентикостару: „Посѣтихъ черквата Св. Димитрий на 17.VIII 1917. год. подирь 50 години отъ мерелто (?) ми до хапи данис (?) Елисей Мановъ отъ София“¹⁹⁰, „Посѣтихъ манастирь на 9.VIII 1918. г. Генчо П. Тошевѣ Лѣсничевѣ отъ София“, „Посети черква Св. Димитрия азъ и бацанахъ ми Стачнивъ Живко“.¹⁹¹

При бекству из Србије и манастира октобра 1918. г. Бугари су опљачкали и однели из Дивљанског манастира у Софију: „1 јеванђеље, 4 иконе велике, 5 икона малих, разне књиге, 2 бакрача, 1 чезе са прибором“.¹⁹² Књиге нису враћене (међу њима и рукописне), о осталом нема информација.

Нетачна је констатација, која се преноси у српској литератури, да су Дивљански манастир у I св. рату „знатно оштетили Бугари“¹⁹³ али је тачно, како смо навели, да су га опљачкали. За три године окупације, Бугари не само да га нису оштећивали, већ су у њему и живели и убирали приходе, али га нису одржавали и поправљали, те су црква и конак почели да прокишњавају, због чега је црква препукла а конак се урушио, како је известио каснији старешина Варнава. Због недостатка новца поправке нису могле да се изврше одмах по ослобођењу, већ 1922. г., по плану, предрачуну и надзору окружног инжењера.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Ово Јелисијево позивање на поновну посету манастира после 50 година (први пут био око 1870. г. у време Агатагела), постаје јасније ако се зна да је он рођени Пирођанац, некад Јелисије Манић, учитељ пиротски од 1870. до 1878. г. Захваћен егзархијском политиком владике Евстатија, напустио је Пирот 1878. г. и отишао у Софију (в. В. Николић, *Народне школе у Пироту*, 28).

¹⁹¹ Поменути Пентикостар. Записи нису објављивани.

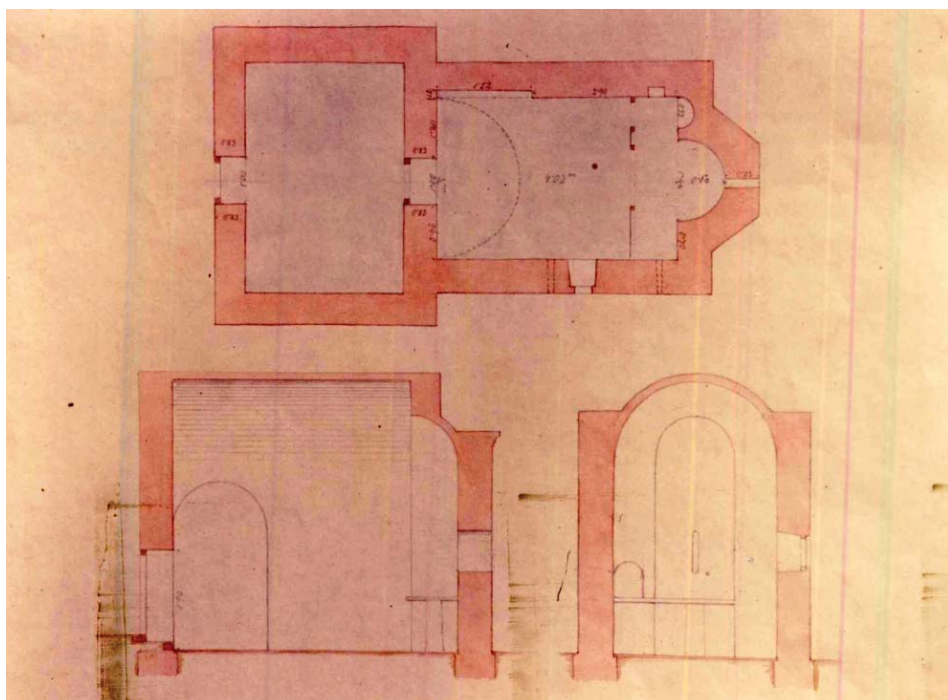
¹⁹² *Архив Југославије*, ф. 69, фасц. 65 – Допис нишког Духовног суда Министарству вера, бр. 348 од 22.04.1919. са приложеним „списком црквених и манастирских ствари које су бугарске власти са собом однеле“. О овоме и шта су Бугари опљачкали и однели из других манастира и цркава у белопаланачком крају в. у: Ж. Јоџић, *Библиотеке Дивљанског манастира*, 194.

¹⁹³ У манастирској књизи „Главни инвентар манастира Дивљанског“ из 1936. г. дата је кратка белешка о историји манастира, где између осталог стоји: „За време бугарске окупације 1915-16. год. манастир је био знатно оштећен“, без појашњења да ли су манастир оштетили окупатори, или због њиховог немара, киша и лед. Користећи се пет година касније горњом белешком, Пелех је у свом раду о манастиру написао: „За време окупације 1915-16. год. Бугари су манастир знатно оштетили“ (М. Спиридиновић-Пелех, *Дивљански манастир*, Православни календар св. цар Константин за 1942. г., Ниш, 1941, 64). Пелеха су, некритички, многи до данас дословце преузимали, понављајући погрешку (С. Милеуснић, *Водич кроз манастире у Србији*, Београд, 1995, 139; П. Пузовић, *Дивљански манастир у XIX веку*, Зборник радова „Пиротска буна 1836. г.“, Пирот, 1997, 253; исто у БП зборник бр. 3 (2007), 104; Јером. Тимотеј, *Манастир св. вел. муч. Димитрија у Дивљани*, издање Дивљанског манастира, 1998, 7; и др.).

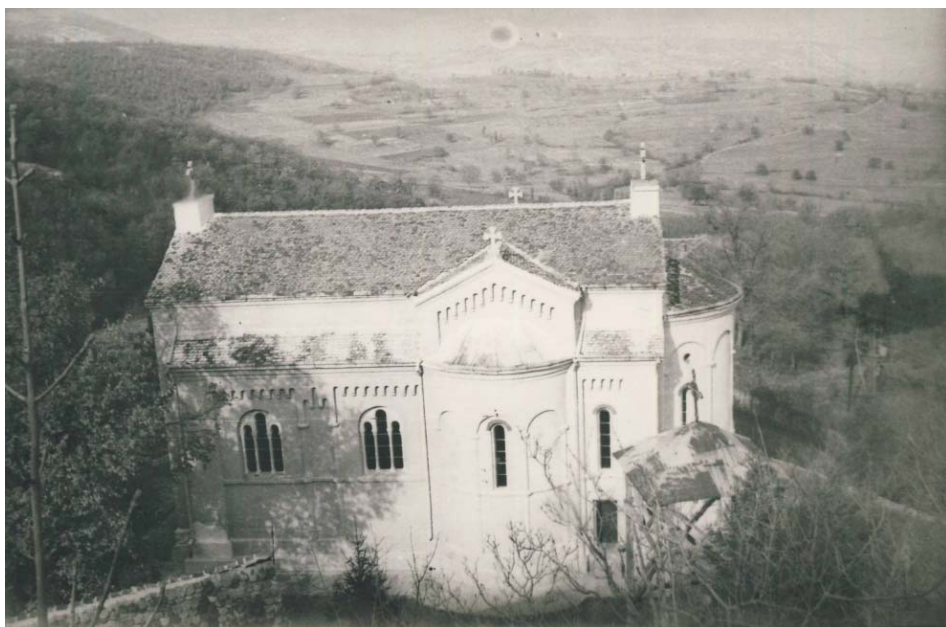
¹⁹⁴ *Архив Југославије*, ф. 69, фасц. 68, арх. јед. 111 – Нишки Духовни суд обавештава Министарство вера 22.12.1921. г.: „Старешина манастира Дивљанског под Мбр. 109 од 28.07.1921. год. известио је Духовни суд, да је манастир дивљански на местима откривен, прокишњава и услед тога је препукао преко среде. Да манастирски конак и штала прокишњавају, и да је услед тога један део конака као и штале пао. Овакво стање манастира и манастирских зграда било је још 1919. год., зашто је суд под Сбр. 516/1919. год. умолио грађевински одељак окр. Пиротског, да манастир и зграде прегледа, састави план и предрачун за потребне оправке што је одељак и учинио ... Како манастир у своје време није имао потребну суму новаца, нити сада има, то се није могло ништа ни предузимати на овим оправкама“. После годину дана, све поправке су завршене, те из извештаја Окружне грађевинске секције из Пирота од 30.12.1922. г. на тражење Министарства Грађевина, сазнајемо: „Комисија за колаудацију извршених оправки на зградама манастира Дивљанског свршила је свој посао, извршила детаљно преглед на свима зградама и поднела је свој протокол са окончаним рачуном“. Поправљени су манастирска црква, конак, штала, плевња, кош и амбар, воденица, бунар, а поправке „су извршене тако, да се све зграде налазе у врло исправном стању“. Цена радова је 12.931.50 динара, без цене грађе из манастирског забрана.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

Средњевековна црква Дивљанског манастира
Горе: Наос, без порушене припрате (акварел, 1878)
Доле: План цркве – основа, подужни и попречни пресек (1878)

Нова манастирска црква у Дивљани
Пројектовао 1900 г. Милорад Рувидић, Београд
 Горе: Северна страна (1989, З. Величковић), доле: јужна страна (1972, Ж. Јоцић)

*Мајстори нове цркве (1901/02): Јозеф Колар из Италије,
Божидар Перукети из Италије, Тодор Живковић из Мокре (фот. 1908.)*

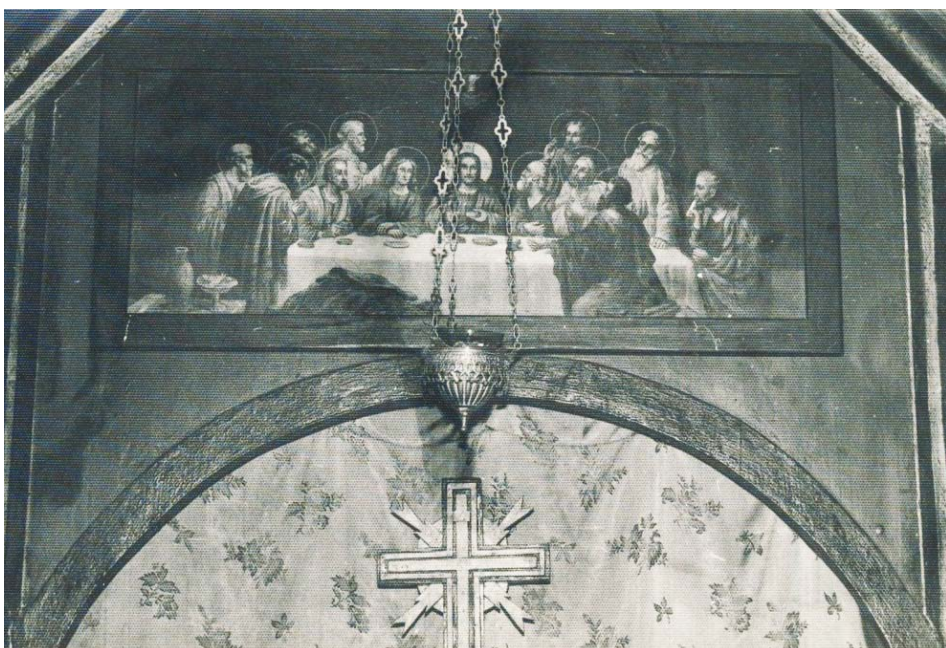

*Место за розету пројектовано и зидарски обликовано још 1901. г, али розета је
уграђена тек 2006. г. под јером. Тимотејом (фот. 2019. Д. Крстић)*

*Клесарске радове (1902 г) на новој цркви извели су
италијански мајстори: Пиетро Симонети и Антонио Нани*

Десно: Леви стуб портала са капителом
Лево: Једна од четири трифоре (троделни прозор)

*Иконостас у Дивљани из 1902. г
Мајстор и иконописац Риста
Јанковић Дебрија из Пирота*

Горе: Тајна вечера
Десно: Благовести (фот. 1989)

Иконостас (1902)
Св. Методије (фот. 1989)

*Надгробни споменик јером.
Никанора из 1904 г.
(фот. 2019, Д. Крстић)*

Уговор о закупу манастирске воденице 1905 г.
са потписом јером. Константина
(фот. 1991, Ж. Јоцић)

Интернирани српски свештеници и монаси
у логору у Бугарској (1915)

за новуј новонарешти да се каже, у којој
 кеби могао исегајти издржане из својих
 прихода, с' тим, да се исегајти издр
 новуј који се каже издр Фем. Гр. Кмет.
 Вине у суми од 930.- дина, као и новуј од
 купца бр. 4. са одвоз. Реше. манастира у динара
 975.- који се каже каже издр манастира.

3. окт. 1928.
 М. Рибарски.

Урешено,
 Саборни. манастира Рибарски
 Јером. Лукијан.

Допис јеромонаха Лукијана из 1928 г.
 (фот. 1991, Ж. Јоцић)

Лола Ђурђевић
Градимиr Маринковић

БЕЛОПАЛАНЧАНИ У НЕМАЧКИМ ЛОГОРИМА У НОРВЕШКОЈ 1942-1945. ГОДИНЕ

Капитулација Краљевине Југославије и стање након окупације

Потписивање тројног пакта изазвало је револт народа у Србији, који је кулминирао 27. марта 1941. г. масовним демонстрацијама против Владе тадашње Краљевине Југославије и одбацивањем тог срамног акта. Тај улични протест, потпомогнут британским и страним обавештајним службама, разљутио је Берлин тако да је Хитлер одлучио да казни Југославију. Нацистичко бомбардовање Београда 6. априла 1941. године представљало је уводне дане инвазије на Краљевину Југославију. Током априлског рата, бомбардовани су многи градови у Србији. Ниш и Бела Паланка су бомбардовани 8. априла 1941. године. У Нишу је тог дана преко 500 људи отишло у смрт, а више од 500 је рањено, многе куће су страдале, али и привредни објекти. У том налету у Белој Паланци је погинуло 103 лица (47 цивила, међу њима и деца, и 56 војника) око 50 је рањено, многе куће су до темеља срушене.

Слика 1. Штуке су дошле у цик зоре и сејале смрт (лево).
Последице немачког бомбардовања Беле Паланке 8. априла 1941. године (десно).

Краљевина Југославија је капитулирала у кратком априлском рату против надмоћније Немачке и њених савезница. Непокорни Срби су и даље пружали отпор окупатору. Српски отпор се убрзо поделио у два антифашистичка покрета отпора, с једне стране четника који су били националисти и ројалисти, а с друге стране комуниста – партизана. Ове две стране су у почетку сарађивале да би се временом њихов однос заоштравао

и дошло до сукоба великих размера. Нацистичка Немачка је брзо успела да окупира Србију, иако се отпор наставио и чак постепено растао.

Немачка политика убијања заробљених побуњеника се није испоставила тако ефикасном као што су Немци изгледа очекивали. Позивајући се на налог Врховне команде оружаних снага (Oberkommando der Wehrmacht), вршилац дужности команданта Вермахта на југоистоку, генерал Валтер Кунце, издао је 18. марта 1942. наређење да се заустави егзекуција свих заробљених побуњеника. Уместо тога, они се могу користити као радна снага на окупираним територијама.

Слика 2. Србија је подељена на окупационе зоне: немачко-фолксдојчерска, италијанска, бугарска, хрватска, мађарска. У њима је завладао невиђени терор према српском становништву, плјачка, масовна убиства и одвођења у логоре смрти.

Слика 3. Депортација цивила у немачке логоре након пада Југославије (лево). Разоружавање војника Краљевине Југославије, који су потом транспортовани у немачке логоре широм Европе (десно).

Најпре су их слали у концентрационе логоре као што су Шабац, Београд-Дедиње, Ниш и касније Земун, где би били саслушани, па би их даље распоређивао генерал Аугуст Меусзнер, високи званичник СС-а и полиције. Врховна команда Вермахта се сложила да „побуњеници заробљени на територији Србије“, уколико нису морали бити стрељани због учешћа у борбама, „треба да се користе на градилиштима у северној Скандинавији у најтежим животним условима“. Шеф свих полицијских служби у окупираној Србији, Меусзнер, и комесар Рајха за Норвешку, Јосеф Тербовен, пристали су да пошаљу око 4200 затвореника из Србије на принудни рад у Норвешкој.

Стање у белопаланачком крају након окупације

Ниш као један од главних саобраћајних чворова на Балканском полуострву и као административно-политички, привредни и културни центар источне и југоисточне Србије је изабран у склопу окупационог система за седиште Обласне војноуправне команде-Фелдкомандантуре. Она је под својом командом имала окружне војноуправне команде-Крајскомандантуре у Зајечару и Лесковцу са командама места-Ортскомандантурама у Неготину, Белој Паланци, Власотинцу, Прокупљу и Куршумлији. После слома Краљевине Југославије у априлском рату 1941. године генералштаб врховне команде Вермахта обавестио је 11. маја 1941. године бугарску команду да може окупирати територију Србије (пиротски и врањски округ и део између реке Тимока и границе код Зајечара) до линије: Кална (2 км западно)-Пирот (10 км западно)-село Понор-Бабушница-Врање. Бугарска војска је јуна исте године преузела обезбеђење железничке пруге Ниш-Пирот и Ниш-Скопље.

Позив КПЈ за устанак наишао је на одобравање народа нишког округа, а посебно на расположење за борбу против окупатора које је испољила радничка омладина. Сврљишко-нишавски партизански одред основан је 15. септембра 1941. године, чије су базе биле на Сврљишким планинама. Прве

веће количине оружја, муниције, санитетског материјала, одеће и обуће за потребе оснивања Сврљишко-нишавског партизанског одреда, стизале су везама Момчила Ђорђевића преко Гњилана, Суводола и Клисуре до Беле Паланке и преко Букуровца, Доњег и Горњег Риња до испод Зеленог врха, где је на појатама била база Сврљишко-Нишавског партизанског одреда. У неким селима формиране су месне партизанске десетине. Многи омладинци били су наоружани и спремни да сваког часа крену у одред.

Сврљишко-нишавски одред се преко Сврљишких планина и реке Нишаве пребацио у Заплање, где је 23. септембра код села Доњег Душника напао немачки потерни одред (артиљеријски дивизион). У фази распламсавања оружане борбе с краја 1941. године, четнички одреди Косте Миловановића Пећанца одбили су позив КПЈ и партизанских одреда за заједничку борбу против окупатора, стављајући се на располагање Немцима и Недићевој влади. У таквој ситуацији Озренски, Сврљишко-нишавски и Књажевачко-бољевачки партизански одред су, према директиви ОК КПЈ Ниша и Зајечара, средином октобра 1941. приступили разоружавању Пећанчевих четника.

Слика 4. Немачки оклопни воз у железничкој станици Бела Паланка. Немцима је служио за контролу важних железничких и путних комуникација због честих саботажа на пругама и мостовима у овом крају. Поред пруге забранили су да се саде високи усеви, како би имали бољи преглед терена.

Од почетка устанка па до пред крај новембра 1941. године створена је велика слободна територија на простору северно од Нишаве на којој је почела да функционише народноослободилачка власт са свим својим органима. Немачка команда Југоистока, бојећи се да у пролеће 1942. године не дође до општег устанка у Србији, предузела је мере за уништење партизанских

одреда на простору јужно од Нишаве и западно од Јужне Мораве. Немци су ангажовали јаче бугарске снаге, добровољачке одреде и четничке одреде Косте Пећанца. Напад на слободну територију Заплања и Бабичке горе из правца Власотинца, Лесковца. Ниша и Беле Паланке почео је 21. фебруара 1942. године. После двонедељних жестоких борби, уз обостране тешке губитке, Књажевачко-бољевачки, а затим и главнина Сврљишко-нишавског партизанског одреда пребацили су се на Сврљиншке планине. Према наређењу немачке команде Југоистока, 25. јуна 1942. године бугарска 21. пешадијска дивизија предузела је напад на партизанске одреде северно од Нишаве с циљем да их потисне ка бугарским посадама у долини Нишаве и ту уништи. Партизански одреди су се благовремено извукли из угроженог подручја, па су Бугари, озлојеђени неуспехом, починили тешке злочине над невиним народом у сокобањском, књажевачком, сврљишком и белопаланачком срезу. Под непосредним руководством Милана Аћимовића, министра унутрашњих послова Недићеве владе, 12. јула 1942. године уследиле су нове акције против партизанских одреда на подручју ОК КПЈ Ниша и Зајечара. Око 2.000 припадника Љотићевог „Збора” и одреда СДС предузело је напад у два правца: према Сврљишким планинама против Сврљишко-нишавског одреда и према Озрену против Озренског партизанског одреда. У борбама 26. и 27. јула 1942. године разбијен је Сврљишко-нишавски одред. Тиме је слободна територија северно од Нишаве поново запоседнута јаким окупаторским и квислиншким снагама, које су починиле терор над недужним народом. Народ овога краја се није мирио са окупацијом, па су борбе против Немаца, Бугара и квислинга вођене током 1943. и 1944. године.

Слика 5. Група војника који су бранили Ниш током бомбардовања 8. априла 1941. године. Други с десна Белопаланчанин Александар Ђурђевић Калац, тада артиљерац, стациониран у касарни на Пантелеју. (фото архива породице Ђурђевић).

Слика 6. Белопаланчани Драгољуб Ракић-Драга Суља (лево) и Александар Ђурђевић-Аца Калац (десно) пре хапшења и депортовања у Норвешку (фото архива породице Ђурђевић).

Хапшење Белопаланчана и депортација у немачке логоре у Норвешкој

Упоредо са губљењем слободне територије, користећи податке ухапшених из Ниша и од дезертера из одреда, срески начелник и агенти Специјалне полиције продрли су у организацију НОП-а и у Белој Паланци. Прво су ухапшени Бранко Миловановић Цига, секретар скојевске организације, Јован Николић, ученик 7. разреда гимназије, Велимир Златановић, члан КПЈ студент Економско-комерцијалне школе, Милорад Стаменковић, члан КПЈ, Александар Цветановић Белча, скојевац, који је одржавао везе са ОК КПЈ Ниш. Биланс те полицијске акције 5. марта 1942. године и наредних дана био је хапшење 32 чланова КПЈ и СКОЈа и сарадника НОП-а, који су предати Специјалној полицији. Из два списка Специјалне полиције види се да је по једном предато логору 11, а по другом 19 ухапшених, за које су дати подаци о чланству у КПЈ и СКОЈу. Двојица су стрељана на Бубњу, четворица пуштена, а остали интернирани у Норвешку и Немачку. Ликујући због провала и хапшења, квислиншка штампа је доносила хвалисаве чланке ради застрашивања народа. „Ново време“ је 13.

априла 1942. године писало да су после напорног рада полиције похапшени сви важнији функционери и чланови партије у Нишу (око 100), Белој Паланци и Прокупљу (по 30) у Лесковцу (око 30).

О томе Александар Ђорђевић Калац¹ из Беле Паланке прича: „Ноћу су нас хапсили гестаповци уз пратњу жандарма, који су им показивали куће у којима живимо. Око десет гестаповаца са шмајсерима у рукама опколили су нашу кућу у Колонији. Лупају кундацима на врата и када сам изашао наредише ми да се обучем и пођем са њима. Одведоше ме у зграду Среског суда, у ходницима је било много људи и жандарма са пушкама на готовс. Из собе за ислеђивање чули су се ударци, крици, јауци, запомагање, дерњава иследника и његових помоћника. Заледио сам се шта ме чека. Из собе изађе Јова Рама (Јован Николић) крвав, сав унакажен, не могу да га препознам. У пролазу ми тихо рече: „Ти ништа не знаш, ти ниси крив ни за шта“! Дође ред и на мене и почеше да ме млате и испитују. Ја рекох да сам дао прилог за нашег болесног друга и да друго ништа не знам. Шта си по занимању, пита ме иследник, рекох опанчар. Аха, ви опанчари сте највеће бунције, мајку ли вам опанчарску! У собу улете неки човек и нешто рече иследнику. Овај им заповеди да пожуре и понесу „алат“. Вероватно су ишли да хапсе још људи, неку „велику зверку“. После тог ислеђивања пребацише нас у Ниш у Специјалну полицију где су нас премлаћивали током испитивања, а потом завршисмо у логору Црвени крст. То је било после 12. фебруара када је из логора побегло 150 логораша. Тамо сам месец дана јео бели леба, тј. био сам талац први за стрељање на Бубњу ако неко рани или убије Немца. За једног убијеног окупаторског војника стрељано је 100, а за једног рањеног 50 логораша“.

Логор на Црвеном крсту у Нишу

Логор на Црвеном крсту у Нишу формиран је априла 1941. године у магацинској згради коњичког пука „Милош Обилић“ за привремени смештај ратних заробљеника југословенске краљевске војске. Логор се налазио неформално под заповедништвом Aussenkommando Nisch, а директно под командом службе Befehlshaber und des SD (BdS) и његовог другог одељења, које је задужено за стварање логорске мреже широм окупиране Србије. У приземљу су биле четири велике и две мале собе. Велике собе обележене су бројевима 11, 12, 13 и 14 и служиле су за смештај затвореника, док су мање собе без бројних ознака. Једна од њих коришћена је за саслушања и мучења, а друга за командира страже. На првом спрату су се налазиле амбуланта,

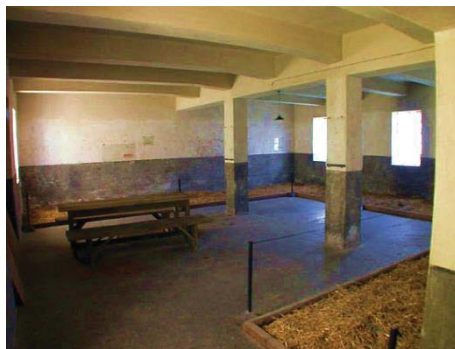
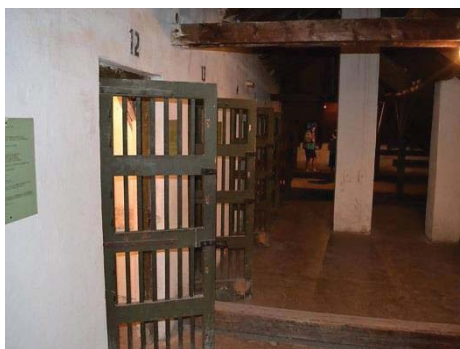
¹ Александар Ђорђевић – Калац, р. 1914. г. из Беле Паланке, отац је коаутора Лоле Ђурђевића и као преживели норвешки интернирац је важан казивач у овом раду.

берберница за немачке војнике и собе нумерисане бројевима од 3-9. У поткровљу било је 20 самица обележених бројевима од 1 до 20. Мањи део дворишта иза зграде, служио је као „шеталиште“, а већи део као апел плац, где су се затвореници сваког јутра и вечери постројавали ради пребројавања и прозивке. Двориште је било осветљено са неколико јаких рефлектора и ограђено двоструким редом бодљикаве жице. На два кулама била су два стражара са митраљезима, даноноћно дежурна. Куле су биле снабдеване и рефлекторима. После бекства логораша 12. фебруара 1942. године, око логора је подигнут висок зид, ограда од бодљикаве жице је ојачана, повећан је број стражарских места, тако да је било скоро немогуће побећи. У нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту затварани су сви противници Трећег Рајха.

Слика 7. Немачки концентрациони логор Црвени крст у Нишу (садашњи изглед).

Слика 8. Затворске ћелије (лево) и једна од великих соба у логору Црвени крст (десно).

Припаднике партизанског покрета су стрељали због одмазде или су их слали у логоре у Немачкој и Норвешкој. Међу затвореницима је било припадника војске Краљевине Југославије, који су такође слати у немачке логоре или стрељани као таоци. Сви интернирци са подручја југоисточне

Слика 9. Прибор за јело логораша (лево) и детаљ из велике логорашке собе у логору Црвени крсту Нишу (десно). Фотографије су из фотодокументације логора Црвени крст.

Србије прошли су кроз Логор на Црвеном крсту. Потпцали су из Ниша, Лесковца, Топлице, Заплања, Беле Паланке, Сврљига, Лебана, Бојника, Медвеђе, Власотинаца, Зајечара и других места.

Према казивању А. Ђ. Калца, услови за живот логораша били су знатно погоршани после бегства логораша 12. фебруара 1942. године. Ујутру су их истеривали из соба у двориште уз дреку стражара и обавезно кундачење и премлаћивање моткама. Имали су само 20-30 минута да се умију, обријају, оду у клозет и мало прошећају. Потом су их такође уз дреку и батинање сатеривали у собе. Свакодневно су одводили људе на брдо Бубањ и тамо их стрељали. Храна је била ужасна и недовољна, у собама са великим бројем логораша није било кревета, па су спавали на слами простртој по поду. Већа група логораша, били су таоци и свакодневно су страховали да ће бити стрељани. У логору Црвени крст 1942. године је рођен Желимир Жилник, наш познати филмски редитељ. Његову мајку Милицу Шуваковић борца Топличког партизанског одреда, ухапсили су Немци и довели у логор Црвени крст. Преко партијских веза тек рођени Желимир Жилник однесен је из логора на сигурно место. Крајем 1942. године Немци су стрељали његову мајку Милицу. Његовог оца Слободана Жилника такође борца Топличког партизанског одреда, заробили су четници током борби код белопаланачког села Пајеж, а потом га рањеног и без ноге донели у село Козју где је мучен. Четници су га полумртвог стрељали почетком 1944. године.

Усташко-немачки логор „Старо сајмиште“

Логор Сајмиште, или Јеврејски логор, налазио се на левој обали реке Саве, наспрам Савског моста, на месту Старог сајмишта. Немачка војна управа је одлучила 23. октобра 1941, да за ту намену преуреди Београдско сајмиште и његове павиљоне. Логор се налазио на територији тадашње Независне Државе Хрватске. Управу над логором је имао немачки СС до маја 1944. После тога команду над логором преузимају усташе. У почетку је логор био само за српске Јевреје и то првенствено за жене, децу и старце. Свакодневно од 8. децембра 1941. до почетка маја 1942. године, јеврејска деца, жене и старци убијани су на путу од логора до припремљених масовних рака у селу Јајинци и за само пет месеци у логору је страдало преко шест хиљада Јевреја. Касније логор је почео да прима и таоце из свих српских крајева: комунисте, партизане, четнике као и цивиле ухваћене на подручју ратних дејстава од фебруара 1942. до јула 1944. године. Логор Сајмиште је био сабирни центар за слање заробљеника у немачке логоре у Норвешкој. То је био највећи немачки логор не само у окупираној Србији, већ и на европском Југоистоку. Зима 1941/1942. је била једна од најхладнијих које се памте. Између децембра и марта, 500 затвореника је умрло од хладноће, болести, физичког рада и глади.

Слика 10. Сајмиште које су током Другог светског рата немачки окупатори претворили у један од најстрашнијих логора.

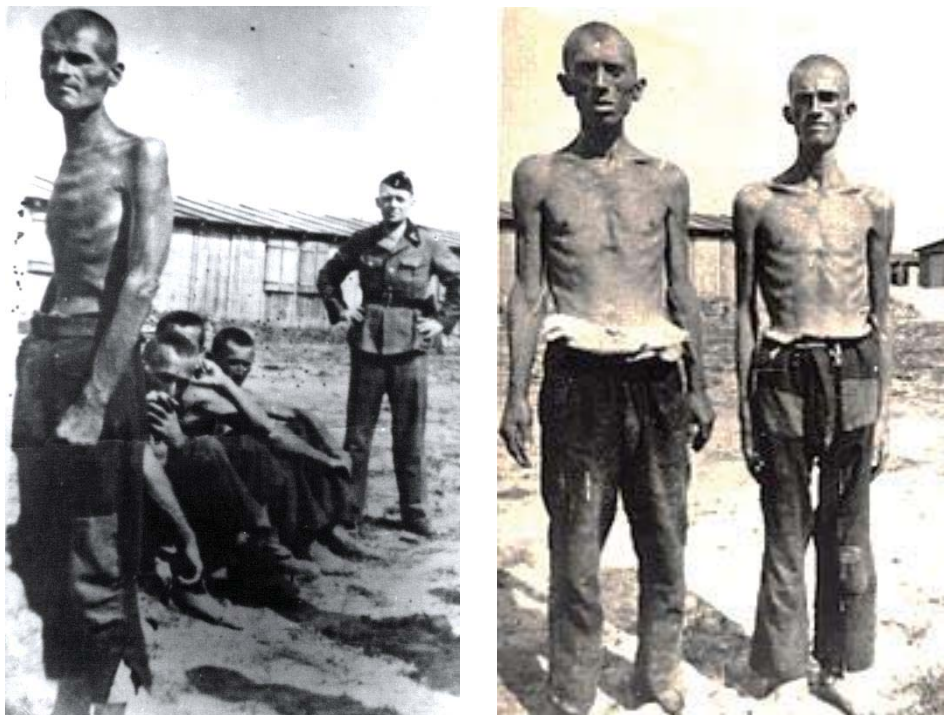
Дневно следовање се састојало од воде, слабог чаја, бајате чорбе од купуса или кромпира и малог комада проје. Заточеници су били третирани свирепом и крвничким премлаћивањем до смрти од стране немачких стражара и логорског обезбеђења из редова затвореника. Погубљења су вршена на отвореном, између 3. и 4. павиљона. Кроз логор „Старо сајмиште“ од 1942. до 1944. године прошло је 31. 972 заточеника. Велика већина су били Срби из окупираних Србије, НДХ и Босне. Најмање 10. 636 је умрло у самом логору и сахрањено је у гробницама на Јеврејском гробљу у Земуну, на Бежанији, у Јајинцима и локацијама у близини логора. То представља трећину укупног броја логораша за тај период, или просечно 13 жртава дневно.

Према казивању А. Ђ. Калца, из логора Црвени крст у Нишу, група Белопаланчана је пребачена у логор Старо сајмиште, где су месец дана чекали брод да их пребаци до Шћећина у Пољској, а одатле возом до норвешке границе, па бродом кроз фјордове до норвешких лука, а после у логоре дилем Норвешке. Свако од Белопаланчана је био у неколико логора, јер су Немци ликвидирали многе затворенике, па су преостале пребацивали у друге логоре где је било потребе за радном снагом. Калац је са Белопаланчанима био у логору Ботн, Трондхајм, Корген и Поларни круг.

Слика 11. Српски заробљеници у логору „Старо сајмиште“ пре транспорта у логоре смрти на северу Норвешке.

Где год би се зауставио брод или воз, немачки стражари су говорили мештанима: „То су дивљи Срби, могу да вам одгризу нос, уши, не прилазите близо“! Мештани су нам најпогрднијим псовкама псовали мајку српску и партизанску, гађали камењем, пљували на нас.

Слика 12. Српски логораша у усташко-немачком логору „Старо сајмиште“ пре транспорта у логоре у Норвешкој.

У непознато

Немачка команда је одлучила да се из логора Сајмиште, Бањица, Ниш–Црвени Крст, Градишка, Шабац, Јасеновац и из других логора, око 10. 000 затвореника пошаље у Норвешку. Упутство Врховне команде било је да се на ове логоре примене „услови најтежег терора“. Операција се одвијала под шифром „Викинг“. Фашисти су 1942. године из београдских логора Бањица и Сајмиште у Норвешку одвели 4. 268 логораша, углавном партизана. Били су из разних крајева: из Шумадије, западне Србије, Београда, Шапца, Смедеревске Паланке, Загреба, Лесковца, Ниша, Беле Паланке, Врања, Топлице и Поморавља, са Козаре, Мајевице, Кордуна, Баније, Лике, из Словеније, Бачке, Баната, Срема, Зете, Звечана, Повардарја ... Највише је било Срба, 3.841, потом 165 Хрвата, 179 муслимана и 83 робијаша других националности. Одведени су млади људи, највише двадесетогодишњаци,

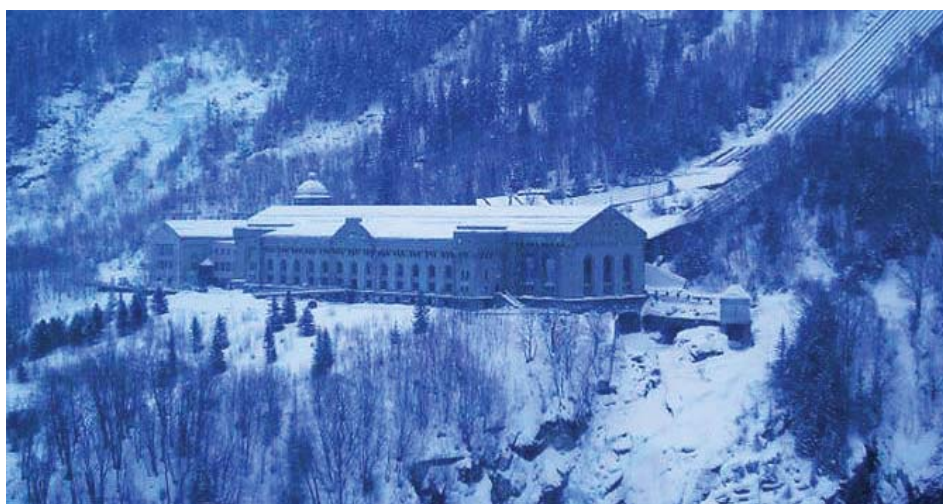
чак и млађи, како би на северу Норвешке градили путеве и пруге према Финској, односно СССР-у. До 1945. године због тешких услова настрадало је њих 3.000. Због епидемија и тешкоћа око превоза, са подручја Југославије, у четири наврата, послато је двапут мање, укупно 4.268 затвореника. Они су из других логора стизали у логор на Сајмишту, па су из Земуна бродовима путовали до Беча, возом у теретним вагонима до Штетина (пољски Шчећин), па опет теретним бродовима до норвешких лука. Само им је речено да иду на рад и многи су тај пут сматрали спасом од смрти у логорима. Нису знали куда иду све док нису стигли у Норвешку, за коју многи нису никада ни чули.

Слика 13. Путеви транспорта српских заробљеника у логоре на северу Норвешке.

Првим априлским транспортом у 1942. години заточеници из логора на Бањици, у Шапцу, Смедеревској Паланци и Нишу, транспортовани су до логора у Норвешкој. У првом транспорту, који је у луке Нарвик, Берген и Тронхејм, стигао у другој половини јуна 1942. године, било је 2.613 људи,

међу њима и Белопаланчани. Смештени су у логоре Карашок, Ботн, Бејсфјорд, Корген, Трола и Усен. Карашок је био најсевернији логор изнад Поларног круга, у коме су температуре биле и испод -40 степени. Норвешки грађани, очевици искрцавања у луци Нарвик 24. јуна, били су ужаснути оним што су видели. Под јаком стражом кретала се поворка скелета, измучених, готово голих и босих људи, од којих су неке носили или придржавали другови, јер нису били у стању да ходају. Стражари су ред одржавали дрвеним моткама са гвозденим шиљком на врху. Од пристаништа до логора у Бејсфјорду требало је да препешаче још осам километара. Други мајски транспорт са 857 људи стигао је у луку Тронхејм и смештени су у пет логора у Северној Норвешкој (Бајсфјорд, Корген, Ботн, Трола и Усен). Затвореници оба ова транспорта вођени су као политички ухапшеници и били под непосредном командом СС јединица и Специјалних јединица организације ТОТ. Октобарски транспорт у логоре 1942. године чинили су Срби са Козаре, из Бањичког, Нишког, Бањалучког и логора Старо Сајмиште. Транспортирани су у логоре Ботн, Корген и логор Ејзан југозападно од Трондхајма. Јануарски транспорт 1943. године састављен је од логораша из логора Старо сајмиште. Логораша су транспортирани у логор Ејзан и Хаселвик недалеко од градића Трондхајма. Група логораша смештена у логоре Рјукан и Пореструн радила је помоћне послове за фабрику тешке воде, неопходне Немачкој за производњу атомске бомбе и хемијске фабрике. Људи који су на овај начин пребачени у Норвешку нису имали статус ратних заробљеника већ робова.

Слика 14. Нацистичко постројење Феморк за производњу деутеријума (тешке воде). Норвежанин Јоаким Рененберг вођа операције којом су нацисти спречени да у Другом светском рату произведу неопходне материјале за производњу атомске бомбе, 1943. године је са друговима минирао постројење. Тада је имао 23 године. Преминуо је 21. октобра 2018. у 99. години.

Према казивању Белопаланчана Веље Златана, Драге Суље, Боре Кање, Јове званог Рама, Аце Калца и осталих страдалника, пут до Норвешке је трајао око 2 месеца. За време пута једва да су добијали храну и воду за пиће, били су нагурани тако да су једва могли да стоје и обављали су нужду у простору у коме су путовали. Вагони су били затворени споља и конвој живих мртваца из Србије дошао је у Немачку, а после неколико дана кренули су ка луци на Северном мору. Одатле су бродом пловили око норвешких фјордова да би избегли савезничке бродове и авионе на отвореном мору. Ту пловидбу не могу да забораве. Током пловидбе зачули су звуке авиона, то су били савезнички авиони који су нападали немачке бродове. Немци су их потрпали под палубу теретног брода и ексерима заковали поклопце. Истакли су заставу трговачког брода како би заварали пилоте. Авиони су неко време кружили око брода и потом се удаљили. За логораше затворене у утроби брода као у мртвачком сандуку, то су били дуги и тешки тренуци и још један сусрет са смрћу.

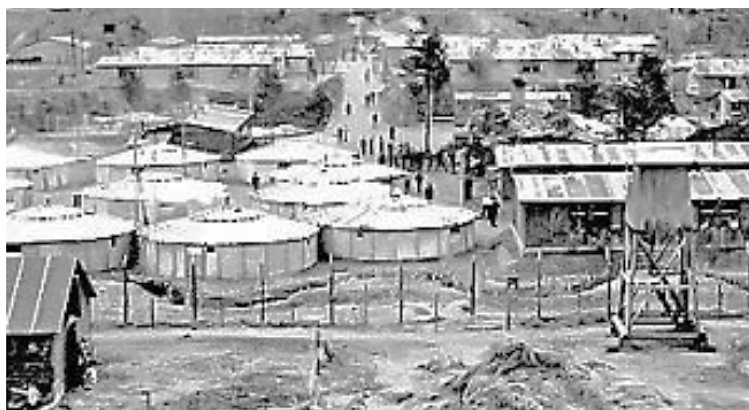
Немачки концентрациони логори за Србе – логори смрти у северној Норвешкој (1942-1945. година)

У Норвешкој је био 31 званични концентрациони логор, незванично знатно више од 50. Њихова сврха је била систематско истребљење свих заробљеника. Само између Коргена и Нарвика било је око 50 логора. Четрнаест се налазило у северној Норвешкој (Карасјок, Беисфјорд, Бјернфјеле, Ботн, Потус, Поларни круг, Крокстранд, Бјелонез, Корген, Осен, Несна, Санднесјоен, Лунд, Улвинген), 13 у централној (Фалстад, Стенвикхолм, Стринда, Персаунет, Ротвол, Трола, Ејзанд, Бретинг, Естрот, Ховде, Хаселвик, Мирваи, Лилехамер), а 4 у југоисточном делу земље (Берген, Рјукан, Аскер, Порсгрун). Југословенске заробљенике су чинили углавном Срби, свих узраста, почев од дечака од тринаест до четрнаест година („Српски логори“ – логори смрти). Од 4.268 идентификованих југословенских затвореника у Норвешкој у току II светског рата било је 3.841 Срба (89%), док су остали били Босанци, Хрвати, Словенци и друге националности. „Српски логори“ намењени су истребљењу Срба, о чему говори стопа смртности у њима. У прво време је у логорима северне Норвешке укупно преживело само 27% од свих заробљеника. Најозлогашенији логори су били Бејсфорт, Ботн, Ерландет, Фалстад, Корген, Осен, у које су људе највише упућивали из логора на Старом сајмишту у Београду. Од 4.268 идентификованих мученика који су на северу континента правили држави Норвешкој пут ка Финској и ка Поларном кругу (данашњи пут Е 6), вратило се само око 1.000. У логору Карасјок је до децембра 1942. када је логор распуштен умрло око две трећине затвореника или су ликвидирани као бескорисни. Тада је логор имао већи проценат смртности него многи немачки концентрациони логори.

Већина Срба који су послати у Норвешку су били политички затвореници партизани или присталице комунистичког покрета отпора у Југославији, од којих су се многи као партизани борили против немачких окупатора. Међу њима су били и припадници другог покрета отпора, српски ројалисти (краљеве присталице—четници). Многи логори су у току рата расформирани и нови формиран. Заробљеници у тим логорима су првих година рата били без статуса ратних заробљеника. Они су послати са Балкана у окупирану Норвешку да би служили као робовска радна снага и потом истребљени—убијени. У првом периоду, од када су први заробљеници стигли у Норвешку током јуна 1942. и све до марта/априла 1943. ови заробљеници су били под командом немачке СС и окружени норвешким стражарима и чуварима реда.

Логор Беисфјорд

Логор Беисфјорд се налазио у селу Беисфјорд са стотину становника, 13 километара јужно од Нарвика. Путовање за 900 југословенских заробљеника махом Срба из Босне и НДХ, а међу њима је било и Белопаланчана, почело је од логора Сајмиште у Београду, преко Аустрије, настављено је бродом „Керкплејн“, да би се завршило 24. јуна 1942. године у Беисфјорду. Идеја је била да граде путеве у Норвешкој. Командант логора био је Wilhelm Gescke, логор је обезбеђивало око 150 СС-оваца и 50 норвешких надзорника. Убијено је или умрло до 25. октобра 1942. године 748 затвореника. У ноћи између 17. и 18. јула, по наредби рајхскомесара Јозефа Тербовена неколико барака је спаљено. Затвореници су почели да се разболевају од тифуса, па је Тербовен наредио да 287 оболелих буду стрељани, а бараке спаљене. Норвежанин Јохан Сундбу је био сведок масакра: „Када су логораши били постројени, СС стражари су се

Слика 15. Логор Бејсфјорд у селу Бејсфјорду 13 километара јужно од Нарвика.

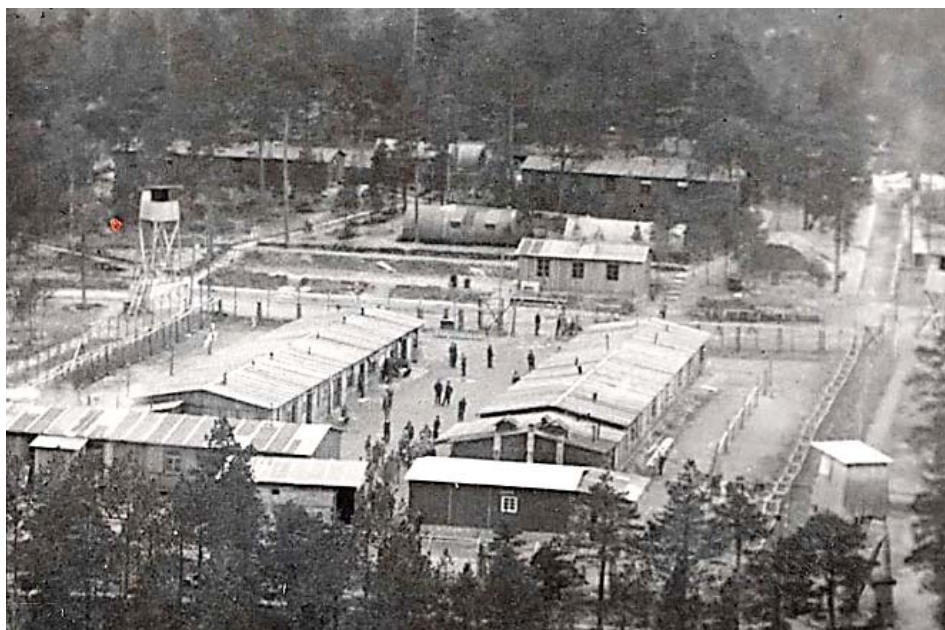
повукли, а један војник са митраљезом се појавио пред постројенима. Када је стрељао све логораше, остали СС стражари су дошли и бацали у раку стрељане заробљенике, и оне који су били мртви и оне који су још живи, али који нису сами пали у раку. Многи болесни затвореници су се крили у својим баракама и одбијали да изађу. Немачки стражари су затим запалили бараке, док су наоружани стражари стајали на излазима и пуцали у свакога ко је покушао да побегне. “ Логор Беисфјорд је до данас остао упамћен као најгори логор у Норвешкој са стопом смрти већом него у Аушвицу. Логор је расформиран крајем октобра 1942. године када је преостала група од 82 човека отерана у логоре Корген 250 километара од Бејсфјорда и Усен. Међу преживелима је било и неколико Белопаланчана који су се придружили коргенашима.

Логор Ботн

Један од највећих и најозлоглашенијих логора се налазио у селу Ботн, 2 километра од Рогнана, у којем су били смештени логораша из Југославије, Совјетског Савеза и мали број из Пољске. У овај логор 25. јула 1942. године, пристигли су први интернирци, њих око 460. Највише их је било из Бањичког логора (око 180), из Нишког (око 145), из Шабачког (око 110), из Смедеревскопаланачког (око 25). Били су то углавном заробљени партизани и други припадници НОП-а, а само тридесетак су били криминалци. Логор Ботн био је један од пет првих логора у Северној Норвешкој. Најмлађи ратни заробљеници имали су једва 12 година. Услови у логору били су ужасни а смртност логораша велика. Број затвореника у логору Ботн може се проценити само из сведочења преживелих. У логор је стигло скоро 900 затвореника, од тога око половина је стрељана, многи су умрли од тортуре, неухрањености и исцрпљености од тешког рада.

Географски регион у коме су били смештени логори припада северном поларном кругу, где су зиме дуге, изузетно оштре и хладне. Исхрана је била слаба, вода за пиће и личну хигијену извлачена је из ровова и јама у које се понекада изливале фекалије. Ратни заробљеници су имали веома мале дневне оброке, дуго радно време, слабу одећу за сурове зимске услове, примитивно грађене бараке. Логор у Ботну је било тако слабо изграђен да је снег пролазио кроз рупе између дасака и падао на кревете заробљеника. Дневни оброк био је врло мали, а бивши затвореници из Беле Паланке описују храну на следећи начин: „Обично је четири или пет логораша делило један хлеб, 50 људи делило је 0,5 килограма маргарина, а 100 њих је делило 1 килограм кобасица. Радно време је трајало 14 сати“. Једна група логораша углавном Белопаланчани и Прокупчани, радила је у почетку без тумача. Касније су тумачи били Белопаланчани Мирко Потић инжењер шумарства и Вељко Илић Дидија, апсолвент архитектонског факултета у Београду.

Вељко Илић је био у групи стручних руководица за уређење круга. Није хтео да туче логораше нити их је терао да раде брзо. Треба радити полако, али лепо како би лепотом урађеног посла импресионирали Немце и истовремено штедети снагу, говорио је логорашима. Командант логора Кифер звани Свети Илија, уочио је да је ова група мало урадила, па је почео штапом да млати Вељка и Гуту. Натерао их је да трчећи носе пуни трагач са земљом без и једног минута одмора, са обећањем да ће их стрелјати као саботере. Истовремено, стражари су их млатили моткама. Касније су Веља Илић Дидија, Јован Тирић-члан среског комитета КПЈ и Мирко Потих из Беле Паланке, Александар Стевановић-Аца Зуба-члан нишког месног комитета КПЈ, Бранислав Митровић Нацко из Ниша и илегалац Есад Церић родом из околине Приједора (службовао у Белој Паланци) у својим собама формирали партијске групе. Сви они су добри другови Аце Калца, који је био члан једне од тих група. У овом логору криминалац Кеџ је од логораша узимао златан накит, да би заузврат добили дуплу порцију хране. Када је то понестало, почео је да логорашима вади златне зубе и прикупљено злато продавао Немцима. На крају су га Немци обесили када су логораши испричали команданту логора о Кечевим злочинима.

Слика 16. Нацистички логор Ботн у истоименом селу на северу Норвешке, општина Салтдал. У општини Салтдал било је чак 18 логора током Другог светског рата. Затвореници су радили на изградњи путева и железничке пруге. На гробљу је сахрањено 1818 људи, од тога 1018 непознатих. Логор Ботн је био активан од јула 1942. до јуна 1944. године. Данас на том месту постоји југословенско ратно гробље.

Логор Ботн је у почетку био под командом СС и у њему су извршена масовна убиства српских заробљеника. Прва масовна погубљења у логору Ботн десила су се крајем новембра 1942. године, одмах након што је стигла нова група са норвешким стражарским екипама. Један од норвешких стражара је сведочио шта се догодило: „Јама је била ископана око 200 метара од логора, а српски заробљеници су окупљени око ње. Јама је била дуга 30 метара, широка 2,5 метра и дубока 2 м. Немци су наредили норвешким чуварима да пазе на заробљенике, док су их стражари СС систематски убијали с леђа. Дечак од 13 година је пао на колена и молио за живот, али је убијен с леђа и пао у раку. Затвореници који су сахрањивали стрељане логораше, рекли су да је убијено око 77 затвореника и да се њихова старост креће од 12 до 70 година. Лешеве стрељаних су покрили танким слојем земље. Немачки СС стражари су рекли да су заточеници били болесни и да су убијени да би избегли масовну заразу, а прави разлог је био што су били толико гладни, изнемогли да немају снаге за рад, па су као бескорисни стрељани“. Следеће масовно погубљења болесних затвореника десило се 23. јануара 1943. године. Ухваћене бегунце из логора Немци су бесили пред постројеним логорашима. Јавна бешења логораша вршена су скоро у свим логорима, као метода застрашивања осталих логораша.

Од 21. марта 1943. одговорност за затворенике преузео је немачки Вермахт, па су тада и лекари Црвеног крста добили приступ логорима. Тиме су услови донекле били побољшани. То се десило после немачког пораза под Стаљинградом (битка је трајала од 17. јула 1942. до 2. фебруара 1943. године). Сви затвореници су били регистровани од стране Црвеног крста и могли су да примају и шаљу пошту и примају пакете хране, 5 килограма месечно. У пролеће 1944. године затвореници су добили званични статус ратних заробљеника, а 1. јуна сви затвореници су послати у логор на фарми Lillealmenningen (познатији и као логор Потус) мало даље јужно у Салтдалу. Ту су такође пребачени затвореници из логора Корген, међу њима и неколико Белопланчана. Затим су затвореници упућени у нови логор на планини Салт познат као Поларни круг (Lager Polarcirkel). Норвешки зубар из Рогнана поклатио је логорској амбуланти машину на ножни погон за бушење зуба ради пломбирања. На њој је радио часовничар Крста Јоцић из Беле Паланке и успешно пломбирао зубе логорашима. У то време у логору је започео културно-забавни живот. Вељко Илић Дидија који је имао смисла за хумор и лепо цртање, урадио је три броја логорског „Јежа“. Кроз карикатуру и кратке хумористичке саставе извргавање су подсмеху и критици лоше појаве у логору, нарочито они који су служили Немцима. У логорском „Врапцу“ Дидија је правио алузије на криминалце и вађење златних зуба.

После претходног бегства четворице логораша 23. јуна, из логора су 28. јуна 1943. године од осам логораша само петорица успели да побегну преко границе у Шведску, остале је ликвидирала потера. Међу бегунцима

су биладва логораша из Беле Паланке (Ставра Величковић из Тополнице и Тихомир Николић Тиле из Вргудинца). Ставра је отео пушку неком старом стражару, кога су звали Уча, јер је био добар према њима и почели су бежати. После стотинак метара Тихомир Николић се вратио на радилиште. Ставра је носећи пушку у рукама прешао шведску границу и предао је шведским дрвосечама.

У логору Ботн страдали су: Ђорђевић Жарко из Доњег Риња, Живковић Светозар из Доње Коритњице, Манић Јован из Моклишта, Митровић Жарко из Дивљане, Младеновић Тихомир из Доњег Риња, Станковић Ђорђе из Моклишта. Сви су страдали од децембра 1942. до априла 1943. године.

У логору Берген страдао је Ђирић Младен Кмет из Козје, 18. 7. 1942. године.

Логор Корген

Логор Корген налазио се у шуми удаљен 2 километра од истоименог села, а 30 километара од норвешко-шведске границе. Први депортирци, њих 396 доведени су у овај логор 23. јуна 1942. године. Највећи број изгнаника био је из Шабачког логора (150), Бањичког (око 100), Нишког (око 60), из Смедеревске Паланке (око 80) и 4 из затвора у Петровграду. Логор је био ограђен само једним редом бодљикаве жице и имао је неколико барака у којима су биле собе са креветима од дасака на три спрата. У свакој соби је смештено по 40-50 логорша. Првих дана логораша су радили на уређењу логорског круга.

Слика 17. Бараке немачког логора Корген, средина јесени 1942. године

Поред логора су пролазиле колоне Норвежана, као да је цео Корген кренуо у брда и изразима лица и покретима показивали су пријатељску наклоност према измученим логорашима. Кришом да Немци не виде, подизали су у вис два раширена прста. Логораши нису разумели шта им Норвежани тиме поручују, али су касније сазнали да је то латинско слово V што значи викторија-победа. Логораши су започели рад на пробијању пута дугог 17 километара кроз брдовит терен од логора до Усена у коме је такође био логор, али тек када су приспели сви немачки стражари и командант логора. Примитивним алатом бургијама и чекићима бушили су рупе у стенама у које су норвешки радници постављали експлозив и тако минирали стене. Првих дана логораши су живо радили само када наиђе командант логора. Ко је марљиво радио добијао је по наређењу команданта логора дуплу порцију јела и то увече заједно ручак и вечеру. Радило се по 10-12 сати дневно уз паузу од 1 сат док стражари поједу свој ручак.

Из логора је побегло неколико логораша. Они су убили Немца који их је спроводио док су носили следовање кафе и побегли у Шведску. Немци су наредили измученим логорашима да се трком врате у логор. Наредили су им да потрбушке легну на земљу и да не мрдају. Оног ко би се померио убијали су пучњем у потиљак. Тако непомичне су их држали 15 сати, а потом им наредили да трком оду у бараке. Људи су падали једни преко других, помагали један другом да отрче у бараке. После су их Немци постројили и за одмазду су стрељали сваког десетог логораша, 39 укупно. Међу стрељаним су били сви болесници из амбуланте. У строј за стрељање нашао се и Милић Стевана Миомир – Муса из Шпаја, пушкомитраљезац Сврљишког партизанског одреда. Он је болово од киле, није могао да ради и лежао је у логорској амбуланти. Од стрељања га је спасио собни старешина и логорски тумач Андрија Ерцеговић, који је команданту логора рекао да му је Миомир брат, да је добар радник и да није болесан. Милић Миомир је умро од дифтерије у амбуланти 5. новембра 1942. године. О овом догађају у више наврата причао је Александар Аца Калац и његови логорашки другови из Беле Паланке. Овакву одмазду Немци су применили неколико пута због бекства логораша.

После ове трагедије Немци су били још суровији и окрутнији, убијали су сваког ко се сагне да узме опушак цигарете и нешто хране што су норвешке патриоте кришом остављале поред пута. Немци су запленили све предмете од метала које су логораши имали, чак и кашике чије су дршке наоштрили да би њима секли хлеба. Исхрана је погоршана, дневно следовање маргарина смањено је са 40 г на 20 г, мармеладе са 50 г на 18 г, сира са 50 г на 35 г. Услед неподношљиве глади људи су јели све што им дође до руку: бачене делове уквареног бакалара, љуске од кромпира, брезово лишће, траву и разне корење, чак и кости које су Немци бацали на ђубришту. Тумач Милан Градина је под претњом приморао дечака

Будимира Петковића из Моклишта да му даје део свог следовања хлеба. То је потрајало неколико дана, па је глад натерала Будимира да не даје хлеба тумачу. То су сазнали многи логораша, а и немачки стражари. Сутрадан је један стражар на радилишту ликвидирао тумача. Стражари су им одузели и сламарице напуњене струготином, па су спавали на голим даскама. Командант логора је наредио да издвоје 20 логораша „лењиваца, нерадника, свађалица и недисциплинованих“ и на спољашној страни ногавица црвеном бојом извукли су штрафту да буду уочљиви и да их стражари гоне да раде најтеже послове. Немци су их звали „партизански генерали“.

У Коргену од августа до новембра 1942. године, страдали су: Живић Божидар-из Моклишта, Милић Момир из Шпаја, Савић Илија Калаџија и Чех Кобас Јаниз из Беле Паланке.

У логору Карашок страдали су: Јанковић Божидар из Бежишта, Крстић Вукашин из Мокре, Марковић Жика из Беле Паланке, Младеновић Рајко из Доњег Риња, Николић Вукадин и Пејић Предраг из Беле Паланке.

Живот логораша у немачким логорима

Услови у логорима

Сведочења белопаланачких логораша који су преживели логоре у Норвешкој говоре да су им то били дани мука, страдања, понижавања и окрутног поступања, умирања, али и мале али вредне помоћи Норвежана. Услови за рад су били ужасни, као у било ком немачком логору у Норвешкој. Концентрационим логорима су владале силе страха при чему су затвореници од првог дана били упознати са последицама које следе уколико се не придржавају правила. „Када смо стигли у Норвешку на прво одредиште, у град Карасјок, многи су закукали што нису заувек остали у морским дубинама“, присећа се Јова Рама. Одмах по уласку у логор, СС-јединица постројила је придошле, а командир је одабрао петорицу. Одвели су их на страну и стрељали. Овако ће проћи свако ко се буде опирао дисциплини и забушавао на раду, рекоше нам.

Живот интернираца у концентрационим логорима Норвешке био је изузетно напоран и тежак. Смештени у дрвеним баракама по 40-50 у соби, радили су најтеже послове: у каменоломима, на сечи шуме, изградњи утврђења, путева и железничких пруга, постављању далековаода. Будили су их у пет ујутру а у логор су се враћали у осам сати увече. Наређено је да од раних јутарњих часова до одласка у кревет увече морају бити полу-голи, без горњих делова одеће. Увече су им наређивали да спавају без панталона и гаћа. Тешки услови рада, лоша исхрана и нехигијенски услови живота допринели су да су многи помрли, многи подлегли под батинама, а највећи

број су есесовци побили. Најчешће су оболевали од запалења плућа, туберкулозе, шуге, тифуса, дезинтерије, гнојавих рана, скорбута и болести бубрега. Вашке су биле свакодневна појава. Чињена су разна зверства и примењивани различити методи мучења. У логорима је владао прави терор. Нису била ретка ни масовна стрељања. Позната су тако она у Коргену и Осену, када су Немци у јулу 1942. године убили 59 затвореника, сваког десетог од 590 логораша, затим у Ботну, где су за само два дана, у новембру 1942. године и јануару 1943. године, обесни зликовци убили 150 логораша.

Стражари би убијали људе чим би пали услед немогућности да ходају од логора до радилишта. Број смртних случајева би нарочито порастао у време снега када би људи заспали и умирали од хладноће. Терали су логораше да раде по 10-12 сати, док су се стражари смењивали на сат. Слабо обучени, изнемогли од глади и тешког рада, умирали су и на градилиштима. У северној Норвешкој температуре често иду до -20 °-30 ° Целзијуса, а у екстремним случајевима, као у Карасјоку где се налазио један логор, и до -50 °. С обзиром на то да није било алата за рад, могло би се закључити да Срби нису били послати да раде, већ да буду ликвидирани после напорног рада. Затвореници су радили без икакве механизације, што је значило да су морали да прибегну мануфактурном раду; бушили су камење ручним алатом, по два логораша носили су камење и земљу на трагачима или је сваки логораш носио по један овећи камен. Ко није имао снаге да камен однесе, немачки стражари су га хладнокрвно убијали. Премлаћивали би или убијали оне који су носили мали камен. Према сведочењима белопаланачких интернираца, један од начина ликвидације људи био је одлазак интернираца у шуму по дрва. Уколико се стражару учинило да нисте узели највећи трупац, него сте „бирали“ мањи, убијао је на лицу места. Ако процени да нема снаге да довучете оборену брезу до логора, он би намерно одмагао мученику стајући на гране. Када би овај тако заостао, уследио би хитац на који нисмо смели да се осврћемо. На радилишту стражари би обележили кочићима површину на којој се радило, ако неко случајно пређе ту замишљену линију, стражар би га убио јер се то сматрало бекством. Имали су обичај да баце мотку преко замишљене линије радилишта и нареде логорашу да је донесе. Ако не послуша, стражар би га убио, а такође ако пређе линију. Поједини логораша измучени и избезумљени од тешког рада, глади и безнађа, сами су намерно прелазили ту линију како би их стражари убили и тиме прекинули муке.

Чињена су и друга зверства: вешање за ноге или руке, пењање уз високу јелу, после чега би логораш добијао батине уколико не успе да се попне. Преживели логораша причају како су се криминалци и издајници понашали горе од Немаца. Тукли су, мучили и ноћу убијали десетине логораша, давећи их, гурајући им главе у кибле са мокраћом. То се најчешће радило са болеснима. Стефан Телишман, месар и боксер из Загреба, убијен је октобра 1942. у логору Корген у Северној Норвешкој. Убио га је норвешки

стражар уз одобрење норвешког предрадника, када су чули да је у логору Беисфјорду удавио око 100 логораша. Собне старешине махом криминалци, најпре су од логораша силом одузели прстење и остали златни накит. Потом су прешли на „добровољно“ вађење златних зуба логорашима, један зуб дневно. А. Ђ. Калац је причао да је један логораш отео извађени златни зуб из руку криминалаца и прогутао га. Криминалци су га целе ноћи држали на кибли да би из измета узели златан зуб. Имали су обичај да логораше убију моткама и врећицама са песком, да би им повадили златне зубе и продали их немачким стражарима. Све њих су Немци стрелили или обесили када су их логораша пријавили командантима логора.

Свако јутро СС официр би нас постројио и загледао како изгледамо, прича Велимир Веља Златан. Оне који би му се учинили да тај дан неће физички издржати, одвајао је на страну и они су стрелиани! Сваки дан, два-три човека. После само шест месеци, на овој деоници од 400 људи који су депортовани из Ниша, 250 је убијено. Остало их је 150, али се Немцима и овај број учинио велик. Пред одлазак у оближњи логор Корген, одабрали су још 50 њих и хладнокрвно стрелили. Остали су упућени на другу деоницу. Тек негде средином 1943. српски сужњи стекли су статус ратних заробљеника и били пријављени Црвеном крсту. Војници регуларне армије понашали су се углавном коректно, све је зависило од команданта логора, а почели су и да стижу пакети Црвеног крста са намирницама. Интернирци из Беле Паланке се сећају те промене на овај начин: „У пакетима смо добили и цигарете. Нешто раније СС стражари су имали обичај да баце опушак пред нас заточенике и да посматрају да ли ће неко да се полакоми и онако полулуд од муке да се сагне. Ко је то учинио убијен је моментално. Пошто смо добили дуван, ускоро смо почели да нудимо и Немце“.

Прво организовање логораша почели су чланови Комунистичке партије Југославије и они који су имали искуство са радом у илегалу. У логорима у северној Норвешкој, где су услови живота били најгори, имали су назив „Организација повезаних другова“. Главни задатак била је борба против преступника, поштена подела хране која се добијала споља, помоћ болеснима и изнемоглима, почевши од помагања при ходању, па до „бригаде спаса“, када су отпорнији уместо болесних и изнемоглих улазили у ледену воду за купање. Једна од значајних политичких акција је и штрајк у логору Ботн који је избио због неправедне деобе пакета Црвеног крста. Стражари су пакете отварали, узимали бољу храну и онако преполовљене настојали да поделе логорашима, што су ови упорно одбијали. На крају су Немци морали да попусте, па су интернирци добијали целе пакете. Ова акција је велика победа коју је извојевала партијска организација логора. У логору Поларни круг чланови илегалне комунистичке организације „повезани другови“ у јединицама старијих и млађих другова, били су следећи Белопаланчани: Ћирић Вујица, Крста Јоцић, Цветковић Александар Белча, Николић Јован

Рама, Крстић Милорад, Пејчић Радомир, Илић Вељко Дидија, Маринковић Вукадин Нака, Златановић Велимир-Веља Златан. Златановић Велимир-Веља Златан је био у руководству „повезаних другова“. У логору Карасјок члан комунистичке организације био је Петар Перуновић илегалца из Беле Паланке.

Културна делатност почела је тек када је Вермахт преузео команду. Тада су уприличени аналфabetски течајеви, приређиване драмске представе, окупљени хорови, оркестри, рецитаторске и фолклорне групе, а у логору Естронг чак Логорски универзитет са предавањима из науке, историје, филозофије, географије. У логору на Поларном кругу излазио је лист „Логорска зора“, писан руком у осам примерака. У овом логору током зимских дана, када се због ниских температура (до минус 40 степени) није радило, по собама су држна предавања на различите теме. Предавање „Жена кроз развој друштва“ одржао је Вељко Илић Дидија. Мирко Потих је држао предавања са темом „О аграру у СССР-у“ и „Учење цркве о уређењу друштва“. У логору Потус Вељко Илић је према сећању припремио позоришни комад „Бидо“ од Јанка Веселиновића, скечеве о Јеврејину и продаји телета због неплаћеног пореза. Читана је и његова козерија „Немци и ми“. Јован Николић Рама је читао своје песме. Овај рад се развијао према могућностима и то преко приредби које су врло брижљиво припремане. Обично су била два програма. Један, док су Немци били присутни и други кад би они отишли. У првом су обично извођене народне песме и игре и музичке тачке, док су у другом делу на програму биле борбене песме, скечеви из НОП-а, „На дну“ од Максима Горког и друге тачке са политичком садржином. Овакав рад са политичким акцентом, бодрио је и подизао дух већ изнемоглих интернираца. У Ерландету је било више актива који развијају жив политички рад. Издају лист „Ошишани јеж“, „Напред из жица“ и друге. Неки логораши су своју тугу претакали у песме. Стихови једног од њих, Душана Азањца, су уписани у споменик интернирцима у Горњем Милановцу:

*Не. Над гробљем нашим нико нек не тужи
уз хук лавине, ту где студен влада
нека само вихор изнад мртвих кружи
у поларној ноћи што суморно пада.
Али, ако некад браћи воља буде
да посете пале сред студи и мрака,
нек понесу макар прегрих родне груди
и развеју изнад наших белих рака.*

Слика 18. Светозар Цвеја Јовановић, учитељ из Бање Ковиљаче, написао је „Српско-норвешки речник у логору Корген 1942. године. Сачуван је његов „Заробљенички буквар“ из 1944. године, први и, како неки кажу, једини на свету. „Заробљенички буквар“ написан је оловком. Илустровао га је у логору академски сликар Драгољуб Вуксановић. Поред Буквара, породица Јовановић чува и Цвејин оригинални српско-норвешки речник са 12.000 речи.

Oh mein Gott, oh mein Gott проклета организација ТОТ-српски рулет са гестаповцимаи ТОТ-овцима: казивања Аце Калца

Ограда од бодљикаве жице. Дошавши у логор неколико Белопаланчана су радила на ограђивању логора још једним редом бодљикаве жице. Неколико нас, причао је Аца Калац, затежемо бодљикаву жицу а Ставра је везује за стубове. Одједном сви попадасмо на земљу, јер се бодљикава жица прекинула. Радове је посматрао и контролисао командант логора, па када је то видео питао је о чему се ради. Ставра је рекао да се бодљикава жица прекинула. Како да се прекине, немачка индустрија је најбоља на свету, то је немогуће да се кида бодљикава жица, урлао је командант. Браво Срби што сте уочили квар, дајем вам три хлеба. Уствари, Ставра је кљештима секао бодљикаву жицу и тако неколико пута док нисмо оградили логор. А могли су нас стрељати да су боље погледали о чему се ради.

Ортачки рад два побратима Калца и Суље у каменолому. Калац је најпре радио на вађењу тресета из мочварног тресетишта: „Ноге и одећа мокра, никада да се просуши, хладно, че умрем у овуј мочвару“, причао је. Замолим команданта да ме пребаци на раду у каменолом, где ништа није лакше, али бар нема вода Ја и мој побратим Драга Суља (Драгољуб

Ракић) работимо ортачки, ја седим на камен и држим ћускију-бургију а он са чекић чука одозгор те бушимо рупе у камен у које касније норвешки минери постављају динамит и разбијају стене. Суља бије са чекић као да работи за норму. Де бре Суљо олаби га малко, одмори се, има да пропаднемо од тешку работу. Немој Калац, ене га стражар че ни стреља. После ја узнем чекић а Суља држи ћускију. Турим чекић на раме као да чу да заманем и осматрам да ли ни стражар гледа. Ако ни гледа ја чукам у ћускију, ако је обрнут леђима држим онај чекић на раме и одмарам. Суља се унервозио, кука: „Удри бре Калац че ни потепају овија Немци“. Ма ко им јебе матер, нисам дошл да ћи овајдим!

Немачка бормашина. Немци су касније допремили савремене бушилице-бормашине, да убрзају рушење стењака, а њима су руковали неки наши другари. Мало раде па бормашина стане, заглави се. Дођу норвешки мајстори и оправљају бормашину, а ми за то време лежимо или седимо на камење, да мало одморимо душу. И тако више пута током 12-15 сати рада у каменолому. Те застоје је уочио командант логора па је почео да виче како су Срби глупи и не умеју да рукују бормашинама, које су најмодерније што Трећи рајх има. Разлог престанка рада бормашине била је шака камене прашине, коју наши Белопаланчани сипају унутар бушилице, па од тога зарива.

Сандина стругара. У једном писму Калац поред општих реченица: Ја сам здраво које и вама желим. . . пита супругу: „Веро работи ли чича Сандина стругара на Голаш“? Жена је причала да је дуго размишљала шта је Калац том реченицом хтео да каже. Чича Санда нема стругару и не живи на Голаш, него у Бабин Кал на Сврљишке планине. После недељу-две се сетила: „Па овија бре питује има ли партизани, малко му је што је на робију толће године, па оче да га стрељају“! Одговор је био: „Чича Сандина стругара не работи, нема радници“! У то време партизански одреди су били потпуно разбијени и отпор окупатору замро.

25 тојаге по гузици и 5 пари панталона. Као и сви логораши и Калац је заслужио 25 тојаге по гузици. Батинање је обављано пред свим затвореницима из логора. Поучен искуством других логораша, који су пре њега батинани мочугом, обукао је 5-6 пари панталона, кад Немац бије да мање боли. Причао нам је: „Не мож Немац толко да тепа колко моје дупе може да издржи“!

10 леба у врећи. Одредише нас Немци да идемо на пристаниште и из брода донесемо намирнице и остало што треба за логор. Пратила су нас неколико наоружана стражара. Свако од нас је понео колико је могао и у колони по два враћамо се у логор. Одјеном ме неко муну у леђа и утрапи ми комадину леба у руку. Брзо поједо тај комад и тако неколико пута док нисмо стигли пред капију логора. Стражар је пребројавао лебове, у свакој врећи по 10 леба и све је било у реду, али је заборавио да преброји вреће.

Током повратка у логор појели смо две вреће леба (20 комада), а да Немци нису приметили.

Немачке конзерве и цигарете у трапу. У близини логора је био трап-магацин укопан у брдо, у коме су Немци под стражом чували храну и друге потрештине. Одредише нас неколико Белопаланчана да донесемо храну за Немце у логорску кухињу. Ја сам понео оно што је требало, али стави у џеп рибљу конзерву. Када изађосмо из трапа продадо ону конзерву немачком стражару. Иако је чувао трап није из њега смео ништа да узме за себе, а ја сам ризиковао живот да украднем цигаре и конзерве, да их продам немачком стражару и узмем неку пару да купим оно што ми треба, причао је Аца Калац.

Убод бајонетом. По јаком мразу радимо у каменолому, ја товарим лопатом земљу и ситан камен у колица. Свуда по одећи, лицу, брковима, обрвама, нахватало се иње, хладно, ја запињем оном лопатом, кад ме немачки стражар убоде бајонетом у бутину. Пипнем се а оно из ране тече нешто црвенкасто као шприцер три пута разређен сода-водом. Сутрадан га питам преко тумача зашто ме је убо бајонетом. Рече да се престашио од мене, мог изгледа и страшног погледа, па је помислио да ћу скочити на њега, причао је Аца Калац.

Буђав леба. Глад велика, храна недовољна за тежак рад, црева крче. Једног дана предвече пођох у клозет и стражару на кули са рефлекторима руком показах да идем тамо. Он ми махну да продужим. Поред клозета било је ђубриште на коме су Немци бацали отпатке из њихове кухиње. Чучнем као да вршим нужду и претурам по оном ђубришту и нађох неколико буђавих окрајка леба. У ходнику истресо ону буђ и остатак леба ставих у порцију са водом, загрејих на пећи и мало утолих глад.

Дељење једног јајета на 15 парчића за 15 Белопаланчана. Ми Белопаланчани смо се држали заједно, помагали једни другима и све делили на равне части. Некоме од нас стиже пакет од куће. У пакету и тврдо кувана јаја. Гладних очију сви смо се окупили око оног ко дели храну из пакета на 15 једнаких делова и сваки део мери на малој ваги направљеној од поклопаца кутије за ималин. По столу распоређени парчићи хране, јаје подељено на 15 парчића, свако пази и на најмању мрвицу, да свако добије исто. Један од нас се окрене леђима да не гледа у разврстану храну, а овај поред ваге покаже руком на парче и пита: „Кому овој парче“! Овај окренут леђима каже: „Тој парче је за Драгу Суљу“! И тако редом док свако од нас 15 Белопаланчана из собе не добије свој део хране. Праведно, демократски, другарски.

Српски апарат за паљење цигарета. Током робовања нисмо имали шибице или упаљаче, па смо цигарете палили на примитиван начин. У кутији од ималина ставимо мало сагорелих крпа. Кремен камен уградимо у комад дрвета да не мрда и превлачимо жилетом преко њега да изазовемо варнице, које запале оне сагореле крпе, направи се жар и брзо припаљујемо

цигарете. Свако је имао своју кутију за паљење цигарета.

Андрија Ерцеговић спасио од стрељања Милић Миомира–Мусу из Шпаја. После бегства 2 логораша и убиства немачког стражара, у строј за стрељање нашао се и Милић Миомир–Муса из Шпаја, пушкомитраљезац Сврљишког партизанског одреда. Немци су издвојили сваког десетог логораша, укупно 39 од 390 из логора. Он је болово од киле, није могао да ради и лежао је у логорској амбуланти. Од стрељања га је спасио Андрија Ерцеговић собни старешина и тумач, који је команданту логора рекао да му је Миомир брат, да је добар радник и да није болестан. Да је неко рекао да Андрија лаже, завршио би на вешалима.

„Само да тетки однесем лек“, уствари „Само да од тетке узмем пакет“! Када је брод са Белопаланчанима и другим интернирцима упловио у Норвешко море, захладило је иако је било лето, врхови планина су били под снегом, норвешка обала пуна фјордова са стрмим литицама, околина дивља и пуста. Док смо стајали на плуби брода, један младић нам исприча своју причу: „Док смо чекали да брод са савског пристаништа крене, међу масом људи који су дошли да испрате своје, угледах моју тетку из Београда. Дозивала ме је да узмем пакет. Питао сам стражара да ли могу да изађем и од тетке узмем пакет. Рекао је да идем. И ја изађох, узех пакет, поздравих се са тетком и вратих се на брод. Који сам ја лудак, кретен, дебил, будала, празноглавац, уместо да шмугнем у масу људи, ја се вратих на брод да будем са својим другарима. И ево где сам дошао у ову недођију“!

Белопалачанин учи Немца да говори српски. После немачке капитулације под Стаљинградом, Немци у норвешким логорима су схватили сву бесмисленост рата, па су се скоро пријатељили са Србима. Један белопалачанин је питао немачког стражара да ли хоће да га учи српски, на шта је он одговорио потврдно. Белопалачанин почиње са првом лекцијом: „Кажи чукче“! Немац одговара: „Чукче“! Ма није бре чукче него чукче, чукче, у уши те клемпаве, одговара белопалачанин. Ајде друга лекција, видим да ти прва тешко иде. Код нас у Паланку има 15 врсте пасуљ: тетовац, градиштанац, пасуљица, белко, трешњевац, шарени пасуљ, жути тетовац, ђулан, розан, зеленчек... Немац се хвата за главу и одустаје од учења српског језика јер када има само 15 врста пасуља шта ће бити даље.

Надимци. Белопаланчани су правили цицкузице са Немцима а могли су да их стрељају сваке секунде за најмањи прекршај или из чиста мира. Давали су надимке и командантима логора и стражарима на радилишту, а такође и норвешким пријатељима. Командант логора Хелман добио је три надимка: Мисирска баба, Мисирацили Рунда, јер је стално викао: „Рунда, рунда“ (на српском запни, запни); командант логора Кифер-Свети Илија, есесовац лагерфирер Карл Лампе-Чума, есесовац Кабас-Буца. Есесовац који је током ноћи терао логораше да трче око логора добио је надимак Ноћај, командант радилишта Карл Матеус-Змија. Норвешки мајстори на

радилишту Бродвеј-Ћетоје, Ригоз Кристијансен-Ујка, српска мајка лапонка Кирстен Свиненг-Мама Карасјок.

Oh mein Gott, oh mein Gott проклета организација ТОТ(полувојна организација Тот). Огорчени Срби у условима терора ТОТ-оваца, смислили су ову изреку. ТОТ-овци су је прихватили и радо изговарали када су увидели да је немачка машинерија пропала после пораза на руском фронту и да је све узалудно.

Купање у леденој језерској води

Немци су примећивали посебан начин уништавања логораша. Приморавали су их да се једном недељно купају у језеру. Одећу би скинули у логору и до језера су трчали кроз шуму потпуно голи, а такође при повратку у логор и успут су их немачки стражари премлаћивали моткама. На површини језера пливао је лед а температура воде је била нула степени, па су логораша често морали да разбијају лед како би се окупали. Стражари су им наређивали да неколико пута зароне у воду. После купања многи промрзли логораша нису успевали да се обуку па су им другови помагали у томе или су их носили у логор. Након таквог купања многи су се поразбољевали и умирали од последица купања у леденој води. Остали су најснажнији и најотпорнији а њих је било мало. Они су се пријављивали и уместо болесних и изнемоглих другова улазили у ледену језерску воду. Немци су бајонетима секли измрзнуте прсте логораша по повратку у логор. Оне који су се пријавили да иду у амбуланту на лечење, стрељали би после неколико дана.

Слика 19. Одлазак голих логораша из логора Усен у лето 1942. године на купање у хладној води језера (0 степени).

Слика 20. Купање логораша у језеру под будним оком немачких стражара. У позадини планине покривене снегом. У Усену у лето 1942. године.

Слика 21. Ужас и пакао у немачким логорима у Норвешкој. Лево стоје угојени капои-собне старешине махом криминалци. Александар Калац био је тежак само 32 килограма исцрпљен од глади, претешког рада, тортуре. „Једва се попнем на кревет на спрат, а после не могу да сиђем одозго“. Када су их Немци средином 1943. године признали за ратне затворенике, могли су да шаљу писма кући и месечно да добију пакет од 5 килограма. Прво писмо није могао сам да напише.

Слика 22. Логораша живи лешеви у собама немачких логора у Норвешкој. Немци су терали логораше да раде на радилиштима до пола голи по 10-12 сати, у логор су се враћали трчећи. Оне који од исцрпљености нису могли да трче, стражари су пребијали моткама, кундацима или су их стрељали. Пре спавања собне старешине су им наређивале да скину панталоне и скоро голи спавају на даскама лежајева на три спрата, на којима није било душека или било какве покривке.

Крвави пут српских логораша изнад Поларног круга

Крвави пут (норвешки Blodveien) је пут који се налази североисточно од Рогнана у општини Салтдал у округу Нордланд, који су током Другог светског рата изградили српски затвореници. Траса је била нова секција норвешког националног пута 50 између Рогнана и Лангсета на источној страни Салтдал Фјорда, где је пре рата био трајект. Затвореници који су изградили пут припадали су логору Ботн. Прву деоницу „Крвавог норвешког државног пута“ група из Ниша градила је у Карасјоку. Међу њима је била група Белопаланчана који су пребачени из логора Ботн. Норвешке стражаре заменили су Немци из СС и почело је озбиљно страдање. Људи су одвођени по групама на радилиште где су рукама или дрвеним колицима вукли камење или табали пут. За радни дан добијали су комад хлеба ујутру, а увече, када се врате, комад хлеба, кромпир и парче маргарина. После само шест месеци, на овој деоници 250 од 400 људи који су депортовани из Ниша је убијено. Остало их је 150, али се Немцима и овај број учинио велик. Пред одлазак у други логор, у оближњи Корген, одабрали су још 50 њих и хладнокрвно стрељали. Остали су упућени на другу деоницу.

Пут преко Корг планине за југословенске ратне заробљенике је представљао „Крвави пут“, како је назван због суровог рада и услова живота. Име је добио према истинитом догађају. Логораша Милоша Бањца је убио војник Вермахта на раскрсници пута између Рогнана и Саксенвика

на источној страни Салтдал Фјорда. Крвљу Милоша Бањца крст је нацртао његов брат на стени у Блодвиеу у Салтдалу. Овај део европског пута Е 6 добио је име Крвави пут на основу тог злочина. Током целодневног рада, чули су се ударци чекића о камен, све док заробљенци голи до појаса, не би исцрпљени и без снаге пали на земљу док су их киша и суснежица шибале а стражари крвнички премлаћивали тољагама или стрељали на лице места. На Крвавом путу су корачали исцрпљени и измучени Срби, које су Немци при повратку у логор после 10-12 сати тешког рада, терали да певају песму „Марширала, марширала краља Петра гарда“.

Слика 23. Прву деоницу „Крвавог норвешког државног пута“ група логораша из Ниша и околине градила је у Карасјоку. Фото: Архива Нарвик центра у Хордленду.

Слика 24. Логораша из Ниша и околине градили су прву деоницу „Крвавог норвешког пута“. Срби мученици из логора Карасјок, на принудном раду на изградњи пута између Рогнана и Ботна на аутопуту 50 (сада Е6), познат као Крвави пут. Фото: Архива Нарвик центра у Хордленду.

Норвешке патриоте помажу српским логорашима

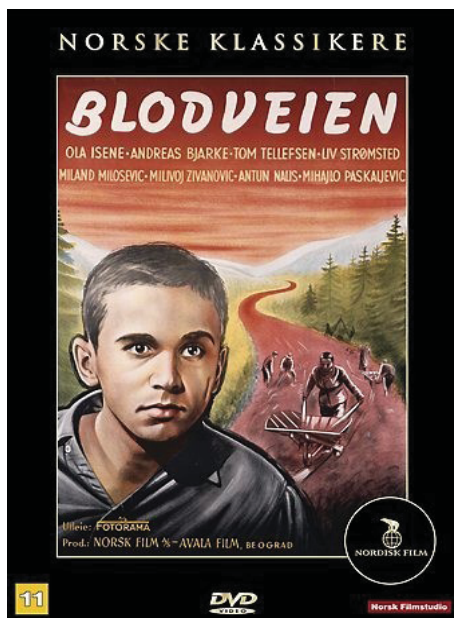
Ђаци затвореницима

Први добротвори наших логораша били су норвешки ђаци. Они су, идући у школу, наилазили на колоне несрећника у одласку и повратку са рада. Деца су се мање од одраслих бојала да приђу ближе колони или градилишту и кроз жицу су убацивали сендвиче које су носили за ужину. У болеснички логор Ејзанд убацивали су хлеб, који су крали у оближњој пекари. Када их је пекар ухватио и сазнао због чега краду, сам им је спремао хлеб да га дају логорашима. Две девојчице из Рогнана припремале су пакете са храном, одећом и лековима за затворенике из логора Ботн и стављале их под камен на путу којим је колона пролазила, дајући знаке логорашима где су остављени. Један дечак је од куће однео логорашима радио-апарат, да би могли да чују вести Радио Лондона и Радио Москве. У једном од логора мајка радника на градилишту, сиромашна сељанка, слала је по сину кофе пуне куваног кромпира, купуса или гриза, да их подели болеснима. Норвешки возачи који су довозили песак на градилишта, убацивали су у њега пакете које су деца доносила од кућа. Сва храна, добијена споља, делила се унутар логора праведно и по реду.

Норвешка организација отпора фашистима Хјемфронт помагала је заробљеницима у добављању и уносу хране и лекова у логоре. То су радили минери и остали радници, Норвежани, који су радили на градилиштима, иако су им Немци претили да ће оног кога ухвате да помаже Србима такође стрпати у логор. Преко њих су дотурале и вести о стању на фронтима.

Слика 25. Српски логораша граде трасу „Крвавог пута“ између Рогнана и Ботна, лето 1943. године. Међу њима су били и белопаланачки логораша. Данас је то Евро пут број 6 (Слика лево). Изградња пута изнад логора Осен у Норвешкој 1942. године (Слика десно). Извор: Музеј револуције народа Југославије.

Слика 26. Крвави крст исцртан крвљу логораша Милоша Бањца кога је убио војник Вермахта на раскрсници пута између Рогнана и Саксенвика на источној страни Салтдал Фјорда. Норвежани и данас редовно обележавају крст црвеном бојом (Слика лево). После рата снимљен је филм „Крвави пут“ инспирисан страдањима наших логораша из немачких логора у окупираној Норвешкој. Крвави пут (норвешки Blodveien) је југословенско-норвешки филм из 1955. године. Режирали су га Коре Бергстром (Kåre Bergstrøm) и Радош Новаковић, а сценарио је писао Сигурд Евенсмо. Испровоциран бруталним акцијама немачког окупатора и његових сарадника, Норвежанин Кјетил помаже заробљеним партизанима да побегну у суседну неутралну Шведску, супротставивши се рођеном сину који је постао симпатизер нациста. Филм је представљен на 2. Филмском фестивалу у Пули (од 9. до 17. јула 1955. године), где је добио награду „Златна арена за копродукцију“ (Слика десно).

Нису све групе робова из Србије 1942. упућене на изградњу „Крвавог пута“. Један број њих био је лоциран у средишњој Норвешкој, где је успео да успостави комуникацију са домаћим становништвом. У дневницима ти људи сведоче да су им ови давали храну када год су могли. Дотурали су им храну, нешто хлеба и кромпира. Ноћу су остављали и крили рукавице и шалове испод камења у каменоломима где су логораша дању долазили на рад и то налазили. Многи који су успели да поново виде свој дом дугују то овој помоћи. Тешко је издвојити неког посебно, ипак набројмо бар неколико имена оних који су се истакли у пружању помоћи: Менсон Бенони из Коргена, Од Јакобсон из Тронтхајма, Коре Несет и Тригве Еиксет из Ерландета, Петер Родсеј из Стјерне, Ерлинг Нилсен, Јулија Јенсен, Гунар Карлгорд итд.

Далеко је већи број оних чија су имена непозната, а који су такође много учинили у општој акцији помагања интернираца и тиме допринели да се у најтежим условима рата створе услови за трајно пријатељство. Управо ти који су се вратили одмах по паду Трећег рајха, а вратили су се тријумфално у окићеном возу са великом Титовом сликом на локомотиви, успоставили су прве контакте са својим норвешким заштитницима. Одиграна је и утакмица у граду Тротхајму, и наши интернирци су победили домаћине са 2:0.

Најсевернији логор изнад Поларног круга је био логор Карасјок у Лапонији, где је чак и за време лета температура често падала испод нуле. Септембра 1942, у страшној хладноћи Лапоније, из тог логора су побегла два логораша. Нашао их је у шуми, промрзле и изгладнеле мештанин Лапонац и одвео у кућу Лапонке Кирстен Свиненг, касније назване Мама Карасјок. Снабдели су их храном, завојима и лапонским ципелама и повели ка шведској граници. Током потере један од њих је убијен, а други је успео да уђе у Шведску. Немци су посумњали да Мама Карасјок помаже бегунцима и запалили су јој кућу. Током 1943. године српски логораша су признати од Црвеног крста као ратни заробљеници, почели су да добијају пакете од својих рођака из Србије и стање се бар мало побољшало. Српски интернирци су покушали, бар онолико колико су могли, да се захвале Норвежанима. Када су почели да им пристижу пакети од Америчког Црвеног крста, са чоколадом, кафом, цигаретама. . . , бацали су из камиона који су их пребацивали у друге логоре, пакетиће, посебно деци, која су им била први помагачи. Норвежани су били запањени таквом пажњом и сами изгладнели и жељни свега, хтели су то да поделе са особама које су им помагале кад им је било најтеже. У многим норвешким кућама се и данас могу наћи мале изрезбарене дрвене фигуре, лимене кутије, птице и слични ручни рад који су правили ратни заробљеници у Норвешкој током II светског рата. Предмети су дати као знак захвалности Норвежанима што су на различите начине помагали заробљенике. Пријатељства која су настала током рата између Норвежана и Срба, нису никада заборављена.

Након завршетка рата, бивши затвореници причали су председнику Јосипу Брозу Титу о животу у немачким логорима и несебичној помоћи Норвежана. Тито је 1957. године позвао Маму Карасјок у Београд и доделио јој орден. То је био њен први пут ван Норвешке. Док је још била жива, норвешки аутор Пер Ханссон написао је њену биографију, *Mamma Karasjok* (Gildendal Norsk Forlag 1970). Када је Маршал Тито био 1965. у Норвешкој, посетио је заједно са краљем Олафом, Маму Карасјок.

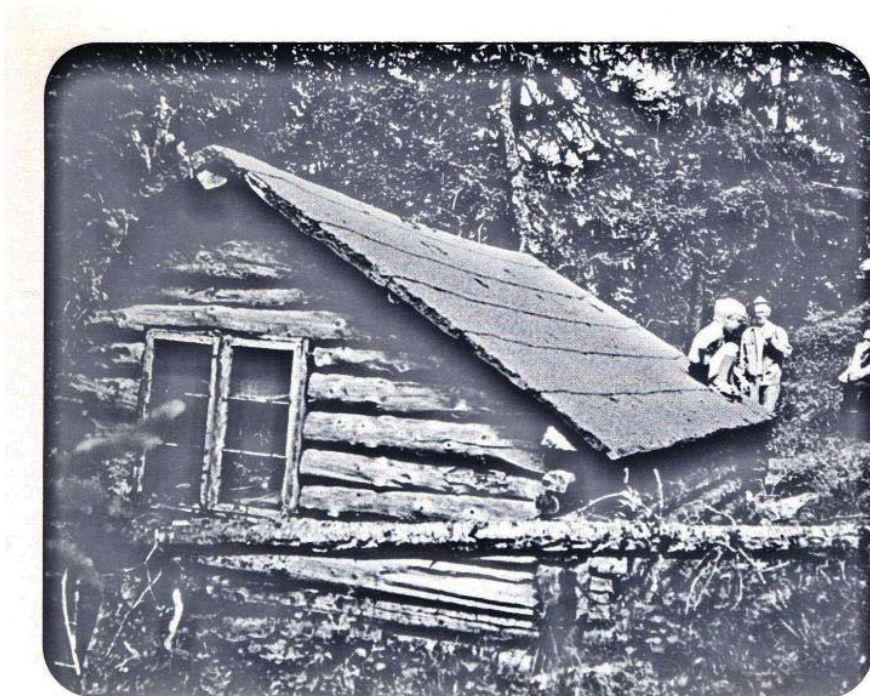

Слика 27. Лапонка Кирстен Свиненг (Мама Карасјок, 1891-1980). Била је велики норвешки херој, показала је изузетну храброст током нацистичке окупације Норвешке од 1940. до 1945. године. Кирстен Свиненг, заједно са другим храбрим грађанима Карасјока, ризиковала је свој живот да помогне затвореницима (слика лево). Осло 1965: Mamma Karasjok Kirsten Svineng у разговору са Јосипом Брозом Титом председником Југославије. Foto: Hordnes, Arild / SCANPIX (слика десно).

Српска кућа

Норвешке патриоте су у планини направили Српску кућу за оне који покушавају да побегну из немачких логора смрти. У зиму 1942/43. побегло је више заробљеника из логора на Ерландету. Привремено бегунци су се скривали код пријатеља Норвежана: Гунхилд и Петера Ејана, Огот и Петера Редше, Норе и Улафа Јохане и Јалмара Редшесетер, Мауриц Легеа Хелге Јелга. . . Али пошто је постојала опасност да Немци могу неочекивано доћи на салаше код Црвеног Језера, било је исувише ризично имати бегунце у кућама док снег не окопни. Коре Несет, Јалмар Редшесетер и Петер Редше су одлучили да направе једну малу брвнару недалеко од Јалмаровог и Петеровог салаша. Сељани су на рукама однели грађу за кућу у скоро непроходно брдо Стјерн. За неколико дана изградили су брвнару у којој је било шест кревета, сто, две клупе, неколико столица и пећ. Трећег марта 1943. године у српску кућу се уселило 5 бегунаца и ту су сачекали повољне временске прилике за бег у Шведску. Сељаци су им два пута недељно доносили храну. Тамо су остали до 20. маја и тога дана кренули су на дуг и опасан пут према шведској граници. Водичи су им били Кристофер Лилелиа, Ула Лилемуа и Хартвик Несет. Српска кућа постоји на истом месту и данас, Норвежани је одржавају као неми споменик пријатељства и братства између Норвежана и Срба.

Надзорник радова на градилишту пута Корген-Гранхатен, једног од „крвавих путева“, Норвежанин Ригоз, спасао је бар педесет логораша сигурне смрти, а није се бојао ни да команданту СС-јединице каже: „Ви сте довели ове људе да раде, а не да их мучите и убијате. Вама, Немцима, је

Слика 28. Српска кућа у којој су боравили заробљеници пре но што би уз помоћ норвешких патриота пребегли у Шведску.

потребан овај пут, а не нама Норвежанима. На овај начин неће бити никада завршен“. Ригоз је био члан Хејмфронта и снабдевао их је информацијама са фронтва. Затвореници су га, из милоште, звали Ујка Ригоз. Из концентрационих логора у Норвешкој током рата под врло драматичним околностима, побегло је уз помоћ норвешких патриота у Шведску око 172 интернираца. Заробљеници који нису имали среће током бегства, ухваћени су или убијени пре него што су стигли до Шведске.

Од белопаланачких логораша у Шведску су пребегли Величковић Ставра из Тополнице (логор Ботн) и Цветковић Боривоје - Бора Кања из Беле Паланке. Бора је искочио из камиона на путу од логора Потус ка Поларном кругу. У Шведској су лепо примљени и после краћих опоравака добили разна запослења од чега су се и издржавали.

Крај страдањима - ослобођење интернираца из логора и повратак у домовину

Пред крај рата Немци се са финског фронта повлаче у Норвешку. Вили Брант, немачки новинар и антифашиста који је потражио азил у Шведској, био је задужен да спречи Немце да побију заточенике у норвешким

логорима. Покушао је да постигне договор са главнокомандујућим Вермахта у Норвешкој, јер је лично Гебелс обећао грофу Бернадоту, председнику Међународног Црвеног крста, да нико од логораша неће бити убијен после капитулације. Али обећањима се није могло веровати. Логор Поларни круг налазио се на ненасељеном месту, па заробљеници нису имали додира са Норвежанима. Морали су сами да се организују. Белопаланачки заробљеници причали су како су путем поред логора ишле колоне поражених Немаца, рањених, поцепаних, изнемоглих, избезумљених. За задњи део камиона везивали су даску која се вукла по снегу и леду и на њој су стајали на смену да не би пешачили. Од оне немачке силе на почетку рата после пораза под Стаљинградом и Москвом, није остало ништа. Срби су стајали иза жица логора и уживали у призору. Организација повезаних другова упозорила је све логораше да не праве провокације и да не наседају на њих. Наређење је гласило: „Другови, не провоцирајте Немце, могу нас све побити да никоме не одговарају, а до слободе је остало још мало времена. Радуйте се и смејте се у себи“!

Осмог маја 1945. г. у логору је заседао преки суд логораша. Деветорица издајника и доушника који су мучили и убијали остале, осуђена је на смрт и убијена врећицама с песком. Ударна група је 9. маја преузела стражу, а 14. маја је стигла делегација норвешких војних снага. Затекли су 800 Срба. Већина заробљених у Норвешкој је провела још три месеца по капитулацији Немачке. Само њих 48, који су се налазили у Ослу, успели су, преко СССР, да стигну раније у домовину.

Прве јединице норвешке војске стижу у Тронтхајм, где су пребачени сви преживели српски логораша са севера, 12. јула 1945. године. Пред сам полазак у домовину у болници у Шведској умро је Крста Јоцић. Бранко Миловановић Цига био је секретар скојевске организације у Белој Паланци. Према једној верзији умро је од тортуре и глади пре ослобођења из логора а по другој верзији стрељан је одмах по доласку у логор Карасјок 1942. године. Тек 21. и 22. августа крећу два транспорта ка домовини. Норвежани им приређују свечан испраћај. У Трелеборгу им се прикључује 60 срећника који су успели да побегну у Шведску. Одатле иду бродом до Немачке. У Либеку, где имају дводневни одмор, посећује их Вили Брант, у униформи норвешког официра, јер је чуо да се међу њима налази Мате Главадановић из Београда, преживели новинар хумористичког листа „Ошишани јеж“. Овај новинар одмах је по повратку написао чланак о животу заробљеника, објављен 25. октобра 1945. године у „Политици“. Болесни заробљеници, који су се опорављали у болници Фресен, кренули су санитетским возом тек 10. новембра 1945. године.

Слика 29. Пред одлазак српских логораша из Норвешке. Четврти у другом реду с леве стране је Александар Ђурђевић Калац са шајкачом на глави обучен у енглески војнички копоран-шињел тевет боје, кога је носио дуго после доласка у отаџбину (из фото архиве породице Ђурђевић).

Слика 30. Српски интернирци у Норвешкој на прослави норвешког националног празника, 17 маја 1945. у Тронхјајму. Извор: Музеј револуције народа Југославије.

Слика 31. Корген 17. маја 1945. Колона бивших ратних заробљеника и локалног становништва креће се ка месту где су сахрањени убијени интернирци међу њим и Белопаланчани. На чело колоне два бивша логораша носе цртеж Јосипа Броза Тита. Фотограф непознат.

Слика 32. Југословенски ратни заробљеници, углавном Срби из логора у Коргену, непосредно након ослобођења у мају 1945. године, са цртежом југословенског партизанског вође Јосипа Броза Тита. Одају пошту страдалим интернирцима на месту где су сахрањени (лево). Градоначелник Коргена Свенд Кибсгаард држи говор на месту где су сахрањени страдали заробљеници. Поред њега стоји југословенски тумач (у горњем десном углу иза дрвеног крста). На том месту су преживели интернирци и норвешки пријатељи подигли споменик у знак сећања на страдале другове (десно). Фотограф непознат.

Радост логораша из логора у Норвешкој била је неизмерна када су возом ушли у Словенију. На колосецима станице су стајала два воза, једним су се из логора у отаџбину после скоро 4 године робовања враћали интернирци, а другим су четници бежали из Југославије. Почело је са међусобним увредама, псовкама, полетеле су и каменице, па је претила опасност да дође до сукоба. Ситуација се смирила када су савесни логораши ишли од вагона до вагона и говорили друговима: „Другови, немојте провоцирати, да не гинемо узалуд када нисмо побијени током робовања. Ево нас на прагу отаџбине, још неколико сати па стижемо у своје градове да видимо своје најмилије“. У Белој Паланци се говорило да стижу поједини логораши, народ се свакодневно окупљао на железничкој станици и са нестрпљењем чекао да из воза изађе неко од њихових. Када је Аца Калац стигао кући, пре вечере супрузи је рекао: „Веро изнеси цео леб да га гледам, 4 године нисам видео цео леб“!

***Списак белопаланачких интернираца у немачким логорима у Норвешкој
(1942-1945.)**

Убијени и умрли

Ђорђевић Д. Жарко, Доњи Рињ
Живић И. Божидар - Виктор, Моклиште
Живковић Светозар, Доња Коритњица
Јанковић Ђорђе Ђока - Мангуп, Бела Паланка
Јанковић Г. Божидар, Бежиште
Јоцић Крста, Бела Паланка
Кобас Јан, Чех, живео у Белој Паланци
Крстић А. Вукашин, Мокра
Манић Ђ. Јован, Моклиште
Марковић Живојин-Жика, Бела Паланка
Милић Стевана Миомир - Муса, Шпај
Миловановић Вукашина Бранко – Цига, Бела Паланка
Митић М. Живојин-Јања, Моклиште
Митровић М. Жарко, Дивљана
Младеновић Н. Тихомир, Доњи Рињ
Младеновић В. Рајко, Доњи Рињ
Младеновић Д. Жарко, Доњи Рињ
Николић В. Вукадин-Шулајко, Мокра
Пејић С. Предраг, Бела Паланка
Перуновић Петар, Бела Паланка
Поповић М. Радомир Ратко, Моклиште
Савић Р. Илија - Калајдија, Бела Паланка
Станковић В. Ђорђе, Моклиште
Ћирић М. Недељко- Кмет, Козја
Цветковић Н. Тихомир, Доњи Рињ
Цонић Ј. Давид, Топоница

---

*Имена Белопаланчана налазе се на списку од 4.268 идентификованих југословенских затвореника у Норвешкој у књизи: Ашковић, М., Маринковић, Б. , Петровић, Љ. (1979), *У логорима у Северној Норвешкој*. Издавач Српска књижевна задруга. 447 страна. Илић Ј. Вељко – Дидија из Беле Паланке и Ћирић М. Вујица из Дивљане помогли су да се употпуни списак идентификованих логораша. Пребегли у Шведску: Цветковић С. Боривоје – Кања, Бела Паланка и Величковић К. Ставра - Никола, Топоница – Бела Паланка.

Преживели

Басара Милан, Бела Паланка
Величковић К. Ставра - Никола, Топоница
Ђурђевић Александар - Калац, Бела Паланка
Живић Јован - Шарамун, Б. Паланка
Златановић Љ. Велимир, Б. Паланка
Илић Ј. Вељко - Дидија, Б. Паланка
Крстић И. Милорад, Мокра
Маринковић М. Вукадин - Нака, Бабин Кал
Милојковић К. Милорад - Луне, Пајеж
Младеновић Н. Милутин, Доњи Рињ
Младеновић В. Милисав, Доњи Рињ
Николић В. Јован - Рама, Бела Паланка
Николић П. Тихомир-Тиле, Вргудинац
Пауновић П. Миодраг - Ћира, Бела Паланка
Пејчић В. Радомир-Раде, Бела Паланка
Петковић С. Будимир, Моклиште
Плавшић Радивоје, Космовац
Потић П. Мирко Бела Паланка
Ракић Драгољуб - Суља, Бела Паланка
Ранђеловић П. Љубомир, Горњи Рињ
Ранђеловић Ранко, Горњи Рињ
Стаменковић Милорад - Пиљко, Бела Паланка
Стефановић Светислав, Доња Коритњица
Стојановић А. Владимир - Реља, Шпај
Ћирић М. Вујица, Дивљана
Ценић Ж. Сретен, Бела Паланка
Цветковић Александар - Белча, Бела Паланка
Цветковић Н. Богосав, Доњи Рињ
Цветковић С. Боривоје – Кња, Бела Паланка
Шпаравало Б. Миодраг - Бане, Ново Село

Српска спомен обележја у Норвешкој

Широм Норвешке, где су били српски логори, никли су споменици. Први од њих је био споменик код логора „Поларни круг“. Пројектовао га је интернирац, студент архитектуре, Велимир Илић Веља - Дидија из Беле Паланке, а откривен је 15. јуна 1945, неколико дана пре него што су интернирци пребачени у логор у Трондхајму. Норвежани су сачували од заборава чак и место на „крвавом путу“, где је убијен изнемогао српски младић. Његов брат, који је био у истој колони, крвљу убијеног младића је на стени поред које је убијен, нацртао крст. Када је крв избледела, норвежани су га премазали црвеном бојом и чувају га као спомен на страдања интернираца. Спомен гробља постоје у месту Ботн, где су пренета тела већине страдалих логораша у Северној Норвешкој; у Мухолту код Торндхајма, где су сахрањени страдали у логорима Средње Норвешке и у месту Ус код Бергена, где је убијено 27 интернираца. У центру Нарвика се налази Ратни меморијални музеј, у коме је један део посвећен концентрационим логорима у Северној Норвешкој. У Ослу је у оквиру Меморијалног комплекса, подигнутог 1976, заједнички споменик свим југословенским интернирцима, а открио га је норвешки краљ. Осим споменика у Ослу, сва остала спомен обележја и споменике одржавају локалне комуне. Да би сачували успомену и одужили се сенима изгинулих, на предлог интернираца, а уз пуну подршку норвешких власти, подигнути су споменици у Коргену, Осену, Ротволу, Ејзанду, Брекстату, Потусу, Поларном кругу и другим местима где су били логори, као и два централна гробља у Ботну и Мухолту где су прикупљени остаци изгинулих Југословена. Данас се о њиховом чувању и одржавању старају локалне норвешке власти.

Слика 33. Откривање споменика на месту некадашњег логора Овре Јарнван. Од 588 логораша пристиглих јула 1942. године, за пет недеља 242 је умрло или убијено, а посмртни остаци њих 187 закопани су на месту некадашњег логора. Споменик под заштитом државе.

Слика 34. Споменик у Осену (општина Вефсн), подигнут је на место највећег страдања српских интернираца. На споменику пише: „Успомена на 627 југословенских заробљеника који су дали свој живот у борби против нацизма током изградње овог пута. 1942-1945. Подигли ЈНД и НЈД“ (Југословенско-норвешко друштво и Норвешко-југословенско друштво).

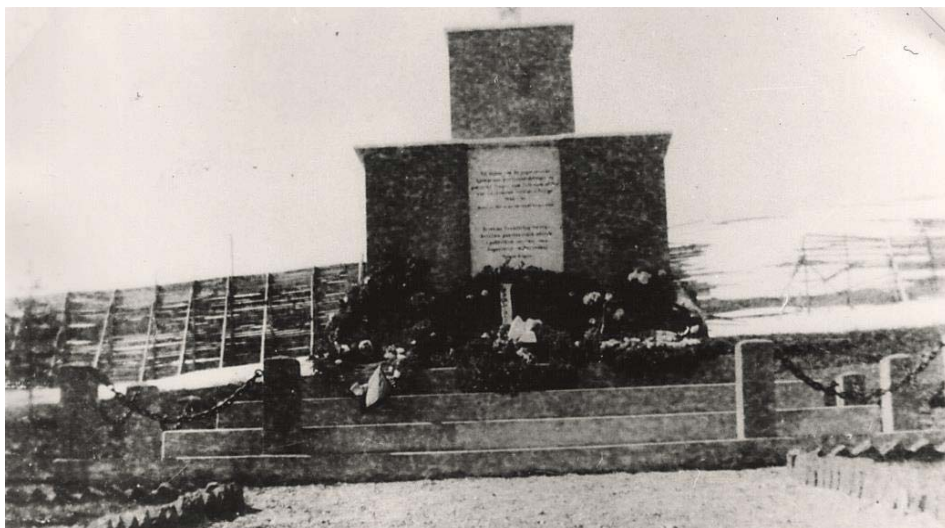

Слика 35. Споменик српским интернирцима страдалим у логору у Беисфјорду.

Слика 36. Споменик југословенским партизанима страдалим у немачким логорима у Норвешкој 1942. -1945. године. Споменик је подигнут у Ослу а открио га норвешки краљ Олаф V 29. новембра 1976. у присуству генерала Косте Нађа изасланика председника СФРЈ. На споменику на норвешком и српском језику пише: „Преко 3.000 југословенских партизана дали су своје животе у Норвешкој у борби за слободу и независност.“

Слика 37. Споменик Југословенима на месту некадашњег логора Поларни круг у Норвешкој, изглед из 1945. Пројектовао га је интернирац, студент архитектуре, Велимир Илић Веља Дидија из Беле Паланке, а откривен је 15. јуна 1945. године. Норвежани су око споменика подигли дашчану ограду да спречи стварање сметова снега. Споменик Југословенским ратиним заробљеницима у Норвешкој налази се на самом уласку у поларни круг, замишљену линију која означава почетак подручја Арктичке области. Извор: Музеј револуције народа Југославије.

Слика 38. Споменик српским заробљеницима из логора у селу Ботн, општина Салтдал, једном од најозлогашених логора у Норвешкој. Међу логорашима било је више Белопаланчана.

Слика 39. Споменик на месту где је био заробљенички логор Корген. На спомен-плочи пише на српском и норвешком језику: „Жртвама фашистичког терора борцима партизанских одреда и политичким интернирцима Југославије у Норвешкој 1942-43. Њихови другови и пријатељи норвежани из Коргена 1945.“
Фото: Торстеин Финнбакк.

Слика 40. Споменик југословенским ратним заробљеницима који су умрли у концентрационом логору у Карасјоку између 1942. и 1945. године.

Слика 41. Споменик страдалим интернирцима. На српском и норвешком језику пише: „Овај надгробни споменик захвалности норвешког и југословенског народа подигнут је 1949. за успомену на преко 500 Југословена који као жртве нацизма дадоше своје животе у немачком логору у Бејсфјорду 1942-43 до гроба верни својој отаџбини и слободи.“ У логор је 1942. године доведено око 900 логораша. На фотографији поред споменика је један од преживелих интернираца.

Слика 42. Споменик југословенским ратним заробљеницима страдалим током изградње Крвавог пута 1942.-1945. године. Споменик се налази на Поларном кругу у близини данашњег европског пута Е6. На споменику на српском и норвешком језику пише: „Југословенским партизанима чији су животи под нацизмом 1942-45 уграђени у овај пут.“

Слика 43. Остаци логорашког посуђа и алата и данас се могу наћи у норвешким врлетима.

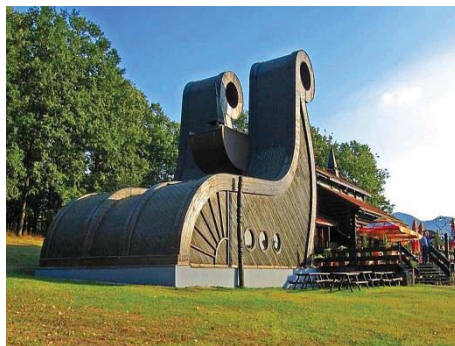

Слика 44. И данас су видљиви остаци из некадашњих немачких логора у Норвешкој. Немци су спаљивали логоре када се појави нека заразна болест, а све заробљенике су стрељали. Током времена локални становници су разнели било који корисни материјал, али још увек има пуно трагова, који указују да је ту био логор.

Спомен обележја у Србији посвећена страдалим интернирцима

Друштво југословенско-норвешког пријатељства, данас Норвешко друштво Србија, основано је 1969. године у Нишу. Многе општине двеју земаља су побратимљене, као што су Горњи Милановац и Вефсн, и Кикинда и Нарвик. Сваке године у јуну делегација из Србије одлази да посети гробове сународника који су тамо страдали. У Горњем Милановцу, на Брду мира, постоји спомен-комплекс у коме се налази „Српска кућа”, брвнара као она коју су мештани саградили на брду Стјерн за бегунце, и споменик заробљеницима, дело Ж. Максимовића. На споменику су уклесани стихови преживелог логораша, песника Душана Азањца:

Не. Над гробљем нашим нико нек не тужи
уз хук лавине, ту где студен влада
нека само вихор изнад мртвих кружи
у поларној ноћи што суморно пада.
Али, ако некад браћи воља буде
да посете пале сред студи и мрака,
нек понесу макар прегршт родне груди
и развеју изнад наших белих рака.

Слика 45. Горњи Милановац-Споменик југословенским интернирцима страдалим у немачким логорима у Норвешкој. На споменику пише: „Нико именован-нико заборављен“ (слика лево). Норвешка кућа-викиншки брод у Горњем Милановцу подигнута је 1987. године као знак југословенско-норвешког пријатељства (слика десно). Кућа је 90 одсто од дрвета, а сва грађа је исечена и обрађена у Норвешкој. У Горњем Милановцу готови елементи су само монтирани. Њен облик је спој традиционалне српске куће и викиншког брода. У кући се налази музејска поставка са фотографијама и експонатима из нацистичких логора у Норвешкој.

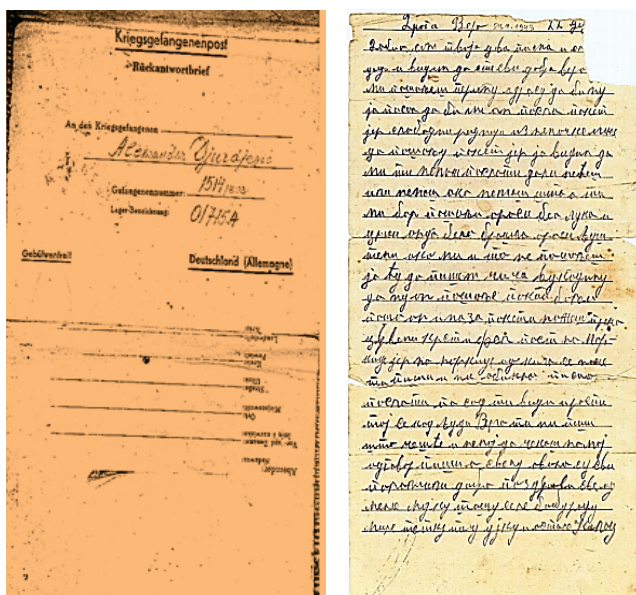

Слика 46. Кикинда-Споменик страдалим интернирцима у немачким логорима на северу Норвешке. Подигнут је 1975. године, у име пријатељства Срба и Норвежана и у знак сећања на 46 Кикинджана, које су немачки фашисти интернирали у Норвешку 6. маја 1942. године, од којих се након ослобођења вратило седам.

Логорашка писма

Логорашка писма Александра Ђурђевића Калца из Беле Паланке и одговори његове супруге Вере. На писмима су следећи датуми: 24. 11. 43; 11. 2. 44; 14. 2. 1944 и 18. јуни 44. године. После Стаљинградске битке и пораза немачке солдатеке, Црвени крст је признао српске логораше за ратне заробљенике, па су уследиле посете његових комисија, омогућено им је да пишу писма кући и једном месечно добијају од куће пакет тежак 5 килограма. Александар Ђурђевић није могао сам да напише прво писмо, толико је био слаб и измучен. Био је тежак само 32 килограма. Уместо њега писмо је написао неко од Белопаланчана. У једном писму Аца Калац пише: „Веро ради ли чича Сандина стругара на Голаш?“ Жена је дуго размишљала шта то значи, нити је чича Санда на Голаш, већ у Бабин Кал, нити има стругару. Досетила се: „Овија бре питује да ли има партизани на Суву Планину“. Одговорила му је у следећем писму: „Чича Сандина стругара не ради, нема радници“! У то доба партизански одреди су били разбијени после две офанзиве. Вера је причала: „Овome малко што робија у логор толке године, још оће да га ликвидирају“!

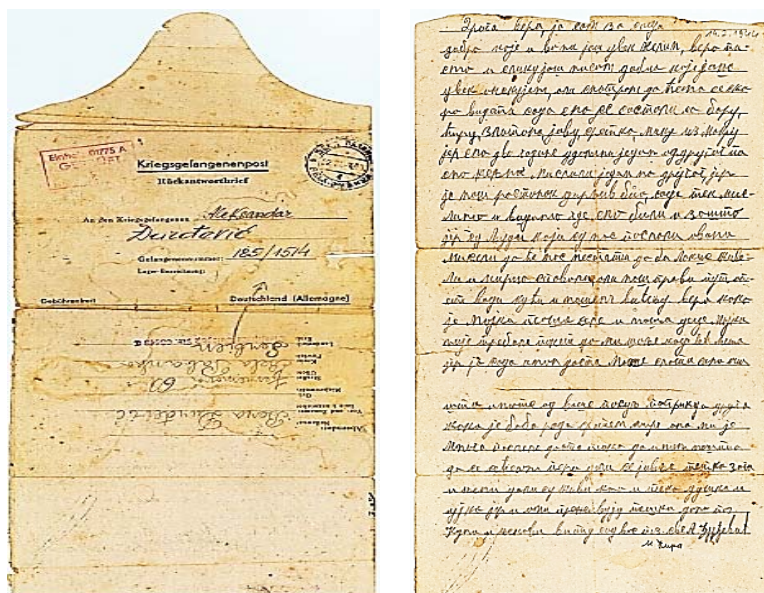

Слика 47. Изглед прве стране логорашког писма: Пошта ратних заробљеника, Одговор на писмо, Затвореник (Aleksandar Djurdjevic), Заробљенчки број 1514/303, Ознака логора 01775A, Бесплатно, Deutschland (Allemagne). На писмима се налазе различити бројеви логора, што сведочи да је Калац премештан из једног логора у други. На поштанским печатима на писмима која је Вера слала мужу, Бела Паланка је написана на ћирилици и латиници, и то за време немачке окупације, а данас само на латиници (Слика лево). Слика десно: Ово писмо са печатом немачке поште, на коме пише Feldpost 24. 11. 43 адресирано је на супругу Вери (Vera Đurđević, Bela Palanka, Gospodar Jevremova 60, Serbien).

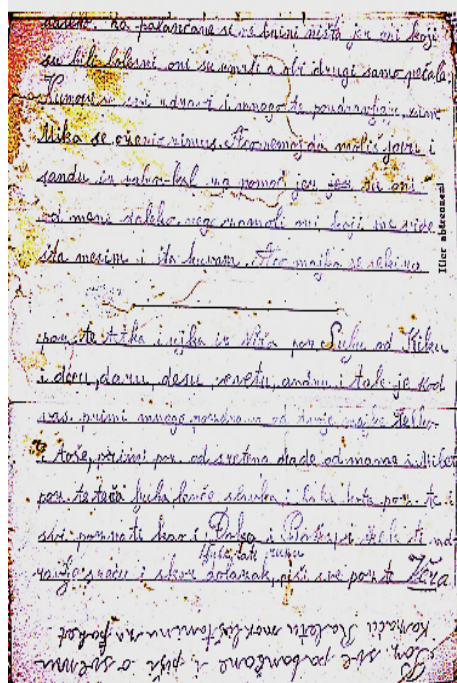
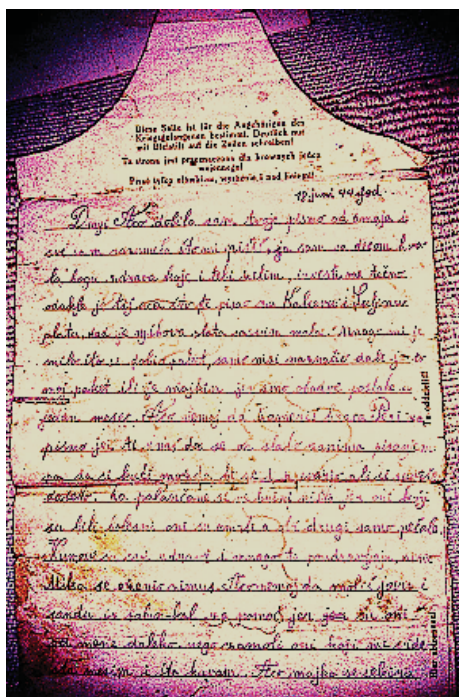
Александар-Аца Калац моли супругу Вери да му пошаље пакет хране: „Драга Веро 24. 11. 1943. 22. децембра добио сам твоја два писма... и видим да сте сви добро. Веро да ми пошаљеш Перину адресу (најмањи брат Пера је истовремено био ратни заробљеник у Немачкој) да би му ја писао да би ми он послао пакет, јер слободни радници из Немачке може да пошаљу пакет. Јер ја видим да ми ти не можеш послати пакет да ли нећеш или немаш. Ако немаш шта а ти ми бар пошаљи ораси, бео лука, црног лука, бело брашно, ораси љуштени. Ако ми и то не пошаљеш ја ћу да пишем чича Вукадину (стриц из Бабиног Кала) да ми он пошаље пакет, пошто он има за пакет и можеш и преко црвени крст и фел пост на маркице.... ти пиши и на обично писмо. . . послати па сад ти види и распитај се код људи. Веро ти ми пиши што чешће и немој да чекаш на мој одговор пиши о свему. Овамо су сви паланчани добро. Поздрави све од мене мајку, Тошу, Селе, бабу, Раду, Миле, тетку, течу, ујку и остале. Калац“. (Из фотодокументације породице Ђурђевић).

Слика 48. Изглед прве стране логорашког писма: Пошта ратних заробљеника, Одговор на писмо, Затвореник (Aleksandar Djurdjevic), Заробљенчки број 185/1514, Ознака логора, Бесплатно, Deutschland-Allemagne (Слика лево). Писмо Александра-Аце Калца (Слика десно):

„14. 2. 1944. Драга Веро ја сам за сада добро које и вама још увек желим. Веро писмо и слику још нисам добио које још увек очекујем. Али сматрам да ћемо се некада видети сада смо се састали с осталима Бору (Боривоје Цветковић-Бора Кања), Тиру (Пауновић П. Миодраг), Златана (Златановић Љ. Велимир-Веља Златан), Јову (Јован В. Николић-Јова Рама), Сретка (Ценић Ж. Сретен), Мику (Крстић И. Милорад) из Мокру, јер смо две године удаљени једни од другог па смо жељни мислили један на другог, јер је наш растајак дирљив био. Сада тек мислимо и видимо где смо били и зашто, јер су људи који су нас послали овамо, мислили да ће нас нестати да би лакше живели и мирно спавали. Али наш прави пут опет води кући и нашем виђењу. Веро како је мајка, Тоша, Селе и наша деца? Мајка није требала пакет да ми шаље кад већ нема, јер ја сада имам доста. Можете слати само оно што имате од вашег пасуља, паприку и друго. Како је баба, Рада, Сретен, Миле? Она ми је много послала тако да имам нешто да се сећам. Пера да ми се јави, тетка Зага и њени да ли су живи као и тетка Душка и ујне, јер и они преживљавају тешки дани. Поз. кума и његови, Виту. Сад вас поз. све А. Ђурђевић и Тира.“ (Из фотодокументације породице Ђурђевић).

Слика 49. Писмо супруге Веце:

18. јуни 1944. г.

„Драги Ацо, добила сам твоје писмо од 6. маја и све сам те разумела шта ми пишеш. Ја сам са децом хвала богу здрава које и теби желим. Извести ме тачно одакле је тај Аца што ти је писао за Калчеву и Сулину плату кад је њихова плата сасвим мала. Много ми је мило што си добио пакет, само ниси назначио да ли је то мој пакет или мајкин. Ја сам обадва послала у један месец. Ацо немој да замериш браца Пери за писмо, јер ти знаш да се он слабо занима писањем па да си кући можда би се и... али си сувише далеко. За паланчане се не брини ништа, јер они који су били болесни они су умрли а ови други само печале. Кумови су сви здраво и много те поздрављају, кум Мика се оженио зимус. Ацо немој да молиш Јову и Санду из Бабин Кал за помоћ, јер су они од мене далеко, него замоли оне који ме виде шта месим и шта кувам. Ацо мајка се секира... Поздравља те тетка и ујка из Ниша. Поз Суљу од Кики и децу Дару, Десу, Цвету, Андру, и Тале је код вас... Прими много поздрава од твоје мајке Селка Тоше, прими поз. од Сретена Раде од маме и Милета поз те теча Љуба, Ленче, Славка и баба Кота, поз те и сви познати као и Ђока и Божа (љубе тати руку) и желе ти здравље, срећу и брз повратак. Пиши све поз те Вера. Поз све Паланчане и пиши о свему. Казаћу Ралету моклиштанину за пакет.“ (Из фотодокументације породице Ђурђевић).

Слика 50. Предња страна писама супруге Vere. 24. 11. 1943 и 11. 2. 1944. (Vera Đurđević, Bela Palanka, Gospodar Jevremova 60, Serbien). (Из фотодокументације породице Ђурђевић).

Захвалница

Слушао сам више пута потресне ратне приче преживелих логораша, када су се окупљали у нашој кући (Александар Ђурђевић-Аца Калац, Јован Николић-Јова Рама, Боривоје Цветковић-Бора Кања, Драгољуб Ракић-Драга Суља, Стевановић Александар-Аца Зуба, Велимир Златановић-Веља Златан, Јован Живић Шарамун, Радомир-Раде Пејчић, Пауновић Миодраг-Ћира, Илић Вељко-Дидија, Цветковић Александар-Белча, Стаменковић Милорад-Пиљко, Шпаравало Миодраг-Бане, Маринковић Вукадин-Нака). Памтио сам и бележио њихова казивања. Овај рад је посвећен њима, њиховом другарству, побратимству, пожртвовању, слободарском духу и оданости отаџбини. Слава им и хвала. Почивајте у миру. (Л. Ђ)

Литература

- Ашковић, М. , Маринковић, Б. , Петровић, Љ. (1979). *У логорима у Северној Норвешкој*. Издавач Српска књижевна задруга. 447 страна.
<http://www.rasen.rs/2016/09/srpski-logori-logori-za-srbe-logori-smrti-u-severnoj-norveskoj/#.W7KG8vmxU1Y>
https://sr.wikipedia.org/sr/Сврљишко-нишавски_партизански_одред
https://en.wikipedia.org/wiki/Blood_Road
https://sr.wikipedia.org/sr/Логор_Сајмиште
Jovanović Cveja , 1984. *Bekstva u slobodu: iz nacističkih logora smrti u Norveškoj*.
Narodna knjiga, - 413 страница.
- Јовановић Цвеја „Ластавица“, Сервис за издавачку и графичку делатност КУД Београда-Медицинска књига, 1971. страна 73.
- Маринковић Г. (2003). *Бабин Кал*. Библиотека Хронике села, изд. Музеј понишавља Пирот и Културно-просветна заједница Републике Србије, Београд. 519 страна.
- Маринковић Г. (2016). *Два угледна Гламца-отац и син: Живојин и Јован Нешић*. Белопаланачки зборник, 12, стр. 181-192.
- Мирчетић Д, Костић В. *Сврљишки-Нишавски партизански одред*, Градина, Ниш, 1978.
- Мирчетић Драгољуб Ж. и Велимир Костић, *Сврљишко-нишавски партизански одред*, Општински одбор СУБНОР-а Ниш и Издавачка установа »Градина«, Ниш, (1978).
- Млађеновић, Љ. (1988). *Беисфјордска трагедија*. Дечје Новине.
- Млађеновић, Љ. (1991). *Под шифром Викинг*. Институт за савремену историју. 756 страна.
- Милентијевић Зоран (1974). *Интернирци југоисточне Србије у Норвешкој*, „Народни музеј Ниш”, Ниш.
- Милентијевић Зоран (1986). *Логор Црвени крст*. Народни музеј Ниш, Ниш.
- Миловановић М. Мирослав, (1983). *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*. „Институт за савремену историју-Општински одбор Субнор Ниша-ИРО-Народна Књига”, Ниш-Београд.
- Озимић, Н. , Динчић, А. , Груден-Милентијевић, И. , Симовић Б. , Митић, И. (2014). *Жртве лагер Ниша (1941. -1944.)*. Издавачи: Бојана Симовић, Славиша Поповић, Владица Манић, Ниш. страна 582.
- Озимић Небојша- *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа Југославије- Том I, књига 21. - Том XII, књига 1-4. - Том XIV, књига 1-4*. Народни музеј Ниш, Издавач Народни музеј Ниш.

ЈЕЗИК

РЕЋИЈА – С ЊУ И БЕЗ ЊУ
Записи из лужничког говора

У Лужници је ракија одвајкада била, после воде, главно пиће. Без ње се није почињао и завршавао било какав посао, а поводи и прилике да се попије су се вазда лако налазили. Раније се и на славама и на свадбама служила само ракија: почињало се хладном уз мезе, а прелазило на кувану уз јело, са којом се и завршавало. Ретки су били домаћини који су имали свој виноград, па да пред госте изнесу и вино. Тек много касније почело се куповати пиво. То је била последица климатских услова који су у Лужници погодвали више воћарству него виноградарству, за разлику од јужноморавске долине и Понишавља, где је виноградарство било, кудикамо, заступљеније. Лужничка котлина, иако на надморској висини између 470 и 520 метара, окружена је високим планинама: на западу је Сува планина (1810 метара), на југу Руј (1706 метара), на североистоку Влашка планина (1442 метара), па су због ефекта температурне инверзије (хладан ваздух пада на дно котлине) ноћи прилично хладне и усред лета.

Као тако драгоцену текућину, ракија је, природно, била тема о којој се често говорило, размишљало и промишљало. Тако су настале многе досетке, изреке и реминисценције о њој, у којима се огледа душа народа овога печалбарског краја. Наравно, све оне су уобличене на локалном дијалекту, лужничком говору и у њему се најпотпуније и остварују.¹

У овоме раду навешћемо прегршт примера таквога лужничкога промишљања о ракији нашој насушној. Сви примери су узети из РЕЧНИКА ГОВОРА ЛУЖНИЦЕ, који је изашао из штампе почетком априла ове године.² Ту се могу наћи и значења мање познатих речи, или речи које су већ изашле из свакодневне употребе.

¹ Да би текст био разумљив млађим читаоцима, или читаоцима из удаљенијих говорних подручја, којима структура лужничког говора није довољно позната, овде ћемо навести најмаркантније говорне особине које су садржане у наведеним примерима. 1) присутан је полугласник (љ); 2) присутно је вокално л (љ); 3) присутан је глас s (ДЗ); 4) глас х се не изговара; 5) глас ф се најчешће замењује гласом в; 6) гласовне секвенце ке, ки најчешће прелазе у ће, ћи; 7) глагол хоће изговара се као оче; 8) глагол нисам изговара се као несъм; 9) акценат је експираторан, и може да стоји и на финалном слогу у речи; 10. деklinација је сведена на два падежа: номинатив и акузатив (који је постао тзв. општи падеж), а присутан је и вокатив као падеж за дозивање; 10) компарација је у форми по + позитив и нај + позитив; 12) присутан је тзв. постпозитивни члан -в, -ва, -во, -т, -та, -то, -н, -на, -но (који усмерава пажњу на значење већ помињане речи, или на просторну близину бића или предмета у односу на говорно лице); 13) радни придев у м. р. је са наставком -л.

² Љубисав Ћирић, *Речник говора Лужнице*, Српски дијалектолошки зборник, књ. LXV/2, Београд 2018, стр. 1-1166.

РЕЋИЈА, ПРЕПЕК, ПРЕПЕЧЕНИЦА

Реѣију трѣбе прѣво да помиришеш, па мѣлко да пѣнеш да виѣиш да ли је јѣка и лековѣта, или је мѣка и трѣје, да виѣиш од квѣ је пѣчена, да ли задавѣља или клизне низ гѣшу, па ѣзнеш вѣашу па ју протресѣш да виѣиш какѣв венѣц прѣји, и кѣлко држи венѣцат, да ти покаже да ли је двѣпут прошѣла кроз луѣу.

Према реѣију ѣдма виѣиш и домашѣн какѣв је.

Реѣија је најбѣлага ако се пије ис чокаѣ.

Реѣија је мелѣм за свѣ: и да опѣреш рѣну, и да орасплѣжиш дѣшу, од ѣу нѣма бѣлѣ лѣк.

Реѣија је лѣк, али ако ју пѣнеш пѣвише, мѣже да те зашашѣви, да не знаш гдѣ ти је дѣпе, а гдѣ ти је главѣ.

Реѣија, мѣченица, сас коју се крѣстимо и мѣзак опѣвамо, да ни муѣе пѣлькѣѣе бѣду.

Потргѣи, потргѣи јѣш мѣлко из кондирчѣто, тѣј лѣк, неје реѣија, нѣче те отрѣје.

Реѣија прочѣта чѣвѣка: чѣм ју гѣтнеш, онѣ те скрозѣира до мѣли мѣзак, и од будѣлу прѣви пѣголему будѣлу, а од пѣметног прѣји јѣш пѣпаметног.

Реѣија је лѣк, али ако се прекѣра у пијеѣе шпиртѣше чѣвѣка, па од ѣѣга ѣстѣну сѣмо кѣѣе.

Бѣба ме рѣжи, ал си ме и пѣзи: кад негдѣ пѣјдем ѣбавезно ми тѣри у торбѣцу ѣилченце с реѣију, лѣбац, јѣднѣ сушѣниѣку и грѣтку-двѣ сѣреѣе.

Ѣј, реѣијѣ, да се рѣѣиш на дрѣво и на кѣмен, да тѣбе неје ѣвѣлку рѣботу не бѣ нѣкад урабѣтили.

На слѣву домашѣн прѣво клѣмне вѣашу да виѣе гѣсти венѣц који направи реѣија, па помѣне дѣдово бѣре у које је стојѣла, и кѣлко је стѣра, па ју повѣли, па топрѣв тѣг пѣчне да сипѣје.

Да извѣѣиш од ѣбавуну реѣију из малѣто бѣре што је позѣѣи вѣѣта, и у таѣир вѣрду да извѣѣиш, а сушѣниѣцу да исѣчѣш на тѣнко и да ју загрѣјеш у рѣлну, свѣ тѣј да изнесѣш на асталчѣ под ѣрѣј, ѣстѣло је мојѣ бѣрига.

Јѣ пѣнем текѣ реѣију, мѣка се мѣлко посмѣри, побѣгне мѣлко пѣнонам, ал стоји тѣм, и чѣка кадѣ да ме пѣ силдѣше.

Кад дѣјде зѣма, кад удѣри лапѣвица, кад бѣде снѣг до гѣшу, ѣ, тѣг је вѣреме за грѣјану реѣију.

Кад грѣјеш реѣију турѣи вој пѣвише шиѣѣр, грѣјана реѣија трѣбе да је ѣрно бѣгаѣ, та да је добѣра.

Грѣјану реѣију ѣспрѣе не ѣсѣчаш, топрѣв пѣсле те замѣје у главѣ.

Јѣ не вѣлим грѣјану реѣију, јѣ си вѣлим студѣну реѣију, знам кѣлко да попѣјѣм, онѣк не знам кадѣ да се заустѣвим.

Кат протресем буре ако ређија почне да кломче, значи да је намалила, и да имам помагача у пијење.

Боље да си изнел кондирче пуно до вр, нело кондирчину с малко ређију на дно.

Кат се пече ређија, огањ требе да се кладе палако, натенане, да казан не загорј.

Куј си неје зачувувал од ређију, па све излокал, он мора први у село казан да заложу, а тој си има цену – први казан је комшијсћи.

С ређију требе исполк, ко сас младу невестицу, ако ужуреш да ју собуваш на цуг, од њу мож да закасаш ко бач од ливресту свјску, има те тресе у тил да те запотаји.

Воли ређију, али си срба и вино, а неје одрочљив ни на пиво.

Ређија те опоји одма, а вино каже: иди ти, ја чу те стигнем.

Ређија у буре мирује, али у главу лудује, па некога тера на бесночу, а некога на пјесму, који какъв је..

На стару ређију, и младу девоћу мана нема.

На ређију и на студ нема јунак.

Који ређију вечера, воду доручкује.

Тој што сам испичура се на никога не тича, а и моју си ређију пијем, не пијем вашу, па да ми усочујете.

При мѣн ређија нема кѣд да се убајати, кољко гѣд да испечѣм, не мож да дочека нову.

Испечѣмо ређију – воденица може да мѣље на њу, а увек ни недостиѣа до ново печѣње.

С ређију сам раскрстил, још и с леб да раскрѣтим, па да га средим начисто.

Овој неје ређија, овој ѓтров, ма појака и од ѓтров, али блага, пустиња, чим ју пинеш, одма ти омилѣје живѣт.

На свадбе се пило садѣ студена и грѣјана ређија, друђи пијелк неје имало.

Кад ѓче да те посебно испоштује домашин сипе ређију, а домаћица принесе кавѣ, па каже: да не бѣде ређијата удовица.

Лужничањи су ређиције, а Пироћанци повиш винције, али си и они добро цѣпе ређију.

Појавише се некакве правене ређије, сви че ни иструју с њи да поцрцамо ко поганци.

Од ређију и дуван сам прогорѣл ко стар казан, требе да ји врљим ако ѓчу да поживим још некоју гѣдинку.

Сплитаљ се, сплитаљ, онак контузован од ређију, па легаљ под једн орѣј да одмѣри, како легаљ, тека и заспаљ, и више се не пробудиљ.

Сипем му ређију, он ју ципне одједнуш, и трѣпне сас чашкуту од астаљ да се па напуни.

Сипи, брѐ, сипи од прѐпекат, квò се отѐсаш ко Радешевка, чим се чаша испразни, нејѐ лòше да је òдма пúна.

Лужни́чѝи прѐпек, и уз њѐг лужни́чка вурди́ца – тòј је нештò најбо́ље штò постòји на свѐт.

Иди тòкни од тво́јуту прѐпечѐницу да му́немо по некú чашку, немòј да си се стíсал ко лѐд у стòвну.

РЕЋИ́ЦА, КА́ПКА, МАЈА́

Без ре́ѝицу не мòгу, она́ сьвнѝу́је, она́ стьвнѝу́је, она́ ме јúтром бúди, она́ ми нòчу òчи затвára.

Без једѐње мòгу, али без ре́ѝицу и дуванчѝк не мòгу, па тòј ти је.

Дѐ, дѐ квò си се насмѐл ко муа́ у тупáн, сýни се, пíни, несѐм ти сипáл трúјало, него ре́ѝицу, лѐк од свѐ.

Млòго, сиромá, вòли ре́ѝицу, за њú би дýпе дáл.

Звòкнем понеко́ју грѐјану ре́ѝицу у́јутру, па ме обúзне мили́нка по цѐлу сна́гу.

Прика́дена ти ма́лко ре́ѝицава, ал нѐче да остáне непопíјена.

Штò ти је бистра́ ре́ѝицава, штò ју несí с неквò ма́лко зажлѝтил, да заличí на ре́ѝију, а не ко вòду да пíјемо.

Дочека́ше ме ко да су најбо́љи гáзде, наизноси́ше рáзне ма́нце и ба́нице на аста́л, ре́ѝица ко за сра́мно гòсје, а кудѐ íма таквá ре́ѝица, ја се ма́лко позаседíм.

Не́ма си га бо́ље од дома́ћу ре́ѝицу, зна́ш квò пíјеш, од њú не боли́ глава́ кат се прека́ра у пија́нку, от купòвну боли́ и глава́ и жељúд.

Ср́пка си ре́ѝицу, понештò прирабòти òваг-òнаг, и бѝш га брíга за цѐл свѐт.

Подгорѐл за ре́ѝицу, па са́мо поглечку́је када́ чу изнесѐм шишѐто.

Осѐчам, почѐ ми се отíма једнò по једнò, батали́ и ре́ѝицу, једи́но јòш понеко́ју цигáрку ишчúрим, тòј ми је свò уживáње.

Попòшѝе из турши́ју су млòго блађѐ, али за уз грѐјану ре́ѝицу ко мезѐ – дýшу далò!

Кад íма ре́ѝица и мезѐ, мѐн дру́го не трѐбе, али нејѐ лòше да се на аста́л изнесѐ нештò и по мезѐто.

Убава ти ре́ѝицава, ал намири́сује помáлко. – На квò намири́сује? – Па на мезѐ, како́ се не сѐчаш!

Несí ли имáл бо́љу ка́пку, нело си изнѐл овúј подрíгушу, а мòж мí и несмò за бо́љу.

Да́ј да пíнемо од ма́јуту, да се не расу́шимо ко незатòпена бúришта.

РЕЋИЈЕТИНА, РЕЋИШЉАК, РЕЋИШОР, РЕЋИШОТИНА

Воли реѣијетинуту више него леб, али га испила, па га нема тријес ћила.

Пише реѣијетину, па прејдоше на вино, док се не мртвосаше.

Напије се реѣишљаќ, па се разлелеје по пут, ко ћурће да тера.

Поче у лице да зеленеје, и да му се руће све више тресу, а нече да се мане од реѣишљаќат, црева че му прогори.

Напије се реѣишор, па само прежмавује ко свраќа на југовину.

Синоћ се наделамо реѣишор, па ми још шуњтаво у главу.

Пимо некакв купован реѣишор, па се потрумо, теомо сви да поцрцамо ко погаци.

Стопут сам ти вражукала да не пијеш оди туј реѣишотину, имаш реѣију за пук војску, ете, ономад оратише на телевизију како се двестотин човечи истрүли сас такву куповну реѣишотину.

ПИНЕ, ПИЈЕ, ПРЕПИЈЕ, ПОПИВКУЈЕ, ЦВРЦ(К)А, ЦЕВЧИ, ШЉОКА

Кад некој у Лужницу препије за њега кажу: пресисал, насисал се, надрусал се, натрескал се, наћитил се, утаврил се, нацвтел се, нализал се, намузикал се, наврљал се, увоштил се, нацевчил се, зевњосал се, намокрил се, намузал се, наделаал се, начукал се, цибросал се, наскубал се, уготвил се, насвирил се, нацврцал се, нашљемаал се, нашљискал се, нашљокаал се.

Пини, пини, не отесај се, реѣија не трүје, квó се отесаш ко добродушна снашка, која још не може да се пресрами.

Однапред пинеше туј и там понекоју, ал са поче скóро сваћи дн да се напива.

Пине некоју повише, завезе се, и одма постање и најгазда, и најпаметан, и најјак, одма све има, све умеје, све може, сви остали му несү ни до колена.

Чим пине, почне да га поткарује на бесночу.

Деда беше малко пинул, неје пијан, само ћевлеисан, и пристањује на све квó од њега тражимо.

Пил сам, и напивал сам се, и пак чу пијем, док има, и док се траји.

Пил сам, али са више не пијем, испил сам си нóрму.

Неје умрл који је пил, нело који неје мезетил.

Дњу пије, нóчу óка и беснеје, наплаши и рашчовечи и мён и деца.

Препимо синоћ, па одоцутра проба да тргнем једну, ко што сам научил, ал ми не приаје.

Неје да пије, нело сипүје ко низ олук, док се начисто не усипе, после само досипүје, да држи исту мёру.

Зинуло му жапче, па не знаје колоко би попи́л.

Кад нѐмаш мѐрку у пије́ње, заје́би га, бра́те, то́ј неје́ ра́бота да се нашљѝскаш, па да те́раш до липца́ч, ако нѐмаш ко́чнице, не вози́ низ бр́до.

Видо́јко кова́ч се нашљѐма́л, па ле́гал мртво́сан на душамѐ насред дво́р, па га же́не свога́ уљопале́ сас во́ду кад га поврта́ле.

Довле́че ли се, пце́та те влачи́ла, где́ ли се тека́ на́сиса, ко́ји ли је има́л рећи́ју за врља́ње, бо́лчица га цр́на изе́ла.

Прво́ препи́је рећи́ју, па се напи́је расо́л, по́сле га проточи́, па са́мо чу́и́ иза ку́ћу.

Мо́ре, на́шити уну́к пропуши́л, а поче́л и да попи́вкује, метну́л се на де́ду, да не оста́не слу́тан.

Ако су деца́, и она́ зна́ју да се поне́кад нацвр́цкају, по́сле им гледа́ј чу́до.

У ста́ње је ћи́ло рећи́ју да исце́вчи, и ни́шта му неје́, са́мо му ма́лко о́чи закрвавѝју, и је́зик одебелѝје.

Чи́м се ди́гне пригр́не ћила́шче ко призе́тко теста́мент, и не испу́шта га док се на́чисто не ушљѝска.

Прешљока́л, па не зна́је ни кудѐ је, ни ка́ко је, ни зашто́ је ту́ј дошѝ́л.

* * *

Ови записи су одвећ локални. Неким читаоцима могу да буду прихватљиви, неким неприхватљиви, понеко може и да им се подсмехне, али у њима се огледа душа и мудрост многих генерација Лужничана којима је ракија била извор уживања, подстрек за прегнућа, утеха у невољама, неким и зла коб. *Белопаланачком зборнику* ће свакако служити на част што их чува међу својим корицама.

ОНОМАСТИКА

НАДИМЦИ ИЗ ПИРОТСКОГ КРАЈА И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

О надимцима

У току педесет и четворогодишњег бележења усмене културе пиротског краја бележио сам и надимке. Највише сам их забележио на подручју општине Пирот, а мало на подручју суседних општина. Све надимке сам, уз остале белешке, бележио директно од казивача. Једино ми је у августу ове године, Драган Крстић, директор Гимназије у Белој Паланци, дао своју велику колекцију надимака, укупно 226, из његовог родног села Клисуре и из Беле Паланке, коју смо заједно акцентовали и понегде допунили потребним подацима. У прикупљању надимака на подручју општине Бела Паланка највише су ми помогли још и Мирјана Филиповић, 1935, родом из Шпаја и Драгољуб Илић Драгичка, 1949, сликар из Беле Паланке.

У узбуђеном речнику је око 2070 надимака. Најпре се даје надимак, затим име којим породица и ближа околина ословљавају особу, евентуални коментар о пореклу надимка и ознака за насеље коме особа припада. А ако особа има два надимка, онда се и то означава. Све речи су акцентоване, што проширује њихову намену при истраживању. На крају рада дао сам и *Напомене казивача о надимцима*.

У пиротском говору за надимак, треће име уз име и презиме, каже се *прекóр*¹, *на́дим*, *на́димак*, *на́дима*, *преко-íме*, а давање таквог имена зове се *назива́ње* или *назива́ње*. *Преко́р* је опомена осталима какви не треба да буду (*Ба́нса*², *Чо́лпа*, *Це́па*) и не значи баш исто као остали синоними. Надимак је комбинација практичности и субкултуре. Практичан је, јер олакшава, у мору истих или сличних имена, да се брзо нађе особе која се тражи (*Са́мо кажí Бра́нда, о́дма че га на́јдеш, це́ла Градџи́ница га зна́је*. Пир). Субкултура је, јер најчешће прља достојанство особе којој се даје. Дајући или користећи надимак, *ку́м* спушта особу испод свог нивоа (*Прасе́то стану́ло, ва́жан лека́р специјали́ста на ВМА. БП. Дојде́ Жа́бата, ј́крека се и не мо́гомо се договори́мо*. Изв. *Ко́ла Су́рча тѣ́з*³ *бе́ше дире́ктор у Млека́руту*. Пир).

¹ Све дијалекатске речи су акцентоване. Акценат је експираторни и означено је само његово место.

² Дифтонг ДЗ је обележен латиничним словом S

³ Полуглас је ознаћен са њ.

Традиција пиротског краја толерише давање надимака и ругање слабијима, изобличенима, другачијима по изгледу или по карактеру, али и јачима, бољима, богатима, онима који шире страх око себе, као и онима из друге средине или културе. Надимке добијају готово искључиво мушкарци. Патријархална култура на селу одупире се надевању надимака и понижавању особа. У малим селима скрајнутим од главних путева (Засковци, Покровеник, Бела, Нишор, Јеловица, Костур) или у удаљеним засеоцима једног села (*Неје билó млóго нáдимци*. Д-ТО), али и у ширим подручјима (белопаланачка села десно од Нишаве, Буцак, подручје Димитровграда) надимци се дају једино онима који сувише штрче по некој од својих, најчешће изразито негативној, особини. Ако се добијени надимак једне особе дуже одржи, може да постане надимак његових потомака, касније и име фамилије, а његова увредљивост, ако је има, постепено бледи и прелази у идентитет и чак буди понос потомака на порекло, честитост и радиност фамилије (*Јá сам од Свињáреви, билí смо големí тргóвци*. Пир. *Мóј дéда Љúба Гúска бил је тргóвац*. ПРЖ. *Мóј баиштá Тóша Длгошíја, бил је тргóвац с ћилíми и нáродни добротвóр*. Пир). Сразмерно броју становика, највише надимака има у Крупцу, Паклештици, Гостуши, Добром Долу, Блату, Гњилану, Сопоту, Церови, али и у Пироту, Новој Мали, Белој Паланци, Бабушници. У великим насељима надимци олакшавају комуникацију и њихово надевање и коришћење много више се толерише. Док је надимак у малом селу испљувак на лицу особе, њен жиг, и она се стиди када га чује, он је у бројном насељу адреса и тамо функционише одлично, а надимци су мање болни и имају их готово сви. Прекоре, увредљиве надимке, надевају и користе они који желе да се наметну као најдуховитији. Међу њима је највише невоспитаних, беспослених који троше досаду, неуспелих који троше зловољу, лењих, обесних, недораслих, пијаница, особа са великим манама. Каткада се само име жртве изобличава и претвара у погрдну реч. У тим срединама надимак се прима прећутно, ретко уз љутњу као увреда. Док се већина деце брзо помири са наметнутим надимком, омладина га доживљава као увреду коју настоји да поднесе, али га домаћини не прихватају јер им нарушава углед и у окружењу и у кући. Међутим, има занатлија, трговаца, добрих домаћина, фудбалера, стручњака, који желе да добро изабраним надимком истакну своју способност, поузданост или порекло, па себи дају надимак, са њим се представљају и тако излазе из анонимности.

Надимак је врло ефикасан код разигране деце и код навијања у спорту, као и код дозивања са великог растојања. У ограниченим случајевима појачава срданост у групи, подсећа на весео догађај или је духовита креација. Најчешће понижава достојанство човека, а увреда се представља као шала и другарска интима. Надимак паралише осетљиву и учтиву особу и изазива дубоку и трајну мржњу према кúму. Дешава се да

кум манипулише надимком, па одбије заљубљену девојку од момка или момка од девојке (*Ти ли че, будало, узнеш Волáтога, да ти он прáј децá, нéма ли пóубав од нéга?* Гњ). Сваки узбучени прекóр у мноштву прекора може да делује као невино зрнце културе, а он је, не тако ретко, зрнце отрова за преосетљиве. Неко *зарáди* надимак, а неке се *пришíје* само због тога што је различит, чак и у најцењенијој особини (карактер, вештина). Најлакше се прихватају безазлени надимци из раног детињства, а најтеже они који се добију у зрелим годинама и који дубоко понижавају личност. Неприхватање надимка, љутња и бес, подстичу околину да чешће понавља надимак. Неразумљиви надимци не изазивају љутњу. Надимак може да буде срамота, испљувак (*Мајмúnата, Цíвкан*), ознака порекла (*Турчин*) досетка, историја случаја (*Тапун, Ћсра*), наслеђе, дика (*Шекуларац*), тачан опис (*Ђорча, Кривјат, Да каемо, Прскалница, Благољж, Мочла*), алузија (*Дóда, Свончарицата, Курóђија*). Има фамилија које васпитавају децу да се подругују свима и да се тако осећају боље од свих. Неквалитет се брани подругивањем: многима је лакше да се подругују него да се потруде да и они постигну своје успехе. Они који дају највише надимака, познати *кумови* су Светислав Колијин (ДД), Петрóвка (НМл), Гóјко Шíшков (Пк), Гóјко Грнчарóв (Пк), Вúка Мíнчић (Пк) (*Нáста је давáла íмена на сви у селó*). Има и оних који, како не би добили лош, бирају себи надимак по вољи.

РЕЧНИК НАДИМАКА

Áвда (?).⁴ Бла.⁵

Авиóнче (Јелена). (По на́димку óца). БП

Áгент (Витóмир). П-Шп

Агýш (Бóшко Áнтин). Пк

Áда (Рáда) (Тека́ си изговáра íмето). Пир

Áдам (?). Бла

Áкало (?). Б-Сц

Áке (Рóдољуб). Бла

Америкáнац (?) (Лéп, лепа кóла, пáре. За вáс сам Америкáнац). Бла

Америкáнац (Дúша). Сук

Америкáнац (Ђóка). Пир

Áне (Злáтко) (Такó сам изговарáл својé íме). К-Вр

Áнда (Дрáган). Пк

Апáш (Мíле). БП

⁴ Где недостаје име особе стављен је знак питања у загради (?).

⁵ Уз сваки надимак дата је ознака за насеље у коме је забележен. Видети страну 55.

Апља (?). ТД
 Арза (Мита). Гњ
 Арнавѹтин (Вóјко) (Фам. Арнавѹтовци). Пк
 Африка (Рада, ж). (Лéпа и тáмнопута). БП
 Аца /Ача (?) (Текá сам окáл пáткуту све до шкóлу). Брц
 Ацика (Лéна Грђина). Пир
 Бабá-рóга (Зóран). (Такође: Зóнта). БП
 Бабáчћи (Душан). БП
 Бáбин (Арса). Вој
 Бáбин (Љуба). П-Кл
 Бабојéбац (Града). Пир
 Бабојéбац (Миле). Пир
 Бабоцáн (Стóле). БП
 Бáгаш (Веља). БП
 Бáдул (Вецко). (Фризер). БП
 Бáја (?). Бла
 Бáја (Сíниша). Пир
 Бáјћа (Слободáн). Д-ГК
 Баксѹз (Мића). БП
 Бáла (Сóкол). Пк
 Балéла (Спáс). Дој
 Балkáнац (Вýка). Гос
 Бáлта (Вáса). Ста
 Бáлча (Дрáган). Б-МБњ
 Бáмба (Мика). Рас
 Бáнса (Душко). Пир
 Бáнси (Зóран). Бла
 Банкáр (?). П-Шп
 Банкáр (Мики). БП
 Барáба (Срétко) (Такође: Кúци). Ру
 Баровка (Рúшка). БП
 Барóн (Вóја). Пк
 Бáрча (?). П-Кр
 Бáрча (Вóја Ђóринсћи). Пк
 Басáрац (Ђóка). Пир
 Басáрац (Мóмчил) (Женá му из Басáру). БП
 Басација (Бóце). (Музикáнт). БП
 Басација (Мики). БП
 Басација (Миле). П-Шп
 Бата-Гру́ја (Гру́ја) (Купувáл бомбóне на децá тека да га óкају). Пир
 Бата-Мýса (Или́ја). Дој
 Бáтица (Прéдраг) (Тéтка му дáла име по адвокáта). Ста
 Батли́ја (Нóвица). БП

Баћа (Миша). Бла
 Бач (Бошко) (Имали овце, бачевали). П-Дљ
 Бачић (Илија) (Фам. Бачеви). НМл
 Баца (Драгољуб). (Кочопери се, фрајер). Брц
 Башчаванџика (Љубица). Пир
 Бебља (Миче). Пир
 Бебља (Перко). Пир
 Бегунац (Маша) (Не ради му се па често бежи од куће). Пк
 Бездупоња (Јоцко) (Мршав, изобличен, пијаница). НМл
 Бејаз (Маринко). Б-МБњ
 Бека (Брана Антин). Соп
 Бекрија (Мика) (Неје пијаница, сточар, сиромá, приглуп). ДД
 Бела (?м). Д-БД
 Белац (???) (Фудбалер). Пир
 Белац (Доцко) (Бело лице, плаве очи, плав). Гњ.
 Белац (Драган). Пок
 Белац (Нацић) (Фам. Бělци). Цер
 Белац (Синиша). Пир
 Бели (Драган). П-Кр
 Бели (Чала) (Бело му лице). ДД
 Бёлка (Вера, ж) (Белоліка и врло лёпа). Б-МБњ
 Бёлча (Радован). БП
 Бёлћа (Лёка). БП
 Бён Квик (Слободан) (Ја сам борац за радничка права). Тм
 Бёне (Милован) (Ограничен). (Вој)
 Бенџинац (Љубиша). БП
 Беранац (?) (Досељен из Берин Извора). Бла
 Бербёрџи (?). Пир
 Бёровац (Кóла). Сук
 Бесник (?). П-Шп.
 Бёта (Владимир). Гњ
 Бёћир (Љубиша). БП
 Бёшка (Зóран) БП
 Бйбер (?). Бла
 Библиотекар (Џуна) (Међу првим библиотекарима у Србији). БП
 Бигёр (Бóбан). Гњ
 Бйда (Давитко Трнџи). Соп
 Бйза (Боринка). (Неје близне, али вредна како коза Бйза). ДД
 Бйза (Свёта). НМл
 Бизон (Драган). Гњ
 Бијáфра (Рада, ж) (Пóлу-црнá, мелёз). БП
 Бйк (Љуба). БП
 Бймба (Рада, м) (Ўнук Мите Бймбашије). Вој

Бѣмбашѣја (Мѣта). Вој
 Бѣпча (Спѣс). Дој
 Бѣрѡв (Вѣка Пѣтков). ВЛк
 Бѣцман (Чѣле). (Огроман, нѣзграпан и нѣзгодан). БП
 Бѣча (Добрѣвоје) (Према ѣмену). ТД
 Бѣца (?). Пк
 Блѣгден (Чѣда). Ру
 Блѣголѣж (Пѣра). Пир
 Блѣђен (Блѣшко). Цер
 Блѣђи (Вѣса). ТД
 Блѣнда (Срѣба) (Шѡфер). Пир
 Бѡбоцѣн (Мѣта). БП
 Бѡжѣнка (Бѡца) (По мѣјку Бѡжѣнку). Брц
 Бѡзи (?). Бла
 Бѡјѣцѣја (Дрѣжа). БП
 Бѡјца (Срѣтен). П-Кл
 Бѡлац (?) (Према ѡцу Бѡли). Бла
 Бѡмбѣ (Слѡбѡдѣн). Цер
 Бѡранѣћа (Зѡран). БП
 Бѡрѣ-мѣчка (Вѣсѣл) (По бѣгарском партизѣну). ВЛк
 Бѡрово (Бѡшко). БП
 Бѡсѣнац (Мѣлан). Пир
 Бѡсѣнац (Мѣћа). ДД
 Бѡта (Бѡрѣс) (Дѣминутив имена!). Д-Др
 Бѡтѣјац (?). Бла
 Бѡшлија (Мѣлѡја). Б-МБњ
 Брѣнда (Брѣнко). Гра
 Брѣба (Тѣка). П-Кл
 Брѣажвѣне / Брѣажвѣн (Сѣва). Пир
 Брѣало (Мѣка). К-ЦВ, Пир
 Брѣѡсѣн (Лѣубѣ). Цер
 Брѣѡсѣн (Мѣлѣн) (Не стањѣје ка се разѡрѣти и не мѡж га разбѣреш). Вој
 Брѣѣр (Тѡза). (Прѣви брѣда за разбѡј). Зав
 Брѣвенѣчко (Вѣка, м) (Нѡсѣл брѣвенѣци каѡ дѣтѣ). (Гѡс)
 Брѣвенѣчко (Жѣка) (Фѣм. Брѣвенѣчкови). НМл
 Брѣза (Нѣвенка Вѣтина) (Осамдѣсѣ и трѣ гѡдине и трѣјес ѣѣла, а мѡж да прѣјде и по осамдѣсѣ кѣлометра). Нш
 Брѣѣк (Мѣле). Пир
 Брѣтва (Вѣља) (Грѣбѣв). ТД
 Брѣка (Олѣица) (Чѣрка на Бѡру Брѣку). Пир
 Брѣка (Бѡра) (Обуѣѣр) (Нѡси брѣкове). Пир
 Брѣка (Мѣка, м). Вој
 Брѣкић (?) (Брѣѣт Крупѣѣнац). Пир

Брндѹшка (Ђока) (Фам. Брндѹшће) (Деда се ћитил с брндѹшку). Трњ
 Брнса (Сика). ВЛк
 Брнза (Љѹба). П-Кл
 Брѹки (Иван). БП
 Бубајко (?) (Према оцу који је муцал, а он не мѹца). ТД
 Бувальћа (Блашко) (Фам. Бувальће). НМл
 Бугарин (Тоца). (Према порекло). Бла
 Бугарин (Стојко). Ру
 Бѹги /Бѹгарин (Власта). (Према порекло). БП
 Бѹђа (Ратко) (По коврцаву косу како при свињу бѹђавку). НМл
 Бузак (Најден). Сук
 Бујер (Миша). Пк
 Бѹјни (Јова Пешинџи) (Такође: Чаја) (Крѹпан, јак). Пк
 Бѹла (Драган). П-Кл
 Бѹле (Ивица). П-Кр
 Булулеја (Тома). Пк
 Бѹлча (Благоја) (Бѹлес: крупно и големо лице, коса висі над чело). Пк
 Бѹлча (Века). П-Кл
 Бѹлча (Саша). К-Ћу, Пир
 Бѹлча (Срета). Цер
 Бѹља (Миле). П-Кл
 Бѹмбар (Звонко). БП
 Бѹмбар (Јоса) (Мутавџијата излѣзне из дѹпкату ко бѹмбар). Чин.
 Бѹнда (Батко). Пир
 Бѹнда (Слободан) (Фам. Бѹндини). НМл
 Бункар (Раде). (Копа бунаре). П-Шп
 Бѹра (Ђока). Дој
 Бѹре (?). (Неје дебел). Бла
 Бѹре (Драќче) (Обућар). Пир
 Бурек (?). БП
 Бѹска (Влајко). Б-МБњ
 Бучкар (Мирко) (Фам. Бучкарóви). Сук
 Бѹбало (Рада, м) (Ваља кад орати као да има жежак камик у устата). ТД
 Бѹзга (?). ВСв.
 Бѹзља (Коца). Д-ГК
 Бѹкличка (Батица) (Фам. Бѹкличћини). Пир
 Ванко (Влада). Гос, ВЛк
 Вантаз (Жика). П-Кл
 Вантазија (Рада). П-ГК
 Варешка (Тома). НМл
 Варча (?). Бла
 Васко (Мића) (Башта ми га зове Бóжа, личи му на зéта Бóжу). ДД

Васуља́н (Бо́рко) (Такође: Џи́ва). НМл
 Ва́тра (Ми́ле) (Ра́дио у мили́цији). Пир.
 Ваћа́н (Свето́зар А́лшунов). Соп
 Ва́шко (Го́ран). БП
 Везе́нко (Ђо́ра Ста́врин) (Од Та́нчићи из Лука́њу). Соп
 Вези́р (?). Бла
 Вели́чко (?). Бла
 Вепа́р (Бо́шко). Пк
 Ве́пр (Бо́жа). П-Кл
 Ве́та (Све́та) (Те́шко изгова́ра С). Рс
 Ве́трић (?). Бла
 Ве́цко (?). Бла
 Вије́намац (Ива́н). БП
 Ви́кља (?). П-Шп
 Ви́лден (Дави́тко Ду́ин) (Бил поља́к). Соп
 Виска́р (На́јдан Ра́кић) (С ви́сак открива ма́гнетни кру́гови). БП
 Ви́ца (?). Бла
 Вла́јч (Душа́н). Пир
 Властури́на (Вла́ста) (Пија́ница). ЦД
 Вли́кна (Ко́ла) (Фам. Вли́книни, по баба-Вли́кну). НМл
 Вли́ча (Вука́шин). Пк
 Воденича́р (Вла́јко) (Воденича́р је). Зав.
 Во́ка (Горда́на) (Погána, па на-по то́ва). Соп.
 Во́л (Бла́шко Сте́ванов) (Твр́д на прича́ње и не поздра́вља чове́ка). Нш
 Во́л (Ми́шко). Гњ
 Во́л (Ра́та) (Кру́пан рукомета́ш и гле́да ко бодљив во́л). Пир
 Во́л (Са́нда). Брл
 Во́л (Сла́ва) (Такође: Џо́нсон). Цер
 Волé (Ми́рко). Цер
 Во́трен (Ми́шко). Нш, Пир
 Во́чка (Во́ја). Вој
 Вочка́р (Љу́ба). БП
 Бра́јла (Да́нка) (Ме́ња му́жје). Пк
 Бра́нга (Ду́шан). БП
 Бра́нга (Нико́ла). БП
 Бра́ња (Пе́да). Цер
 Вр́кља (Ка́мен). Брц
 Вр́нда (Ђо́ре). БП
 Вр́нда (Ми́ла). Пет.
 Вр́нда (Ми́ла) (По Вр́нду из Смрдан, а мр́шав и бр́з ко вр́дало). Вој
 Вр́ц из Крупи́ц (На́да). НМл.
 Врца́н (Јорда́н). Сук

Врца́н (Све́та). (Све тражи́ за једење и само се вр́цка ко лиси́ца). Пк
 Врчи́ца (Бра́нко). Чин
 Ву́зија (Бо́шко). П-Кл
 Ву́зија (Мили́сав). Б-МБњ
 Вукади́н (?). Ру
 Ву́кас (Ми́рољуб). Пир
 Ву́рда (Ђо́ка). Пир
 Ву́нса (Јо́вица). Брц
 Ву́рда (Јо́вица). Брц
 Ву́рда (Цве́тко). К-ЦВ, Пир
 Га́вга (Ми́ка). П-Кл
 Гади́нка (Ра́тко). ДД
 Гажда́р (Славу́јко). (По фами́лију Гажда́ри из Те́ловац). БП
 Га́зда (Љу́ба). БП
 Га́зда (Са́нда). Пк
 Газі́бара (Ка́ја). Пир
 Газі́бара (Ми́ка). Пир
 Гајда́р (Вла́јко). Ру
 Гајда́р (Костади́н). П-Шп
 Гајде́ (Дра́ган). БП
 Гајдуні́ца (Љу́ба, м) (Сви́ри у гајде). ВЛк
 Га́ла (Радóмир А́нтин). Соп
 Га́ла (Љу́ба). Пир
 Галéја (Дра́ган). БП
 Галка́ (?). Пир
 Галка́ (Слободáнка) (Две́ имена: полові́н село́ ме зове́ Гал́ће). При
 Галко́ (?). (Поприцр́њен у лице́). ТД
 Ганга́ (Вла́да) (Га́рвање му дооди́ли на поја́ту). Вој
 Ганча́ (?). Бла
 Га́ра (Га́врило Та́нић). Вој
 Гарі́нча (Ми́рко) (Тако́ђе: Ше́риф). НМл
 Гарнизóнац (Кóста). Гњ.
 Га́ца (Ми́кица). Пир
 Га́ца (Ми́ка). (Фам). НМл
 Гвóжђе (Милáн). Пир
 Гéнсало (Ми́рко). Сук
 Гéније (Ла́ки). (Не́је мно́го би́стар). БП
 Гéра (?). Бла
 Гéра (Вели́бор). БП
 Ге́ц (Дра́ган). ВЛк
 Ги́лац (Дра́гиша) (Висóк, мршав, најбо́љи рукомета́ш). Пир
 Гла́воња (Пéра). Пир
 Главу́рда (Ба́не). Пир

Главурда (Тóша). Пир
 Гла́мац (Душан) (Из Гла́му). БП
 Главурда (Душко). Рс
 Го́ла (Глигóрије). Вој
 Глигóрча (Кóста). Пир
 Гли́ста (Ми́ћа). БП
 Глу́ви / Глу́вјат (Ву́ка). (Оглувél у младе године). ВЛк
 Глу́ви (Пéра) (Такође: Жма́ра). НМл
 Глу́ви (То́ла). ДД
 Вучко (Глу́вјат) (Полуглу́в од рођење). Вој
 Гњéзда (Кóста) (Гњéздим ћурку. По њéга су Гњéздини) Нш
 Гњу́рац (Живади́н, Жине). БП
 Говно́ (Ми́ле). Бла
 Гóвњар (Витко). Пок
 Го́га (Во́ја Алшу́нов) (По́решчија). Соп
 Го́лка (Нико́ла). Пир
 Голои́гра (Вла́ста). Ру
 Голои́гра (Ра́нко). Гњ
 Го́ља (Ра́да, м). ТД
 Гоља́шко (Го́јко). НМл
 Го́мичка (Дра́гољуб) (Пргав, ма́лен, доброћу́дан, пореме́ћен). НМл.
 Го́нда (Го́луб). ДД
 Го́ран (Љу́ба). П-Кл
 Го́ран (По́стол) (Прави́л је држа́ља за ала́тке). БП
 Горолéја (То́дор). Дој
 Горолóм (Ва́ско) (Дрвокра́дица). Гос
 Горолóм (Пéрко). П-Мкр.
 Горчівка (Милéн). Цер
 Горчінко (То́ма). П-Кл
 Го́шка (Пéра). (Према башту́ Гошку, и óн бил ма́лог ра́ста). Рос
 Гра́па (Ми́ка). НМл
 Гра́пша (?) (Фам. Гра́пшини). ТД
 Грбавац (Жи́ка). (Иде погр́бен). Дој
 Гребенча́р (Бо́шко) (Мисли́ле Циганин, тражи́ле му грéбенци). Пк
 Гребенча́р (Ле́ка). (Фам. Гребенчарóви/Деракчи́је). Јел
 Грeнц (Ба́не). Пир
 Гривко (Ївко) (Били́ заједно овча́ри, па га дира́ли). Цер
 Грiцко (Їван). БП
 Гр́к (Кóста) (По́п). Пир
 Грне́ (Ратко грнча́р). ВСв, К
 Гроба́р (А́нта) (Бил гроба́р). Пир
 Гр́пша (Бо́шко). ДД
 Гру́ја (Душа́н) (Ја́ко говори́). Б-МБњ

Груја (Пера) (Фам. Грујини). Дој
 Груја (Пера) (Фам. Грујини). Д-Ж
 Губенче (Мика) (Детé кад бéше, губил се бéше у шúму). Брл
 Гуза (Нада) (Према мýжевлéвој фамíлији). Пир
 Гулија (Шпíра). Пир
 Гулијан (Радóјица). БП
 Гуљавац (Бóрко) (Ћéлав). НМл
 Гúменче /Гúмени (?). Бла
 Гúна (Дра́га). ВЛк
 Гунђа (Кóла). НМл
 Гурман (Мóмчило). БП
 Гуска (Љýба) (Фам. Гускарéви). ПРж
 Гуска (Ра́да, ж). БП
 Гуска (Ранко). (Има пéсма, реклáма и там íме Ранко). Бла
 Гуска (Сáнда). (Гускарéви, фамíлија ма́јке из Вéликог Јовáновца). ПРж
 Гусар (Нóвко). БП
 Гуштер (Сíма). БП
 Гуштер (Тáна). ВЈ
 Да каемо (Срétко) (Товá му је úзречица). Вој
 Дава (Давíнка) (Од то́ва íме). Чин, Вој
 Дáвча (?). (По фамíлију Дáвчини). Бла
 Дáле (Дра́ган). Гњ
 Дамјан (Дáча) (Према фúдбалском првáку). Гњ
 Дáрла (?). ТД
 Дáса /Дасóмир (Тóма Кокáнов). Соп
 Двосрцко (Зóран) (Маратóнац). Пк
 Де Гóл (Бóжа Вáцин). Пк
 Дебéли (Нéбојша). БП
 Дебéли (Сáша) (Дебéл). БП
 Дéва (Мíрко). НМл
 Дéвет (Мíла) (При́ча за дéвет кучи́ћа, а њим дéвет били́ рабацíје). Брц
 Девлéја (Ранко). Пк
 Дéда (Дра́ган). ТД
 Дéда (Јóва). БП
 Дéдин (Влáда). Пир
 Дéјћа (?). Бла
 Дéма (Тóма). П-Кл
 Демéк (Најден) (Фамилија Демéци). Вој
 Денбéла (Брáнислав). БП
 Дénка (Бóца) (По ма́јку). Брц
 Дénко (Вукáшин Каталéлин). ТД
 Деракчíја (Дáча) (Фам. Деракчíје). Јел.
 Детéто (Дéско). Зав

Детето (Срётко). Цер
 Дётлић (Пётја). (Археолог). БП
 Дётко (Аца). Соп
 Дётшљак (Дётјан). Пир
 Дивлија (Илија). Пк
 Дизал (Љубиша). НМл
 Дилало (Димитрија) (Бил Цигање, а они текá жаука́ли). Д-ДН
 Дилиција (Лёка). Јел
 Диме (Мића). БП
 Дина́р (Зо́ран). БП
 Дирёктор (Вичко). (Неписмен, али у́спешно организује). П-Кл
 Дињавац (Жика) (И́зглед гла́ве). Пир
 Дињавац (Јоца). НМл
 Ди́са (Радисав) (На по́ име). НМл
 Дита́л (Бо́жа) (Такође: Тича́р). Пк
 Ди́ша (?). Бла
 Ди́ђи (Пёда) (Висо́к). НМл
 До́ктур (Го́ца). Рс
 До́ктур (Ђо́ка) (По де́ду, бо́лничару из во́јску). Пк
 До́ктурче (Бо́жа Ма́нић). Пк
 До́ле је́сам, го́ре ни́сам (Мила́н). (Спушта́ли га с коно́пац у буна́р да призна кра́ђу). Б-МБњ
 Домаћин (Мо́мчило). Гњ
 До́лфус (?). Пир
 Дондо́ра (Бо́ра). Пк
 Драги́чка риба́р (Дра́гољуб). (Прва́к Србије у ри́болов). БП
 Драги́чка слика́р (Дра́гољуб). (Такође: Џо́ни). БП
 Држа́вник (Бо́шко). (Обавља́л ва́жне држа́вне по́слове у село́). П-Шп
 Дра́мба (Го́ца Кро́тћин). Пк.
 Дра́мба (Че́да). Дој
 Дра́мка (Душа́н). ВЛк
 Дра́мка (Пе́ра). ТД
 Драмли́ (Бо́ка) (Фам. Драмли́је) (Такође: Му́на). НМл
 Дрвен адвока́т (Мо́мир) (Пи́ше ту́жбе, жа́лбе). Пир
 Дрда́ (Ми́ја). Пир
 Дре́шка (Ми́ја). Цер
 Дрнда́ (Гра́да). (Фам. Дрндини). ДД
 Дрнда́ (Јо́ва). Нш.
 Др́ни (?). Бла
 Дро́ња (Зво́нко). Пир
 Др́пка (? , м) (Фам. Дрп́ћини). Пир
 Дру́да (Пе́ра) (Голема́ сироти́ња). Пир
 Дрца́ (Го́ран). БП.

Дубања (Голуб). Дој
 Дуган (?) (Фамилија Дуганови) (Кафеџија). Пир
 Дуде (Ђурга) (На по име). Б-Па
 Дула (Родољуб) (Деда ме назва и са ме сви тека зову). Гра
 Думбара (?). Пир.
 Думча (?). (Циганин у Пирот, добар човек). Пир
 Дунда (Слободан). (Дебел, а и према фамилију). П-Кл
 Дуни (Велко). Бла
 Дуња (Дејан). БП
 Дупе (Горан). (Питал га деда у Костур има ли име, а он тека рекъл). Гњ
 Дупчица (Ђока) (По фамилију). НМл
 Дура (Војкан) (Фам. Дурини, срдљиви). БП
 Дура (Ђока). Дој
 Дурица (Војкан). БП
 Дурко (?) (Од Дуркови). Бла
 Дурко (Мика) (Бил Београђанин а са у Добри Дол козар). ДД
 Дурца (Душан). Пир
 Дурча (Бошко) (Срдљив). Пк
 Дут (Бора). БП.
 Дута (Вида) (Дојде како дудле, надувено). ДД
 Дуца (?) (Дуцал, викал ко дете). ТД
 Дуца (Власта). Пир
 Дуца (Станмир Величков) (Свирач у трубу). Соп
 Дуца (Моша). (Јединац, размажен, каде појду оче и он, и воде га). ДД
 Дучевац (Сава) (Жандарм, по родно село). ВЛк
 Душманџи (Пера) (Добар човек, селџи коњар). Ру
 Ђпа (Риста) (Ђпа му узречица уз сваку реч). ТД
 Ђаволица (Мира). Б-Км
 Ђаволичко (Станмир). Вој
 Ђазда (Станмир). ВЈ
 Ђафа (?). Бла
 Ђела (Благоја). П-Кл
 Ђена (Блашко). ВЛк
 Ђера (Чеда Симчин). Нш
 Ђерго (Бранко). Ру
 Ђерманац (Љупче). Бла
 Ђермеч (Јова Тасков). Соп.
 Ђеца (Родољуб). Гра
 Ђирла (Мика). Гњ
 Ђицко (Тошка) П-Вг
 Ђишман (Влада). Сук
 Ђока (Ђорђевић). Пир
 Ђол (?). Бла

Ђолман (Мíја). Гњ
 Ђома (Гóран). БП
 Ђона (Дрáган). БП
 Ђоргáш (Бóга) (Фам. Ђóргови). ТД
 Ђоса (Мíлица). (Од Марјáнови). Дој
 Ђоша (Сáша). БП
 Ђýле (Ївица). БП
 Ђýра (?). (По дéди Ђýри). Бла
 Ђýрино пржено (Дрáга) (Фам. Ђýрини). ВЛк
 Ђýрчин (Никóла). Пир
 Ђувér (?). Пир
 Ђýфер (Вóја Бóнин) (Зёт из Орéовицу). Соп
 Ђýц (?). Пир
 Ђконом (Мíка) (Управлјáл с Рáсадник). Пир
 Ђмил (Дрáгиша). Брц
 Ђнглез (Тíма Кóвинсћи) (За Градíште Енглéз, за Сýково Тéјлор). Сук
 Ђра (Јóца). Пир
 Ђфецер (?). Бла
 Жáба (?). БП
 Жáба (Дрáган). Изв
 Жáба (Мíле) (Игрáл се сас жáбе). Пир
 Жáба (Мíра). ТД, Пир
 Жáба (Стојáн) (Тётка га назвáла кадá се родíл). Б-МБњ
 Жабáр (Жíка) П-Кл
 Жáк (Божáна). Пир
 Жáца (Гордáна Росомáчанка). Пир
 Жбáља (Вýка). Пир
 Жвакýља (?). (Бáба је билá прзница, па ђу текá окáли). Пир
 Жврц (Мíка). Бла
 Ждребé (Слободáн). ВЛк
 Ждрма (Сíма) (Рекýл: - Ждрмóри ћиша). К-ЦВ
 Жéгавац (Мíки). П-Кл
 Жеглáр (Дéке). (Крáл жéгле). П-Шп
 Жельћа (Мíја). Пир
 Женá (Рáда, м) (Говóри пíскаво ко женá). Вој
 Женáта (Тóма). (Їма жéнсћи глáс). ВЛк
 Жёра (?). Пир
 Жёра (Зóран). БП
 Жёра (Мíлош). БП
 Животíнка (Драгóслав) (Такође: Циглé). Б-МБњ
 Жигáр (Їга). Ру
 Жíлка (Милáн). Пир
 Жíнка (Живóрад). Бз

Жира́фа (?). Орљ
 Жма́ра (Пе́ра) (Такође: Глúви). НМл
 Жо́ла (Са́нда) (Ци́ија голема́). ВЛк
 Жо́лћа (Сре́тко) (Фам). Ру
 Жо́рж (Зо́ран). БП
 Жо́та (Јо́ва). Пир
 Жубе́рна (Вели́ка) (У Жубе́рну има имо́вину). Дој
 Жубе́рна (Јели́ца). (При́ча као кад Жубе́рна течé). Дој
 Жубе́рна (Ће́ва) (Брзо о́ди и брзо при́ча). Дој
 Жу́ћа (Ви́та). ВЛк
 Жу́ћа (Гра́да). БП
 Жу́ћа (Зо́ран). П-Кр
 Жь́та (То́ма). Пк
 Свр́ца (Ми́лован). Вој
 Свр́чко /Чича-Свр́чко (?). МСв
 Си́вса (Бо́ра) (Рекѝл на ћосавца: - Да си, ћосе, сѝв и селéн). При
 Су́ла (Во́ја) (Ўсни́це му ко на свирѝију). ВРж
 Загаве́ла (Милéна) (По ба́штин преко́р). Пир
 Загу́ља (Са́нда). Сук
 За́јек (Ђо́ка) (Фам. За́јеци). Ста
 За́јек (Милáн). Сук
 За́јендра (Стéван). НМл
 За́јко (Милáн). П-Кр
 За́јче (Ста́нко). П-Кл
 За́ка (То́ма). Пир
 Замлато́ја (То́за). Бла
 Зебе́ц (Јо́ца). Пир
 Зе́љћа (Је́лка) (У лице́ белá ко зе́љћа). Вој
 Звонче́ (?). Бла
 Зе́ка (Го́ран). П-Кр
 Зе́ка (Ми́ка). Гњ
 Зе́ка (Радѝсав) (Ма́лен, а брз). НМл
 Зеленба́ћ (Пе́ра. П-Кл
 Зе́љћа (Во́јкан). БП
 Зе́ћир-па́ша (Во́јко). БП
 Зе́ц (Ми́ле). БП
 Зи́за (Ми́ки). БП
 Златáр (Ђо́ка). Нш
 Зми́јски (?) (О́штар, и са ста́кло ра́ди). БП
 Зон́та (Зо́ран). (Такође: Баба-ро́га). БП
 Зо́рка (Ми́ка) (По ба́бу). Пир
 Зо́та (Зо́ран) (По́ име). НМл
 Зу́ја (Ми́лош). БП

Зукуман (Векослав). БП
 Зџко (Љубиша). НМл.
 Инжињер (Тодорка). Пир
 Їнча (Века). ВЛк
 Ја знам текá че је (Андреја) (По узречицу). ТД
 Јагурида (Душан). П-Кр
 Јагурида (Мики, Душанов син). БП.
 Јаза (?) (Остра му коса како на јазавца длака). БП
 Јазбинка (Мита). Б-МБњ
 Јазовац (Тодорађија). Д-Др
 Јазувац (Срба). Пир
 Јајце (Јован). Пет
 Јајчар (Чеда) (По газду од кога је преузел радњу). Пир
 Јакшић (Ђурица) (Не воли надимак, па се разбесни). Цер
 Јанићија (Провир свирџија) (По Циганина свирача). Пк
 Јапан (Тика). П-Кл
 Јапанац (Влада) (Фам. Јапанци). Пир
 Јапанац (Драган) (По изглед). НМл
 Јаре (Боки). БП
 Јаре (Вита). Пир
 Јарц (Стоја). П-Кл
 Јеврејин (Моша) (Добил име у Пирот, много плашљив). ДД
 Јеврођија (Рада, м). Вој
 Јеђејац (Ђока). Пк
 Јелак (Драгољуб) (Фам. Јелаџи). Јал
 Јеленски (Бобан) (Вешт у фудбал. БП
 Јеремја (?). БП
 Јогурт (Видојко). Цер
 Јоза (Драгољуб). БП
 Јора (Јорданка) (По име). Д-ГК
 Јорчкар (Васил Јоцев) (По презиме). Д-Бљ
 Јоса (Ђора Амшин). Рс
 Јуда (Тика). П-Кл
 Јулка (Мирко) (Шеснајесто годиште). Ру
 Јунак (Драга Мадин) (Врло јак). ВЛк
 Јуне (Воја). ВЛк
 Јуне (Драган). БП
 Јуса (Тома Чавкарев). Соп
 Јуха (Ївица). Пк
 Каба (Ђока). Гњ
 Кабаџинка (Душко). Гњ
 Каџилница (Даница). Вој
 Каџилница (Диса). Пк

Каѐм (Љубен) (По узречицу). Брл.
 Казанџија (Ми́рко). БП
 Казанџија (Ўрош). Пир
 Кајса (?). Бла
 Кајса (Дра́ган). Пир
 Кајсија (?). БП
 Какала́мба (Љу́ба) (Фам. Какала́мбини). Пир.
 Какамáнга (Драго́мир) (Гр́бав од рође́ње, а ја́к). Вој
 Ка́ла (Ча́слав). При
 Ка́лабић (?). ТД
 Ка́лабић (Нико́ла). (Има́л вѐзу сас че́тници). Бла
 Калаку́рдија (Ла́ле) (Во́ли да се ша́ли). БП
 Ка́лац (Вла́ста). БП
 Ка́лац (Ло́ла). БП
 Калаџи́ја (Ми́ки). БП
 Калаџи́ја (Мили́ја). Пк
 Калаџи́ја (Ста́нко). НМл
 Кале́ја (Ду́шко) (Фам. Кале́јини). Сук
 Калуђери́ца (Бо́са, ж). Пир
 Ка́мбер (?) (Ро́м, по башту́ Камбе́ра). Пир
 Камбе́р (Пе́ра). Вој
 Ка́не (?). БП
 Кани́ша (Нико́ла) (Ка́не га с ређи́ју). Пир
 Ка́нца (Добро́сав). Б-МБњ
 Ка́пара (Сто́ја Жа́бин). Гњ
 Капетáн (?) (Кафе́џија). Пир
 Караму́нса (Ра́тко). Км
 Карпу́з (?) (Неморалан, умре́л у за́твор). Јал
 Карпу́з (Бра́нко) (Вр́ло сиромáшан). Вој
 Ка́рча /Ка́ра (Бо́ра). НМл
 Караба́н (Ива́н). БП
 Карави́л (Дави́тко Јанчулов). Соп
 Карака́чка (Дра́га) (Сва́кога о́ка Ба́је). П-Ксм
 Карака́ш (?) (Лека́р). Пир
 Карака́ш (Ча́ла) (Бо́лничар, по чу́веног до́ктуре Карака́ша). ВЛк
 Караку́рдија (?). Б-Го
 Карале́ја (Дра́га, м) (Фам. Карале́је). Вој
 Карамáн (Вла́да). НМл
 Каранфи́лче (?). Бла
 Ка́рем (Ве́ља Ма́рков). ВЛк
 Ка́рла (Бо́ђа). Тм
 Ка́рла (Бо́шко) (Ја́к и га́дан). Цер
 Ка́рча (Дра́гољуб). ВЛк

Кáрча (Пéђа). БП
 Кáстор (Дрáган) (Крúпан, грúб). НМл
 Каталéна (Бóда). Пк.
 Катрани́к (?) (Фам. Катрани́ци) (Фудбалер). Пир
 Катранци́ја (Цветáн од Мирлáовци). Д-ГК
 Качáк (?) (Стáлно је на ко́њá). Тм
 Качамáк (Бóшко). Гњ
 Качамáк (Гóјко) (Фам. Качамáкови). НМл
 Качé (Áрса) (Фам. Качетáновци. Вој.
 Качемáк (Брáнко). Ру
 Качемáн (?) (Фам. Качемáнови). ТД
 Качемáн (Дрáган). (Фам. Качемáнови). Дој
 Качемáн (Ђóка). (По фамíлију у коју је дошáл зéт). Дој
 Кáшко (Вукáшин) (Текá га окáл слúга, замúцкувал). ТД
 Квískо (?). (Према нáочари и квíз). Бла
 Квичá (Ђóка). (Замúцкује кад прíча, квичí). Дој
 Кéва (Стојáновић, професор). Пир
 Кéжа (Тóмица). П-Цр
 Кéкере-мéкере (?) (По úзречицу). Вој
 Кéкерица (Јóцко). БП
 Келáва (Мíђа). Пир
 Келáва (Србин). (Ћéлав је). П-Кл
 Кéми (Тóма) (Текá је окáл карамéле). ДД
 Кéна (Свéта). ВЛк
 Кéнги (Мíле). Ру.
 Кéнгур (Мíле). Ру, Пир
 Кéнгур (Мили́вој) (Такође: Ћéнча). Нш
 Кéнеди (Вúчко). Гњ
 Кéнеди (Дрáган). Дој
 Кéнеди (Љúпче) Бла
 Кéнеди (Љúбиша). Пир
 Кéнеди (Слáвољуб). БП
 Кéнца (Бóшко). БП
 Кéња (Милорáд). БП
 Кéпец (Мíђа) (Мáлог рáста). БП
 Кéре (Рáдиша). БП
 Керéнција (Слободáн). БП
 Кéц (Лáза). БП
 Кéша (Свéтко Бúзин). Соп
 Кибијáнац (Дрáган). БП
 Кíген (Дрáжа) (По фудбалéра). БП
 Кикирéз (Воја) (Мáлечьк). Рос, ВСв
 Кíкља (Слáвољуб). ВЛк

Кíкља (Стоја́н). ВЛк
 Кíле (Никóла). БП
 Кíн ца́јз (?). Бла
 Кинéз (Љубíсав) (Ма́ли и мршав). Б-МБњ
 Кíнча /Кíнка(?). (По ма́јку Кíни). Бла
 Кíрза (Златáн). БП
 Китáјац (Бра́нко). Пир
 Китáјац (То́ма). Пир
 Кíте (Жíка). БП
 Кíћа (?). Бла
 Кíфла (Дра́ган). П-Кр
 Кíц (Бо́шко). Пир
 Кíцош (?). Бла
 Кíшни (Дáнило Ма́нчин) (Такође: Метеоролóг). Соп
 Кла́керција (Бо́шко). НМл
 Кланé (Мíја) (Грнча́р, мло́го пíл). Гњ
 Кла́нерција (Јорда́н Ве́ћин) (Свира́ч у кланé). Соп
 Кла́пша (Вла́тко) (Фам. Кла́пшини). Сук
 Кла́с (Пе́ша). (Мло́го се ва́ли). НМл
 Класíњак (Не́ша). Ру
 Класíњак јéдан (?) (Класíнци јéдан и два́ су сíнови Муља́ра). Ру
 Класíњак два́ (?). Ру
 Кла́ћер (?). Бла
 Клéн (А́ца на́ставник). Пир
 Клéн (А́ца шна́јдер). Пир
 Кленé (Јова́нча) (Свира́ч). БП
 Клéнца (Ба́не). Пир
 Клéчка (Дáнило) (Фам. Клéчћини). НМл
 Клéчка (Милéна). Пир
 Кли́кер (Јо́ца). Пир
 Клима́ч (Бо́шко). БП
 Кли́па (Мíка). Пир
 Клисúрац (Дра́ган). Пир
 Клóмфер (Дра́гиша). Пир
 Клопотáр (Кóста). Гњ
 Клúци (Бо́бан). БП
 Кљóкша (Крста). БП
 Кљóна (Ба́не) (Фúдбалер). Пир
 Кљошти́ћни (Бо́ра Кóстић, дошáл зéт из Госту́шу). Пк
 Кљу́нка /Кљу́вiдрво (Стоја́н) (Шви́ркају му сип-сип-сип-сип, а óн псу́је).
 Ста
 Кљу́нча (Кóца). Д-Сл
 Кмéт (Благóја). Пок

Кмёт (Бóђа). Ру
 Кобáсица (Ївица). БП
 Кóбац (Пéрко). Гњ
 Кобíла (Дáнило). Пир
 Кобíла (Мíрко). Чин
 Кобíлата (Лéна) (Женá на Срéту Коњá). Рс
 Ковáч (Чéда). Б-БД
 Козáр (Србíслав). П-Шп
 Коколáна (Сéка). Пир
 Кокóло (Сíниша). БП
 Кокóшка (Бóшко). (Чéсто нéрасположан). ДД
 Кокóшка (Брáнко). Вој
 Кокошкáр (Пéра) (Крáл кокóшће). ВЛк
 Кокóшко (Бóшко) (Играмо се с рéчи, па текá крстимо понéкога). Вој.
 Кóличка (Сíка из Јатагáн малý). Пир
 Кóличка (Сíка) ВЛк, Пир
 Колóмбо (Ђóка). БП
 Комарéц (Бóгдан). НМл
 Комарéц (Тíка) (Сýв и педáнтан). Ру
 Кóмби (Дрáган). Пир
 Комéндија (Вýчко албáтин). ДД
 Комињáк (Вéра). Пир
 Комињáк (Јóвица). П-Кл
 Комињáк (Љýбиша). Гњ
 Комíта (Тáса, ж) (Пóљски крадљýвац). Вој
 Кóмпир (Илíја) (Фам. Кóмпире). ВЈ
 Компíрко (Срéтен). П-Кл
 Комуна́лац (Јóва). БП
 Комуња́ра (Сáле). БП
 Кондáр (?) (Фам. Кóндинци). ТД
 Кóнобар (Крста). Пир.
 Кóњ (Мíла). Пн
 Кóњ (Млáца). Цер.
 Кóњ (Пéра). Пир
 Коњáр (Вóја). (Имао коње). П-Бу
 Коњáр (Срéтен). БП
 Кóњат (Срéта) (Он Кóњ, а женáта му Кобíла). Рс
 Кооперáнт (Бóжа Пóтин). Соп
 Кóпа (Грáда). БП
 Кóпиле (Давíд) (Рóђен као кóпиле у тóку Првог свéтског рáта). ТД
 Кóпиле (?) (Кржљав и мáлога рáста). Пир
 Кóпиле (Сíниша). Пир
 Копривáн (Тáса). Ру

Кóра (Ѐца). Пир
 Кóравац (Мйћа). НМл
 Кóравац (Чáслав Стáнков). Соп
 Кордé (Мóмчил). Ру
 Кордéљ (Љýба). Бла
 Корéјац (Дрáкче). П-Кл
 Корéјац (Жика). Вој
 Корéјац (Зóран). Гњ
 Корéјац (Радíсав). (Дáјте лéб за дéцу, па íдем у Корéју у рáт). П-БК
 Корéшче (?) (Мáлога рáста, као птйца орéшчек, мáња од славу́ја). ТД
 Коритáр (Прóвир Милéнков) (Прáви застру́си и корйта). Пк
 Кóрпне (Зóран). Пир
 Кóрча (Бóшко). НМл
 Кóса (Вéлко Кóсин) (По мáјћу Кóсу). Ор
 Кóста (Кóстић). Пир
 Кóста Пећáнац (Слободáн Рýсћин). Соп
 Котлé (Љýпче). Пир
 Кошé (Дрáган) (Ка помагáла у гроздобéр, мáјћа му понéла кошé) . Пир
 Кóцкар (Ѐца). БП
 Кóцкар (Дáлибор). (По óцу Кóцкару). БП
 Кóцкар (Нáјден). Гњ.
 Кочамáн (Жйка). Б-МБњ
 Крáставица (Дрáгица). БП
 Крáставица (Нéмања). БП
 Крáставица (Рáдица). (Увúкла крáставац, па не моглá да извúче). БП
 Краставичáр (Љýбе) (Крáдал крáставице) (Такође: Пламењáча). Цер
 Кржа (Мйра) (Нйсак на пóраст). Вој
 Кривокáп (?). Рас
 Кривошйја (Звóнко). БП
 Крижáј (Јóца). (Рáдио у Црвéни крст). БП
 Криминáлац (Блáшко Пóтин). Соп
 Крйнка (Кáја) (Бáба у прозвáла, из љýбави према цвéће). Кп
 Крнча (Богóљуб) (Очéпен човéк). ДД
 Крнча (Бóшко). Пир
 Крнча (Бóшко). Цер
 Крнча (Стáнко) (Йма шйљаве úши). ТД
 Крнча (Чéда) (Фамйлија Крнчини). Сук
 Крокодйл (???). Тм
 Крокодйл (Нéбојша). БП
 Кромпйрко (Срётен). БП
 Крпа (Дрáган). Пир
 Крсјáнка (Вýка, ж) (Фанáтична вёрница). Пир
 Крт (Йван Мánчин) (Зёт из Тóпли Дóл, пйје). Соп

Крт (Јова). Пок
 Кртеља́н (Јова́н) (Фам. Кртеља́нови). Сук
 Кру́та (Љу́ба) (По фами́лију Кру́тини из Вла́си). Вој
 Кру́шка (Пе́ра). НМл
 Крцко /Кр́чко (Зо́ран). Нш
 Ку́банац (Не́на, м). БП
 Ку́вар (Ђо́ка). Нш
 Ку́вар (Ми́чко Чавкаре́в). Соп
 Ку́жља (Бо́шко) (Фам. ма́јке, Ку́жљини из Брло́г). Дој
 Ку́жља (Ве́рка). (Фам. Ку́жљини из Брло́г). Дој
 Ку́за (Јо́нча). Бла
 Ку́зман (Бо́жа) (Фам. Ку́зманови). ТД
 Ку́зман (Душа́н). Ру
 Ку́зман (Сла́ва Вл́чћин). ДД
 Ку́ја (То́ма). (Фам. Ку́јинци). Д-Из
 Ку́кавица (Мано́јло). Зс
 Кукавче́ (Че́да) (За́то што је је́ди́нац). Б-МБњ.
 Ку́кић (?) (Тека́ ме на́зва дире́ктор). Пир
 Кукума́вка (Ве́рка). Гњ
 Кукури́га (Са́ва). Бла
 Кукури́га (Ра́ца). Пир
 Кули́за (Бо́рко). (Ули́зица). БП
 Ку́м (Душа́н). (Говори́л је ку́ме, ку́ме и кумува́л је на два́јес и пе́т сва́дбе).
 Гњ
 Куме́ц (Ца́не). Пир
 Курва́р (Милу́тин). Пк
 Ку́рделија (Ми́ка) (Бербе́рин). Пир
 Ку́ре (Не́тко) (Ба́ба га тека́ зва́ла од ми́лос). Цер
 Ку́ре (Сре́та) (Ба́ба га тека́ зва́ла од ми́лос). Цер
 Ку́рјак (Бра́нко). НМл
 Ку́рјак (Ву́ка) (Тако́ђе: Шиндиди́ка). Пир
 Ку́рјак (Жи́ка). П-Кл
 Ку́рјак (Ко́та) (фам. Ку́рјаци). НМл
 Ку́рјак (Ми́ле). БП
 Ку́рјак (Че́да). Цер
 Ку́рјакат (Ка́та) (Данонóћно брине за големо́ ста́до о́вце и ко́зе). Вој
 Куро́ћија (?, ж). Пир
 Ку́рсула (?) (Каса́пин). Пир
 Ку́рсула (Ле́ка). П-Кл
 Ку́рта (Де́ско). П-Кл
 Ку́рта (Дра́ган). П-Кр
 Ку́рчин (Све́та). Рс
 Ку́трак (Но́вко). Пир

Кутрэ (?) (Ром). Пир
 Кутрэ (Момир) (Фам. Кутраци). Ру
 Кутрэ (Чака). Зс
 Кўца (Матэја). Ру
 Кўцави (Мирко Калўђеров) (Из Топли Дол дошъл). Соп
 Кўци (Срётко) (Фам. Куцари) (Такође: Бараба). Ру
 Кўче (Боби). Пир
 Кўче (Рашко). Цер
 Кўче (Света). БП
 Кўчка (Вўчко). ТД, Пир
 Кучкадін (?) (Фам). Пир
 Кучкар (Аца). Пет
 Кучкар (Света). БП
 Кўња (Бора). БП
 Кўњор /Кўњар (Драган) (Очепен малко, али позитиван). Пир
 Кўскало (Зора) (По ўзречицу: Кўс-кўс, бато мој). Вој
 Кўча (Јова Бакуров) (Албатин). Соп
 Кўша (Бошко) (Такође: Мушкокоз). Пир.
 Кўша (Јова). (Фам. Кўшини). Дој
 Кўша (Ката). Брц
 Кўша (Љубе). Цер
 Кўша (Мита) (Вол му бил кўс). ВЛк
 Кўша (Стеван). Пир
 Кўша (Чеда). ВСв
 Лаба (Драгољуб) (Неје могл да згоди своје име. Са му и сина зову Лаба).
 ВЛк.
 Лабурис (Тоза). Гра
 Лада (Верољуб). П-Кл.
 Ладовина (Тома). П-Кр
 Лала (Раја) (Свирил је у кларинет). ВЛк
 Ламба (Правда) (Фам. Ламбини). Ру
 Лане (?). Бла
 Ланче (Љиља). Гњ
 Латес (Драган) (Можда је презиме). БП
 Лаф (Паја) (Леп, гиздав, даса). БП
 Лацко (Власта) (Од име). Сук
 Лацко (Зоран Кацарев). Соп
 Левак (Вўчко). (Левак, потковувал говеда с леву рўку). ДД
 Легатра (Веља). Бла
 Лепа (Милош). БП

Лењин (Слава) (Личи на Лењина). ДД
 Лепендék (Мирко). Вој
 Лéпи (Блашко). Нш
 Лепóтица (Јелéна). БП
 Лепóтица (Љíља). БП
 Лéрија (Бúда). БП
 Лéрија (?) (Према рефрén лéрија). Ста
 Лéса (Мíја). Цер
 Лесár (Мíрољуб). Брц
 Лечán (Стánко) (Фам. Лечáнови). Пир
 Лíбе (?). Бла
 Лíбе (Вукáшин). П-Вг
 Лíка (Сíка). ВЛк
 Лíке (Јóва). Цер
 Лíкус (Мóша). Пир
 Лимár (?). Пир
 Лимér (Љúбиша). (Лимár). БП
 Лимунáда (Зóран). БП
 Лíнгур (Љúпча) (Фам. Лíнгурђе). Сук
 Лíнгурка (Гóрка) (По фамíлију Лíнгурђе из Сýково). Вој
 Лíпс (Мíле). Цер
 Лíса (Аца). Пир
 Лисíца (?). (Према фамíлију). Бла
 Лисíца (Аца). Пир
 Лисíца (Љúпча). Пок
 Лисíца (Мíки). БП
 Лисíца (Мíћа) (Фам. Лисíце). Држ
 Лисíца (Пéда). БП
 Лисíчко (Вáса). Дој
 Лисíчко (Срéта). Бс
 Листóн (Сáша). БП
 Лítкало (Стојán) (Такође: Попљуцкóја) (Попљуцкује). Б-МБњ
 Лíћа (Илија) (По íме). Гњ
 Лíче (Срба). Пир
 Лíшко (Вérка Брánкова). Соп
 Лíшко (Вíта). Пир
 Лíшко (Мíле). ВЈ
 Лíшко (Нéбојша). БП
 Лóм-пíч (Бранко) (Правíл скандал с вршњакињу). Нш, Пир
 Лóндон (Бíна). Пир
 Лóпаш (Зóран). Гњ
 Лопáвина (Стојán) (Мáјка му из Лóпавци). ДД
 Лóрча (?). ТД

Лúба Дйдић (Љуба). ВЛк
 Лúда фрéза (Дрáган). (Вóзи фрéзу у пúну брзýну). БП
 Лúка (Дрáгиша). Пк
 Лúне (Видóсав). БП
 Лúне (Мóмчило). (Врло лéп). БП
 Лúтка (Дрáкче). Пир
 Лúчнице (Андрéја) (Цицýја, чéсто брóји пáре). ВЛк
 Лúца (Дрáга) (Фам. Лúцини). Ста
 Лúца (Мýка) (Налúдњичав: нáлудо пýје и бýје се). Пир
 Лúца (Тóза Дéшин). ДД
 Лђжља (Бóрко) (Фам. Лђжљини). НМл
 Лђжља (Кóла). Рс
 Лђжља (Љýба). П-Кл
 Лђжља (Никóлча). ТД
 Лђжља (Тýжа) (Фам. Лђжљини) (Двóји Лђжљини у Нóву Малý). НМл
 Љáта (Рáтко). Гра
 Љýкша (Јовáн). Пир
 Љýкша (Мýја). Брц
 Љóља (Чéда). Рас
 Љóпша (Нéнад). Пир
 Љýто нáне (Брáнко). Вој
 Магáре (Бóра). ВЛк
 Магáре (Јóва). Пир
 Магáре (Мáта). НМл
 Магáре (Нéша). Пир
 Магáре (Тóла). ВЈ
 Магáре (Чéда). К-Кл
 Маглá (Мýле). Ру
 Мадáрето (?) (Замýцкује: - На Тýзмáнови мадáрето липцáло). ТД
 Мадýн (Рáнко Јовáнов). Пк
 Мáз (Дúшко) (Вáли се: пéт ћýла мáз од петлá). Пир
 Мáзало (Кóка). Пир
 Мазáљћа (Мýка, м). ЦД
 Мазгá (Нéша) (Јáк, мóже мнóго да повучé). Пир
 Мазнýч (Пéтар) (Нéје сиромá и стáлно дотéран). Гра
 Мајмýн (Дóбри) (ретардýран). НМл
 Мајмýн (Мýка). Гњ
 Макáки (???) (По úзречицу). ТД
 Макартýр (Бóжа Пéшинсћи). Пк
 Македóнац (Зóран). Пир
 Мáкиш (Мýлован Áнтин). Соп
 Мáла Вéра (Вéра). Пир

Мálена (Дéско) (Жéнсѣи глáс). Вој
 Мáли (Жíка). БП
 Мáли (Нáјден). Пир
 Мáли Гáца (Дрaгóмир). Пир
 Мáли пúжић (Дрáган). (Такође: Пúжић). (По óчев нáдимак Пúжа). Вр
 Мáлча (Бáне). Пир
 Мáља (Бóка) (Мáли рáст). Гњ
 Маљeнкóв (Рáда, м). Гњ.
 Мáма рóђeна (Чéда Брáнков). Соп
 Мáмбо италиáно (Вúка, м) (Чéсто пéва óве рéчи). Цер
 Мáнда (Áца). Пир
 Мáнда (Вéља). П-Кл
 Мaндáш (Чéда) (Гíздав). НМл
 Мáнђа (?). Бла
 Мaнђíш (Стојáн). Сук
 Мaнeкéнка (Вíда). Пир
 Мáнта (Брáнко). ДД
 Мáo це Тýнг (Рáде). БП
 Мáрга (Ђóра). Гра
 Мáрко (Бóгдан). Јел.
 Мáрко (Нóвко). (Крстíл се по Крáљевића Мáрка). ВЛк.
 Мáрко (Чáла) (Назвáл се по Крáљевића Мáрка). ТД
 Маркúљ (Тíка Нау́нов) (Врло сíромашан). Соп
 Мáрмар (Дíвко). Цер
 Марпáч (Гáла) (Ковáч). Пир
 Мáса (Љýба). П-Кл
 Мáска (Златáн). БП
 Маслáр (Бóра). ВЛк
 Мáта (Бóра). Дој
 Мáта (Срétко). Ру
 Мацáнка (Радíсав). Б-МБњ
 Мацóла (Нéша). Ру
 Мáче (Јóва). Цер
 Мáчка (?). ТД
 Мáчка (Рáтко) (Фам. Мáчће). НМл
 Мачкáр (Вúка). Цер
 Мачóр (?). Б-БД
 Мачóр (Влáтко). Сук
 Мачóр (Звóнко). БП
 Мачóр (Пéрко) (Фам. Мачóри). Пир
 Мáша (Дрáшко). ВЛк
 Мaшинéрија (Звóнко). (Такође: Шéки). (Вéшт у фúдбал). БП
 Мéда (Áца) (Дебéл). БП

Медар (Влада) (Кра́л ме́д). Б-Ос
 Медени (Бо́јан). БП
 Медуза́м (Ра́де). П-Кл
 Менђи́з (Пе́ра). Пир
 Менђуша́н (Анђела́чко) (Фам. Менђуша́ни). БП
 Меракли́ја (Ми́ка, м). Држ
 Мерца́н (То́шко) (Према прэзуме). Пир
 Ме́сец (Са́ша). БП
 Месэ́чко (Дра́га, м). (Фам. Месэ́чкови). ВЛк
 Метеороло́г (Да́нило Ма́нчин) (Такође: Ки́шни). Соп
 Ме́ћик (То́ма) (Фам. Ме́ћици). Пир.
 Мехури́ћи (Слободáн). БП
 Ме́чка (?). Бла
 Ме́чка (Андре́ја). К-Ћу
 Ме́чка (Бра́нко). Пир
 Ме́чка (Дра́га) (Ја́ка и голема́ жена́). Пк
 Ме́чка (Ђо́ка). ВЛк
 Ме́чка (Зо́рка Ка́льпова). ДД.
 Ме́чка (Ко́ла) (Кру́пан и лу́ља се као ме́чка). НМл
 Ме́чка (Ле́па) (Бе́ше голема́ ко ме́чка. Фам. Мечкаро́ви). ВЛк
 Ме́чка (Милéна). Пир
 Ме́чка (Мо́ша). Ру
 Ме́чка (Нико́ла Ма́нчић) (Фами́лија Ме́чће из Власи́ну). Б-Рљ, Пир
 Ме́чка (Про́фир). Б-МБњ
 Ме́чка (Че́да). БП
 Мечка́р (?). (По фами́лију). П-Дц
 Мечка́р (Ве́лко). Зав
 Мечка́р (На́јден) (Фам. Мечкаро́ви). ВЛк
 Ме́чката (Пе́ра, ж). (Фам. Мечкаро́ви). Јел.
 Ме́шко (То́за). ДД
 Ми́ки Ма́ус (Ми́ки). БП
 Милија́рда Не́шић. (Пајежа́нац, не зна́м му име). Вр
 Ми́лкић (Јорда́н). Дој
 Ми́лс (Бо́ра). БП
 Ми́лча (?). Пир
 Ми́ми (?). (У кру́гу у́же ро́дбине). Пир
 Ми́нге (Дра́ган). БП
 Ми́ни гла́во (Жи́ка). БП
 Мини́к (Јо́ца) (Ма́лечьк, си́тан). Сук
 Мини́к (Љу́биша). Пир
 Мини́стар (Гра́да) П-Кр
 Ми́нча (Го́јко). ДД
 Ми́нча (Љу́биша) (Према прэзуме). НМл

Миращија (Љуба). (Такође: Мѹцић). Б-МБњ
 Мисирлија /Мисирлића (?). Пир
 Миткаш (?) (Фам. Митћини). ТД
 Митраљез (Крста) (Солунац). Б-МБњ.
 Митраљезац (Блажа Божилов) (Неје му из војску). Соп
 Мишко (Вита). Ру
 Младенче (Младен Ценић). Нш
 Молер (Ђора). ТД
 Молер (Мића) (Такође: Муса). Пк
 Морко (Најден). ДД
 Морѹзница (Зора). Вој
 Моца (Веља). Ру
 Моца (Давитко Бошков). Соп
 Мрзлица (Санда) (Фам. Мрзлице). Вој
 Мрка (Јелен). Цер
 Мркле (Мирослав). БП
 Мрле (?). Бла
 Мрма (Деско). Вој
 Мрма (Света). (Нејасно говори, мрмља). ВЛк
 Мрњак (Пека) (Фам. Мрњаци). Пир
 Мрс (Вера ж) (Воли онѹј рабѹту). Пир
 Мрсни (Мија) (Шофер). Пир
 Мрца (Љуба). Пир
 Мрца (Пера). Гњ
 Мрца (Санда) (Табак). Пир
 Мрцало (?). Бла
 Мѹзга (Мића). Пир
 Музејац (Мика). Пир
 Мѹја (Блашко). ВЛк
 Мѹле (?). Бла
 Мѹле (Милѹтин Севѣтћин). Гњ
 Мулеја (?). Ста
 Муљар (Јеленко). Ру
 Мѹна (Бока) (Мѹмла, нејасно изговара) (Такође: Драмли). НМл
 Мунѹција (Стѣва). Сук
 Мѹрга (Бошко Пешѹдин). ВЛк
 Мѹрга (Дѹна). ВЛк
 Мѹрта (Драган). Гњ
 Мѹрца (Бранко). НМл
 Мѹрца (Мѹки). (По фамилију). БП
 Мѹса (Влада). Пир
 Мѹса (Драган) (Црн у лице). Пир
 Мѹса (Драган). П-Кл

Муса (Драган) (Такође: Молер). Пк
 Мусолін (?). Бла
 Мусалинка (Рада) (Фам. Мусалинови). Пир
 Му́та (Бóби). БП
 Му́та (Вéрољуб). П-Кл
 Му́тан белéг (Бóра). Чин
 Му́те (Милáн). П-Кл
 Мутеница (Гóша). Рос
 Мути́каша (Бóшко) (Сплетка́р). П-Бк
 Муфлóн (Ї́ван). Пир
 Му́цић (Љу́ба). (Такође: Мирашчи́ја). Б-МБњ
 Муши́ца (А́нта). Ру
 Мушкоко́з (Бóшко) (Такође: Ќша). Пир
 Му́шо (Свéта). П-Кл
 Мушо́ки (Зóран). БП
 Мь́та (Ми́та) (Ограни́чен). Пир
 Нава́ија (Ти́ка). Пок
 На́ка (Во́ја). Пир
 Намћóр (Драган) (Написа́л књи́гу Намћóр). БП
 Наполеóн (Сла́вољуб) (Глава́ како на Наполеóна). Пир
 Насер (Ми́чко). Пк.
 На́ста (Јóцко). (По ма́јку На́сту). Рос
 На́ћа (На́цко). (По́ име). Пир
 Нау́н (Бóжа). Пк
 На́ча кала́ија (Мили́ја, м). Пк
 Не́бо (Пе́ра). Гњ
 Не́мац (Љу́ба). БП
 Не́нча (?). Пир
 Не́с (Не́гован). БП
 Не́ћак (?). (Тека́ га óка у́јак). Бла
 Никóла Тесла (Нóвица (Сáм си прави́л трпéзу од гвóжђе). Нш
 Нишóрка (Јóрка) (Ѓсовчанка, а пошла́ с нишóрсџи ауто́бус). Пк
 Нóвак (Ду́шко) (Такође: Солáр). Пир
 Ну́нче (Чáла Нау́новић) (Према прéзиме). ДД
 Њу́рча (?). Бла
 Њу́рча (Јовáн). П-Кл
 Њу́рча (Ти́осав). БП
 Њушти́ја (Стáнко). Пир
 Óван (С́ниша) (Бил ше́ф, а ограни́чен). Тм, Пир
 Овнé (Младéн). (Сисáл до пéт гóдине). Пк
 Ов́н (Ра́ша). Пир
 Óђере (Ђóра) (Тека́ си га де́да дози́ваше). Рс

Ђјла (?) (Чува ѓвце и по чи́тав дѣн ѓка ѓјла-ла́). ТД
 Ђјла /Ѓјла-ѓјла (Ѓѓко). (Весѓли се и ока ѓјла-ла́). Пир
 Ѓкац (Зѓран). БП
 Ѓкац (Мѓмчил). Пир
 Ѓлио (Мѓле Пѓтин) (Пу́начак, а лѓп). Соп
 Ѓлуја (Ѓрса). Вој
 Ѓлуја (Мѓка). НМл
 Ѓн си знаје (Никѓла) (По њѓгѓву кафѓну). Пир
 Ѓп-цу́п (Вѓта). Пир
 Ѓп-цу́п (Драгољуб). (Стѓр на́димак). Нш
 Ѓпа (Лѓпа). Дој
 Опанча́р (Слободѓн). Пир
 Ѓра дандѓра (Кѓла Суљин). Пк
 Орља́нац (Мѓрко). (Такође: При́ка). ВЛк
 Ѓсим (Бѓбан). БП
 Ѓта (Јѓва) (Фудбалѓр). Пир
 Ѓтров (Бра́нко Ћућин). Соп
 Ѓће ба́бо (?). (Бил не́кој не́када с текѓв прекѓр). Нш
 Ѓће-пѓтково (Ћѓка) (Фам. Ѓћепеткови). НМл
 Офица́р (Стѓнко). Ру
 Оѓрбља́к (Мѓле). Пир
 Павли́ја (Бра́нко). Соп
 Пајку́р (Вито́мир) (Фам. Пајку́рци). К-ЦВ
 Пајта (?) Бла
 Пајта (Ѓѓко). Пир
 Па́ке (?) Бла
 Палака́рац (Стани́мир) (Фам. Палака́рци из Вла́си). Вој
 Палами́да (Мило́рад). Б-МБњ
 Пала́шка (Бла́шко). ВЛк
 Пала́шка (Дра́кша) (Фам. Пала́шће). Чин
 Пали́-гаси́ (?). Пир
 Пали́свет (?). Пир
 Пало́ција (?). Бла
 Па́ља (?). Бла
 Па́мпало (Војѓн). Зс
 Па́мча (Вла́ста). (По де́ду Ра́мчу). БП
 Пандивѓ́к (?) (По де́дину ре́ч памтивѓ́к). Мл
 Панду́р (Дра́ган). БП
 Па́нка (Вла́да). ВЛк
 Па́нта (Младѓ́н) (По лопѓва Па́нту). Пк
 Па́нса (Са́ша). Пир
 Па́нтроња (Пе́нча). Цер

Пáнча (Љúбиша). БП
 Пáња (Прáвда). Пир
 Пáпа (Дрáган). П-Кл
 Папáлика (Мíта). (Фам. Папáлиће). ВЈ
 Парагвáјац (?). Пир
 Парáљжа (Мíле). БП
 Парасíна (?). Гос
 Параћíнац (Милáн Трнсћи). Соп
 Пáрда (Стáнко). Брц
 Парíз (Јóва) (Фудбалéр). Пир
 Парíчка (Бóра) (Фам. Парíчће). Пир.
 Пáркација (Мíле) (Чúва пáркове). БП
 Парничáр (Рíста из Грвaльóс). К-ЦВ
 Парогрáф (Дрáган). (Од фам. Парагрáфи из Дóњу Корíтницу). БП.
 Парóља (Сáнда). Рос
 Пáрца (Бóшко). Пир
 Пáс (Зóран) (Увёл кúче у Национáл). Пир
 Паспáљан (По фамíлију). Пир
 Пастúв (Вáса). Пк
 Пасуљáн (Љúбиша). БП
 Пáтос (Ђóка) (Прóфесор). Пир
 Пáтра (Бóра). Гњ.
 Пáтра (Мíда). (Нéспретан при крéтању). БП
 Пáфлић (Мíке). Гњ.
 Пáца (Блáгоје) (Родíл се у Пíрот, Рудиньц). Ру
 Пáцер (Јóца). Пир
 Пáцов (Бóжа). Пир
 Пáцов (Мíшко). БП
 Пáша (Ђóка). Гњ
 Пáшко (Пáвле Сéвин). Соп
 Пáшкúљáн (?) (Фам. Пáшкúљáнови). ТД
 Певáчица (Љúбиша). (Лекáр, óдличан певáч). БП
 Пéја (Рáде). П-Кл.
 Пéјча (Мáша). Нш
 Пекаљéвка (?). Бла
 Пéкар (Мíле). Пир
 Пéкар (Мíрко). Чин
 Пéкар (Сéлко). БП
 Пéкмез (?). БП
 Пеливáн (Драгóмир). Пир
 Пеличáр (Цéлко). НМл
 Пéлко (Пéрко). (Лóше изговáра Р и свóје íме). ВЛк
 Перáшка (Дрáги). Гњ.

Пёршун (Зóран). БП
 Петлэ (Тóдор). Сук
 Петлічко (Зáшко) (Фам. Петлічкови: піјан дéда запојáл ко петýл). Рс
 Петлицáн (Свётко Пáндин) (Сítан и окрýгал). Соп
 Петлáвина (Дрáги). БП
 Пећáнац (Гáги). БП
 Печóја (Жýка). БП
 Пéша (Јóва) (По óчевом ýмену). Пир
 Пéша (Рáтко) (Према прéзиме). НМл.
 Пéшић (Дýшко). Цер
 Пешпéк (Мýћа)
 Пýвце (Вóја). (Вóли пýво). БП
 Пíжа (?) (Малечýк). ТД
 Пијáница (Лáза) (Млóго пíје). Пк
 Пикáсо (Дрáган). Пир
 Пíки (Гáца). НМл
 Пилáјка (Мýле). БП
 Пýле (?). БП
 Пýле (Јóца). Пир
 Пýле (Мýке). Гњ
 Пýлка (Јóца). Пир
 Пýлки (Дрáган). БП
 Пýља (Мýћа). ДД
 Пипíчвор (Мýка) (Сýн на Петрóвку, а онá се на сви шегувáла). НМл
 Пíсар (?). Бла
 Пýскало (Пéра). (Ýма тýнак глáс). Брц
 Пићýрка (Дрáги) (Из Прéдејане). Б-МБњ
 Пíц (Ýвица). БП
 Пíцко (Ýвица). БП
 Пиштóль (Лýбиша) (По фамíлију из Суводóл). Пир
 Пиштольб́к (Вéља). БП
 Плáвча (Мýрко) (Фам. Плáвчини). НМл
 Пламењáча (Лýбе) (Такође: Краставичáр) (Крáдне, па пр́ли). Цер
 Плашóја (Сáнда) (Фам. Плашóје). Вој
 Пленíк /Плéник (Сýниша Јáнковић). НМл
 Плéскавица (Жýка). ВЛк
 Пóбра (Јóца) (Фудбалёр).
 Погáнац (Богóсав). Ру
 Погáнац (Вýја). П-Кл
 Погáнац (Прóфир) (Мáлога рáста). Пир
 Пóжарни пáс (Дрáгољуб Дýјин). Соп
 Пóјча (?) (Умрé од пíјење). ТД

Поклисáр (Стáнко) (Їде по човéка ко палáш). Пк
 Пóп (Бóра). Пир
 Пóп (Влáда). (Венчýје у Мéснy канцелáрију). ВЛк
 Пóп (Зóран). НМл
 Пóп (Лéка). Јел.
 Пóп (Мíја) (Фам. Попóви). ВЛк
 Пóп (Мíја). ДД
 Пóп (Мíка). БП
 Пóп (Мíлка) (Према прéзиме Пóповић). БП
 Пóп (Срéтен). Б-МБњ
 Пóп (Срétко). Вој
 Пóп (Цéлко) (Од баба-Кíну из Јелóвицу). НМл
 Пóп (Чéда). Пир
 Попадíја (Кóка). Пир
 Попáрен качемáк (Чéда). П-Кл
 Попљуцкóја (Стојáн) (Такође: Литкало). (Прíча, попљуцкује). Б-МБњ
 Попáц (?). Пир
 Послáник (Прáвда). Ру
 Пóта (Мíлен). Б-МБњ
 Прасéто (Мíка). Грш
 Прáсе (Мíле) (Пóзнати лéкар). БП
 Прáсе (Пáнта) (По коврцáву и свéтлу кóсу како на свињу́ буђáвку). Мл.
 Прáсе (Слáвко). БП
 Прáсе (Ср́бин). Сук
 Прáсе (Чáла). Пир
 Пр́винсћи (Добрíвој). П-Бк
 Прдíбука (Вíта). Пир
 Прдíбука (Вóја). (Од Прдíбућини, прíчају прáзне прíче). Брц
 Прдíја (Стáнимир). Вој
 Пр́дла (Бóра) (Сúдија). Пир
 Пр́дља (Видóјко). Зс
 Пр́дља (Кóла). ВЛк
 Пр́дља (Милáн). Сук
 Пр́жено (Вáнча). Д-ВО
 Пр́жено (Дрáга). ВРж.
 Пр́жено (Јóвица). Дој
 Прíја (Дáне). Пир
 Прíка (Мíрко). (О́кне свáкоме: -Е, прíке!) (Такође: Орлáнац). ВЛк
 Прíтка (Дáница) (Мр́шава, а високá). К-ЦВ
 Пришúпко (Лýба) (Има још двá нáдимка: Мýцић и Ми́рачíја). Б-МБњ
 Прлýй-вышкá (?) (Палил кокошарник од в́шће, па га запáлил). Д-Вл
 Пр́нга (Бóшко) (Такође: Гребенчáр). Пк

Прнча (?) (Изобличен нос). Пир
 Прóмаја (Мíка). Бла
 Прóф-Дúш-Стéф (Дúшан) (Пóтпис нáставника прáктичне óбуке). Пир
 Прпац (Мíђа). Гњ
 Прскáлница (Дани́ца) (Свáдљива). Вој
 Прта (Áца). Пир
 Прца (Пéрса) (Млóго íгра, па као зарíпи га као јáрц, запр́ца га). Пк
 Прце (Дрáган). П-Кл
 Прч (Ђóка). Пир
 Пувало (Влáда Кокáнов) (Стáр човéк). Соп
 Пувало (Сíка). Пир
 Пúде (Нéшко). Цер
 Пúеж (Срба). Пир
 Пúжић (Дрáган). (Такође: Мáли пúжић). Вр
 Пúжица /Пúжа (?). БП
 Пúздра (Вóјкан). БП
 Пúј (Дрáгољуб). Пир.
 Пúјка (Тóдор). Пир
 Пулáјски (Жíка). БП
 Пúља (Вóја). Рос
 Пúља (Цéцко). Пир
 Пúпа (Бóрко Кокóлов). Соп
 Пúпа (Јордáн) (Фам. Пúпини). Вој
 Пúпица (Сíма). НМл
 Пúпља (Лáза). Бла
 Пúпча (Милúтко). ВЛк
 Пúпша (Дрáган). Пир
 Пúрки (Мíђа). (Из Брлóг досéљен). БП.
 Пустолóв (?) (Такође: Џóкеј). Пир
 Пúтник (Пéра). Пир
 Пúфта (Љúбиша). БП
 Пúфта (Пéда Бакúров). Соп
 Пúшка (Пéђа). БП
 Пушкалér (Вúле). Пир
 Пúшкало (Мíћко). БП
 Пчелáр (Рáде). БП
 Пýкла (Бошко) (Фам. Пýклешање). НМл
 Пýла-пýта (Áдам) (По фамíлију). Пир
 Пýн (Брáнко). Гос
 Пýнда (Милéна). Пир
 Пýца/Пýцко (Јелéнко). К-ЦВ
 Пýцко (???) (Фам. Пýцковци). Пет

Пѣцко (Пѣда) (Мáлен). ДД
 Пѣцко (Свѣта). П-Кл
 Пѣчко (Срба). НМл
 Пѣшља (Вáка). Пир
 Рáга (Рáнђел). Д-Ви.
 Рáдица (Алeксáндар). (Лекар на ВМА). БП
 Радѣква (Стојáн) (Фам) (Такође: Ропелáн).
 Рáјничка (Рáјна). (Презѣбла ка продавáла сѣмће и умрлá). Пир.
 Ракѣла (Рáдица). БП
 Рáма (Вѣља) (Фам. Рáмини). К-ЦВ
 Рамадáн (?). Пир
 Рáнда (Áца). Пир
 Рáпан (?). П-Бу
 Рапóнђа (Вóја). Јел
 Распíздри (Мíка) (По фúдбалској вештíну). Пир
 Рáус (Áца). Зав
 Рáчко (Мáмлаз). БП
 Рђа (Дóбри) (Шóфер). Пир
 Рѣган (Изáбрани кмѣт, бирáли га кад и Рѣгана). К-ЦВ
 Рећíја (Брáнко) (Пíје млóго, и то само рећíју). Гос
 Рећиција (Дíша). Пир
 Рѣфа (Пѣра). Пир
 Решетáр (Стáврија). Д-Из
 Рíба (Обрад). Вој
 Рибáр (Тóма). БП
 Рíвча (Ивáн). Гњ
 Рíга (Давíтко Јóнчин). Соп
 Рíђи (Пѣка) (Жл́т дóјде). ДД
 Рíкверц (Áца). БП
 Рíнго (Жíка). П-Кл
 Рíчко (Рáда). Брц
 Рíц (Вѣља). Б-МБњ
 Рíца (Никóла). Цер
 Рíца (Рáјна) (Рíђа). Ос
 Рíца (Слáвиша) (Цíганин с рицу́ кóсу). Пир
 Рíца (Тáна) (Рíђ). Вој
 Рíцвеј (?). Бла
 Рíцоња (Свѣта). Б-ДС
 Р́мба (Јóва) (Свáђалица, парничáр). Вој
 Рњáн (Вóја) (На нóс орати). Б-Бш
 Рóбот (Зóран). Пир
 Рогáти (Áца). БП

Рóђени (?). Пир
 Рóки (?). Бла
 Рóки (Сáша). БП
 Рóла (Мíрослав). БП
 Ромáнија (Їван). Ру
 Рóнилац (Живáдин, Жáне) (Рóнилац). БП
 Рóња (Бóшко). Пк
 Ропáн (Ївко). Цер
 Ропеља́н (Стоја́н) (Такође: Радь́ква). Вој.
 Рубíл (Влáда). П-Кл
 Рúла (Срétко). Гра
 Рúмац (Мíђа). Пир
 Румúнац (Зóран). БП
 Руња (Тóма). Пир
 Рúпа (Дúле) (Фам. Рúпини). Пир
 Рúпови (Вéља) (Вóли рúпове). Пир
 Рýс (Бóра). (Предáвал рýски јéзик). БП.
 Рýс (Драган). Б-Кл
 Рýс (Дúшко) (Млóго пíје). Брц
 Рýс (Лéка). Пк
 Рýс (Станíслав Кацарéв). Соп
 Рýс (Тóза) (Баштá му бил у Рýсију). ДД
 Рýска (Бóрко) (По ма́јку Рýску). Цер
 Рýски (Лíла, ж) (Мушкобáњаста). Гњ
 Рýски (Светлáна) (По óцу русофíла). Пир.
 Рýски (Тóма). (Чекáл сíна, а родíла се ћерка Светлáна). Пир
 Рúта (Бáне) (Рабацíја). Пир
 Руцáло (Мíки). БП
 Самарцíја (Стоја́н). Пир
 Самóвила (Мíлован). Ру
 Самоíл (Дúшко). Пир
 Сáнко (Вíта) (Према Цíганина Сáнка). ВЛк
 Сарáјчица (Мíка). Пир
 Сáрма (?). БП
 Сáфет (Нéшко). Цер
 Сватá пёт (Српко) (Коцкáл се и губíл). Вој
 Свилени (Жíворад). БП
 Свиња́р (Влáда). ВЛк
 Свиња́рка (Дíвна из Шлýйвовик) (Чúва свиње). БП
 Свíрац (Зóран). Брц
 Сéвер (Мíка). П-Мш
 Секáч (Бáне Попóв). Соп
 Селíмћин (Никóлче). Ру

Селѧќ (Бѧжа) (Прѧфесор). Брц
 Селѧќ (Зѧран). БП
 Семиѧѧја (Дрѧга). Зс
 Сѧнта (Јѧца). Пир
 Сѧнта (Мѧрослав). Вр
 Сѧнта пѧпѧнѧло (Вѧта). Цер
 Серѧн (Тикѧмир) (Исто: Шошѧќ). Б-МБњ.
 Сѧда (?). м). Бла
 Сѧкс (Мѧрослав). (Професор). БП
 Симиѧѧја (?). Бла
 Симиѧѧја (Слѧвча). (Такође: Шѧјта). ВЛк
 Сѧнѧе (Тѧша). К-ЦВ
 Сѧска (Дѧшко) (Шѧфер). Пир
 Сѧчко (Лѧза) (Лѧше га разбрѧли бѧгарсѧи батинѧши). Км
 Сиѧѧмац (Бѧшко). Нш
 Сјѧта (Мѧле) (Фам. Сјѧтичѧе) (Слѧб ѧќ). Ру
 Сјѧтичка (Дѧбра, м) (Сѧн на Мѧлу Сјѧту). Ру
 Скаќѧц (Њга Вѧденов). Пк
 Скаѧцел (Ћѧра Јѧнчулов). Соп
 Скобѧљ (Бѧта). БП
 Скобѧљ (Дрѧган). Пир
 Скрипѧн (Мѧка) (Фам. Скрипѧнови). Дој
 Скѧка (Никѧла). Д-Сн
 Сметѧнко (Дѧнча) (фам. Сметѧнкови). Дој
 Смрдљѧга (Слѧвко). БП
 Совелѧћар(Рѧка Пѧшинсѧи) (Прѧви чѧнковѧ за ткањѧ). Пк
 Сѧдациѧ (Дѧша). Пир
 Сѧдациѧ (Жѧка). БП
 Сѧјла (?). Пир
 Сѧкол (Јѧца) (Вѧли сѧколи). П-Шп
 Солѧр (Бѧжа) (Фам. Солѧри) (Држѧ солѧру). Пир
 Солѧр (Дѧшко) (Такође: Нѧвак). Пир
 Солѧнац (Мѧка Мѧнчин) (Бил на сѧлунсѧи фрѧнт). Соп
 Солѧнац (Пѧјча) (Био рѧтник). Пк
 Солѧнац (Срѧтен) (Солунац). Пк.
 Сѧм (Жѧка). П-Кл
 Сѧм (Рѧнко). Пир
 Сѧмурѧн (Вѧја). П-Кр
 Сѧс (?). Бла
 Сѧћѧ (Сѧкол) (Прѧма ѧме). ВЛк
 Сѧчко (Влѧста). Ру
 Спѧкер (Мѧле). П-Кр

Спрџа (Милко). ВЈ
 Келава (Србин). П-Кл.
 Срдита (Мона, м) (Фам. Срдита). НМл
 Средоје (Сретен) (По једног мајстора). ПРж
 Срнац (Тика). Б-МБњ
 Ставрија (Јордан). Пир
 Ставрија (Тика). П-Кл
 Старцат (Љуба) (Најстар у Огњеновци). Ру
 Статор (Митко) (Фам. Статорови). НМл
 Страшник (?). Пир
 Стрвко (Пера) (Стрвил говна ко дете). ТД
 Стршени (Томча). Сук
 Струнка (Јордан). Гњ
 Стршљен (Славко). БП
 Студенко (Милан). Пк
 Сугаре (Пера) (Сугарно се родио). Вој
 Судија (Миша) (Судија). БП
 Сузи (Славица). БП
 Суља (Драган). П-Кр
 Суља (Мата). Вој
 Суља (Обрад). П-Мш, БП
 Сурка (Ранђел). Пир
 Сурка (Влајко Симонов). Соп
 Сурка (Станислав) (Такође: Шоња). Пир
 Сурла (Мона). Пир
 Сурча (Богдан). НМл
 Сурча (Милан). Пир
 Сурча (Славица) (По прекор на мужа Току). Пир
 Табић (Момчил). Ру
 Тавраћин ((Мила). Цер
 Тај баба (Драган). ВЛк
 Такси (Миша). Гњ
 Талијан (Славко). БП
 Талига (Томас). Гњ
 Тануки (Горан). Пир
 Тапиџија (Бобан). Вр
 Тапун (?) (С изговара као Т). Пет
 Тапша (Власта). Пир
 Тарапонта (Тока). МЈ
 Тарапонта (Јовча Пандин). Соп
 Таратанча (Бора). ВЛк
 Тарзан (Бора). ВЛк
 Тарзан (Дуле). Цер

Тарзан (Му́та) (На́јјак, у́век он оба́ра). Рс
 Тата́бица (?) (Голема́ цици́ја). Пир
 Та́тко (?) (Исти као о́тац). Ру
 Та́чица (Дра́га, м). Рс
 Тврди́ц (Твр́д у ши́ју, непреви́јен). Цер
 Те́вка (?). Пир
 Те́лор (Ти́ма) (Тако́ђе: Ё́нгле́з). Сук
 Теки́ја (Или́ја) (По о́ца Теки́ју). Б-МБњ.
 Те́лац (Мило́сав). П-Кл.
 Телé (Бо́га) (Др́вен, кру́т). ДД
 Те́на (Ле́ка). БП
 Те́нк (Бо́шко) (На́јјак у село́). Трњ
 Тенџ́ц (Бо́шко) (Зе́т у Тенци́ти). Рс
 Тенџ́ц (Ђо́ка) (Опо́рит чове́к). Пир
 Термина́торка (Јеле́на). (Стро́га). БП
 Ти́гар (За́рија). Вр
 Ти́глав (Свети́слав Петка́нин). Соп
 Ти́ско (А́цко) (Сти́снут за па́ре). Нш
 Тича́р (Бо́жа) (Лóви тичичи). (Тако́ђе: Дита́л). Пк
 Ти́шлер (Јо́ца). (Стола́р). БП
 Тка́ља (Пе́рса). БП
 Тка́ч (Ми́ла Кокóље́в). Соп
 Тováђа (Слободáн). БП
 То́ка (Тодóрка) (По́ име). Пир
 Токúња (Пе́ра). (Фам. Токúњини). ЦД
 То́ља (Вла́ста). БП
 То́ми сти́л (Ви́та). БП
 То́мпир (Бо́шко) (Не мо́же да изговáра К). К-Ћу
 То́п (Го́луб Та́нчин). ВЛк
 Топáл (Ми́ка). Ру
 Топлодо́лац (Дра́га) (Зе́т из То́пли До́л). Цер
 То́та (То́плица) (По́ име). Пир
 Тофља́ (Дра́ган) (Тако́ђе: Ћита́н). Пир
 То́ца (Ста́нко Бра́нков). Соп
 То́цко (Јеста́тија). Д-Ви
 Тресогла́вац (Сре́тко) (Тресé главу́ту) (Тако́ђе: Да ка́емо). Вој
 Три́ славине́ (Ђерго́) (Кавену́ држи́ и точи́ воду, вино и ре́ију). Гос
 Три́чко (Сéнта). Цер
 Трм́ка (Свéта) (Фам. Трм́ће). Пир
 Трноко́повић (У́рош). (Слу́чајно га повреди́ли с трноко́п). Бла
 Тро́ја (Ђо́па). П-Кл
 Тр́та (Јо́ца). Рс

Трта (Сэка) (Дйса се сас дупе нагоре). Пир
 Тртел (Пэра) (Такó је изговара уместо стршељ). Б-МБњ
 Тртко (Војислав Цар) (Фам. Цареве). Соп
 Тртодупа (Дука). Дој
 Трци (Бобан). БП
 Трчивелко (Миле) (Фам. Трчивелкови). Пир
 Трчомоч (Јова). П-Кре
 Трчомоч (Миланче) (Новинар). БП
 Тугла (Деско). ВС
 Тугомај (Драгиша). (Према име на оца Тугомира). БП
 Туду (?). (Учил француски). Гњ
 Туђа (Чэда). Цер
 Тумбэто (Брана). Ру
 Тунел (Раде). БП
 Тунка (Јова). Пир
 Тупан (Буба, м). Дој
 Тупан (Кóла) (Кратак, а широк). НМл
 Тупанџија (Зóра). Вој
 Тупанџика (Дара) (Женá на Зóру Тупанџију). Вој
 Турта (Јóца). Пир
 Турчэ (Влáста) (По шарену кáпу). Пн
 Тóрчин (?). (Фам. Тóрци). Бла
 Тóрчин (Бóђа). Ру
 Тóрчин (Бóшко) (Фам. Тóрци. Љóте кадá и текá óкају). ВЛк
 Тóрчин (Зóран Мáрин) (Фам. Тóрци). ВЛк
 Тóрчин (Мйша). (Млáда óсоба). БП
 Тóрчин (Нéбојша). БП
 Тóрчин (Слободáн). БП
 Тóрчин (Тóжа) (Сапунџија). Ста
 Тóта (Блáжа) (Терáл свиње тóта-тóта и то билá његова рéч). Нш
 Тóта (Љиљáна) (Подмýкла óсоба). Пир
 Тóта (Пэра) (Према воз у којí је волéл да глéда). Вој.
 Тóта (Срба) (Тóпав, и пропíл се). НМл
 Тутíк (Бóжа). Ста
 Тутља (Јова). П-Кл
 Тутња (Душáн Кокóљев). Соп
 Тутња (Мйта) (Фам. Тутњини из Дóбри Дóл). ВЛк
 Туту (Мйка). (фам. Тутóшнце). НМл
 Туцко (?). Б-БД
 Туцко (?). Бла
 Туцко (Зóран). БП
 Туцко (Грга). (Бугарéти му дáли име кад је тáм бил трудовáк). Рос.
 Ћáма (??). К-Вр.

Ћар (Божидар). П-Кл
 Ћарласѝн (Миливоја). НМл
 Ћата (Ва́са) (Фам. Ћатини). Пир
 Ћата (Видо́јко). Гњ
 Ћебе (А́ца) (Врље му ћебе на главу па га ћебају). Пир
 Ћелеме́ (То́за). Цер
 Ћелеш (Бо́ра). Пир
 Ћелеш (Ми́рко). Цер
 Ћелча (Го́луб) (Ћелав). ДД
 Ћемана (?). Пир
 Ћенча (Миливој) (Такође: Кенгур). Нш.
 Ћепа /Ћепанац (Во́ја). Вој
 Ћепри́т (Ми́ћа из Књажевац). Б-МБњ
 Ћерда (Сла́виша). БП
 Ћере́да (Ми́ле). БП
 Ћеримида́н (Слободан). Бла
 Ћеркул (Пе́ра). Пир
 Ћермус (Ра́ка). Пир
 Ћеска (Ми́ја). ВЛк
 Ћеча (Ми́ла Јончулов). Соп
 Ћивка (Све́та) (Фам. Ћивће). Вој
 Ћивур (Зо́ран). БП
 Ћилиба́рда (Милорад из Мо́кру). БП
 Ћира (?). (По презиме). Бла
 Ћирда (? ж) (Име или надимак?). Д-Км
 Ћириба́н (Ми́ка). П-Кл
 Ћириби́ш (Ве́ка). Пир
 Ћита́н (Бо́жа) (Фам. Ћита́новци). Вој.
 Ћита́н (Дра́ган) (Такође: То́фља). Пир
 Ћишка (?). ВЈ
 Ћови́р (Стано́ја). Б-МБњ
 Ћона (Ди́на, м). ВЛк
 Ћопа (Мо́ма, м). БП
 Ћора (Дра́ган). БП
 Ћорна (То́ма). Пир
 Ћорча (Ми́ћа) (Носи на́бчаре са ја́ку диоптрију). Пир.
 Ћорпиш (Мишко). Пир
 Ћорча (Ду́шко). Пир
 Ћос (А́цко). Цер
 Ћоса (Ви́та). Рс
 Ћоса (Ми́ка). Пир
 Ћоса (Ми́ле). БП
 Ћоса (Ра́нко). П-Кл

Ћосавац (Ћока). (Мршав и крештав му глас). Дој
 Ћоћа (Лека Шуњин). Соп
 Ћувало (Загорка). Цер
 Ћука (Аца). (Њсти прекор има и башта му Мија). Гњ
 Ћулавка (?). Бла
 Ћурчија (Мики). БП
 Ћурчија (Тодорче). Ру
 Ћута (Витомир). П-Кл
 Ћута (Вука, м). (Подмукал). Зав
 Ћута (Града). Пк
 Ћута (Љиљана). Пир
 Ћута (Мика). Дој
 Ћута (Тика). (Цркал му вол Ћута од луцерку). ВЈ
 Ћуца (???). (Фам. Ћуцини). Бла
 Ћка (Марин). НМл
 Ћметник (Дуле) (Сликар копишта). БП
 Ћметник (Жика). БП
 Ћпе (Љуба) (Лоше си изговарао име). Пир
 Ћћа (Тома). НМл
 Ћча (Јоца). Пир
 Ћши (Раде). П-Кл
 Фап (Миле). БП
 Фармер (Бошко) (Бешчаванџија). Пир
 Фафа (Саша) (Лоше изговара име). Пир
 Феја (Мишко). БП
 Фергусон (?). Бла
 Фергусон (Гаца механичар) (Одличан фудбалер). НМл
 Филко (Вујица). БП
 Филка (Драган). Пир
 Фима (Милорад). НМл
 Фиргу (Бобан). Пир
 Фицко (Миле) (По њему сви из уже фамилије: Радомир, Гога, ж). БП
 Флека (Дејан Пешћин) (Млад, окол тријес године). Соп
 Фљућка (Мила Бузин). Соп
 Фреска (Милена). Пир
 Фришко (Мића). Пир
 Фрула (Ћока) (Свира у фрулу). Пир
 Фуља (Мона). НМл
 Фуфула (Слободан). Ру
 Хитлер (Бора). БП
 Хитлер (Риста) (Вредан, али љут и оче на силу). Вој
 Хичкок (Пека). БП
 Хонда (Вуле) (Изиграва шерифа). НМл

Хру́шчов (Гру́ја). П-Кл
 Хулига́н (Зо́ран). П-Кл
 Ху́мбе (Све́та) (Ста́р чове́к). Ру
 Ца́ка (Стоја́н) (На о́снову име́). Д-Пш, ВРж.
 Ца́лко (?). Д-Бљ
 Ца́не (Цре́вце). БП
 Ца́р (А́ца). Кр.
 Ца́р (Бу́да). Нш.
 Ца́р (Ве́ља). Ру
 Ца́р (Душа́н, Дуца, Дуле). БП
 Ца́р (Душко́). Пс
 Ца́р (Радóјица). П-Кл
 Ца́риник (Ми́ка). БП
 Ца́рица (Снежана́). Зс, Пирот
 Ца́цко (Сла́виша). БП
 Цв́рца (Би́шко). Пир
 Цв́рца (Дра́ган) (Пи́је, цв́рца). БП
 Цв́рца (Ко́ла). Дој
 Цв́рца (Ми́ћа) (Из Буца́к). Пир
 Цв́рца (Срба́) (Фам. Цв́рцини, из Буца́к). Пир
 Цв́рца (Че́да Жо́љћин). Ру
 Цв́рцко (Дра́ган). Цер
 Цв́рчић (Ми́ја). Гњ
 Цв́кља (?) (Фам. Цв́кљини). ТД
 Цв́кља (Ва́са). ВЛк
 Цв́кља (Младéн). Нш
 Цв́ле (Си́ка). ВЛк
 Цеди́лко (Љу́ба). Кс
 Це́ја (?). Бла
 Це́јта (Дра́кче). (Према би́ку Цејту́ну). П-Кл
 Це́ка (?). (Ро́м). Бла
 Це́лча (Дра́ган). (Једé по це́л ле́б на обро́к). Брц
 Центри́фуга (Ле́на) (С кога́ више не́је ишла́). Гос
 Цепели́н (Пе́ра). П-Кл
 Церéвац (Зо́ра) (Фам. Церéвци). Пир
 Цеца́н (Тома́новић) (Фудбалéр). Пир
 Ци́ва (Бо́рко) (Такође: Васу́љан). НМл.
 Ци́вка (Жи́ка). Б-МБњ
 Ци́вка (Са́ша) (Жи́ви у Ра́дин дол, Пи́рот). П-Сц.
 Цивка́н (Бо́жа). Зав
 Цивка́н (Ради́слав Па́ндин). Соп
 Цивка́н (Са́нда). Сук

Цивка́н (То́за) (Бил ци́вкав). ТД
 Цивка́на (Жа́на). Пир
 Циву́н /Цивуна́рија (Ми́рко) (По́знати воденича́р). Вој.
 Ци́га (Ради́шко). Нш
 Ци́га (Ср́ба). БП
 Цигане́ла (Ли́ча) (Фам. Цигане́ле). ВРж
 Ци́ганин (Де́ско Ди́кић) (на́водно: поре́кло). ВЛк
 Ци́ганин (Мили́сав) (Га́рав). Ру
 Ци́ганин (Са́нда) (Сас Ци́гање запетља́л, а и ци́ганска му ра́бота). Вој.
 Ци́ганче (Лу́та, м). Вој
 Ро́ска (Ци́ганка) (Снаа́ на Са́нду). Вој
 Цигле́ (Драго́слав) (Ма́ли ра́ст) (Такође: Животи́нка). Б-МБњ
 Ци́ка (Ле́па) (Ци́вку пушти́ла). Пк
 Ци́кно (Зо́ран) (По ци́гански: ма́ли). БП
 Ци́лко (Драго́слав). Гњ.
 Цимба́р (На́цко). Д-Бћ
 Ци́нца (Бо́шко). ВЛк
 Ци́нца (Бу́тко Кр́стин). Соп
 Ци́нца (Гра́да). (Помага́л је на кала́цију Ци́нцу, воле́л мајстори́ју). Бла
 Ци́нца (Љу́биша). Пк
 Ци́нца (Стоја́н). Пир
 Ци́ркус (Ра́дован). Бла
 Ци́ц (Божа) (Према име на фами́лију Цеце́ини). ДД
 Цо́ја (Ву́ка, м) (Фам. Цо́јини). ВЛк
 Цо́ја (Јова́нче). Ру
 Цо́јла (?). Бла
 Цо́кула (Пе́ра). БП
 Цо́ла (Све́та). Бла
 Цо́ле (Зо́ран). (По фудбалера́). БП
 Цо́лка (Зо́ран Цо́лић). Пир
 Цо́рка (Тра́јко Анти́н). Соп
 Цо́тања (Ца́нко). Гњ.
 Цр́ва (?) (Има црве́н и дебел врат). ТД
 Црве́нко (Ца́ка). П-Кл
 Црева́р (То́ма каса́пин). Пир
 Црепња́р (Душа́н) (Израђу́је црепу́ље). БП
 Црна́ц (Буди́мир, Мо́мир) (Бра́ћа) (Га́рав). Ру
 Цр́ни (Дра́ган). Пир
 Цр́ни (Ду́шан). ВЈ
 Цр́ни (Јо́ва). Ру
 Цр́ни (Ми́ја). НМл
 Цр́ни (Ми́рко) (Цр́н у лице́). Држ
 Цр́ни (Сте́ван). НМл

Црни Мáрко (Блáшко Пáнђин). ВЛк
 Црногóрка (Лíнка). (Íма црнó лицé). Пок
 Црнка /Цџка (?) (Црнó лицé, црнá косá). Мл
 Црња (Дáнча). Дој
 Црња (Душáн) (Црн у лицé). Пир
 Црња (Мíрослав). Пир
 Црња (Рáде). БП
 Црпáлка (Зóрица). (Такође: Црпáлка). БП
 Цúле (Дрáгољуб). Гра
 Цúлка (Тикóмир). Б-МБњ.
 Цúрга (Дúшко Чавкарéв). Соп
 Цури́ја (Рáјко). П-Пж
 Цúци (Рáде). БП
 Цúцко (Мíла Стáнков). Соп
 Цúцко (Стáнимир). Цер
 Цуцулáлац (Лáле) (Кáжемо и Варадíнац понéкад). БП
 Цџпе (Áца) (Назвáла га васпитáчица по иницијáли на мóмка). Изв
 Чáва (Стојáн) (Фам. Чáвини). ВЛк
 Чавéја (Слáвча). БП
 Чáвка (Дúшко). Пир
 Чáвка (Ђóка). ВЈ
 Чáвка (Стојáн) (Фам. Чáвини). ВЛк
 Чавкáр (Алексáндар). Гњ.
 Чавкáр (Слáва) (Крáдне, пíје). НМл
 Чáја (Јóва Пéшинсћи) (Такође: Бúјни). Пк
 Чáк (Áца). Пир
 Чáкавац (Дрáгољуб). БП
 Чáклџа (?). Бла
 Чалабóн (?). Пир
 Чалабóн (?). Бла
 Чáпа (?) (На по нéчије кúче). ТД
 Чáпа (Јóца). Пир
 Чáпа (Тúшко Јáнчулов). Соп
 Чапкúн (Бóра) (Згóдан, нáдимак према пéсму). Пир
 Чáруга (Јóва). (Нáсилан). Дој
 Чáура (Бóшко). НМл
 Чáфра (Слáвиша). П-Кл
 Чвáкало (Стојáн). Пир
 Чвóрко (Рáде). (Крсти ме нáставник фíзичког). Вр
 Чворугáн (Жíка). БП
 Чебíнац (Зоки). Пир
 Чека́лац (Пéра). Пир
 Чéп (Пéра). (Фúдбалска вештíна: Óн зачéпи, тúри њим чéп). Пир

Чéпел (Младéн). Ста
 Червéнко (Бóшко) (Рúмен). Пир.
 Черкéз (Зóран). БП
 Черчíл (Мíрча). Цер
 Четвóртко (Рáде). БП
 Чéткан (Чéда фудбалéр) (По íме). Пир
 Чéтник (?) (Јáк, снажан). Гњ
 Чéтник (?) (Симпатизéр чéтника). Бла
 Чéтник (Звóнко). БП
 Чéтник (Зóран). БП
 Чешмáр (Вíџа Злáтков) (Баштá му чешмáр). Пк
 Чиву́т (Миладín Ду́ин) (Зéт у Сóпот, стáлно вéсел). Соп
 Чиву́тка (?) (Шóфер). Пир
 Џивџи́ја /Џíвџи (Твр́дица). Цер
 Чика-Рáћине (?). НМл
 Чíкара (Мíле) (Фам. Чíкарће). НМл
 Чíлка (?, м). Пир
 Чíнда (Дáлибор). (По фамíлију). БП
 Чíнда (Фíлип) (Чинóвник). П-Мкр
 Чíнче (?, м) (По фамíлију, а чíнч је влáшка рéч за кúсур). Пир
 Чипíл (Димíтрија). (Фам. Чíпиловци). (Лóпов). Чин
 Чíча (Дáча, м) (Ўчитeљ). Брц
 Чíча (Слáва). НМл
 Чíча Свр́чко. МСв
 Чобáн (Мíша). БП
 Чóкалија (Јóва). Пок
 Чокóја (Тóдор) (Фам. Чокóјини) (Врљáл сítне пáре у óро). Сук
 Чóки (Љýбиша). БП
 Чóлпа (Пéка, м) (Влáчи нóђе и мáа с рúће). ДД
 Чóља (Влáда) (Чóљав с рúку). НМл.
 Чóља (Сáнда). П-Кр
 Чóља (Стојáн). (Íма оштéћени пр́сти). Зав
 Чóмбе (Мóмир). Гњ.
 Чóнта (Лéка Бóшков). Соп
 Чóра (?) (Баштá у виолíну, а óн у гитáру свíри). НМл
 Чóра (Срéтко). Нш
 Чоралó (Милáн). БП
 Чорбíца (Нéбојша). Пк
 Чóрка (Десáнка) (Смејéмо њóј се какó прíча). Рс
 Чóрка (Чáла, м). (Фам. Чóрћини) (Вóле да чóрну, да пíју). НМл
 Чóрча (Рáде). Пир
 Чóче (Рáтко). Цер
 Чубéла (?). Бла

Чука́р (Пе́ра). ВЈ
 Чуку́н (Бо́шко Ду́јин). Соп
 Чукурéја (Љи́ља). Пир
 Чу́лка (Зо́рка). Гњ
 Чу́ља (Во́ја Кокоље́в). Соп
 Чу́ља (Сла́виша). (По фами́лији Чу́љини из Бу́куровац). БП
 Чу́ма (?) (Када́ бо́ксује би́је ко чу́ма). Пир
 Чу́нта (Ми́ка). (Фам. Чу́нтини). Гра
 Чу́пе (Ра́јко). Вр.
 Чу́пић (Стоја́н) (Зе́т, дошáл из Покровени́к). Нш
 Чу́пко (Драго́слав). БП
 Чу́ча (Слободáн). ВЛк
 Чу́чи (Дра́гољуб) (Ку́че научи́л да чучи́). Гњ.
 Чълабóн (Ми́рко) (Фам. Чълабонóви). Пир
 Цáвуд (Ми́рко Најда́новић). Кп
 Цáда (Пе́ра). БП
 Цáја (?) (Фудбалéр). Бла
 Цáја (Ацко) (Фудбалéр). ВЛк
 Цáјко (Видóјко Баку́ров). Соп
 Цáк (Видóјко) (Глу́п као врéча). Пк
 Цамбáз (Зо́ра) (Тргову́је сас сто́ку). Вој
 Цана́к (Дра́ган). Гњ
 Цана́к (Мо́мчило). Нш
 Цандáр (Дра́га) (Жáндар). Зав
 Цáнђерица (До́бри) (Фам. Цáнђерице). НМл
 Цáпало (Зо́ран). (По на́димак на башту́). БП
 Цáпало (Ми́ле). БП
 Цáца (Душа́н Ма́шић, Ро́м). ДД
 Цви́рта (Пе́ра). Пир
 Цвр́ле (Ду́шко). Гњ
 Цвр́ља (Ву́чко). ДД
 Цвр́ља Пénчинсћи (Ми́та). ДД
 Цвр́ца (Ми́та). Пир
 Цéвгало (?). Бла
 Цевéр (Вла́тко) (фам. Цевéрови). ВЛк
 Цевéр (Љу́ба). (Досéљен из бабу́шничког кра́ја). БП
 Цегáја (Зо́ран). П-Кл
 Це́ми (Ра́јко). БП
 Це́мс (Јо́ца). (Во́зи ци́п). Пк
 Це́мс (Љу́биша). (Као дете́ подражавал звук аута це́мс). Пир
 Це́па (Ве́рка) (Фам. Цепарóви). ВЛк
 Це́па (Го́ца, м) (Фам. Крив́һини /Цéпини). Пк
 Циба́н (?). ТД

Цивџија (Лáза) (Прiча, и све да iде у његову кóрис). Ру
 Ци́да (Пéра). БП
 Ци́кси (Радóјица). БП
 Ци́лец (Рáде). Пир
 Ци́ми (Вóја). БП
 Ци́ми (Дрáган). Гњ
 Ци́н (А́ца). БП
 Ци́нгец (Ми́рољуб). (Ученица га тека́ назва́ла). Пир
 Циџија (Пéра). Пир
 Цо́ (Пéра). Пир
 Цовáн (А́ца). БП
 Цогáја (Љу́ба). БП
 Цо́да (Ве́ка). БП
 Цокéј (Ђорђе) (Такође: Пустолов) (Вóли фи́лмови за Тáрзана). Пир
 Цóкле (Зóран). БП
 Цóни (Дрáгољуб). (Такође: Драгичка). БП
 Цóни (?). Б-МБњ.
 Цóнсон (Слáва) (Такође: Вóл). Цер
 Цо́ња (Најден) (Фам. Цо́њини). ДД
 Цóрдан (Гóрдан). (Прóфесор). БП
 Цóрка (Дрáган). Гњ.
 Цоц (?) (Фам Цáцини). Гњ
 Цу́ља (Стоја́н) (Фам. Цу́љинци). Сук
 Цумбу́з (Сáнда). Гос
 Цу́на (Ми́ка). БП
 Цу́рка (Цáнко) (Фам. Цу́рђини). НМл
 Цу́рца (Влáтко) (Фам. Цу́рцинци). Сук
 Шабáн (?). Бла
 Шабáн (?) (Бóксер, заму́цкује). Ос
 Шабáн (Милади́н) (Из Сину́ Главу дошáл кудé је живи́л Ту́рчин). Км
 Ша́бион (Ср́ба). Пир
 Ша́јка (Ми́рко Ма́нчин) (Нóси шајкачу, нéмачђи заробљени́к). Соп
 Ша́јта (Слáвољуб) (Фам. Ша́јтини) (Такође: Симиџија). ВЛк
 Шалтан (Ву́ле). П-Кл
 Шамалéја (Бáне). Пир
 Шамијáрка (Јóрда) (Све шами́ју нóси). ТД
 Шáне (Јóва). Пир
 Шáра (Бисерка). ДД
 Шáри (Јóва). БП
 Шáрка (Јовáнка, ж) (И́ма ве́не на нóђе). Км
 Шáрко (Пéда). Рас
 Шарку́л (Јóва). ВРж
 Шартолóз (Пéрко Ша́јтин). ВЛк

Шáтица (Кóла). Д-Ви
 Шáтра (Жáрко). Пир
 Шáшави (Ду́шко). Пир
 Шашíт (Љу́ба) (Жíви клај-клај, без брíгу). Вој
 Шáшља (Мíка) (Скарáл се с баштú и носíл кúћна врáта у пéћину). Ста
 Швáба (Дéјан). БП
 Швáба (Дрáган). БП
 Швáба (Дрáган). ВЛк
 Швáба (Тóза). П-Кл
 Швíкља (м) (У крúгу úже рóдбине). Пир
 Шврáка (Јóва). БП
 Шврђа (Мíћа). БП
 Шебéк (Мíта). Пир
 Шеву́ља (Јóца) (Фам. Шеву́љини). Пир
 Шéја (Милéвка). Пир
 Шéки (Дрáган). (Такође: Машинéрија, вéшт у фúдбал). БП
 Шéки (Чáла) (Према íме на лóвачко кúче). ДД
 Шекулáрац (Бóшко) (Вéшт у фúдбал). Пк
 Шéна (Радíсав). Пир
 Шéриф (Мíрко) (Такође: Гарíнча). НМл.
 Шéрпа (Ївица). БП
 Шéрпа (Їва). Пир
 Шестопрсто́ња (Рáка). Гњ
 Шéф (Љу́ба). Пир
 Шéф (Мíка). Пир
 Шíбација (Рáнђел). П-Кл
 Шíбер (Јóва) (Столáр). Пир
 Шíга (Тóма Бúзин). Соп
 Шíкер (Дрáган). П-Кл
 Шíља (Јóцко). Гњ.
 Шíља (Мíка). Пир
 Шíља (Мíки). БП
 Шíљћа (Дíвко). Цер
 Шíндар /Шíндер (Мíта) (Фам. Шíндари /Шиндарóви). ВЛк
 Шиндидíка (Вúка) (Такође: Кúрјак). Пир
 Шíнка (?). Пир
 Шíпа (Áца). НМл
 Шíпа (Бóбан). Пир
 Шíпа (Јóца). Пир
 Шíпи (Мíле Бáин). Соп
 Шíптар (Бáне). Нш
 Шíптар (Вóјко). Пк
 Шíц (Дéско). Гњ

Ши́ц (Јо́ца). Пир
 Шишкáна (Брáнка) (Носíла сам ши́шке). НМл
 Ши́шко (Пéра) (Дебелí и óн и баштá му). Пир.
 Ши́шкоња (Бáне). (Лéп, сна́жан, нíје дéбео). БП
 Шкémба (?). (Мршав, висóк, у шкóлу смо га зváли Шкémба). Вр
 Шкémба (Јóван). БП
 Шкémба (Јо́ца). (Дéбео је). БП
 Шкémба (Љýбиша). БП
 Шкémбић (Гóран) (Мршав, а íма вéлики стомáчић). БП
 Шља́ка (?). (Идем да шља́кам). Бла
 Шљу́с (Мóмчил). Ку
 Шмéха (Óбрад). Пир
 Шмóкал (Вóјко). ВЛк
 Шмóкља (Мíја). Пир
 Шмóкљац (?). Бла
 Шмýца (Пéра). П-Кл
 Шна́јдер (Пéра). БП
 Шо́ја (Јо́цко). Гњ.
 Шо́ла (Пéда). Пир
 Шо́ле (Дра́ган). БП
 Шо́нка /Шóнебрћи /Шóне брћ (Рáда, м). ВЛк
 Шо́ња (Станíмир) (Такође: Сýрка). Пир
 Шо́рка (Мíле). Пир
 Шо́тка (Дeбéла и óди као плóвка). Пир
 Шо́фер (Мíле) (Улéзне као ђáк у камијóн и пóчне да га вóзи). Пир
 Шо́ша (Дýле). БП
 Шо́ши (Дýле). БП
 Шошља́к (Тикóмир) (Такође: Серца́н). Б-МБњ
 Шо́шко (Јевтíмир). Сук
 Шпéла (Звóнко). Пир
 Шпијýн (Мíкица). БП
 Шпíра (Мíћа). Пир
 Шпíрта (Сáва) (мршав и висóк, па ко шпиртóсан). Сук
 Шравци́ја (Дра́гољуб) (Столáр). Б-МБњ
 Шра́ф (Зóран). Пир
 Шти́глица (Дýшко). Сук
 Штра́пља (Видóјко). Гњ.
 Штрбља (?). НМл
 Штрк (Дра́кче). НМл
 Штрк (Сíниша). НМл
 Штркља (Да́вид). К-Вр.
 Штркља (Ђóка) (Текá га зовéмо у Ра́дин дóл). Зс, Пир
 Штрóкља (Никóла). БП

Шћѐмба (Бóца). Брц
 Шћѐмба (Дýле). (Шћѐмбес, дебѐл). Гњ
 Шћѐмба (Јóца). Пир
 Шћѐмба (Мýта). К-ЦВ
 Шýбара (Чѐда). Пир
 Шýле (Дрáган). БП
 Шýле (Сýка) (Фам. Шулѐтанови). Вој
 Шýља (Слободáн). Пир
 Шýма (Влáда). (Дрва продáва). БП
 Шумадинка (Кóса Лánчина) (Вешерáјка на граничáри). ТД
 Шýмаксн (?). П-Кр
 Шумáн (?). Гра
 Шумáр (?). Бла
 Шумáр (Вѐцко). П-Вг
 Шýнта (Јóца). Пир
 Шýња (Вѐка) (Фам. Шýњини). ВЛк
 Шýња (Нѐша). Пк
 Шýстер (Кóца). Пир
 Шýстер (Пѐрица). БП
 Шутýл (?). Пир
 Шутýл (?) (Фам. Шýтини). ТД
 Шýтко (Бóра). ВЛк
 Шýтко (Нóвица). П-Кр
 Шутрáк (Пѐра). Пир
 Шутрáк (Пѐрица) (Фудбалѐр, по Пѐру Шутрáка). Пир
 Шýшко (?) (Шýшка кад прýча). БП
 Шушњáр (Бóра) (Фам. Шушњарѐви). Бе
 Шýшпа (Мýки). Пир
 Шýшпа (Мýле) (Од Прићини, сада Шýшпини). НМл
 Шýшпа (Сýка). Пир
 Шýкља (Рáде). БП

ОЗНАКЕ И ИМЕНА МЕСТА У КОЈИМА СУ НАДИМЦИ ЗАПИСАНИ

Бабушница (Б): Б-Бш (Братишевац), Б-БД (Брестов Дол), Б-ВБњ (Велико Боњинце), Б-Го (Горчинце), Б-ДС (Доњи Стрижевац), Б-Км (Камбелевац), Б-МБњ (Мало Боњинце), Б-Ос (Остатовица), Б-Са (Пресека), Б-Рљ (Раљин), Б-Сц (Стрелац).

Бела Паланка (БП): П-БК (Бабин Кал), П-Бу (Букуровац), П-Вг (Вргудинац), П-Дљ (Дивљана), П-Дц (Долац), П-Кл (Клисура), П-Кр (Крупац код Беле Паланке), П-Кре (Кременица), П-Ксм (Космовац), П-Мкр (Мокра), П-Мш (Моклиште), П-Пж (Пајеж), П-Сц (Сињац), П-Цр (Црнче), П-Шп (Шпај).

Димитровград (Д): Д-БД (Бански Дол), Д-Бљ (Бољевдол), Д-Бћ (Браћевци), Д-ВО (Височки Одоровци), Д-Вк (Влковија), Д-ГК (Горњи Криводол), Д-ДН (Долња Невља), Д-Др (Драговита), Д-Ж (Жељуша), Д-Из (Изатовци), Д-Пш (Петрлаш), Д-Сл (Славиња), Д-Сн (Сенокос).

Књажевац (К): К-Вр (Вртовац), К-Кл (Кална), К-Ћу (Ћуштица), К-ЦВ (Црни Вр).

Пирот (Пир): Бе (Бела), Бз (Базовик), Бла (Блато), Брл (Брлог), Брц (Бериловац), Бс (Басара), ВЈ (Велики Јовановац), ВЛк (Велика Лукања), Вој (Војнеговац), Вр (Враниште), ВРж (Височка Ржана), ВСв (Велики Суводол), Гњ (Гњилан), Гос (Гостуша), Гра (Градашница), Грш (Градиште), ДД (Добри До), Дој (Дојкинци), Држ (Држина), Зав (Завој), Зс (Засковци), Изв (Извор), Јел (Јеловица), Км (Камик), Кп (Копривштица), Кр (Крупац код Пирота), МЈ (Мали Јовановац), МСв (Мали Суводол), НМл (Нова Мала, данас део Пирота), Нш (Нишор), Орљ (Орља), Пк (Паклештица), Пн (Понор), Пок (Покревеник), ПРж (Пољска Ржана), При (Присјан), Рас (Расница), Рос (Росомач), Рс (Рсовци), Ру (Рудиње), Соп (Сопот), Ста (Станичење), Сук (Суково), ТД (Топли До), Тм (Темска), Цер (Церова), ЦД (Цервдел), Чин (Чиниглавци).

НАПОМЕНЕ КАЗИВАЧА О НАДИМЦИМА

1. Надимак је најчесто по фамилију. Многи се љуте кад их зову по надимку, преко-име. Неје могъл да згоди име на слугу Вукашина па га звъл Кашко, и текá је слугата добъл надимак. Надимци се дају као од шале. Неки се љуте. (Рајна, 1938 и Божидар Станковић, 1939, Топли До).
2. Мáло је надимака у село, па и међу омладину. Неки се несú љутили када их зову по надимку, а неки јесу. (Божидар Видановић, 1957. Покровеник).
3. Нíкој се не љути на надимак. (Јордан Минић, 1922, Дојкинци).
4. Нíкој се не љути, óдма се одзовé. (Јаворка Ћукић, 1955, Дојкинци).
5. Билó је мáло надимци и не́је билó код ћáци. (Јеловица).

6. Коска Пénчина ме је крстила Калација кад сам бил дете, а и она је била дете. Гледал сам све поред Цинцу калацију. Давали су ми да им шаерујем котлове, тепсије, да чистим сас сону киселину и речни пѣсак. Све испрекрштували у задругуту, збóрно мѣсто там. Там изводе вицѣве, измишљају имена и зову се. Жѣне су слабо имале на́димак. (Миливоје Минчић, 1934, Паклештица).

7. Све испрекрштували у задругу, там им збóрно мѣсто. (Паклештица).

8. Обично се не љу́те на на́димак. Који су сиромá њи су по́више зајебавали, давали њим на́димци. Ка́ је билó млóго на́род, билó је млóго на́димци. Не́кој се пољу́ти за на́димак, и то́лко. Има́ло је који́ никад не óкају на прекóр ни́кога, а ја несѣм била у ми́рнити. Кумови су били: Бо́шко Ши́шков, Го́јко Грнчарóв и Ву́ка Ми́нчић. Евѣ како́ се ша́ле с прекóри: - Га́це, ти си до́ктур! - Довѣдете женѣте, ја сам до́ктур! До́ктуре, рекла́ му једна́, мо́же ли да ме прегле́даш? - Мо́же, али се оку́пи, и премѣни се, и у чипѣ да б́удеш! - Е, áјде да ула́зимо у со́буту! Дру́га при́ча: Јорка купи́ла прáсе, она́ је Ћсовчанка, па на грѣшку сѣдла у Нишóрѣни аутоб́ус. Кад пош́л аутоб́усат, виде́ла грѣшку, па рекла́ на шо́фератога: - Да́нчо, па кудѣ смо пош́ли? - Па за Нишóр! И Да́нча у после в́рне за дру́ђи аутоб́ус. Још једна́ при́ча: Или́ја Дивли́ја, сам си је измисли́л пѣсму: - Или́ја Дивли́ја /Дивá гýска за зимýска! И појѣ у, и волѣл је да му у појѣмо. (Христина Каменовић, 1939, Паклештица).

9. Светислав Коли́јин, нѣмаше кýђа у селó, човѣк у селó, кому́ не́је не́шта прикач́ил. Све на ша́лу и ни́кој се не љу́ти. Сѣдне на тѣзгуту у задругуту, понада́ва му и ша́ли се. И ка́же на момчети́јата да је пи́јан, не мо́же да óди, па га однесу́ до́ма. И óн там ста́не на́-но́ђе, насме́је се и захва́ли им. (Топлица Милошевић, 1951, Добри До).

10. Сва́ко се уструча́ва да му ка́же на́димак, али поједи́ни прихв́ате, не б́уне се. Ша́ле се у задругуту, понѣкој лупне, чу́ју педесѣ човѣка и залѣпи се за човѣка. (Топлица Милошевић, 1951, Добри До).

11. Не́је билó зајѣдљивос при дава́њу и кори́шћење на́димци и не́је билó сва́ђа због њи. (Момир Лилић, 1925, Добри До).

12. Ни́кој се не́је љути́л на на́димак. (Младенче Златковић, Нишор).

13. Од манечко́ су га зва́ли Метеоролóг или Ки́шни. А једно́га су зва́ли По́жарни па́с што не́је умеја́л у шко́лу да испри́ча при́чу за по́жарнога пса́ него заком́цкувал, Заком́цкувал, заком́цкувал, и на кра́ј доби́је на́димак. (Верица Станковић, 1941, Сопот).

14. Љу́ди се навикну на на́димак па се и са́ми ша́ле на свој рачу́н. А́ко óчеш да си у дру́ство интереса́нтан, мо́ра да се ша́лиш. Који́ је брз, отка́че га брзо. (Предраг Петровић Батица, 1948, Станичење).

15. Прекóр је уврѣдљив, сади́стички, а на́димак је за препознава́ње. Име млóго одрѣђу́је човѣка: зна́м млóго Ра́дована и несу́ сви човѣци. У гра́ду се

на́димци несú дава́ли. у Јатага́н-малу́ же́не са се́ла, про́сте, оне́ су дава́ле на́димци. (Градимир Хаџи-Млацић, 1940, Пирот).

16. Пре Дру́гог све́тског ра́та на́димци су били́ са́мо по фами́лије, са ретки́ изузе́ци. Омлади́на да́нас: сви́ има́ју на́димци. За же́не је ма́ло на́димака. Несú се руга́ли на о́нија ко́ји има́ју ду́ховне и те́лесне ма́не. Бла́чање во́ле ша́ле и не љу́те се ка́д им се наде́не на́димак, а Ко́стурци не да́ју на́димци и не во́ле прете́ране ша́ле. Ко́ј се не љу́ти, о́дма се одзове́. (Градимир Петковић, 1930, Блато).

17. На́димци се да́ју кад си ма́ли, ка́д се већ де́ца и́грају и осе́ћају ко је ка́кав. Чо́век ко́ји не́ма на́димак, ни́је чо́век. (Драгољуб Илић Драгичка. 1949, БП).

18. Ми́та Ја́збинка је при́нудан зе́т, прети́ли му с пу́шку. У ме́сто Ја́збинка у наш а́тар наш́л се с дево́јку и она́ после затру́днела. Стоја́н Жа́ба кад се роди́о најмлада те́тка рекла́ му: - Модро́ лужни́чко! А дру́га те́тка рекла́: - Модрá жа́ба се роди́ла, какво́ модро́ лужни́чко?! (Симеон Милошевић, 1943, Мало Боњинце).

Литература

Поскуричић, Радмило, *Белопаланачки надимци*, Белопаланачки зборник 4, Бела Паланка, 2008, стр. 77-81.

Манић, Милета, *Надимци (прекори) Пироћанаца*, Пирот, 2011

ЛИЧНОСТИ И ДЕЛА

СЕЋАЊЕ НА ПИРОТСКОГ ВЕЛИКАНА ДР ИЛИЈУ НИКОЛИЋА (1922 - 2008)

Морам признати, одмах на почетку, да се налазим пред великим искушењем у својој жељи да се осврнем на живот и дело Пироћанца Илије Николића, једног од ретких великана из области науке и културе са југоистока Србије, а поводом десетогодишњице од његове смрти. Искушењем, рекох, јер Илија Николић је толико много дао родном граду и његовом географском окружењу, имајући при том у виду и бројне друге доприносе култури српског народа, у ширем смислу, као и неких народа у окружењу - посебно македонског и бугарског, а да су тај његов рад и допринос тек у неким почетним, доста уопштеним и шкртим назнакама представљени нашој јавности. Нажалост, и овом приликом, простор једне периодичне публикације не дозвољава шире сагледавање његовог живота и стваралаштва, па ће и овај мој покушај, ослоњен тек на неколико важнијих извора, бити још један у низу таквих. Али, часно је, због самог повода, који обавезује, па било и да се понове многе већ знане информације о овом великом и заслужном научнику.

Рођен је 16. јула 1922. у Пироту, у сиромашној породици земљорадника, од оца Петра (Велика Лукаћа) и мајке Влаје (Гостуша). По завршетку основне школе и гимназије у Пироту, 1937. је са још неколико сиромашних ђака прешао у Призрен, где је, по наговору свог оца и препоруци ондашњег пароха тијабарске цркве Душана Херкаловића, уписао тамошњу Богословију.¹

Боравак у Призрену, древном Душановом граду, или како га је описивао у разговору са Љубишом Рајковићем Кожељцем(1940): „Бели питоми град у подножју Шар планине, Коритника и Паштрика са вечито

Илија Николић, крајем 60-тих година 20. века.

¹ Рајковић Кожељац, Љ. (1998). Дуг завичају (Разговор са др Илијом Николићем) *Пиротски зборник*, 23-24, 327-338.

снежним врховима“ где се сучељавају паравославна, муслиманска и католичка традиција, култура и цивилизација, млађани Илија је доживљавао као бајку. Све му је у овом граду било ново, чудесно и лепо: људи у локалној ношњи, камени и дрвени мостови, шум реке Бистрице с уставама воденица, зидине старог римског града Каљаје, поноћна молитва муазина са минарета призренских џамија...

Живот у Богословији, који је прописан црквеним правилима, важно је утицао на његово сазревање, образовање и живот уопште. Ту се научио систематском и дисциплинованом начину рада - како је говорио. Његови педагози и професори били су високообразовани српски теолози углавном с Атинског богословског факултета, при чему је посебно држао у памћењу оца Василија Костића (1907-1978), касније епископа Жичког. И вероватно би, након шестогодишњег богословског образовања Илија Николић постао свештеник, да га учешће у штрајку богослова против управе Богословије није оставило без стипендије и да га друштвено превирање у очи Другог светског рата, као и сам рат, нису спречили у томе (Кожељац). У Призрену је, провео три школске године од 1937. до 1940.²

Други светски рат га је затекао у Пироту, кога је са ширим окружењем убрзо те 1941. окупирала Бугарска, са познатим аспирацијама према овом делу српског народа, његовим бугаризовањем и увођењем својих институција.³ У таквим условима, у Пироту је тада основана бугарска *Пиротска смљсена гимназија* (Пиротска мешовита гимназија), коју је похађао и Илија Николић. Сво становништво, па самим тим и сви ученици ове гимназије су бугаризовани, чак и они који су се изјашњавали као Срби, јер су и њихова презимена преиначена присвојним придевом (као

² Из разговора са Маријом Николић, кћерком Илијином, који сам обавио 16. 07. 2019. г.

³ Ниска национална свест у пограничном појасу код извесног дела српског становништва, у тако-званом Торлаку (назив који није подједнако утемељен у народном знању овог простора), после ослобођења од Турака, и старосрпски тимочно-призренски дијалект (који је саставни део српског језика, а не језика бугарског народа, који је монголског порекла – туранско племе, који се кроз векове словенизовао усвајањем језика словенског становништва које је поробљавао до X века, у периоду своје велике ратничке експанзије (Јиречек, К. (1988) *Историја Срба*, књ.1, 109. Види и: Тодоров, К.(1938). *Политичка историја савремене Бугарске*, 6.), су након прелиминарног Санстефанског уговора (3.марта 1878.) и разграничења после Берлинског конгреса (13. јула 1878), постали предмет политичких манипулација и територијалних претензија пре свега Бугарске. Овакво расположење Бугарске се посебно испољило у току оба светска рата, а српско - 1885. (Српска војска је 25-IX-1885, неспремна за рат и без довољне унутрашње политичке подршке, пошла према западном простору Бугарске чије становништво говори истим дијалектом као и оно у источном делу Србије, где су језичке разлике са бугарским очигледне. Види и: Дејан Крстић (2014): Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској. [file:///E:/Krstic_Dejan_2014-11-06.pdf](https://www.researchgate.net/publication/325111111)) када је дошло до кршења одлука Берлинског конгреса спајањем ондашње Бугарске са Источном Румелијом (6. септембра 1885.), које је остварено уз подршку Енглеске, толеранцију Турске, а силе Тројецарског савеза Аустрија, Немачка и Русија су се понашале у складу са својом тајном конвенцијом из 1881. г. по којој се не би противиле том евентуалном уједињењу. Русија, иначе, у то време, у складу са својим интересима, није гajила симпатије према краљу Милану и његовим одлукама, мада се залагала за прекид ратних операција (Јовановић С. (1934) *Влада Милана Обреновића књ.2*. 333-334; види и: Ђоровић, В. (1989) *Историја Срба: Српско-бугарски рат и његове последице* 151-160.)

наводни бугарски поданици), а који су добијали нижу оцену из владања због незадовољавајућег националног изјашњавања, које се одређивало, како наводи Горан Николић у својим опсежним истраживањима, по „жељи и осећању“ независно од тога што народност одређује генетско и културолошко наслеђе, две нераздвојиве одреднице у овом случају. Како наставак даљег школовања у ратом захваћеној Србији није био изводљив, а Пирот насилно припојен територији фашистичке Бугарске, Илија је, као бугаризовани Србин, - након матурирања 9. маја 1943. у поменутој гимназији - у жељи да настави своје образовање могао то да оствари једино у Софији, која је у том периоду била слободна, где је изабрао студије на Правном факултету. Међутим, како се приближавала 1944. даљи развој ратних догађања није ишао у прилог фашистичким освајачима, када и сама Софија више није била безбедно место, па је Илија имао времена да на овом Факултету положи само „Увод у право“.⁴ Те године СССР је објавио рат Бугарској, што је довело до продора јединица Црвене армије на њеној територији. Овим је битно подстакнуто јачање револуционарних снага комунистичке идеологије предвођене Отачественим фронтом, који је устанком 9. септембра 1944. срушио монархофашистичку владу.⁵ Након ових догађаја уследила је блиска сарадња партизанских јединица Бугарске и НОВЈ (Народно ослободилачка војска Југославије) што је довело до напуштања освајачких амбиција Бугарске према окупираном делу Србије, па се ратно способно становништво са овог простора масовно прикључило НОВЈ. У редове тих јединица које су учествовале у завршним операцијама за ослобођење Југославије од фашистичких освајача нашао се и Илија Николић. Након свих ових драматичних догађаја и завршетку рата, Илија се 1946. упитио ка престолу Београду, где је на Филозофском факултету уписао Одсек за југословенске језике и књижевност.

У разговору са Кожељцем, Илија Николић је истакао да је на студијама у Београду, као стипендиста Министарства просвете, упоредо предано радио у Омладинској организацији, која се са великим ентузијазмом укључивала у обнову и изградњу ратом опустошене земље. У оквиру познатих радних акција у то време, учествовао је у изградњи Новог Београда и Железника, а преко лета, у време ферија, учествовао је у изградњи аутопута и железничке пруге Брчко – Бановићи.

Његови професори на Одсеку за јужнословенске језике и књижевност при Филозофском факултету, о чему је с поносом говорио, били су наши водећи лингвисти, филолози, књижевни критичари и академици, какви су : Александар Белић (1876-1960), Милош Ђурић (1892-1967), Велибор Глигорић (1899-1977), Петар Колендић (1882-1969), Милан Будимир

⁴ Николић, Г. (2019). Пиротска Гимназија и пиротске прилике 1941-1944. *Пиротски зборник*, бр.43.1-52.

⁵ Барановић, С. Ковачевић, В. (1959). Бугарска – Оружане снаге. Партизански покрет. *Војна енциклопедија, књ.2. стр. 158-160*. Београд, Редакција Војне енциклопедије.

Илија Николић, средином
седамдесетих година 20.века.

(1891-1975) и други. Из тог периода, у разговору са Кожељцем, Илија је истакао и то да је дипломски рад „Село у приповеткама Петра Кочића“ полагао пред професором Велибором Глигорићем, касније академиком и једним од наших најзначајнијих књижевних критичара; Глигорић је поменути рад оценио највишом оценом – десет, са препоруком да тај рад може одмах предати у штампу, што Илија, нажалост, није учинио.

По завршетку студија (1950), као једном од бољих студената у групи, примљен је за асистента Института за књижевност при САНУ; али тек што је почео са радом, по политичкој, административној одлуци, или како се онда говорило - „по потреби службе“ прешао је на рад у Учитељској школи у Димитровграду, где је по казивању његове супруге Љупке, као члан Среског комитета КПЈ био директор

ове школе. Боравак у овој пограничној варошици је био ограничен на само једну школску годину, након чега се, уз неочекиване потешкоће, вратио на већ започети рад у поменутом Институту. Основна тема његовог истраживачког рада у овој научној институцији било је проучавање српско-бугарских књижевних и културних односа у XIX в. и балканске народне умотворине тј. народно стваралаштво Јужних Словена, особито народне песме из источне и југоисточне Србије, из ког оквира је и његова докторска дисертација *Народне песме Пирота и околине*, коју је одбранио 1968. године (Кожељац).

У следу хронологије његових животних догађања, неопходно је навести да се по повратку из Димитровграда 1951. оженио Љубинком – Љупком (1933), кћерком Николе Каменовића, предатног надзорника у фабрици гумених опанака Мите Гаге, касније кашкаваљције и виноградар. Са Љубинком су потом изродили двоје деце - сина Драгољуба (1954) и кћер Марију (1955).

Године 1954. је дошло до неочекиваног гашења Института за књижевност, након чега је Илија Николић прешао на посао језичког редактора у часопису Војни гласник. У редакцији овог листа остао је годину дана, а потом га је 1955. прихватио за свог асистента - сарадника

Војислав Јовановић Марамбо (1884-1968), један од највећих зналаца наше народне поезије и приповедака, научник великог калибра, познатог и у светским оквирима, онда тек изабраног за председника Одбора за издавање корпуса народне поезије при Српској академији наука и уметности. Овај надарени научник, истинољубиви човек и многострана стваралачка личност је одлучујуће утицао на научночко формирање Илије Николића.⁶

У свом службеном и научном напредовању у периоду од 1950. до 1987, када је пензионисан, Илија Николић је прешао пут од асистента до научног саветника, при чему су му често стајали као препрека људски немар, завист, сујета и злоба, узроци неправди којима су обично изложени појединци који не припадају клановима и који се самотњачки и ненаметљиво боре својим радом за своју личну афирмацију.⁷

После тешке болести преминуо је 31. августа 2008. године проживевши деветнаест година у пензији. У времену до 2005. када га је болест подмукло напала, није мировао већ је и тада са великом енергијом истраживао бројне теме свог инересовања; мало је дана било и онда, као и за сво време службовања, када га нисте могли видети у једном од београдских истраживачких центара – архивама или библиотекама.

Своје публицистичко и научно стваралаштво је најављивао чланцима у листу 46. дивизије НОВ и ПОЈ *Ка победи* (1945), потом је, до краја своје стваралачке енергије, сарађивао у четрдесетак листова, часописа и других публикација, као и на синтези озбиљних научних остварења.⁸ У тој својој стваралачкој активности, која је у суштини престављала његову сталну борбу против разорног дејства колективног заборавља, он се као књижевни историчар и историчар културе превасходно кретао, поред већ задатих области у Институту, у области библиографије и архивистике, а дао је и значајан допринос у области завичајне историје основних и средњих школа, као и историји цркве. Својом примерном акрибијом, великом

Поглед у прошлост - портрет Илије Николића / В. Пејчић 1992.

⁶ Рајковић Кожељац, Љ. (1998). Исто.

⁷ Гароња- Радованац, С. Заслужио је у Пироту барем једну институцију или улицу са својим именом. *Слобода* 13. септембра 2008., 15.

⁸ Влатковић, Д. (1997). Николић, Илија. *Лескикон писаца Југославије* (стр.706). Нови Сад, Матица српска.

истраживачком радозналости, стрпљењем и упорношћу, научној и широкој читалачкој публици откривао је и тежио да открије увек нове информације о појавама и личностима којима се бавио. Његов приступ у обрађивању тема је увек богато документован, а тумачење реално, савесно и промишљено⁹.

Рад у науци о књижевности започео је истраживачким открићем рукописа дневника *Књига рада* Бранимира Ћосића (1903-1934), који се чува у Универзитетској библиотеци у Београду, и његовим краћим приказом, којим је подстакао шире изучавање и објављивање овог дневника.¹⁰ Прво значајније његово дело је антологија народне лирике *Горо ле, горо зелена* (1966), у којој је Илија Николић из раније штампаних народних песама са простора источне Србије (В.Караџић, А. Белић, С. Грбић, М. Станојевић) одабрао педесет и пет, чиме је сачинио својеврсни књижевно-историјски кроки лирских народних песама. Према писању Оливере Младеновић (1914-1988), у њеном сажетом приказу Николићеве антологије, песме су већим делом од осам слогова у дијалогској форми.¹¹ Тежиште антологије чини сплет љубавних песама, потом следе сватовске, коледарске, успаванке, почашнице, тужбалице и хајдучке. Овим избором, како је писао тим поводом и Миодраг Матицки (1940), Николић је дочарао древни дијалекат српског језика тог дела Србије, али и народну поезију, пуну нежности, лирски треперу, загонетно недоречену и снажну по својим основним обележјима.¹² Најсадржајнији осврт на ову антологију дао је ипак Срба Игњатовић (1946), који је Илији Николићу одао признање тврдећи: да је заслужан за афирмацију народне поезије источне Србије, да је у антологију и поред доста скученог избора „од више хиљада народних песама које су се певале у источној Србији“ - како стоји у предговору, углавном уврстио заиста вредне, успеле и значајне песме, и да им је без антологијских шаблона дозволио да зазвуче непосредно, без ограда и инфериорности; али му је замерио: да антологији недостаје неопходни склад и композиција и да је у предговору, излишно и противуречно дијалекатском медијуму песама, навео да је „језик народних песама овога краја пун архаичних, миграционих утицаја и недоследности био и остао запажена њихова слабост“¹³.

Докторску дисертацију *Народне песме Пирота и околине (1841-1964)* са поднасловом *Књижевно-историјска истраживања*, је доста дуго, чини се - љубоморно чувао, јер ју је објавио, тек пред крај живота, 2005. године. Свестан њене драгоцености, као да ју је бранио од брзе

⁹ Пантић, М.(1987). Научни рад др Илије Николића – Поводом шездесетогодишњице рођења- *Пиротски зборник* 15, 63-76.

¹⁰ Пантић, М. Исто.

¹¹ О. М.(Младеновић, О.) (1966). Антологија народне лирике Источне Србије. *Народно стваралаштво*.20, 1485-1486.

¹² Матицки, М.(1969).Лирска народна прича. *Расковник*, лето , 76-80.

¹³ Игњатовић, С.(1967). Илија Николић: Антологија народне лирике источне Србије „Горо ле, горо зелена“. *Дело* XIII, 12, 1967, 1502-1505.

„распродаје“ у јавности, тај неоспорни рудник непроцењивог блага, то мноштво вредних научно систематизованих информација, у које је уложио огроман напор како би до њих дошао, упознајући се са садржајем преко 300 извора. Ово дело је пионирски подухват у истраживању народне поезије југоисточне Србије (обима од 329. стр.), и представља незаобилазни темељ, – полазну основу, за сваки будући рад у овој области. Илија Николић је, поучен својим мудрим учитељем Војиславом Јовановићем Марамбоом, и по његовом узору, сачинио аналитички и библиографско - енумеративни конгломерат, при чему је научни инструментариј, – регистри, тек нешто мањи од тематског дела дисертације, чиме је учинио велику услугу будућим истраживачима за лакше сагледавање ове области, која изненађује својим обимом. Њему није био циљ да анализира уметничку вредност песама, стил, њихову структуру, силабичко – тонски карактер и др, већ их је насловно евидентирао и систематизовао по абecedном реду - њих 2.300 песама (!), пошто се је предходно у тематском делу дисертације, у историјату народног певања у пиротском крају, најпре осврнуо на древне трагове које су преносили путописци из XVI века : Ј. Бетцек (1564), М. Пигафета (1567) и Ш. Герлах (1578); а потом је дао садржајне биографске податке 29. сакупљача, који су се са одређеном посвећеношћу бавили овим послом. У том делу је најпре дао биографију српског зачетника у овом послу Вука Караџића (1841), који је од неког учитеља Проке из Пирота 1830. забележио две песме, које је потом објавио 1841. Затим следе биографије и осталих сакупљача међу којима се посебно истичу: В. В. Качановски (1879), М. Ђ. Милићевић (1881), Н. Јакшевац (1891), Млађинац (1892), Л. Куба (1895), Љ. Јанковић (1895), браћа Т. и В. Ђорђевић (1896), В. Николић (1910), сестре Љ. и Д. Јанковић (1933), К. П. Манојловић (1949) и Н. Живковић (1952). Уз сакупљачке активности ових трудбеника навео је и називе песама које су побележили, а на крају је извршио њихову поделу по врстама и, у одмереној форми, дао опис прилика у којима их је народ певао. У седмом поглављу ове књиге дао је нотне записе 23 народних мелодија, највећим делом (једна је из бележења сестара Јанковић) из сакупљачког рада наша два позната српска етномузиколога и композитора Владимира Р. Ђорђевића (1868-1936) и Косте Манојловића (1890-1949). Драгоцено поглавље представља и збирка фотографија записивача и сакупљача народних песама, затим речник мање познатих речи и израза као и карта Пирота и околине са пописом места и првом годином бележења народних мелодија у њима. Како је овом студијом приказао изузетну лепоту и велико богатство сабране усмене поетске грађе, Илија је с разлогом о њој говорио да је она као кошница препуна медоносног саћа, а ја бих на ово додао још и то: да осим овога ништа друго није написао, он би овим делом обезбедио високо место у култури његовог родног Пирота и овог дела Србије, „којим је урезао дубоки траг и у нашој науци о народној

књижевности“¹⁴ Сазнање о овој дисертацији и њен значај није остао без одјека и утицаја у културној јавности пиротског краја те давне 1968. године.

Рад на овој теми Илије Николића је по свему судећи одлучујуће утицао на појаву Драгослава Манића Форског и његовој посвећености народном стваралаштву и објављивању *Антологије лужничких народних песама и Печалбара* 1974. О овоме сведочи дуга преписка, од једанаест писама и једне честитке, коју је Форски имао са Илијом Николићем у периоду 1969-1976, а коју је Илија са осталим материјалом из ове области своје активности поклатио Одељењу за народну књижевност Универзитетске библиотеке у Београду.¹⁵ Указивањем на значај усменог културног наслеђа и његовим приказом, у „шињелу“ Илије Николића и Вуковим стазама, су се потом појављивали и други ствараоци који су се бавили записивањем народних умотворина и локалним дијалектом као што су: Љубисав Ћирић, Томислав Панајотовић, Драгољуб Златковић, Борисав Јовановић, Живота Јоцић и др. са збирком *Бул девојче*, Петар Цветковић са својом збирком лазаричких песама и др.

Како је освајање титуле доктора наука шездесетих година прошлог века још била права реткост, то је одбрана доктората Илије Николића 20. априла 1968. изазвала видну пажњу у ондашњој јавности Пирота и његовог окружења. Томе је умногоме допринела и Слобода, која је овај догађај широко обзнанила на целој страни са упадљивим насловом - *Илија Николић одбранио докторску титулу*.¹⁶ А када је овај лист у питању, у коме је Илија радо сарађивао, и у коме је објавио знатан број драгоцених чланака из историје сеоских школа, као и о неким историјским догађајима и личностима, је и надале са дужним поштовањем пратио његов рад и дешавања. Такву пажњу овај лист је посветио и 15. септембра 2008. када је примио вест да је овај великан преминуо, којим поводом је објавио сјајан текст Славице Гароње Радованац (1957), преузетог из нишке Градине, под редакцијским насловом *Заслужио је у Пироту барем једну институцију или улицу са својим именом*. Затим је 9. априла 2011. овај лист објавио и садржајан текст о његовој збирци архивске и друге грађе од 88 регистраторских кутија¹⁷, коју је Илија

¹⁴ Гароња – Радованац, С. (2006). Студија о народним песмама Пирота и околине. *Пиротски зборник* 31, 235-238. Види и : Гароња-Радованац, С. (2005). Песме Орфеја с југа. *Задужбина* XII /2005.; Рајковић Кожељац, Љ. (2006). Дисертација вредна хвале. *Пиротски зборник* 31, 239-244.

¹⁵ Списак: Илија Николић – рукописи поклоњени Одељењу за народну књижевност Универзитетске библиотеке. (Докуменат је садржај регистраторске фасцикле из заоставштине Илије Николића: са фотографијама Илије Николића, Илијиним портретом – рад Николе Николића из 1975, библиографијом његових радова са допуном, краћи записи, исечци из новина: осврти на његово стваралаштво и др. а која је у поседу породице Николић .

¹⁶ Панић, Д. (1968). Илија Николић одбранио докторску титулу. *Слобода* 895, 8.

¹⁷ У Записнику о преузимању и сређивању архивске грађе Збирке др Илије Николића од стране Историјског архива у Пироту, који је сачињен 20. августа 2013, а који је потписао архивиста Божа Јовановић, стоји да је Архив примио 90 регистраторских кутија са преко 10 дужних метара архивског материјала. Архив је том приликом преузео и 16 књига Водича Архива Србије, Споменик - публикацију Одељења историјских наука САНУ за 1997, комплет укоричене „Слободе“ за 1964, 1965, 1966, 1967 и 80

делом још за живота завештао Архиву у Пироту, као и делом који је након његове смрти овом архиву уступила његова супруга Љубинка - Љупка. Овај текст је носио наслов *Ферман султана Бајазита о погибији оца Мурата на Косову*, којим је предочено читаоцима да се у тој збирци налази и препис са преводом овог документа из времена Косовског боја, до кога је Илија дошао.¹⁸

До објављивања тротомног капиталног дела историјске грађе *Пирот и срез нишавски (1801-1919)*, које се појавило у периоду 1981/1982, Илија је објавио већи број значајних радова. Најпре је 1969. године објавио библиографско дело *Војислав М. Јовановић (1884-1968)*, чиме се, свом учитељу, убрзо по његовој смрти, одужио частно и на најбољи начин, који је иначе у нашој литератури познат као драмски писац, памфлетиста, критичар и пре свега као врсни познаваоц наше народне поезије, при чему је својим научним приступом овој области превазишао романтичну традицију у изучавању и тумачењу народног стваралаштва.¹⁹

Међу значајније његове радове из овог периода, а који важе као допринос изучавању српско-бугарских односа и сарадње је и приређивање *Мемоара Александре Петровић-Мајзнер (1834-1900)* (1974), учитељице из Новог Сада, која је 1856. отишла у бугарску варошицу Шумен, где је радила у тамошњој гимназији. Њен боравак у Бугарској до 1864. добија на значају, пошто је у Новом Саду упознала бугарског револуционара Георгиа Раковског (1827-1867), која се на његову молбу, а по препоруци публицисте и штампара Данила Медаковића (1818-1881), као бугарска поданица, придружила борби за ослобођење бугарског народа од вековног турског ропства.²⁰ Из тематике српско-бугарских односа и сарадње, поред осталог, вредно је и истраживање под насловом - *Грађа за историју бугарског народа из Архива Србије 1820-1856, I* (1987).

У важне радове Илије Николића сврстава се и *Земунска библиографија (1849-1975)*, коју је издала 1976. Народна библиотека „Јован Поповић“, из Земуна поводом 150. година свог постојања. Ово дело је прва целовита библиографија Земуна, у којој је Илија Николић регистровао скоро 3.000 библиографских јединица књига, часописа и листова штампаних у овом граду. По оцени познатог библиотечног стручњака Вере Бранковић-Сечански, ова библиографија је једна од најбољих завичајних библиографија у нашем издаваштву. Какав је Илија Николић био човек и са коликом љубављу је радио на овом делу, сведочи писање „Књижевних новина“ тим поводом, да је у овој прилици био коректор, лектор, редактор и технички уредник

примера књиге докторске дисертације Илије Николића „Народне песме Пирота и околине“.

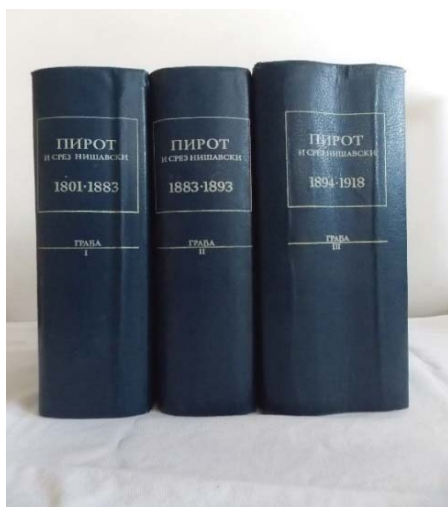
¹⁸ Панић, З. (2011). Ферман султана Бајазита о погибији оца Мурата на Косову. *Слобода* 9. април 2011, 10.

¹⁹ Финци, Е. (1969). Недовољно признато дело. *Политика* 20. априла 1969, 10.

²⁰ Николић, И. (1874). Александра Петровић Мајзнер (1832-1900), Мемоари Александре Петровић Мајзнер (1832-1900). *Сепарат Мешовите грађе*, књ.3, 83-85.

и да се одрекао високе накнаде за све ове послове па чак и већег дела хонорара.²¹ Овој форми његовог стваралаштва спадају и радови: *Бугарске књиге штампане у Земуну (1849-1862)* објављеног у *Споменици Земунске библиотеке 1966.*, затим *Др. Војислав Јовановић љубитељ старих и ретких књига*, *Необјављени рукопис Јована Скерлића*, као и новински осврт на библиографију радова Иве Андрића објављеног у Политици под насловом *Над делом Иве Андрића*. И свом родном крају се одужио библиографским записима од којих је први објавио 1969. у Пиротском зборнику у коме је евидентирао књиге, листове и часописе штамане у Пироту у периоду 1895-1969., док се други појавио у истом годишњаку 2000. под насловом *Библиографија Пиротског округа – књига, брошура, музикалија, карата и сепарата (1868-1944)*, при чему му је у неколико помогао Јован Динић.

У низу радова које је посветио Пироту и његовом географском окружењу је и фототипско издање *Тефтер Нишавске митрополије (1834-1872)*, који је Илија Николић приредио за штампу 1976. уз драгоцен предговор, који је, као и сам Тефтер, важан прилог историји цркве тог простора у доба Турака. Овај регистар прихода и расхода црквене општине, пребогат бројним информацијама о црквеном животу и личностима, је сачуван захваљујући Илији Николићу и консултацији са њим, када је 1955. пронађен случајно у магацину пиротског „Отпада“ у току кампање прикупљања отпадног папирног материјала за фабрику хартије.²² У вези с овим треба истаћи и то да

Тротомно дело Пирот и срез нишавски (1801-1918)

је Тефтер објављен у едицији Музеја Понишавља у Пироту - Знаменити људи и дела, коју је управо Илија Николић покренуо, а у оквиру које је предходно приредио веома драгоцене радове, давно објављене или разасуте по различитој и тешко доступној периодици, и то: *Из мог завичаја* (1969) Ћире Ранчића, *Историја Пирота* (1973) Косте Н. Костића и *Стари Пирот* (1974) Владимира М. Николића.

Посебна област научног рада Илије Николића у истраживању прошлости пиротског краја била је историја школства, из ког оквира је дао значајан допринос у истраживању историје пиротске

²¹ Спасић К. (1976). Значајан библиографски прилог. *Књижевне новине*, 11, 521.

²² Богдановић, Н. (1980). Тефтер Нишавске митрополије. *Нишки зборник* 9, 149-150.

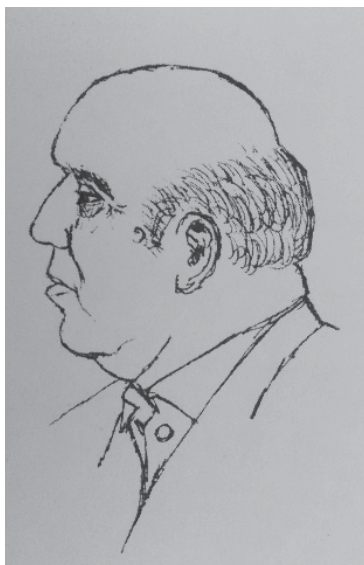

Гимназије и сеоских основних школа, као и ових у самом Пироту, при чему је први користио архивске изворе. Његови прилози у монографијама пиротских Основних школа „Вук Караџић“ (1975) и „Свети Сава“ (2001), као и Гимназије „Предраг Костић“ (1979) су праве историјске студије, урађене са видном пажњом, богатог садржаја и драгоцених информација о друштвеним приликама, њиховом раду, ученицима и наставном особљу. Са таквим односом писао је и о Трговачко-занатској школи у Пироту из периода 1878 - 1879.(1998) и о Основној школи „Учитељ Стојан“ у Темској (1987), као и у краћим новинским чланцима у „Слободи“ о основним школама у Великом Суводолу (1960), Крупцу (1960), Сопоту (1960), и Балтабериловцу (1962). Отуда је с пуно права о Илијиној посвећености овој теми академик Мирослав Пантић (1926-2011) писао : да нико историју школа у пиротском крају није познавао као Илија Николић и нико није тако много допринео сагледавању и расветљавању њиховог живота и њихове улоге у XIX и XX веку.

Његово животно дело, импресивног обима, је свакако *Пирот и Срез нишавски 1801-1918*, сачињено од архивске и друге грађе. Ово дело је круна вишегодишњег Николићевог трагања за архивским документима и штампаним изворима из најразличитијих области друштвеног живота. Од неколико хиљада прикупљених јединица архивске и друге грађе везане за прошлост Пирота и Среза нишавског, Илија Николић је извршио избор највреднијих докумената које је свео на 2039. и хронолошки их приредио у овом тротомном делу на 3200. страна; а све остало је онда депоновао и уступио Архиву у Пироту. Овај импозантни научни напор пропраћен је предговором академика Владимира Стојанчевића (1923-2017) и уводом самог приређивача, а употпуњен је и са четири карте и 160 ретких фотографија старог Пирота, важних личности и догађаја. О озбиљном научном приступу Илије Николића у овом делу сведоче и регистри личних и географских имена, затим регистра докумената као и речних мање познатих речи и израза, који умногоме олакшавају коришћење расположиве грађе, посебно за такозвана дубинска опсервирања. Значај објављене и депоноване грађе је огроман, јер се међу објављеним документима налази мноштво до тада непознатих, који су били растурени по разним архивама и другим институцијама и тешко доступни.²³ Ово дело, давно објављено, својим хетерогеним садржајем већ увелико живи, мора се рећи - изложено правди и неправди (о чему је и сам Илија Николић за живота писао у свом „Разговору са собом“²⁴), и упорно потврђује своју актуелност у истраживањима историчара, хроничара и других културних посленика, јер је полазишни и обавезни извор не само за истраживање појединих историјских догађаја већ је основа за проучавање

²³ Ђирић, Ј.(1983). Пирот и срез Нишавски (1801-1918) . *Нишки зборник* 12,123-124.

²⁴ Николић, И.(2000). Разговор са собом. *Пиротски зборник* 25-26,17-21.

Портрет Илије Николића / В.
Пејчић 1998.г.

просветних прилика, затим етнолошких, социолошких, политичких, привредно - економских, географских и других области.

Поред истакнутог, од посебне важности се наводе и радови: *Преглед на македонските народни песни во Етнографската збирка на Архивот на Српската академија на науките и уметностите (1860-1960)*(1974), као и *Индекс мотива народних песама балканских Словена* Бранислава Крстића(1984). По С. Гароњи - Радованац, ова потоња је угледала светлост дана захваљујући великом труду и истраживачком ангажовању марљивог Илије, књига која је једна од незаобилазних за истраживање усмене књижевности и прва књига такве врсте у српској култури урађене за корпус народне поезије.²⁵

Период након пензионисања је обележио, између осталог, радовима: *Библиографија Битоља и околине* – Књига Битол 1995; *Македонски народни песни* - Збирка на Михаило Ђ. Миладиновиќ, Приредио др Илија Николић, Струга, 1999, стр. 162, 8°; *Основна школа „Свети Сава“* – Пирот 1825-2000, Пирот, 2001, стр. 637. 8°; *Војислав М. Јовановић: Зборник радова о народној књижевности*, Београд, 2001, стр. 479, 8°; Приредио заједно са Дејаном Ајдачићем; *Пироћанци и Крагујевчани... 1862-1839*, двостубачно, стр. 44. Пирот, 2003. Фолио; Илија Николић – Негица Пејић: *Коло Српских сестара. Месни одбор Пирот 1906-2004*. Пирот, 2004. Фолио формат, стр. 164.

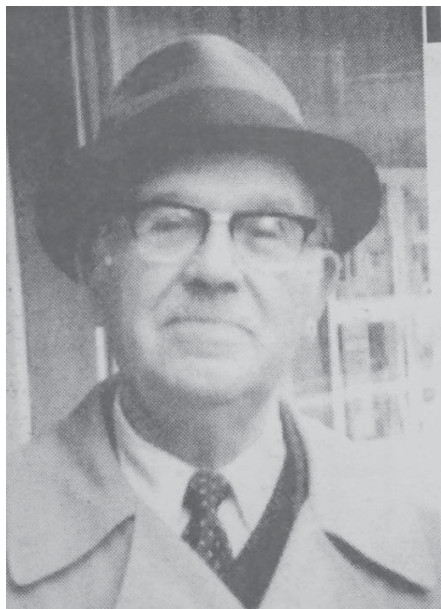
Из рукописне заоставштине пажњу заслужује и драгоцену дело *Пиротски пренумеранти 1794-1878*, које је, постхумно, 2010. приредио Драгослав Војчић (1931), а у коме је Илија Николић из тешко доступних извора евидентирао велики број претплатника из Пирота на бројна издања, за која је у образованом грађанству владало интересовање у последњих 84 година турске владавине. Од радова који су остали необјављени, Славица Гароња – Радованац посебно истиче по свом значају *Преглед рукописних збирки народних умотворина Етнографске збирке Архива САНУ у Београду*, који је Илија сачинио давне 1966. године.

Илија Николић је, као књижевни историчар и истраживач народног стваралаштва, трагао и у заоставштини Вука Караџића (1787-1864), при

²⁵ Гароња - Радованац, С. Заслужио је у Пироту барем једну институцију или улицу са својим именом. *Слобода* 13. септембра 2008, 15.

чему је нарочиту пажњу посветио његовим сарадницима и помоћницима у записивању народних песама. При томе је расветлио и неке моменте из Вуковог живота. По писању академика Мирослава Пантића, резултате тих својих истраживања Илија је објавио у тридесетак студија и чланака, од којих су неке доста простане по свом обиму. Из ширег оквира бављена народним стваралаштвом је и податак да је био уредник Савеза фолклориста Југославије више година и да је учествовао с рефератима и научним саопштењима на конгресима у Мостару, Цељу, Дојрану, Призрену, Поречу и Херцег Новом, а био је и учесник симпозијума Балканског фолклора у Охриду, затим на Мокрањчевим данима у Неготину, на југословенско - румунским симпозијумима у Панчеву, затим научном скупу у Сарајеву и бројним другим регионалним и научним скуповима. Није без значаја и информација да се у раду Удружења Пироћанаца у Београду залагао за бројне активности које су биле усмерене ка одржавању чвршћих веза са родним крајем.

У овом летимичном приказу живота и стваралаштва Илије Николића неопходно је навести и констатацију Славице Гароње - Радованац, која га сматра својим учитељем и која је била дугогодишњи његов сарадник, да је по обиму радова и његовој посвећености истраживачком послу у областима којима се он бавио може поредити са обимом рада научних института. Он је њој, као и бројним својим сарадницима и колегама, са којим је сарађивао, остао у сећању по својој благородности и великодушности, који је увек био спреман да помогне, да упути, па чак и да уступи своју грађу неком истраживачу, у којој је уложио обично велики труд и драгоцено време.²⁶ Између осталих,

Илија Николић / фото 2003

по томе су му били захвални стрелачки хроничар Бранимир Раденковић (1930-2006), са повећим свежњем, затим Основна школа у Белој Паланци, чијем директору је уступио драгоцену грађу о почецима рада ове школе по ослобођењу од Турака, а Живота Јоцић (1949) се радо сећа сарадње

²⁶ Гароња-Радованац, С. (2008). Заслужио је у Пироту барем једну институцију или улицу са својим именом. *Слобода* 13. септембра 2008, 15.

са Илијом Николићем (почев од 1973. када га је примио у свом стану у Земуну) у току његовог рада на збирци народних песама „Ђул девојче“ (1979) уз неизмерну захвалност на народску непосредност и добродушност, и притом на важне савете и упућивање на грађу о сакупљачима народног стваралаштва у белопаланачком крају.²⁷ У сећању су ми остали и бројни разговори Илије у холу Архива Србије са мени непознатим појединцима, који су га често обрлатили и којима је уступао своје белешке или им је указивао на изворе и како до њих у свом истраживању могу доћи. Нажалост, многи од тих „сарадника“ су, потом, у својим радовима, прећутно прелазили преко те захвалне сарадње са овим великим зналцем, или су његове белешке користили као своје. А аутор ових редова је, такође, стасао поред Илије Николића, и свакодневно у дугом низу година (1983-2005), стицао нова знања као на каквом универзитету, за шта му његов професор, додуше, није издао никакву диплому, али се је све то сместило, након толико година блискости, као какав драги реликвиј у лепој и поносној успомени и у једној истраживачкој сигурности, која се нужно стиче у дружењу са таквим човеком какав је био овај пиротски великан.

Међутим, над овако великим стваралачким опусом овог вредног, надареног, високообразованог и великог научника, али и човека племенитих карактерних особина, стоји једна повећа мрља непажње, небриге и непоштеност односа и то како од одређених друштвених институција, тако и од стране његовог родног Пирота. Илија Николић је посао којим се бавио радио професионално, са научним приступом и из велике љубави и своје урођене склоности, он није то радио да би био награђиван, али награде које је он без сумње заслуживао, пре многих других, су га заобилазиле. Његов родни Пирот га је 28. децембра 2005. почаствовао статусом почасног грађанина, највишим јавним признањем Општине Пирот²⁸, што је лепо, али то је још увек недовољно према оном колико је Илија Николић дао овом граду, а он још увек ћути, као да тоне у заборав. И после десет година од смрти његовог великана, обичан становник, пролазник или туриста у овом граду нема чиме да се обавести да је у њему рођен и живео тако заслужан човек, легенда, који се свом граду и крају часно одужио, подаривши му сву своју љубав најобимнијим стваралаштвом које му је икада ико подарио.

Али, за одавање признања заслужним људима никада није касно, поготово што су постхумна обично много трајнија и упечатљивија од диплома, медаља и других врста награда уручиваних за њиховог живота. Пирот, у коме се родио, за кога је радио и живео, и кога је носио у свом срцу,

²⁷ Види: Јоцић, Ж. и др. (1979). *Ђул девојче*, Ниш, Градина.

²⁸ Копија докумената Општинске комисије за доделу награда и признања у поседу породице Николић: У образложењу, поред осталог, стоји да је др Илија Николић ово признање понео за велике заслуге у области научноистраживачког рада највећим делом посвећеном родном Пироту, а архивска грађа коју је поклонио Историјском архиву припада историјским изворима првог реда.

иако је телом био у Земуну и Београду, још увек може, и треба се надати да ће тако и бити, да му се одужи давањем назива његовим именом једној установи, какав је Архив у овом граду (идеја и др. Ивка Јовановића²⁹), као и једној улици (идеја и Славице Гароње Радованац, која сматра да је заслужио да се и једна институција назове његовим именом). Такође, на подесном месту, неопходно би било, да се појави његова споменичка фигура и то за столом, гомилом архивске грађе (или тротомним делом) - којим је отварао видике науци и Пироћанцима, са бележницом испред себе и оловком у руци, а ако би на ћошку наслона столице висио и шешир – не би сметало, јер Илија Николић је био достојанствен и господствени човек.

Из мојих дневничких бележака: 28.октобра 1994. Радимо у Архиву Србије нас неколико истраживача, међу којима је и Илија. Већ је 19 часова, кад је Ђурђевић, дежурни радник Архива, упозорио: - Господо, привршавајте, завршавамо за данас! - Покуписмо своје папире Илија и ја, који смо седели један поред другог, па изађосмо из читаонице. У ходнику са чивилука узесмо своју гардеробу: Илија узео свој мантил и шешир, а уз то, са наочарима и торбом, остављао је утисак пристојног господина. У лаганом ходу напустисмо Архив, али пред капијом, где се растајемо, одлазећи свако на своју страну, под уличним осветљењем, застадосмо у започетом разговору. Са жаљењем ми је поверио да због велике заузетости није у могућности да уради рецензију Форском за његову монографију о Радошевцу. Затим се вратисмо теми о Торлаку, чије изучавање захтева много бољу обавештеност и комплекснији приступ него што то неки аутори раде.³⁰ Настависмо, потом, о Веселиновићевој „Зони ч и ц“ о устаничкој 1841. и овлаш стигосмо до Цвијићевих истраживања југоисточног дела Србије... Време је већ одмакло, сутрашње обавезе су ме пожуривале ка неопходном ноћном одмору, зато му рекох: Илија, наш разговор би могао сатима још да траје, али ја морам кући. - Тако је, драги мој, видимо се ових дана на истом месту – одговори. – Свакако, - додадох.

На путу, до стајалишта аутобуса 25, у Рувелтовој, идем ужурбаним кораком и размишљам: „О, боже, какав је ово човек, нисам му ни до чланака у научном и уопште образовном погледу, а он са мном разговара са толиком непосредношћу и уважавањем, као раван са равним. Уз то ме зове телефоном, пита ме нешто о Лужници, преноси ми неке новости из Пирота...“.

²⁹ Јовановић, И.(2009). „Почасни грађанин Пирота“ – Илија Николић (1922-2008) *Пиротски зборник*, 34, 331-337.

³⁰ Много година касније, тек 2014, темељно и свеобухватно, са антрополошким приступом овом феномену посветио се Дејан Крстић у својој докторској дисертацији „Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској“, коју је одбранио на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Види : Krstić_Dejan_2014-11-06.pdf

28. новембра 1995. Дуг разговор са Илијом, уз чај, у кутку код степеништа, у холу Архива Србије, о темама из културног живота Пирота и његовог окружења – сада и у прошлости. То је наша најчешћа тема разговора, у овом простору одређеном за предах истраживача. Овога пута доста времена смо провели у разговору о новој монографији Основне школе на Пазару, у Пироту: о егоизму, слепилу и неморалу тамошњих људи из управе школе, да су „успели“ да га превиде и забораве у укључивању на писању монографије, њега, који је најбољи познавалац школства и друштвених збивања, поготово оног периода до 1918. године, који је комплексно истраживао, коме је посветио највећи део свог радног века и који је између осталог, документарно приказао у његовом животном делу *Пирот и срез нишавски (1801-1918) – грађа*, тротомно дело које је злата вредно, и као такво, полазна основа за било какав рад о том времену.

Иако је већ писао о раду те Школе у првој њеној монографији 1975, и сада је очекивао позив; нервирало га је када је виђао у Архиву људе који су из Пирота долазили да раде на истраживању и да наводно „открију нешто ново“ нешто о чему он већ није писао или знао. У вези таквог односа према њему закључио је са горчином: „Не замерам им, можда им висина планина, којима је варош окружена, не дозвољава да виде даље!“

За радним столом Илије Николића. У намери да употпуним овај текст непосредним информацијама о раду Илије Николића из разговора са његовим члановима уже породице и упознам се са његовом преосталом рукописном заоставштином, 6. августа 2019. сам посетио његову супругу Љубинку и кћерку Марију у њиховом стану, у Земуну, у улици Миће Радаковића на другом спрату. У вишесатном дружењу, са видном пажњом мојих предусретљивих домаћица, уз кафу са млеком, лимунадом и обавезном

Радни сто Илије Николића /В. Пејчић 06.08.2019.

маковњачом, провео сам дивне тренутке, којом приликом смо највећим делом евоцирали успомене на Илију Николића као научном раднику у породици, али и супруга, оца и пријатеља. Љубазне домаћице су ме при том увеле у његову радну собу, која је по мери научникових потреба: један лежај, два ормана препуна стручне литературе, на зидовима две уметничке слике и два портрета његових унука од сина Драгољуба и радни сто у ћошку, близу прозорског осветљења, на коме ме је чекао обиман материјал Илијиних рукописних записа из бројних тема његовог научног рада. Обимност материјала захтева вишемесечни истраживачки рад, али временом којим сам ја у овој прилици располагао, седећи са задовољством за столом за којим је радио Илија Николић, успео сам само, да у летимичном прегледу, забележим његову основну тематску систематизацију, коју је још за живота урадио сам Илија. Први контакт са овим материјалом оставља неизоставни утисак да је њега формирао веома предан и педантан научни радник са смислом да га логично и прегледно класификује, што му је у толиком обиљу најразличитије научне документације омогућавало једноставан приступ и рад.

Материјал који сам затекао на столу чини 26 обимних фасцикли, које овде наводим по њиховој систематизацији:

1. Регистраторска фасцикла: са фотографијама Илије Николића, Илијиним портретом – рад Николе Николића из 1975, библиографијом његових радова са допуном, краћи записи, исечци из новина : осврти на његово стваралаштво; преписка, попис преписке, попис рукописа, мањи рукописи, казивања, започет текст о Основној школи у Белој Паланци, рукописи рецензија и др.
2. Посебна фасцикла – Копирани приказ са интернета Маје Бошковић Стули: Илија Николић, Др Војислав М Јовановић (1884-1968) Издање аутора. Београд 1969. 69.стр.
3. Основне школе Среза белопаланачког (1878-1915), регистрација по селима - непотпуна истраживања.
4. Др Илија Николић: Основна школа белопаланачка (1852-1915). Напомена: одлична тема. Обиман свежањ грађе.
5. Илија Николић: Белопаланачка Основна школа, рукопис за штампу.
6. Пироћанци у Београду- архивски записи.
7. Азбучни преглед разних извора о пиротском крају, људима и догађајима. - Кратке биографске белешке о мало познатом наставном особљу пиротске Гимназије (1878-1914), са већим бројем фотографија, ученика и наставног особља.
8. Пирот грађа за културну историју. Теме.
9. Теме за рад, између осталог: посебан омот -Пиротско ћилимарство.
10. Основа за рад (литература, извори, грађа).
11. Бледа Јула из Скопља се креће.
12. Збирка столарског мајстора Сретена Љубеновића Конкордије у Земуну.

13. Два свежња: 1. Слобода – Пирот (1944-1954). 2. Библиографија радова објављених у недељним новинама (1944-1954).
14. Два обимна свежња: 1. Илија Николић – Из мог завичаја, Пирот 2005. 2. Историја –разноврсна несређена грађа о пиротском крају. - Школа и просвета. -Народне умоторине-фолклор.- Ликови из наше прошлости.- Библиографија.
15. Библиографија Пирот и околина, грађа. –Теме за рад.
16. Пироћанци, по професијама - веома обимна: лекари, стоматолози, апотекари, ветеринари, бабице, болничари....
17. За Коло Српских сестара: о Надици Станојевић, са белешком о породици Станојевић Аранђела –Трнског.
18. Пиротски књижевници. Слава у старом Пироту. Необјављени рукописи Ћире Ранчића. Бурна биографија Алексе Христића и др..
19. Пиротски пренумеранти (1794-1878) Пирот, 2003. Оригинал чувати!
20. Необјављени радови. Обиман свежањ из две фасцикле:1. Између осталог –Мотиви крштења Христовог у народним песмама Јужних Словена. Здравца у српскохрватским, македонским и бугарским народним умотворинама; и др. 2. Необјављени радови, у којој се налази и његов дипломски рад „Село у приповеткама Петра Кочића „, затим следе чланци и рукописи...
21. Псеудоними, с напоменом – разрешени.
22. Копије неких радова за књигу из Мог завичаја у коме је и необјављени рукопис -Улога родитеља у васпитавању и образовању ученика првог разреда. Један поглед у историју Димитровграда. Белешке Љубомира Миљковића из српско-бугарског рата 1885. (25. IX 1885 – 4. I 1886.) и др...
23. Македонистика. Две фасцикле: 1. Сима Томић, рукопис САНУ. Риста Огњановић: Одбрана почившег Симе Н. Томића (необјављено)...2. Др Илија Николић: Бранко Вукелић(1933-1940) : Писма из Јапана.- Хронолошки преглед писама објављених у Политици.
24. Сарајево 1987. Садржи четири фасцикле: 1. Материјал посвећен научном скупу у Сарајеву. 2. Материјал о Новици Шаулићу- познатом испитивачу народног фолклора у Црној Гори. 2. Белешке о Ранитовић Неговану, Урошу Цонићу, Војиславу Јовановићу Марамбоу и др..3. Вук Стеф. Караџић – Бројна вредност епских и лирских песама, и др. 4. Вукови сакупљачи –Преглед, и др.
25. Српска грађанска поезија у софијској Народној библиотеци. Три фасцикле: 1. Грађанска лирика : - Софијска збирка: регистратор личних имена, регистратор географских имена, Речник мање познатих речи и израза. 2. Рукописи . Зборник српске грађанске поезије у софијској Народној библиотеци. Напомена: 1. и 2. примерци за штампу. 3. Б. Маринковић : Српска грађанска поезија.
26. Рукопис за штампу. Македонске народне песме, сабрао Михаило Ђ.

Миладиновић. Приредио Илија П. Николић. Припремити за штампу. Струга 1994.г.

Судбина овог материјала још увек није у довољној мери позната. Расположење породице Николић је да се он сачува на сигурном и доступном месту на корист будућим генерацијама, а то су пре свега архиви. Како се ради о хетерогеној грађи, неопходно је обавити његову класификацију на материјал од локалног и онај који је од ширег значаја и значаја за друге просторе чијим изучавањем се Илија Николић бавио, као што је македонистика и сл. Након такве поделе, испоставиће се, да су, логично, његови будући власници Историјски архив у Пироту и Архив Етнографских збирки САНУ. Међутим, како је радна соба Илије Николића препуна и стручне литературе, коју његова породица такође жели да преда некој институцији на коришћење, предложио сам да тај обиман фонд књига поклоне Народној библиотеци у Пироту са статусом легата Илије Николића, који ће, без сумње, бити од велике користи појединцима упућених пре свега у област етнографије и њене уже области фолклористике, али ту је и литература из историје српског народа, општег образовања, литература из прошлости пиротског краја и др.

Избор народних песама из докторске дисертације Илије Николића

Сестра брату зарукавље везе

Девојка је сунце братимила:
„Богом сунце, богом брат да ми си!“
„Почекај ме, сунце на заходу,
„Да на везем брату зарукавје ;
„Оба краја крила паунова,
„А на среди очи соколове.“

Карацић Вук Стеф. *Српске народне пјесме, књига прва*, у којој су различне женске пјесме. (Државно издање), Београд 1891, стр. 235. Љубавне... бр. 309. Сестра брату зарукавље везе.

Што ми омилело, нано,

Што ми омилело
Пиротското поље нано,
Пиротски момчета,
Ој, ај, их !   5

Што убаво носе, нано,

Што убаво носе,
Бели бревенеци, нано,
Свињски опанчета,
Ој, ај, иха ! 10
Свињски опанчета, нано,
Свињски опанчета,
Шарени чорапци, нано,
Шарени чорапци,
Ој, ај иха ! 15
Шарени чорапци, нано,
шарени чорапци,
алеви појаси, нано,
алеви појаси,
ој, ај иха ! 20

Пирот, 1949. Манојловић К., *Народне мелодије...* Београд, 1953, бр. 32. с нотама.

„Море, бел пелине, бел пелине,

мож' ли мене да отрујеш? „
Пелин Раде одговара:
„Зашто, моме, бела Радо ? „
„Моје љубе други љуби, 5
Мене друшке доказују,
А ја друшке не верујем,
Докле к вечер сама видо,
Преко плота се сагледаше,
Сагледаше , даруваше, 10
Он јој даде јаблацицу,
Она њему жлта дуњка,
Жлта дуњка из пазуха,
Једно јасно огледало,
Огледало да се гледа, 15
Жлта дуњка да мирише ! „

Кална, Књажевац, 1895. Ђорђевић Владимир, *Српске народне мелодије*, Београд 1931. бр. 171. с нотама.

Цоко , Цоко, црно око,

Твоје очи вино ли су,
Вино ли су ил' рађија,
Та ме толко опојише?
Две недеље пијан одим,   5
А трећуту мамур чиним,
Коња водим, пешћи одим,
Леб си носим, гладан одим,
Па си легу у коприве,   10
А ја мислим   душечък је
Трње кршим па миришем,
А ја мислим   босиљак је.

Пирот 1900. Пејић Стеван, *Женске народне песме*, Архив САНУ ,
Етнографска збирка N. 56, бр. 20.

Врти оро комто бајћу,

А бајћа ће комто тебе,
Бајћа ће ти, ће ти купи
Свилен збън и шамићу,
и шамићу зејтинлићу.

Сопот, 1949. Манојловић Коста П. *Народне мелодије...* Београд
1953. бр. 54. с нотама.

Лиле, Лиле, вати пиле,
Да идемо у Загорје,
У Загорје оро игра:
Све момчета ферменчета,
Све невесте оплетене
А девојке у заб'ње.
Лиле, Лиле, вати пиле,
Он га стисну оно писну.
Понесе га да га пече,
Оно прну па утече.
Девојће се насмејаше,
Па ми Лилу запиташе:
„Лиле, Лиле, кам ти пиле? „

Станојевић Ђ. Милан, *Орске песме*, Звезда, 1900, св. III стр. 310. бр. 17.

Заклала* Ненка седињу, их !

У горњу малу, у дољњу,

Отуда иду момчета:

Лајте ји псета, лајте ји,

Ако су млади, дајте ји,

Ако су стари јецте ји !

Манојловић, К. *Народне мелодије...* Београд, 1953. бр. 82. с нотама.
/*Заклала—заложила ватру (В.П.).

Како је у досадашњим изворима о раду Илије Николића, углавном, у добром обиму познато његово најзначајније стваралаштво, сматрам неопходним да овим поводом донесем литературу која је посвећена његовом стваралачком и истраживачком раду објављеном у Лексикону писаца Југославије, из пера Драгољуба Влатковића, за период од 1966. до 1987. године³¹.

---

³¹ Vladković, D. Nikolić, Ilija. *Leksikon pisaca Jugoslavije IV*, М – Nj 1997., 706.

ЛИТЕРАТУРА. – *В. Недић*: Горо ле, горо зелена, Прилози XXXII, 3/4, 278-279; *М. Стојановић*: И. Н.: Горо ле, горо зелена, Слобода 26. XI 1966; *О. М. (ладеновић)*. Антологија народна лирика источне Србије, Нар. Стваралаштво V, 20, 1966, 1485-1486; *Р. Протић*: I. N. Goro, le goro zelena, Književ. novine. 30. IX 1967; *С. Игњатовић*: I. N. Goro le, goro zelena, Delo XIII 12, 1967, 1502-1505; *О. Дероко*: Goro le, goro zelena, Nar. umjetnost, 5/6, 1967-1968, 587; *А*: И. Н. одбранио докторску дисертацију, Слобода, 27. IV 1968.; *Е. Финци*: Недовољно признато дело, Др И. Н., Др Војислав М. Јовановић, Политика, 20. IV 1969; *М. Матицки*: Лирска народна прича, Расковник, лето 1969, 76-80; *А. Младеновић*: Тефтер Нишавске митрополије из XIX века, Зборник МС за фил. и лингвистику XIX, 2, 1976, 197-215; *Д. Даниловић*: Земунска библиографија, Библиотекар XXVIII, 2, 1976, 296-299; *М. С.*: Земунска библиографија (1849-1975), Политика, 9. IX 1976; *К. Спасић*: Значајан библиографски прилог (Земунска библиографија), Књиж. новине, 16. X 1976; *М. Китевски*: Книга на САНУ за македонските народни песни, Нова Макед., 20. III 1977; *Н. Љубинковић*: Македонске усмене песме из Етнографске збирке САНУ, Књижевна историја X, 36, 1977, 899-901; *Н. Богдановић*: Тефтер Нишавске митрополије, Нишки зборник, 9, 1980, 149-150; *Д. Тодоровић*: Пирот и срез нишавски (1801-1918), Архивски преглед, 1/2, 1981, 198-200; *Д. Јанковић*: Живот на документаран начин, Народ. новине, 24. и 25. IV 1982; *М. Јанковић*: Пирот у три тома, Пол. експрес, 13. XI 1982; *Ј. Д. Ђурић*: Пирот и срез нишавски, Нишки зборник, 12, 1983, 123-124; *М. Maglaić*: Branislav Krstić, Indeks motiva narodnih pesama balkaaanskih Slovena, Godišnjak Instituta za knjiž., Sarajevo 1985, 353-354; *Лј. Рајковић*: Bratislav Krstić, Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena, Revue des Etudes Slaves, Pariz, 3, 1985, 526; *Пиротски зборник*, 15, 1987; *М. Пантић*: Научни рад др И. Н. Са тематиком из Пирота и околине, 72-75; у истом Зборнику и: *М. Антић*: Тимским радом до целовите монографије, 185-187.

КАЗИВАЊА И ДОКУМЕНТИ

ПРИЧЕ ИЗ БЕЛОПАЛАНАЧКОГ БУЦАКА

Током проучавања прошлости северног дела белопаланачког краја водио сам теренске записе у разговору са великим бројем људи из више села. Део тих записа, који имају карактер приповедака, предања, сећања и коментара о разним појавама и догађајима, обрађен је и сабран у овој збирци.

Наслов збирке није сасвим адекватан јер садржи и приче из села која не припадају Буцаку¹ у целини. Такође напомињем да се овде не ради о класичним причама већ о разним приповедним облицима међу којима има и трагичних и комичних, трагикомичних, а неки су и анегдотског карактера.

Неке од ових прича дуго су се преносиле од једног до другог, с генерације на генерацију, и, као што бива са усменим предањима, њима су временом додавани нови садржаји, неки првобитни детаљи су изостављани или су, помешани са неким сличним догађајем, добијали неки други обрт. Зато се у Буцаку и данас, као и у осталим крајевима, о једном истом предмету прича на различите начине. Овде су забележене само неке варијанте тих прича.

Сврха ове збирке је да се представи бар једна страна духовног живота овога краја и покаже да народ Буцака није био само нем и пасивани објекат преживљавања, већ и радознао посматрач живота, који је размишљао о свету и околини која га окружује и коментарисао на себи својствен начин. То је и логично пошто су људи стално били у непосредном контакту са природом и што су се морали или прилагођавати или борити се са њом и користити је за своје потребе. Тако на пример, крашки рељеф краја, његов подземни свет вода и њихов необични, тајанствен и помало мистериозни ток подземним лавиринтима, није остао незапажен од тог народа. Наравно, он га је тумачио на свој начин, али је увек тражио и у својој пракси или машти налазио некаква објашњења. Коментарисао је и трагања за сакривеним благом, међусобне односе људи и проблеме који су се јављали и како су решавани, а такође и догађаје из турског периода и из ратне прошлости наше земље, који нису заобилазили ни овај крај.

Већина прича даје се у дијалекту, углавном онако како се говорило и како се још увек говори у овом крају, па се на тај начин може стећи и

¹ Белопаланачки буцак обухвата пет села у изворишном делу Сврљишког Тимока, и то: Витановац, Козја, Мирановац, Мирановачка Кула и Пајез. Даље на североистоку је Пиротски буцак са својим селима од којих је 12 административно пренето 1945. г. у Књажевачки срез.

представа о карактеристикама тог говора. Ти дијалекатски текстови су, у већини, акцентовани. Тумачење непознатих речи се овде не даје јер се оне могу лако схватити у контексту.

У овом делу збирке унете су приче које су настале на основу казивања следећих људи: Софије Стаменковић (рођ. 1885) и Драгутина Васиљковића (1914) из Бабиног Кала; Томислава Ђорђевића (1931) и Витомира Петровића (1927), из Горње Гламе; Добрисава Митића (1920), из Витановца; Бранка Ђорђевића (1918), Јована Петковића (1933) и Тугомира Петковића (1935), из Козје; Синише Соколовића (1937), из Мирановца; Вукашина Јовановића (1925) и Бранка Петровића (1931), из Мирановачке Куле; Николе Бојића (1918) и Александра Тричковића (1936), из Пајежа.

Врела

У Пајез, там' испод Камен, на место где је кладенац Рогоз, изнад селó - билó је врело. Тој је одавно билó и билá много јака водá и воденице су млеле брашно.

Казују да су га још Турци, куј знаје зашто, затворили с големá железна врата и с бивоље коже и с влну и сас сланину. Дабогме и сас камење и земљу. Кад је тој врело затворено појаве се после три врела: у Биг'р, Стањанско врело и врело у Јаловик Извор. Е, кад смо се ослободили од Турци, копáло се на тој место да се најду тај гвоздена врата и да се отвори врело, ал несú ништа нашла, па га напуштали. Како је бил кладенац, текá си останул. Еве, све до с'г.

Кад је 1946. поново отворен рудник у Мирновци, 'тели су пá да се овај јак извор откопа и да се добије повише водá за рудник. Али брзо по тој рудник затворише, зајebaше га и од тој нема ништа.

*****

А у Мирновци је врело било на место где је сад чешмá Урма. Водá је текла кроз селó кад је оно билó там на Селиште, испод Урму. Е, кад су Турци правили каравансћи пут, од Кулу на Јаловик Извор и Калну, тај водá им је правила големé комендије и они натерају народ да вади и докарује големé плоче од камен и затворе врелото и остане само по малко да цури водá. После је там направена големá чешмá с корита за појење стоку, ене ју још си стоју и служи. И градине су там, и редови с паприку и с лук, и цвеће на крај редови и босиљак. Све како требе. А големата водá од тој врело се т'г појавила на врело у Јаловик Извор.

Како се тој знало?

Па, сазнало се текá што се пред затварањето, у Мирновско врело била удавила млада невеста. И кад га затворили, на врело у Јаловик-Извор

излезла маниста, ђердан и нешто од премéну што је носíла невестата. И тека се сетили каквó је билó и одокле је тај водá дошлá.

*****

У козјанску, пак, планину, горе где је Бела Водá и Чука, исто билó врело и текла јака водá кроз Козју. Па бил и голém мост у селó и воденице и градине. То је билó у турско време, кад су по планинéте одили ајдуци и додíли на воду и да се напíју, а и да увате неку овцу да се ‘ране, јел’ да се освéте на некога Турчина. Е, Турци се досете да затвóре врело да ајдуцити немају воду, па да се лекну негдé у друђи крај и да се спасе од беду. Е, ал’ кад га затворíли водá почéла да избíва по вртаче горе у Кладњи дол и по рињско и све су вртаче биле плне с воду једно време. После негдé некаквó пукло, ко тресак од гром, и водáта се пробíје кроз земљу и стене и појавíла се на Крупачко врело. А у две-три вртаче остану големе дувће, куј ти знаје колко удлбин. Тој је пропас.

Ја знам јед’н пропас горе у Планиницу. Казујоше да је бил поширок, а ја га знам кад дувката беше около метар ширóка и округла. И ми деца убацујемо камење а оно грома, грома и дз’вни, па понек’д као да јечи... А родитељи ко родитељи – бригу брину. Кад год идемо горе с овце окају по нас: Немóј, бре, к’м пропас да приодите, немој да там пропадне нећí, не дај боже! И крсте се, крсте. Стра’ ји, родитељ је тој.

Ал’ нек’д одавно, тој сам чул од стари, кад билó много стока пóпланин, код једногá домаћина у Козју бил слуга - једно момчé из Круп’ц. И чувало момчéто овце с друђи овчарí, па се играли, смејали, шалíли се, па се нешто и посвађали. И јед’н од овчарити на тој момче узне дудучку и врљи ју у тија пропас, у Планиницу. А на момчето баштá пак работíл у воденицу на Крупачко врело. И један д’н види он вода исврљíла дудучку. Узне, заглецује, и чудно му и стра’ га уватил – дудучка иста онај коју је купíл на сина кад се погодил да буде слуга у Козју. Забéре се он одма па у Козју и најде сина и овај му оприча како су му врљили дудучку у пропас, а баштата т’г извади дудучку и обрадује сина и исприча му како је дошла до њега...

Баштá си отиш’л, момчéто си останúло да служи, да чува овце. И десíло се једанпут да се врљило момчето по овце с камен и на једну овцу пребије ногу. Уплашíл се како че пред газду, мислél овак-онак и решил да закоље овцуту и да ју спушти у пропас. А на газду казál да се негде истровíла, курјаци ли су ју појели... т’квó некаквó. А овцуту вода донесé на Крупачко врело и башта на момчето ју извади и однесé си дом. Прошло неко време, те ти пá овца на врело. Па, пá тека. И, газда, Козјанац, приметíл да нешто неје како требе.

Прошло још неко време, кад јед'нпút видел воденичарат у Круп'ц неквó у воду, а кад извадíl а оно његовити син замотан у овчију кожу...

Несрећа испадла големá и премишљува́л се човекат много каквó да работи, па отиде код газдугу у Козју, ко бајаги да види сина. А газдата му рек'л: А, бре, он тражí да си иде дом на виђење и отиде преко рињско...- Ама нема га дом, – рек'л воденичар'т. -А, бре, да нејé залутáло детето негде, да се неје истровíло. Не дај боже да су га курјаци пресрétли јел да је пропáл у пропаc... Ете!

Златна грозница

На Ранђела Живића баштá, из Козју - деда Неја, бил ајдучћи арамбаша. Ујесен, за Гмитровд'н додíl из планин, а упролет иде с ајдуги, пресрúтају Турци и отúмају им кво најду. Његовити имали повату там, кад се од Вилеј прејде Река, па за Брковицу, там' кам бабинокалско. И кад остарéл старц'т, там живел и нејé додíl у село. Ја сам му носíl за једéње понек'д кад сам бил детé, а њему је т'г било близу деведесé године. Лежéше на лесу, имаше некакви кожуси...

Кад деда Неја да умре, дојде му син Ранђел, а старцат му каже:

-Ранђеле, овде да ископаш испод лесу – туј има много паре у чавуру од топ и да тој изместиш негде - само да си ти знајеш. Јел, ја чу да умрем, а ви овде нече да доодите.

И умрел старцат, а кво је Ранђел работíл с чавуруту и парете – не знаје се. Његовити су после преврну́ли и прекопáли све живо и тражíли и тражили и изгледа да ништа несú нашлí.

После и некаквí Београђани додíли и некакав апарат донели. Па, и они копали, и с апаратат одíли, одíли по целото појатиште и тражíли. Једмпút апаратат зацврчáл, зацврчáл и тија се обрадува́ли и запуцали да копају на тој место. Па удри, удри,- доста удлбин. Па се смењувáли, пили рећију, смејали се и зајебавали се како че и што че с тој злато што има да најду. А кад там ударíли у некакво тврдо они заокáли, заиграли, зарадували се... Кад там почели да сецају да ваде, а оно испало да су извадили некакву стару, рцаву гвожђурину. Они тегај плýнули и зајебáли туј работу. И отишлú си. Ете, тека.

*****

А деда Спаса,пак,причáл да там где је кладенац у Мртву страну, на три ост'на к'м село, к'м Козју, бил закопан казán сас злато... Прочúло се тој некако. И додíли поново тија нећí из Београд – ночу. И петлá донéли да закóљу. И пуштíли крв, - све како требе... Па копали, копáли, па се одмарáли, па пá копáли. Кад у неко доба ноч, кад ударили с пијук у казанат, некакво

рównуло, јакнуло ли је? – ал’ толко јакo и остро да ји сви прострелуло и сви тија лјуђе попадали... А кад се просвестили оно видели само лежиште где је бил казанат, ал без дно и место дно само црн пропас’ кој ти га знаје колко удлбин и нешто одоздол јечи, грома и грми... А они да поцрцају од стра и једва се свкли до пут и побегли..

*****

Там где је Шаричова вртача на Пајешћи камен има јед’н пропас. Али там је некад била и пећина и там се у турско време скривали ајдџици. А там су ајдџици закопували и благо што су га отимали од Турци. А има и планови и мапе за тој злато у туј пећину. И, дабогме, прочуло се тој по овија крај и по околни крајеви, и околo Бабушницу се причало од тој. Ч’к се у Лесковац на пијак нећи Шиптарин из Струмицу распитувал за Пајешћи камен. И он рек’л:

-Там у пећину има један камен - као невеста на изглед. Видиш и главу, нође, груди... све. И там је остављено много злато и тој, пази с’г: измец груди на невесту има једна пукотина, једва руку да провлчеш. А кад провлчеш руку, изгубај колко можеш!

Ал’ се там, на тој место не мож’ да пријде – висока стена, само орлови лете.

А како је златото дошло там, питаш сети.

Е, туј је у близин некад бил и пропас, па се ајдџици спуштали у тија пропас и кроз њега дошли у пећину. Прошло је много време од т’г и пропас се затворил – нанела вода земљу, камење, грање, лисје и затворила га. Али чул сам дошли доста њи да копају. Нећи копали там’ месец дана, дабогме кришом, а да ли су нешто нашли, ил’ несú тој ником несó казували...

А причало се да се у тија пропас, док још неје бил затрпан, спуштао на конопац и Воја Виденовић из Баравац алније видел ништа друго осим слепи мишеви...

*****

Кад је после рат направена нову школа у Козју, изнад њу је било остало место да се поравна за двориште. А там се играла деца - ђаци. И најду децата некакву парú, па у цеп, па две паре, па три... А једно дете отиде код учитеља и каже му за тој и даде му што је нашло. Учитељ погледа и види – жлтица! И ајд там:

-Кам, децо, тој! Дај овам тој да видим!...

И покупи им парицете, па ји распушти да си иду дом. А он запуца да копа, копа, копа...

Е, брзо по тој отиде он у Пирот и вrne се с ново ауто. Неје прошло много време и он напусти работу, напусти школу, одтиде си из селó...

Смрт Саит аге

На узвисини, поред друма, тамо где је данас школско двориште у Горњој Глами, била је кула Саит аге. Доле две-три просторије и горе такође, и још чардак. Живео је сам са једном женом из села која је била и слушкиња и наложница, а код улаза је стално лежао велики пас – као стражар. Мало подаље била је и помоћна зградаца у којој је била штала, остава и једна собица у којој су боравила два три Турчина – чувара.

Имао је Саит ага кућу и у Ак Паланци у којој му је живела жена и две робинје, али је у летњим месецима више времена проводио у селу, на свом имању. Често се виђао на чардаку одакле је гледао на сламене кровове горњогламске раје, на Големи врх, али највише на своје њиве на Гувништу, на ливаде које су Гламци прозвали Саитовица, на воћњаке, на трљаке који су се премештали с места на место ради ђубрења и пратио је сваки покрет на том простору од двадесетак хектара.

Саит ага је са чардака могао да види и кулу свог сународника Амзе, на Амзин-делу, у суседној Доњој Глами, са којим су се изретка посећивали и водили дуге разговоре уз чибук и каву.

Прошло је већ више од три деценије одкад је Милош Обреновић код турске порте издејствовао да му се врате нахије ослобођене под Карађорђем у Првом устанку, када су они морали да напусте плодну моравску земљу око Ражња и зауставили се у Ак Паланци. Случај је хтео да се сретну са Латиф ефендијом, који је држао читлук у Букововцу. Он је већ добро познавао крај са десне стране Нишаве, а и многе људе међу којима и Гламце, од којих су неки као чивчије радили на његовом имању. Уз мезе и пиће он им је дао идеју да погледају земљу у његовом комшилуку, па да виде шта ће и како ће. Тако су они у Горњој и Доњој Глами изабрали најбољу земљу и присвојили је.

„Земља је царска – није ваша, а ми смо царски службеници и можемо да управљамо њоме.“ – говорили су сељацима. „Ви има да радите на земљи као што сте досад радили. Пола за вас, пола за мене. Ако добро радите имаће и за вас и за мене.“

- Коња, дедер, Асиме! – вико би ага са чардака, стрчавао одозго, бацао се у седло и јурио преко ливаде до косаца када му се учинило да дуго стоје и нешто исправљају. Камџија је фијукала и цепала мокре кошуље од постава на леђима косача, а ага је вриштао са коња: „Зар ви мислите да ја не видим како ви дангубите, дангубе ниједне!“

Али то је било док је био млађи. Викао је ага са чардака и у позним годинама, али је све ређе тражио коња.

-Дедер, Асиме, доведи ми оног овчара да га научим како се чувају овце и како се пази господарева њива.” А онда би Асим пред агом бичевао несретнога каурина и док је овај јаукао ага се смејао и добацивао: „Лоше радиш, а лоше и певаш, али научићу те ја..., јаче, јаче Асиме!“

Међутим, нису само године сустигле Саит агу. Притискали су га и догађаји. Осећао је да раја више није онаква каква је била. Сумњало се да многи сељаци око границе са Србијом, на Пандиралу, стоје у тајним завереничким везама са властима у Србији. Кмет Јевта из Осмаково, нешто често иде у Витановац, а у повратку свраћа у Митхад пашин хан испод Бабине главе и ту се увек нађу неки са којима се нешто домунђавају. Умножила се хајдучија. До њега су стизале непријатне вести – све једна за другом. Неки хадук Анта из Витановца је са Перишких кладенаца отерао у Србију велико стадо овнова мирановачког аге. У Бабином Калу Јеремија Берда и Божа Скока играли су коло на Ђурђевдан, на Црквишту, а на везеним чарапама су им звектали златници које су са својом хајдучком дружином изнад Церове, код Темске, одузели од харачлија. А чуо је да се одметнуо у хајдуке и неки Козјанац Вучко. Највише га је погодило то што је његов земљак Амзи ага недавно убијен недалеко од Тричковог крста. Његова наложница је чула да су „три Србина три дана у Свржикапу чекали агу да га убију...и заклали га.“ Сумња се да је вођа био познати хајдук Ига од Орљу. Све му се чини да се нешто крупно спрема.

Једнога дана, пред мрак, ага је појахао коња и кренуо путем уз Дубје. Хтео је да пресретне стадо оваца које се враћало из планине у торове и трљаке и види како се обавља мужа. За њим је јахао његов чувар Асим, јер у последње време ага никуда није ишао сам. Зауоставили су се на Дубју, на раскрсници. Са десне стране пута је стајао Јанков крст. На њему је био нов пешкир и венац од пољског цвећа. Јуче су се ту окупљали Јанковци – био је св. Илија. „Каурска посла,“ – промрљао је ага, па окрену коња лево ка Гувништу.

С обе стране прашњавог пута биле су њиве под кукурузом.. Година је била добра па је кукуруз био ко шума, више човечјег раста. Да није био на коњу, ага ништа не би видео. Овако, он је гледао непрегледно поље метлица које су се благо таласале а мисли су му кројиле планове о продаји и доброј заради. „Само да га небо сачува...“ – и ту се прекиде агина мисао. Ударац по глави, ко гром са неба, сручи се на њега, а затим још и још, али ага није могао да их броји; свалио се са коња у прашину на путу. А ударци тољагама ниси престајали. Асим је јаукао и викао: „Убише агу, не дајте људи...! Агу убише... Помагајте..!“ Пресамићеног коњ га је носио низ Саитове ливаде, а од куле појурише два коњаника ка Гувништу.

Украј пута, уз згажене струкове кукуруза, ага је лежао сав крвав и прашњав. Нападаци су изчезли исто тако брзо како су се и појавили. Ага је још давао знаке живота, па се брзо нашао у својој кули. Окружили су га његови људи, нашао се ту и сеоски кмет и понеко од ближних комшија. Његова слушкиња му је брисала крв са лица и непрекидно понављала:

- „Куј те уби, пушка га убила, куј те уби?“

Ага је крклао и покушавао нешто да покаже руком, а жена се нагињала ка њему и разрогачених очују гледала у људе и понављала кобајаги агине речи:

- „Аа, Јовáн... Јован велíш! ...Куј још...куј? Аа, Ћира... Ћира... И Ђока, велíш...Ђока Ћурин ...“

Убрзо је Саит ага издахнуо.

У селу је остало веровање да су агу убили хајдуци, а да је агина наложница говорила имена људи који су је вређали говорећи јој да је „турска курветина“ и сл, за што их је она мрзела и искористила прилику да им се освети. Други пак сматрају да је у питању обрачун међу неким фамилијама у вези са претензијама на агино имање и да су је неки наговорили да окриви поменуте људе.

Било како било, Турци су покренули истрагу.

Дошли Турци код Јована и нашли у кући кржаву секиру.

- „Клал’ сам кокошку, вере ми,“ - оправдавао се Јован. „Погледајте дубáр на дрвљаник и он је крвав.“

Свезали су га и повели са собом. Код Ћуре су нашли крвав нож и панталоне. И он се оправдавао:

- „Бравчé сам клал горе на повáту, две ми очи. Еве питајте комши́ју Милана. Он ми је помагáл да згулимо кожу. Ене, разапéл сам кожу да се суши.“

И он је свезан.

- „Тој чеш да испричаш на кадију, у Пирот.“- рекли су му Турци и гурнули га ка Јовану. Тако је прошао и Ђока.

У Пироту, у току ислеђивања, ова три Гламца више пута су пребијани, па кад су их некад пустили нису дуго живели.

„У неколко године сви су се прекарáли. Ђорђија из Ћуринци је одма умрél.“

Такво је остало сећање мештана о судбини ових људи, судбини која се преплела са смрћу Саит аге, али и са припремама за ратове који ће убрзо уследити и довести до ослобођења ових крајева од вишевековног турског ропства.

Размирица

„Па, знам сине, како да не знам кад бéше размíрицата. Ода́вно беше ал’ још се сéчам. Још си бéјомо доле, у селó, у старúну úжу. Башта́ ти м’лечак бéше, у љуљћу сам га још носíла...“

Мúжји забрáше, па ји откарáше горе к’м Пирот, па после у рат...с Турци ли, с Бугари ли, не сéчем се...Па ји нема́, па ји нема́, не знам веч кóлко...У селóво остале само женé и децá и старци и текá још понећú...Па, текá, текá, нел пóче и овде да грмí. Оддалéко, там’, од Стару планину негдé.

Бугарети пошлѝ да се бију, рекóше...Онó се нáрод узбунѝл, женé вѝкају, децá се удзверѝла...Текá неколкó днѝ, па кад си бре загрмé пóблизо...Једнѝ велé – испред Базовик, друђи велé – код Калну ...Куј ти га знаје. Па си бре грмé, па си грмé, па си тутњá, па си, бре, пуцá, па си јечá...Ма, мáни се, мани...Онó ни уватѝл стрá', и големó и м'лечко, па се сáмо грчимо...У селóво какó на грóбиште: једнó вѝка, другó извѝја, лелéче...Морé, стока бре, што је стока, стóчица, па и онá некаквó осéча, некаквó зло наслучѝје. Од грмéње ли, да ли што им нéма домаћѝни, од кво ли је, не знам? Па си рѝцају волóви, рѝцају, рѝцају, óвце блејé. А псéта се разлајáла, па, бре, какó год да се кѝрјаци збѝрају околó селóво...По друм наша војскá проóди.Нећѝ бéјоше на Бабину главу, копáше шáнци, нећѝ ч'к горе у Трбѝшовац, у нáшуну њиву, где ов'с сејемо...Па и одозгоре груваше, груваше. Старци казуваше: тој су, бре, топови,наши топови. Текá сам тој чула и запамтила. Бáјће идé с кóла и с волóви да некаквó прекарѝје за војскѝту...За тија топови ли, какво ли је, не знам... Много се љѝне, прѝчајоше..."

Е, после причáјоше да су там негде далеко много побијени и Немци и Бугари и да су побегли у њине си државе. Тегáј је један д'н тутњáло горе по друм да се је сво село тресло. Мужје велé: Тој Немци бежé. После почемо да излáзимо на друм. Кад там: Реденѝци, гранáте, онéј шаренé бомбе– п'лне карѝце код Крс, на Стубал. И некол'кó коњá, шаторска крила...А код Вучинци се заглавѝл швапшѝи камијóн...Зелéн, голéм ко кућа...После Вучинци ўмајоше големó гвóздено корѝто од резервáр на камијóнат... Једнé карѝце се бејоше преврнѝле код Габрошу, па се стандркáле дор доле у Петку падину... А љѝѝи, жене - куј што довáне... Некакве конзерве биле, љебићѝи, цокуле, премена за војску... А Чода и Влада, од Костини, одшрафувáли упаљáчи на гранáте, па вадѝли барѝт, да пале, па да се играју... Ал' изгледа код једнѝ гранату да су закачѝли некакав упаљáч... и Влада на место поћѝне, а Чода остáде инвалѝд...Девет кѝгле је добѝл у месо и у Пирот му једва спасѝли живóт...

Тека је тој било. Не врнѝло се."

-Бабо, а где сам ја тегáј бил?

-Ти? Хм, па ти си, сине, после дош'л, кад је све тој прошло.

Пратѝли га у Америку да зарадѝ паре

Тија Козјáнац – Јеленко, бил си убѝл брата на слог у Бабину главу, на мецѝ, па отиш'л на робију. Кад одробувáл поставе га Козјанци за пољака да чува поље и утрину. А он много незгодан бил. Нејé давáл мир на Витановчање с који је Козја имала дугачку атарску границу.

А атар витановачѝи млого је помалечак од козјаншѝи, готово за дупло. Тој су нешто Козјанци-Сердарцѝи, смућkáли с Турци пред рат, кад су

морали да беже из Србију. Па на Козјанци одрезали и оставили повише. А љуђе ч'к повише у Витановци, па и стока повише. Тегај љуђи чували много стоку.

Е, јел' с'г, кад овија дојде за пољака, не мож' ни стоку да пасеш без стра где очеш, не мож' сено да косиш, не мож' дрва да береш. Љуђи ко љуђи, не гледају баш много на границу. Јебага, али овија Јеленко не дава. Све он види и свуде стиза. Види, па ока, псује, прети, из пушку пуца, плаши љуђе, откарује стоку пред козјанску општину и тражи да се плати глоба. Било је око тој много свађе, и парничење у суд. Ма, и дебело бијење.

Једампут Витановчани решили да ночу дојду у Козју и да си крадом одведу стоку што им пољакат откарал и затворио у једну појату, подалеко там, на другу страну, ч'к там кам бабинокалско. Да не плате глобу. Е, ал' тија Јеленко бил туј негде, чувал стражу, и испали из пушку, и почне туј окање, псување, саберу се још Козјанци, па почело бијење и с виле, с колци и с камење, куј кво доваћул. Туј Витановчани једва побегну низ Реку. Ал' јед'н је бил толко убијен да неје мог'л да оди него целу нощ прележал у морузиште, па га тек јутре д'н некако извлкли.

И тека, љуђе се склањали, склањали да му не иду на очи, на тога Јеленка, па им дојадило. Шушкали Витановчање, шушкали и једна група решила да мора да се убије – нема друђи спас.

Ал' како че? Коју че?

И решио се јед'н човек. Старци знају који је ал' неје да се тура у књигу, јел је тој одавна било и човекат одавна умрел... Нели, имал обичај тија Јеленко да одмара у Големо Барје и казују да је песмарицу некакву читао. Кобајаги да ју је од робљу донел. Ем, овија човек што че да га убије, узел пушку,- куј га знаје одокле му и куј му дал,- и једампут се прим'кне, нанишани га и опали. Казују да га погодил у руку и тија застењал и гадно некакво опсувал, а овија притрчи и закоље га с нож. Одотле он одма отрчи код његовити другари и каже:

„Ја сам своје напраил, а ви работете кво знајете...“ И отиде у Округлицу, доле кам сврљишко, и там бил док се неје смирило око тој..

Али, зорт је бил голем и на овџа друђе што су били умешани. Туј с'г има разне приче. Да су тога Јеленка однели у Боцину падину, па, као да су га закопали у Шароњин Трап, па, као да су га кутали у нечија јасла. А причало се и да су га сасекли, па га посипали с гас и запалили га у воденицу и туј изгорел а коске му самлели...Куј га знаје како је тој све било, јел су сви тија љуђе измрели.

Само се после причало: Ама, пратили га у Америку да заради паре.

Крштење

Родил сам се овде, у Мирановачку Кулу. Кад је требало да ја будем крштен, 1925. године, мој башта, Владимир, решио је да ја будем Ненад – као успомена на мојега деду који се звао Неја. И кад је дошла кумица да ме носи у пајешку цркву на крштење, мој отац јој каже:

-Кумице, да га крстиш – Ненад, онак како што је Ненад на онога Вукашина из Периш, знајеш га?

– Знам га, како да га не знам, - потврдила кумица.

Кад је кумица донела мене у Пајеж, у цркву, пита је поп Милован:

- Које му име дајеш, кумице? А она некако помешала имена, збунила ли се, и рекла: Вукашин. Поп тако и запише у црквену књигу и прочита благослов за бебу, а затим и кумица и поп дођу код мојих на ручак, овде у Кулу’.

-Значи, записасте га, оче? – радостан и са смешком на лицу пита мој отац свештеника и целива му руку.

-Записано је, записано, Владимире, – Вукашин, као краљ Вукашин! – свечано и задовољно каже поп Милован.

-Ма, какав Вукашин!? – зачуђено и љутито се мој отац окреће према кумици.

-Па, такво му име дала кумица, - каже поп.

-Ама, кумице, како се ја и ти договоримо кад понесе детево на крштење, - пита мој отац, љут и црвен у лицу.

- Леле, куме, ја сам помешала Ненада и башту му, Вукашина, па реко – Вукашин. Е, бог ме убил, какво тој нап्राју.

-Нечу ја да чујем, бре, за тој име! Тој не мож’ да буде...Ма, јок, бре... – жестоко се љутио мој башта, и стреља с очи час попа, час кумицу.

-Па, Вук Бранковић, бре, издаде кнеза Лазара на Косово... и толка војска изђину, - виче мој отац. - А ви туј мен’ – Вук..., Вукашин... И онуја великаш Вукашин теше да отне царство на нејаког Уроша... Ама јок, бре, тој не мож’ да буде... Има деца у школу да ми дете зову – издајица... Ма, јок... Него, оче Миловане, како мож’ тој да уредимо?

Поп Милован је морао дуго и стрпљиво да објашњава да је то име миросано и благосиљано од цркву и од Бога и да је уписано у црквене књиге које не могу да се исправљају. И тој с Вука Бранковића и с краља Вукашина је много одавно било и ко зна како је све било. Па, колко од т’гај има Вукашина по Србију, па, ено ти, бре, и Вук Караџић, па ништа...

Најзад, мој отац је морао да се помири са тим и тако ја остадо’ – Вукашин.

Да ји научим где је меџа

Било је време пред косидбу и деда ме повéде по ливáде да видимо каквá је травá. Скоро требе да почне косидба. Деда имаше товáгу од лескóвину и готово да се нејé одвáјал од њу. А товáга убава, по средину ишарана с белí обручи – там где је изрезана и огу́љена корá. И још некаквí рабоши зарéзани на товагуту, које ја нес'м разумéл.

Дојдемо у Корију. Уз нашу ливáду нечија њива – не сечам се чија беше. Деда иде горе доле там где се срíтају њива и ливада, па узне своју товагу и поче да мери. Мери и броји: десет, једанајес, ...петнајес, ...двајес и јед'н, ... Ја идем уз њега и понављам његово бројање.

– Двајесе и три, - рече кад дојдóсмо на крај ливаду.

– Јел' текá, сине? – пита ме.

– Тека је, дедо, - спремно одговарам ја важан и задовољан што се и ја ту нешто питам. Али видим, деда је љут, мрмља неку гадну псовку, ал' сам ја запамтíл само оне претеће речи:

- Ја чу да ви научим где је меџа... Биле су овде двајесе и пет товáђе, - рече и смрачи се идући према њиви.

У косидбу ја опет са дедом. Он коси а ја трчím и прескачем откоси. Деда још беше држећи, крупан, јак, па кад се раскречи, налегне и повије над косу, па кад увати да коси оно само чујеш како фијуче и падају откоси. Ама, он не коси, он, бре, брије, брије. Стиже откос и до комшијино жито, а деда не стањује него коси и жито. Ја сам већ разумел шта је трава, а шта жито, па окам:

-Дедо, бре, па то је жито!

– Видим ја кво је, ајд' ти играј се, - каже он мирно и наставља да коси жито. Кад заврши откос и кад стаде, ја опет:

- А, бре, дедо, што покоси житóво?

– Да ји научим где је меџа, етé, затóј! – рече и гледа на њиву, па узне траву од откос и поче да брише своју косу.

Нека пукне бар једна пушка у престоници Кнеза Лазара

Јова Петровић - Баљин из Горње и Драгутин Манић из Доње Гламе били су мобилисани 1941. године и уочи немачке агресије нашли се код Сврљига. Још нису ни видели Немце, а почело је повлачење ка западу. После неколико дана нашли су се у Крушевцу, исцрпљени, прашњави, уморни...

„На улазу у Крушевац бомбардују нас немачки авиони, а убрзо се пронесе глас да се већ чује бука мотора немачких моторизованих јединица. И стварно: кад застанеш и прислушаш се - чује се јека, брујање машина. На прилазним путевима се види и прашина од возила. Војска унезверена, хвата пречице да изађе из вароши и да се дохвати шуме. На капијама људи, жене

ломе руке, бришу очи марамама. Из једне капије појави се неки старац, сед и бео. Раширио руке и виче:

„Срамота, децо, срамота војско! Па куда бежите људи – ово је ваша земља...”

Није било лако ни војницима, ни командирима. Пролазе погнуте главе, а старац виче:

„Дајте, бре, синови, нека пукне бар једна пушка у престоници кнеза Лазара!”

У то време иза кривине, на почетку улице, иза одступајуће српске јединице, појавише се два-три мотоцикла – троколице, којима су располагале немачке извиђачке јединице. Немци су били весели, нешто су млатарали рукама.

У јединици Јове и Драгутина, каплар је био један Белопаланчанин, и кад чу старца како преклиње, нареди:

„Јово, пусти два-три рафала на оне Швабе, па се склањај преко башти и дворишта...и да се видимо на излазу из вароши...”

Јовану Баљиноме није требало двапут понављати. Љут на државу, на војску, на официре, љут и на самог себе, и рањен преклињањем седега старца, као да је само то чекао, чекао неку прилику да олакша себи. Истог тренутка баци се на калдрму, проломише се дуги рафали, челни мотоцикл, погођен у гуму, нагло сави у страну и удари у зид неке куће. Неки од Немаца попадале, неки су лежали непомични...

А Јова, прескочи прву ограду и изгуби се по двориштима и баштама... Осећа да не може дуго да трчи са митраљезом, а у мислима су му се јавиле речи Јове Војиновскога који је био артиљетац у Првом светском рату и који је у селу често причао како је скинуо затварач са свог топа кад више нису могли са њима преко албанских планина.

„Да не може да га користи непријатељ!” – одзвањале су му његове речи. Јова застале код једне шљиве, скиде реденик, извади затварач, затим замахну митраљезом и баци га на стабло шљиве, сломи се кундак и одлетеше неки делови, а он се брзо окрете и продужи ка својима.

На излазу из Крушевца били су заробљени. Потрпају нас у камионе и затворе... После у вагон па у Немачку. Бог те питај колко дана. Све је било усрано и умочано да цркнеш од смрад.

Рат је провео код неког газде и дочекао ослобођење од Руса.

Багрење се расцавте́ли, а ми све обрстíмо цвет...

Отидо у војску да служим краља. У Ниш, у тврђаву, у артиљерију. Петнаест дана пред одслужење изби рат. Ми почемо да се повлачимо на Алексинац, па на Крушевац. Између Крушевац и Трстеник бомбардују нас Немци из авиони, а брзо после стигоше и Немци на камиони. И заробе нас.

Потрпају нас у камиони и затворе, па за Ниш, Пирот Цароброд, па преко Софију на Дунав.

А там, багрење се расцавтѣли, а ми све обрстѣмо цвет, све поједомо – гладни. А бугарски сељаци тргѹју с нас:

- Дај опасáč, дај чутурицу – да ти дадѣм леб.

Узне опасáč, а леб не дадѣ. А храна: само праве скроб од морѹзно брашно, па по једну кутлачу.

Преко Дунав- понтони. А на другу страну – Румунија. Једно време истоварамо из шлепови брашно, сол, шећер. Тешки цакови. И кад видиш да те стража не гледа, само спуштиш цаk у воду. Мајке им га тамо њима. Има да се искилавиш ако нешто не олакшаш себи. После одотле, по шесѣ у вагѢн, па у Немачку. Бог те питај кол’ко дана. Све је било усрано и умѢчано у вагони.

Две године радим у неку фабрику хартије, па на брану, па у пољопривреду. И дочека жив ослобођење. Ослободѣше ни Руси, па преко Пољску, Чехословачку, Мађарску у Румунију, у Темишвар, па у Вршац, па у Козју.

Дојдо си дом. Причам са женѹ, а туј се врти неко детѣ.

- Шточѣ овѢј детѣ овдѣ? – питам ју. Она се смејѣ, па вели:

-ОвѢј је, бре, наше детѣ.

– Наше!?! – чудим се ја... Јес, бре, син, море – већ 4-5 године.

Закопамо се ѹзем док престáдоше потере...

А ја сам, пак, служѣл кадар на Косово. У Урошевац. Туј је бил наш батаљѢн, а пук у Приштину. Малко је требáло па да одслужим, а оно зáрати. А ми на албанску границу. Шиптари се узмували – че се бију. Море, побѢмо ји ми, па ми преко границу, па све до Скадар. Двајес и два дана леб несáм јел.

Код Скадар ни заробѣше Талијани. Заробѣше и затворѣше у логор. Па додѣше некакви из Црвени крс, пописувáше ни, па ни после Талијани потоварѣше у камијони, па у Драч. После на лађу, па преко море. Заминѹмо Италију, па у Бриндизи. Па ни после превѣзоше у Италију и туј будем у логор до 1943. годину. Т’гај, ја и један другáр побегнемо из логор и уз једну речицу се закопамо ѹзем док престáдоше да ни траже.

После неко време наидѢмо на нећи добри љуђе, па чѢмѢ да работимо код њи. Само за рану и за спање у једну шупу. А они ни некако набаве документи и такво какво требе за избеглице, па ни пребаце преко некакву везу у Швајцарску. Морáли смо од три језика да научимо понешто да причамо јер је код њи текá, има и немачѣи и францусѣи и талијансѣи...све тој. И там све до 1946. годину и т’г се врнем дом, у Пајеж...

Па овдѣ, кад се врнѹмо, тражѢмо некакву помоћ, ал’нема... Веле: „Ви нестѣ били у партизани...”

Пиши му и кукаљу!

Микаїл Кукљезин – Петковић, био је један од учесника ратова 1914-1918. године. На Церу је рањен у руку, прешао преко Албаније са српском војском, борио се на Солунском фронту и вратио се жив у своје село – Козју.

После рата тражио је да му се додели инвалиднина због рањавања, али од тога није било ништа. А он је тада још био млад, па му рањена рука није толико сметала да ради своје сељачке послове и подиже осморо деце.

Преживео је Микаїл и други рат и дочекао још једно ослобођење, али су се последице рањавања све више осећале, па левом руком није више могао да се служи како треба.

Дошли комунисти на власт 45-е и једном приликом у општини у Бабином Калу, један од службеника пита:

- Шта ти је деда Микаиле с руку?

А деда Микаил развезе причу о Церу, о Степи Степановићу, о Албанији, Солуну... Кад је старац отишао неко од општинира изнесе мишљење да ту има основа да се покрене поступак за признање инвалиднине. Тако је он после извесног времена позван на комисију, али је опет нешто запело. На интервенцију његовог сина Тугомира он је ипак позван на првостепену комисију у Београд.

На комисију је чекало стотине људи са сличним проблемима. Срећом, неко из те комисије видео је годину рођења деда Микаила и реко:

- Људи, овај човек је са оног света, дајте прво њега да саслушамо.

Прегледали су му руку и саслушали његову причу за коју је посебно био заинтересован један пуковник, иначе председник комисије. Кад је то било завршено, пуковник каже секретарици:

- Пиши овом старцу све што му припада по закону, да човек не долази више из тако удаљеног места. Па се обраћа старцу:

- Чико, шта те још мучи?

- Ма, дете, не мучи ме само рука него и нође.

Енергични пуковник одмах диктира:

- Пиши му заштитну обућу – ципеле и све друго.

- Ето, чико, биће и то. Јел' у реду?

- Ма, јес у реду је, вала ви, него ако може и кукаљу.

- Кукаљу!? – зачуђено погледа он у чланове комисије, па у пратиоца.

Пуковник није био из нашег краја и није знао шта је кукаља. Када је Тугомир објаснио шта је то, сви су се насмејали, а пуковник војнички одреза:

- Пиши му и кукаљу! И срећан пут ратниче!

СУВОПЛАНИНСКИ ЛИКОВИ

Свако време носи своје бреме, каже народ, али свако време и свака регија имају и своје људе који су то време и ту регију у нечему представили. Ја ћу покушати да на трен оживим неке људе са Суве планине које полако заборав гута, а ми, већ времешне генерације их памтимо и радо их се сећамо: Симку Николић са Три локве, запослену у тадашњем Шумском газдинству „Бела Паланка“, и овчара Јосифа Пејчића из Космовца.

На Суву планину, лепотицу југоисточне Србије, први пут сам изашао на Ђерман 25. маја 1985. године, да бих се одмах у јулу исте године вратио и од тада много, небројено пута је походио.

Традиција је да на планину људи из подсувопланинских заплањских и белопаланачких села истерују крупну стоку (говеда и коње) у сампас (стока без надзора пастира), док овце напасају пастири (овчари). Крупну стоку власници само обилазе, и доносе јој со (крме је) у грумењу које постављају на одређена места.

СИМКА НИКОЛИЋ (1922– 2008)

Шумско газдинство „Бела Паланка“ деценијама је експлоатисало шумске ресурсе на Сувој планини, те је на месту званом „Три локве“ имало своје, и данас их има, зграде. Шумски радници су ту спавали, а камиони су свакодневно, по неколико пута, изилазили на планину и одвозили дрва и трупце до газдинства у вароши. Радници су имали право, као и сви други радници по предузећима, на топли оброк. Е, топли оброк им је припремала Симка Николић, Запланка, родом из Великог Крчимира, општина Гацин Хан.

Симка је спавала, буквално живела у шумској кући на Три локве. Устајала је пре свих, а полазила на починак последња. Сећам се првог одласка на планину 1985. г. и када смо били близу Три локве, чујем пој певца. У дивљој планини певац пева?! Ускоро, како смо се приближавали објекту, међу буквама видимо неколико кокошака и огромног, са сјајним перјем, певца. Задивљујућа сцена. После нам рекоше: „Тој су бобо Симћине кокошће!“ Чувала је своје кокошке како би радници имали свежа јаја. У објекту шумског газдинства Симка је припремала јела за раднике, а имала је и велику резерву конзерви месног нареска и паштете, као и пива и ракије. Такође, и цигарете. У врху дивље, тешко приступачне планине имали сте, буквално, мини драгстор. У то, баба Симкино време, могао си отићи на Суву

Сл. 1. Симка Николић 1985. г. испред бараке - шумског стана у Три локве на Сувој планини (из пород. док. унуке Данијеле Стевановић из Беле Паланке)

возачи шумских камиона су га стављали на свој камион, а њој давали пун. Поред акумулатора, ту је био и агрегат. Небројено пута сам свраћао на Три локве код баба Симке, причао с њом, био послужен кафом и ракијом, много пута ручао, купио цигарете... Размењивали бисмо информације о догађајима у свету. Чак је била и посредник око набављања робе која је нама планинарима требала: пожелимо да роштиљамо свеже месо - одемо код баба Симке, дамо јој новац, она поручи по првом возачу шумских камиона, и до пред вече имамо свеже месо из белопаланачке месаре за вечеру уз логорску ватру.

Симка је имала тежак живот горштака. Године 1941. јој се родио син, да би јој муж погинуо у рату већ 1942. године. Није се преудавала. Одмах после Другог светског рата, чим је формирано Шумско газдинство, Симка је примљена у радни однос, отишла на планину, на Три локве, да би остала горе и неколико година по пензионисању, када је радила волонтерски. Сина и унуке је школовала, обилазила их је о празницима, али јој је најлепше, кажу, а и сама је то тврдила, било на планини.

планину са рукама у џеповима... Без залихе хране у ранцу. Чак, пушачи су и без цигарета могли изићи на планину, а опскрбили би се код Симке. Најчешће је продавала, по цени као и у свакој трговини, „Мораву“, „Супер филтер“ и „Дрину“.

Баба Симка је била, како је ја памтим, ситна жена, лаганог и успореног хода, прекућена од напора и тешког живота на планини, увек забрађена марамом, са тихим, али одлучним гласом у разговору. Имала је своју породицу, коју је окупила у Белој Паланци, где су подигли кућу. Њена унука је данас учитељица у основној школи у Белој Паланци, и уједно јој се захваљујем на фотографији баба Симке коју ми је доставила.

На планини је баба Симка имала и транзистор, као и ТВ апарат на акумулаторе. Није била одсечена од света и цивилизације. Чим јој се акумулатор испразни, радници,

Иначе, сада згрда Шумског газдинства ни приближно не изгледао као у време баба Симке... Нема више металних саксија са расцветаним цвећем око шумске куће на Три локве, врата затворена катанцем... Њену башту где је садила лук, кромпир, паприку, парадајз и друго освојиле су коприве.

Да је баба Симка била планинска „институција“, доказује нам и наша врсна новинарка уважена Мира Адања Полак, која је првила о њој ТВ емисију.

ЈОСИФ ПЕЈЧИЋ ИЗ КОСМОВЦА (1914-1994)

Ко год да је ногом крочио на гребен Суве планине када би зачуо клопотар са овна предводника, а потом: „Prrr'jjjj...! А у п'шкољ ти га забодем...! Овам!“, знао је да је то деда Јоса.

Деда Јосу, Јосифа Пејчића, рођеног од оца Спиридона и мајке Латинке 1914. г. у Космовцу, упознао сам приликом мог другог планинарског похода Суве планине, 15. јула 1985. г. Са колегом Властимиром Симијоновећем смо, преко Дивљане и Малог и Великог Коњског, дошли до Три букве близу Ждребице. Планирали смо да одемо на Три локве где би смо спавали испод шатора. Но, зачусмо карактеристичан повик и псовку по овцама деда Јосе. Необична псовка нас заинтригира и ми скинусмо ранце, седосмо у хладу букве и дочекасмо овце са овчаром. Старац у клашњеним панталонама и прслуку преко џемпера. На ногама гумени пиротски опанци, а на глави усалмена шајкача. Коса и бркови седи, и неколико дана необријано лице. Преко рамена торба од козје длаке. У једној руци овчарска тојага и лесков танак прут. Испод мишице друге руке секирче са дужим и доста углачаним држалом.

Назвасмо Бога, старац седе, а овце наставише у потрази за сочном травом. Прво питање које нам је поставио је да ли имамо воде, а потом настави, када му понудисмо чутурицу, да је вода благо на Сувој планини. Ми смо се чудили одакле толика прича једног старца, нисмо могли до речи да дођемо од њега. Као да нас је прочитао, па сам даде одговор да овде ретко има људи и једва чека да сретне некога с ким ће да се исприча.

- Идем, деца, према Ракош чесми. Један дан, ми пастири са Суве планине, терамо овце ка Трему, тад не пију воду, а други дан их терамо у пашку ка Ракошу и појимо их тада на Ракош чешми. Зато је сувовпланински сир најквалитетнији на свету! - причао нам је деда Јоса, а онда се насмеши и помало срамежљиво упита: - А имате ли ређијицу малко...?

Извадисмо флашу са ракијом из ранца и понудисмо га. Пио ју је као воду, па још расположенији рече:

- Деца, вечерас сте моји гости на колибу!

Утом из правца Ракоша се чу звук плоча по камењу. Иза грма се појави прво магарац на чијем су самару биле две металне канте, а за њим

ситна жена са вуненим чарапама на ногама, у сукњи вутарки и вуненом џемперу суре боје. Глава јој је била забрађена марамом.

- Дачо! Довечер имамо госјањи. Иди поспреми колибу. Децава че спе у мој кревет поширок, а ја чу у твој.

- А куда чу ја Јосиве?

- При магарицу! - окрену се и намигну нам, па прошапта: - Че понудимо и бабуву и она воли ређијицу...

Тада упознасмо и Здравку, баба Дачу, Јосифову жену.

То је била незаборавна ноћ на планини. Метални црн шпорет испред колибе од летава обложен обичном најлонском фолијом којом је и колиба покривена. Колиба је била из два дела: у једном су спавали деда Јоса и баба Дача и ту је била и метална округла фуруна, а у другом делу је била шупа-радионица за сирење млека. На неколико корака од колибе је била друга мања колиба која је била и магацински простор, а уједно и штала за магарицу. Испред колиба је било неколико баш повећих канти од алуминијума које су служиле као резервоари за воду. Вода за пиће, кување и прераду млека у сир је на магарцу доношена са Ракош чешме која је од деда Јосиног трљака на Пасарелу била удаљена сат и по хода.

Разне приче нам је те ноћи Јосиф причао, на пример: како је још као младић пре војске почео да чува овце на Сувој планини. Овце изведу из Космовца одмах после Ђурђевдана и напасају их све до Митровдана када их спуштају у село. На планини прерађују овчије млеко у пуномасни сир. Кајмак не производе. Део млека предају белопаланачкој млекари која је имала своју бараку на Провалији, близу Пасарела, а ту на млекари се млеко прерађује у качкаваљ. Сир користе за исхрану породице, а вишак продају.

Памтио је деда Јоса и Црновунце који су имали своје бачије на Ракошу близу Ракош чешме. Памтио је и једно "тепање" са њима због неке девојке из Космовца која је била побегла за неког њиховог младића.

- Тепамо ми... ама тепу и они! Големо бијење беше и гоца расцопане главе! После се помиримо... '39. године си некуде отидоше оди Суву планину.

Волео је много да једе печурку шкрипац или скрипац, како су их звали у нашем крају (лат: Polyporus septorum) и тачно је знао свако дрво од Пасараела до Ракоша на коме расту. Сећам се када је баба Дачи једном рекао:

- Ја чу искарам овцеве, а ти иди доле према Коњско нади баракуту, куда је била кречана, има буква и на њу убави скрипци те и набери.

Причао ми је једну јако занимљиву причу када сам га питао да ли има вукова, а он се насмеја па рече:

- Ни курјак нече без човека.

Наиме, приликом спуштања оваца око Митровдана са планине у село, био је заборавио једну овцу. Рачунао је да је изгубљена када је у село приметио да је нема. У пролеће, после Ђурђевдана, када је из Космовца

Сл. Јосиф и Здравка на сувопланинском
Пасарелу 1985. г. (фот. из архиве аутора)

истерао овце на планину, затекао је овцу живу и здраву на колиби. Преживела је и вукове и оштру зиму на планини. Била је јако мршава, али жива. Ојагњила се, али је јагње изгубила услед хладноће. Целу зиму је презимила у колибици за магарицу и јела оскудно сено од суве траве на коме је магарица спавала.

Имао је деда Јоса и пушку. Наследио је од оца Спиридона. Спредњача капсара. Није ми је никада показао:

- Ту је, вечито спремна... Ама, не смејем да је показујем, че ми ју узну милицајци. А теб чу ју дете дадем кад за тој дојде време.

Није ми је дао, нажалост, изненадна суицидна смрт га је претекла на два дана испред Светог Саве 1994. године.

Иначе, ту пушку је стално носио док је био млађи. Спасила му је живот 1937. године. Негде при крају маја на Сувој планини је ударила таква мећава и снег да се прст пред оком није видео. По снегу овце нису могле да ходају. И Јосиф је дошао до једне шупље и труле букве и у пушку је арбијом набио барут и доста кучина без олова. Опалио је у трули део букве и кучина су лако запалила трули део. Целе ноћи се грејао око букве, а и овце. Сутра, чим сунце грану, сав снег се отопио те је успео да се врати до колибе на Пасарелу.

Иначе је био шерет, велики шаљивџија, ову кратку причу ћу завршити онако како и доликује деда Јосиној природи и карактеру:

Да не би себе много оптерећивао, ујутру када помузе овце доручкује, а за ручак се договоре са баба Дачом да га донесе у торби и окачи на неко дрво у шуми. Онда се баба Дача врати назад на колибу да обавља своје послове, а он протера овце поред означеног дрвета и обедује. Но, једног дана, на договореном месту затекао је окачену на грану само торбу, али хране у њој није било. Баба Дача му је била спремила хлеба, неку паприку, парадајз, сир и мало сланине. Он узме празну торбу и настави да гони овце и на пар стотина метара одатле затекне два планинара како обедују под буквом. Млади људи, скоро дечкићи. Седе у хладовини и једу. Није знао да ли су му они узели храну, али је видео да једу сланину и сира. И реши да се с њима нашали:

- Деца... ма видесте ли још нећега овдена по планин?

Они му одговоре да нису.

- Ма нећи ми узел рану овам оди букву из јенџ'к... Ма ако је, неје ме гоца оштетил... лебац малко и сирењице. Ама ми жал за сланинкуну... Носео си ју сас мен сваћи д'н. Опруцујем се гоца меџу нође, па станем, стурим бревенециви, па се намажем сас сланиниту, одма ми боље!

Толико су бљувала она два момка, смеје се деда Јоса док ми је ово причао, да су избљували и мајчино млеко што су посисали.

ФЛОРА

Лола Ђурђевић
Институт за биолошка истраживања
„Синиша Станковић“, Београд

АЛЕЛОПАТИЈА СРПСКЕ РАМОНДЕ (*RAMONDA SERBICA* PANČ. 1874.) ТЕРЦИЈАРНОГ РЕЛИКТА И ЕНДЕМИТА БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА

Сажетак Српска рамонда (*Ramonda serbica* Panč. 1874) представља остатак богате древне флоре (реликт) и врсту која насељава ограничено географско подручје (ендем), тј. живи фосил Европе. Српска рамонда постоји на Земљи више од 70 милиона година. Као таква представља интересантан објекат за аделопатска истраживања. Рад се бави анализом и мерењем количине фенолних киселина и укупних фенола у ризосферном земљишту, листовима и корену српске рамонде, с обзиром на њихов значај у животу биљака и екосистема као целине.

Српска рамондија живи у пукотинама стена на стрмим кречњачким литицама Сићевачке клисуре. У њеним листовима и кореновима преовлађују слободне форме укупних фенола (5.321 и 8.875 $\mu\text{g/g}$) у односу на везане (2.404 и 1.909 $\mu\text{g/g}$). У ризосферном земљишту створеном у пукотинама стена, које се углавном састоји од изумрлих остатака листова и коренова биљке у различитим фазама разлагања, налази се само 1/120 део слободних фенола створених у живим листовима и кореновима. У њему напротив, има 49.8 пута више везаних фенола (5.887 $\mu\text{g/g}$) у односу на слободне (118,22 $\mu\text{g/g}$). У земљишту је детектовано 5 фенолних киселина (п-кумаринска, ферулинска, п-хидроксибензојева, ванилинска и синрингинска). Везане форме фенолних киселина преовлађују у земљишту (79,12-320,20 $\mu\text{g/g}$), при чему највише има ферулинске и п-кумаринске киселине, у односу на слободне (7,01-9,11 $\mu\text{g/g}$). Као пионирска врста рамонда најпре почиње да расте у пукотинама кречњачких стена, где уопште нема земљишта или је оно у фази настајања (сирозем на компактним стенама).

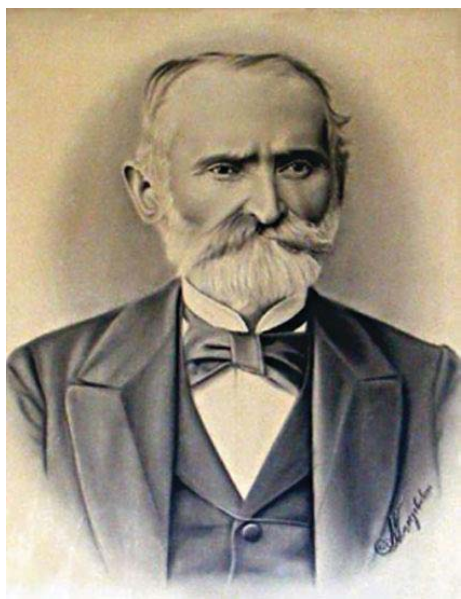
Дискутована је улога *Ramonda serbica* у стварању земљишта и значај њених фенолних једињења као секундарних метаболита у изградњи земљишног хумуса и улога фенолних једињења у регулацији ареала ове реликтне и ендемичне врсте. Може се извести генерални закључак да феноли с једне стране штите рамондију те јој омогућавају ширење, с друге стране феноли других биљака (траве, жбунови, дрвеће) негативно утичу на њен опстанак одређујући тиме величину њеног ареала. Као непоновљиви део генофонда флоре Србије, ендемичне врсте заслужују изузетну пажњу и дубље проучавање. У Србији данас постоји 215 угрожених биљака, које

су у закону стављене под строги режим заштите. *Ramonda serbica* се такође налази на листи угрожених биљака у **Црвеној књизи флоре Србије**.

Кључне речи: алелопатија, терцијерни реликт, Балкански ендем, *Ramonda serbica* Рапч. 1874, феноли, фенолне киселине, ризосфера, вегетација стена, Сићевачка клисура.

Увод

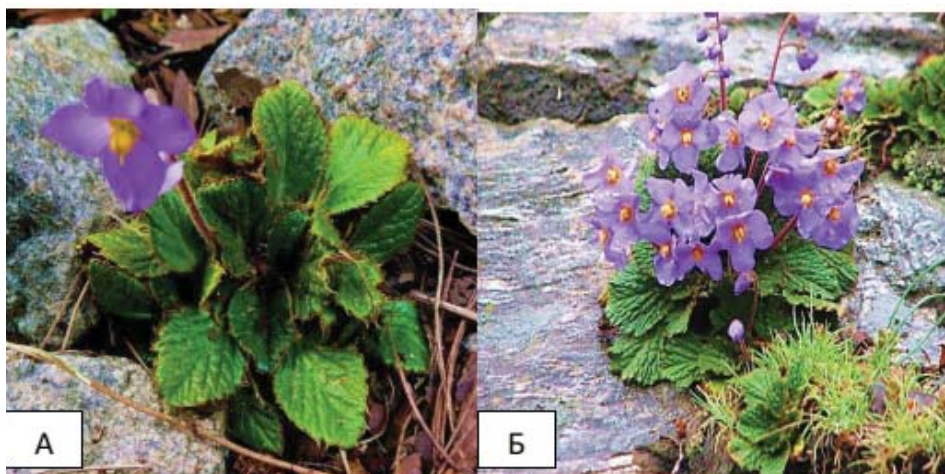
Род *Ramonda* има три врсте, од чега две расту на Балкану, а једна на Пиринејском полуострву. Прва је откривена на Пиринејима, 1831. године, заслугом француског истраживача Рамонда, по коме је читав род добио име. Другу врсту рамонде пронашао је Јосиф Панчић, 1874, прво на Ртњу, а онда и у Сићевачкој клисури, и назвао је српска рамонда (*Ramonda serbica* Рапч. 1874). Доктор Сава Петровић, дворски лекар краља Милана Обреновића, пронашао је у околини Ниша на Високом камену у Јелашничкој клисури и на Сувој планини, биљке које су биле веома сличне раније описаној *Ramonda serbica* Рапч. 1874. Заједно са Јосифом Панчићем дошли су до закључка да се ради о новој врсти рамонде и назвали су је *Ramonda nathaliae*, у част српске краљице Наталије - *Ramonda nathaliae* Рапчић et Petrović 1882 (Панчић, Ј.

Слика 1. Др Јосиф Панчић је 1874. године пронашао рамонду. Примерци *Ramonda serbica* се од тога доба налазе у његовом хербаријуму. Данас се делови хербаријума Јосифа Панчића чувају у Ботаничкој башти Јевремовац и Природњачком музеју у Београду.

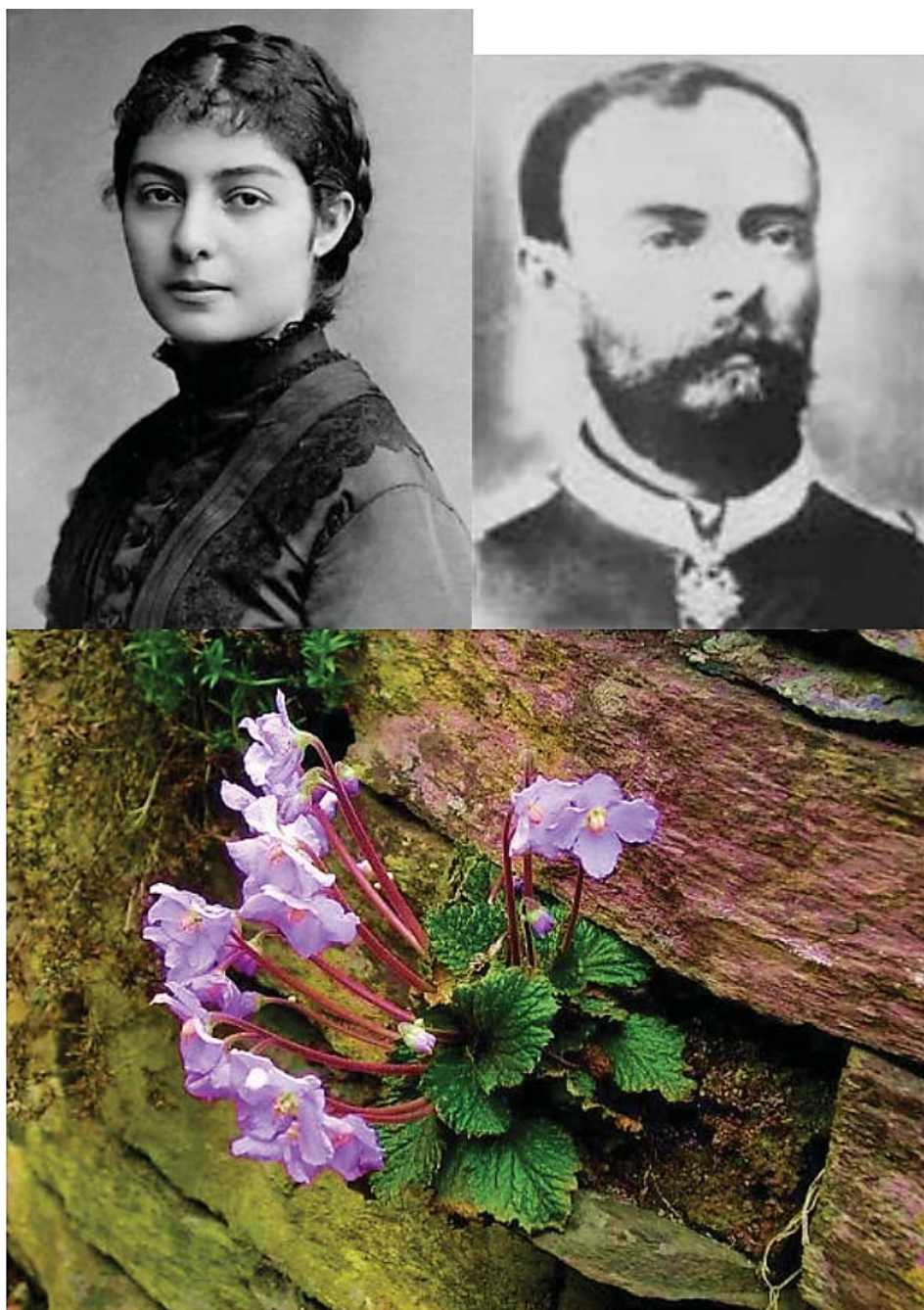

Слика 2. *Ramonda serbica* у време цветања (лево) и цртеж објављен 1918. године у енглеском ботаничком часопису „Curtis's Botanical Magazine“. (Smith M. 1918). (десно).

Слика 3. *Ramonda serbica* Рапч. 1874 у пукотини стене (А). Фрагмент заједнице *Cetero-Ramondietum serbicae* на окомитим кречњачким стенама у Сићевачкој клисури (Б).

Слика 4. Наталија Обреновић, жена краља Милана (лево). Доктор Сава Петровић, дворски лекар краља Милана Обреновића (десно), који је пронашао нову врсту рамонде и дао јој име Наталијина рамонда - *Ramonda nathaliae* Pančić et Petrović 1882 (слика доле).

1874; Петровић, С. 1882). Балканске рамонде, познате и под називом феникс биљке или колачићи, како их због љупкости називају у народу, цветају од друге половине априла до прве половине маја. Цветови су им веома лепо. *Ramonda nathaliae* најчешће има тамно љубичасте, а српска рамонда светло љубичасте цветове, иако боја може да варира до беле (Слике 1-4).

Мада се у почетку веровало да је распрострањење српске и Наталијине рамонде везано само за Србију, каснијим истраживањима Балканског полуострва утврђено је да их још више има ван наше територије. У том смислу, посебно је значајан рад Недељка Кошанина (1874-1934) „Географија балканских рамондија“ (Кошанин N 1921; *Сарућ, М.* 1997), који наводи да се ове две врсте прилично јасно географски диференцирају: *Ramonda nathaliae* претежно је везана за слив Вардара. Најбогатија налазишта су у Македонији (Stevanović et al., 1986a,), а има је и у северној Грчкој, док је *Ramonda serbica* распрострањена у клисурама и кањонима јадранског слива (главни део ареала је у Албанији, а покрива и делове Македоније, Грчке и Бугарске, Црне Горе, при чему западну границу чине налазишта у Сувој планини (Трем, Мосор, Соколов камен, Голаш), Радовански камен изнад села Јелашница (Високи камен), Облик у Сићевачкој клисури изнад села Островица, Шар-планина - падине Љуботена (Stefanoff and Georgiev 1937; Кошанин, 1939; Micevski, 1956; Мишић, 1970; Velčev, et al. 1973; Stevanović et al, 1986b; Stevanović and Bulić 1992).

Обе врсте живе на кречњачким стенама, станишта су им по кањонима и клисурама, и увек се налазе на северним странама. На северу су зато што су то биљке преостале још из терцијара, које успевају на местима са малим осцилацијама температуре и влаге. Ипак, *Ramonda nathaliae* је издржљивија. За разлику од српске рамонде, може се наћи и на висинама чак до 2.150 метара, док *Ramonda serbica* не расте на висина већим од 1.700 метара, успевајући на завученијим местима, у усецима и шумама. Рамонде су реликти Терцијера, времена када је клима у Европи била топлија и влажнија. За време Леденог доба, оне су нашле скровиште у клисурама и кањонима где их најчешће налазимо и данас. Обе врсте су свакако имале више рефугијалних станишта у којима су преживеле неповољне климатске прилике током глацијације. Из њих су, након отопљавања поново почеле да шире свој ареал. Ови „живи фосили“ данас у великој мери преживљавају неповољне утицаје спољашње средине захваљујући поикилохидричности, па се још називају и „биљке које васкрсавају“ (Стевановић, и др. 1987; Мишић, 1981; Јанковић и Стевановић, 1981; Јовановић-Дуњић, 1953; Јовановић-Дуњић, 1974; Татић и Стевановић, 1976; Мишић, 1970; Lazarević, М. (2012). *Ramonda serbica* Panč. 1874, припада фамилији *Gesneriaceae* Dumort. (Слике 1, 2, 3). Од неколико родова ове богате тропско-суптропске фамилије, који су се са малим бројем врста из терцијера одржали на Балканском и Пиринејском полуострву, у Србији је заступљен само један

род *Ramonda* Rich. са две врсте, *Ramonda serbica* Pančić 1874 и *Ramonda nathaliae* Panč. et Petrović 1882. *Ramonda serbica* је остатак суптропске флоре Европе и Медитерана, највероватније афричког порекла. Веома је слична биљци *Ramonda nathaliae* и сматра се да се од ње полиплоидијом одвојила током терцијара у самосталну врсту. Захваљујући опсежним истраживањима у популацијама рамонда, које деле исти простор откривени су природни хибриди настали међусобним украштањем *Ramonda nathaliae* и *Ramonda serbica* (Слика 5). Српска рамондија је вишегодишња биљка, живи у пукотинама кречњачких стена, на плиткој, хумозној планинској црници са неутралном или слабо киселом реакцијом. Карактеристична је врста хазмофитске заједнице *Cetero Ramondietum serbicae* развијене на станишту шуме грабића-*Carpinetum orientalis serbicum* у Сићевчкој клисури (Greibenščikov, 1950; Јовановић-Дуњић, 1952; Мишић, 1970; Јовановић-Дуњић, 1974; Мишић, 1981; Lazarević, M. (2012).

Слика 5. Хибридне јединке између *R. nathaliae* и *R. serbica* са локалитета Облик (лево) и Радовански Камен (десно).

Током летње суше када је проценат земљишне и влаге ваздуха веома смањен, доспевају у стање мировања (анабиоза), листови губе воду (дехидратација), потпуно се осуше и згужвају, тако да се дробе под прстима. Нема података да је Панчић знао да балканске рамонде имају моћ анабиозе. Иако је детаљније на том пољу истраживао наш познати ботаничар Недељко Кошанин (Кошанин, 1921), једну од најупечатљивијих потврда њихових васкрсавајућих способности открио је 1928. године руски ботаничар Павел Черњавски. Прича се да је Черњавски случајно преврнуо чашу с водом и поквасио хербаријум, у коме се, између осталог, налазиле и рамонде. Када га је сутрадан отворио, запањено се, јер су претходно потпуно суве биљке, чувана у хербаријуму годину и по дана, оживеле (Černjavski, 1928). Током дехидратације смањује се релативни садржај воде од 97% у потпуно

хидрираним листовима на 4% у сувим листовима. Када падне киша и дође до повећања процента влаге ваздуха, већ након 12 часова враћају им се све физиолошке функције, и убрзо се потпуно опорављају (Živković et al, 2005). Док биљка улази у стање анабиозе метаболички процеси се успоравају, скоро до потпуног прекидања. Ове биљке су зато развиле разне механизме помоћу којих ћелијске мембране и ензимски системи остају сачувани. Због тога јако брзо после усвајања воде, биљка може да врши фотосинтезу, али и да активира мембрански одбрамбени систем против оксидативног стреса (Veljovic-Jovanovic et al., 2006; Rakić et al. 2013).

У досадашњим алопатским истраживањима велика пажња посвећена је доминантним дрвенастим, жбунастим и зељастим врстама копнених екосистема и улози коју фенолна једињења имају у њиховим међусобним односима (Lodhi and Rice 1971; Chou and Muller 1972; Lodhi 1975, 1976, 1978; Rice 1974, 1979; Djurdjevic, 1989). За разлику од њих, врстама које представљају остатке богате древне флоре (реликти) и врстама које насељавају ограничено географско подручје (ендеми), посвећен је веома мали број алопатских радова. Захваљујући географском положају Србије и правцу пружања наших планина, бројне врсте суптропског и умереног појаса, које су у терцијеру живе на нашем простору, преживеле су ледено доба на топлим јужним и југозападним падинама планина на заштићеним местима. То су наши терцијерни реликти (Шилић, 1984). Клисуре и кањони у Србији, као и у већем делу Балканског полуострва, представљају збегове (рефугијуме) терцијерне флоре и реликтне вегетације. Полидоминантне реликтне и осиромашене реликтне заједнице одликују се присуством терцијерних реликата-еификатора и рефугијалним типом станишта. Повећана релативна влажност ваздуха, смањено колебање температуре, влаге ваздуха и земљишта, умањено деловање ветрова, мраза и суше, као и повољне физичко-хемијске особине земљишта у рефугијумима, омогућили су очување кроз векове богате и ретке флоре и вегетације реликтог типа (Мишић, 1981).

Реликтне и ендемичне врсте којима Србија обилује, су веома интересантни објекти за алопатска истраживања (поготову рамондије које представљају живе фосиле у Европи), јер као непоновљиви део генофонда флоре наше земље, заслужују изузетну пажњу и дубља проучавања. Рад се бави анализом и мерењем количине фенолних киселина и укупних фенола у ризосферном земљишту, листовима и корену српске рамондије, с обзиром на њихов значај у животу биљака и екосистема као целине. Дискутована је улога фенолних једињења у регулацији ареала ове реликтне и ендемичне врсте.

Материјал и методе

Материјал за анализу (земљиште и биљке) узет је из пукотина стрмих кречњачких стена на различитим местима у Сићевачкој клисури изнад железничке пруге Ниш-Димитровград, почевши од села Градиште до манастира Света Петка (Слика 6).

а) Анализа фенола у биљном материјалу (листови и ризоми).

Слика 6. Карта Сићевачке клисуре са околним селима где су узимани узорци за анализу.

Слободне форме фенола су екстраховане из осушеног материјала (2 g) у кључалом 80% етил алкохолу а потом у етилацетат. Алкохолна и етилацетатна фракција су уједињене и упарене до сува, а потом је суви остатак растворен у 4 ml апсолутног алкохола. Везани феноли су екстраховани у етилацетату након кључања осушеног материјала у 2N NaOH (Mijdl et al. 1975; Djurdjevic et al. 2007).

а) Анализа фенола у биљном материјалу (листови и ризоми).

Слободне форме фенола су екстраховане из осушеног материјала (2 g) у кључалом 80% етил алкохолу а потом у етилацетату. Алкохолна и етилацетатна фракција су уједињене и упарене до сува, а потом је суви остатак растворен у 4 ml апсолутног алкохола и чуван у замрзивачу на -20°C до употребе. Везани феноли су екстраховани у етилацетату након кључања осушеног материјала у 2N NaOH (Mijdl et al. 1975; Djurdjevic et al. 2007).

б) Анализа фенолних једињења у земљишту

После сушења на собној температури, земљиште је просејано кроз сито (2 mm) чиме су одстрањени крупнији остаци ризома биљке. Слободне форме фенола су екстраховане из 3g по узорку сувог земљишта у врели етилацетат (3x50 ml) током 24 сата. Етилацетатна фракција је упарена до сува, суви остатак је растворен у 4 ml апсолутног алкохола. Преостала земља је третирана са 15 ml 2N NaOH, а након кључања током 24 сата раствор је закишељен концентрованом HCl до pH 2, при чему се фракција хумуса исталожи (хуминске киселине), а материјал који не преципитује се обично назива фулво киселине (везани феноли) (Hennekuin and Juste 1967; Katase 1981a, b; Djurdjevic et al. 2007). Количина укупних фенола (слободних и везаних облика) у тлу је детектована спектрофотометријским путем, користећи реагенс Folin-Ciocalteu (Feldman and Hanks, 1968). Калибрациона крива конструисана је на основу различитих концентрација ферулинске киселине. Количина фенолних киселина (п-кумаринска, ферулинска, п-хидроксibenзоева, ванилиинска и сиригинска) је одређивана коришћењем апарата за течну хроматографију под високим притиском (HPLC). Све анализе урађене су у три независна понављања. количина фенола изражена је у микрограмима на грам ($\mu\text{g/g}$) суве материје (Djurdjević et al. 2007).

Резултати и дискусија

Резултати мерења количине укупних фенола у биљци и ризосферном земљишту дати су на Таб.1. Листови и коренови српске рамондије садрже веће количине укупних слободних фенола у односу на везане форме (5.321,08 и 8.874,91 $\mu\text{g/g}$). У ризосферном земљишту створеном у пукотинама стена, које се углавном састоји од изумрлих остатака листова и коренова биљке у различитим фазама разлагања, налази се само 120-и део слободних фенола створених у живим листовима и кореновима. Остало је испрано воденим талозима кроз пропусну кречњачку подлогу. Земљиште садржи 49,8 пута више везаних фенола у односу на слободне форме. *R. serbica* живи у пукотинама окомитих кречњачких стена са мало земљишта, заузимајући врло мале површине. Не може се говорити о правом земљишту, већ о сирозему, земљишту у почетним фазама формирања.

Земљиште под фитоценозом *Cetero-Ramondietum serbicae* у Сићевачкој клисури је врло младо и плитко, дубоко свега 2-4 cm. Земљиште је ситна хумозна планинска црница, а припада типу лаких иловача. Доста је засићено базама којих има и до 99%, слабо базне је реакције (pH 7,7) углавном због садржаја карбоната. Количина хумуса и азота је доста велика (16,4% и 0,95%), што је последица учешћа деградованих биљних органа ове

врсте. Геолошка подлога је кречњак у коме има 54,8% CaO, 98,1% CaCO₃ и 1,4% MgCO₃.

Табела 1. Укупни феноли (μg/g) у листовима, кореновима и ризосферном земљишту *Ramonda serbica*.

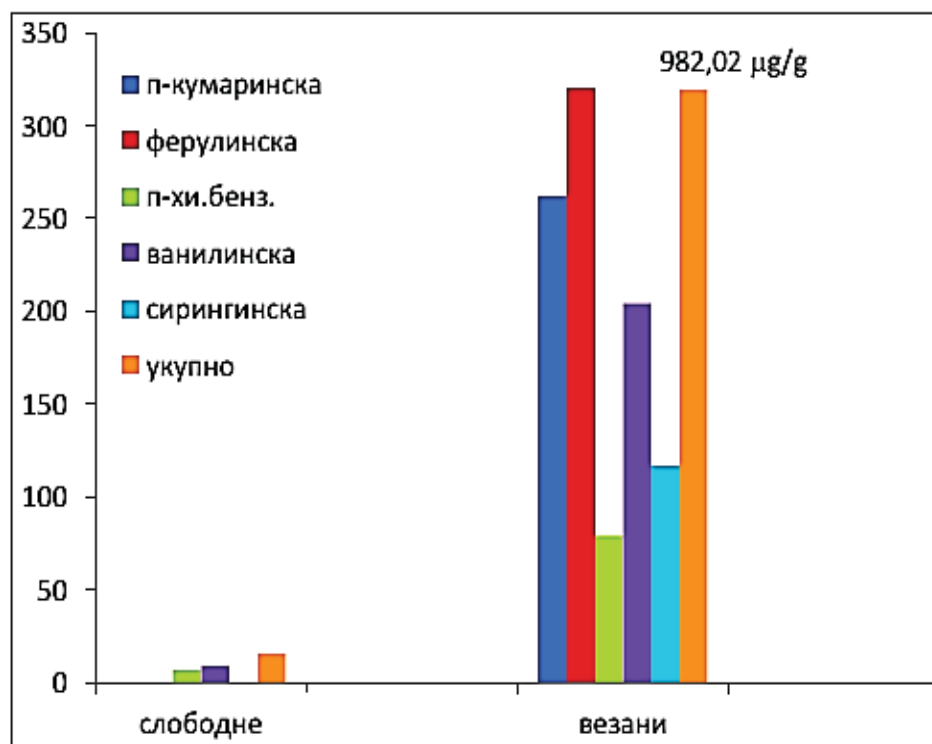
(μg/g)	листови	корен	листови+корен	земљиште
слободни	5.321	8.875	14.196	118,22
±	424,5	913,0	-	12,17
везани	2.404	1.909	4.312	5.887
±	284,7	202,4	-	597,79
Укупно	7.725	10.784	18.508	6.005,22

Ова врста земљишта представља сложени супстрат, чија су физичка и хемијска својства у складу са најважнијим захтевима за раст и развој *Ramonda serbica*, као и за преживљавање биљке у току сушног периода (стрес изазван недостатком воде у земљишту и мале влажности ваздуха). Хранљиве материје и вода су веома доступне биљкама *R. serbica* захваљујући хифама гљива, које се налазе око њених коренова-везикуларно-арбускуларна микориза (Јовановић-Дуњић, 1952; Tatić and Stevanović, 1976; Јовановић-Дуњић, 1976; Rakić et al, 2009). Према мојим резултатима овако висок садржај везаних форми фенола у ризосферном земљишту (5.887 μg/g) у директној је сразмери са количином хумуса (16,4%). Захваљујући великој количини хумуса у ризосферном земљишту, доступна вода се дуже задржава у њему, што омогућава биљкама да нормално расту и развијају се на кречњачким стенама веома пропусним за воду.

Од слободних фенолних киселина у ризосферном земљишту су детектоване само п-хидроксибензоева и ванилинска у врло малој количини (7,01 и 9,11 μg/g). Везане форме фенолних киселина (п-кумаринска, ферулинска, п-хидроксибензоева, ванилинска и сиригинска) преовлађују у односу на слободне форме (Слика 7). Највише има ферулинске (320,20 μg/g) и п-кумаринске киселине (261,92 μg/g). Када се израчуна проценат везаних фенолних киселина у односу на количину укупних везаних фенола у ризосферном земљишту, добијају се високе вредности за п-кумаринску, ферулинску и сиригинску киселину (3,47-5,44 %). Фенолна једињења која стварају биљке, нарочито доминантне врсте, доспевају у земљиште, у коме имају велики значај у регулацији односа биљка-земљиште, нарочито на динамику органске материје, кружење хранљивих материја, транспорт јона, синтезу протеина, активност ензима и промета енергије (Djurdjević et al, 2010).

Током сушног периода рамондије прелазе у стање анабиозе, тј. губе воду из листова и тако сасушене остају до првих киша (Слика 8). Дехидратација доводи до активације антиоксидативних ензима (аскорбат пероксидаза, глутатион редуктаза, полифенол оксидаза), повећава се количина фенолних киселина, дехидрина, сахарозе и неорганских јона. Дехидрација и старење изазивају поремећаје у редоксовој хомеостазии листова рамонда, и индукују различите изоформе пероксидазе. Физиолошка улога пероксидазне реакције са хидроксицинамичним киселинама огледа се у конзервацији и заштити ћелијских структура осушених листова рамонде (Müller, et al,1997; Quartacci, et al, 2002; Veljovic-Jovanovic, et al, 2006; Jovanovic, et al, 2011; Rakić et al, 2013).

Слика 7. Количина фенолних киселина (µg/g) у ризосферном земљишту

Слика 8. Сасушене биљке *Ramonda serbica* (стање анабиозе).

Резултати истраживања показују да се у листовима и корену рамонде налазе високе концентрације укупних фенола (7.725 и 10.784 $\mu\text{g/g}$). Улога слободних и везаних фенола у листовима и кореновима је да повећају отпорност биљке на стресне услове спољашње средине, где спада и суша - недостатак воде у земљишту и ваздуху (Таб. 1). Мањи је проценат фенолних киселина у укупним фенолима у делимично разложеној стељи и тресетном земљишту на Маљену, које се састоји искључиво од делимично разложених остатака *Carex stellulata* f. *stellulata* (Ђурђевић et al, 1997a). Процеси формирања тресетног земљишта (смењивање аеробних и анаеробних услова), битно се разликују од оних који се одвијају у ризосферном земљишту под *R. serbica* на кречњчким стенама.

Фенолне киселине (и њихови алдехиди) су широко распрострањена једињења у различитим земљиштима. Количина појединих једињења креће се од 0,20-97,6 $\mu\text{g/g}$ до 1.180,48 $\mu\text{g/g}$, а укупних фенола 24,8-62,6 mg/g . Доминантне врсте из спрата дрвећа, жбунова и зељастих биљака су главни извор ових једињења. Њихово опало лишће, једињења испарана воденим талозима са надземних делова биљака и земљиште под њима су инхибиторни за клијање семена и раст клијанаца многих врста биљака у

фитоценози. У земљишту постоји увек већа количина фенолних једињења од оне потребне за инхибицију клијања семена околних биљака (Al-Naib and Rice, 1971; Lodhi and Rice, 1971; Lodhi 1975, 1976, 1978, Chou and Muller, 1972; Whitehead et al. 1983; Kögel 1986; Đurđević 1989, 1991; Đurđević et al. 1997a,b; Đurđević et al. 1998; Li et al. 1992a,b). Алелопатски утицаји имају значајан утицај на брзину и смену врста у сукцесији биљних заједница и састав стабилних заједница (Whittaker, 1970).

Јанковић и Стевановић наглашавају да је српска рамондија доминантна врста у свим до сада описаним полидоминантним хазмофитским заједницама на северним падинама Шар-планине. Најчешће се јавља са папратим (*Asplenium ruta muraria*, *A. trichomanes*, *Ceterach officinarum*, *Cystopteris fragilis*, *Polypodium vulgare*), маховинама и неким шумским скиофитним цветницама. Све заједнице српске рамондије имају реликтни карактер, што је резултат сложених процеса у стварању и развијању ових фитоценоза од терцијера до данас. На оваквим стаништима и у фитоценозама, рамондије се веома добро одржавају, како у погледу вегетирања, тако и у погледу репродукције од цветања до плодоношења, те се чини да су оваква станишта веома погодна за развој рамондија. Истовремено то нам показује да маховине не утичу конкурентски на рамондије, наиме да својим моћним бусеновима сужавају животни простор рамондија (Janković and Stevanović, 1981) (Слика 9).

Слика 9. Одрасле јединке *Ramonda serbica* (лево) и младе јединке ушушкане у тепих од маховина (десно).

У многим биљним заједницама маховине утичу алелопатски својим метаболитима, како на састав и бројност врста виших биљака тако и на друге врсте маховина. У ткивима маховина пронађено је више алелопатски активних материја као што су фенолна једињења и терпеноиди. У неким

случајевима метаболити маховина инхибишу клијање семена и раст клијанаца околних биљака, док неке студије показују да немају такав ефекат (Basile, et al. 2003; Whitehead, et al. 2018). У случају наших рамонда, сва та једињења немају негативног утицаја на њихов раст и развиће, јер рамонде добро успевају иако су окружене маховинама.

Доминација *Ramonda serbica* над осталим врстама у фитоценози може се објаснити присуством великих количина укупних фенола и фенолних киселина у ризосферном земљишту формираном од њених остатака у различитим фазама разлагања, који онемогућавају клијање семена и раст осталих биљних врста. Према мојим подацима, ферулинска киселина у концентрацијама од 1-10 µg/ml инхибише клијање семена и раст колеоптила *Poa nemoralis*. Ова врста такође избегава присуство других биљака и дебље слојеве стеље (Ђурђевић, 1984, 1989). У ризосферном земљишту под рамондом, највише има ферулинске (320,20 µg/g) и п-кумаринске киселине (261,92 µg/g), а то је 3,47-5,44 % од укупних фенола, што премашује концентрације које су инхибиторне за клијање семена и раст клијанаца многих врста биљака. Зато рамонда у многим биљним заједницама гради читаве тепихе, док су остале врсте заступљене са малим бројем јединки.

Према запажањима др. Мишића, *Ramonda serbica* најчешће насељава пукотине стена на шумским прогалама, изнад стаза у просветљеним деловима шуме, али и на отвореним стењацима (ван утицаја дрвећа и жбунова, примедба Л. Ђ.), само увек у клисури где је заклоњена од директних утицаја ветрова, мразева и суше (Мишић, 1981). Све ово упућује на закључак да рамондија не подноси присуство дрвећа и жбунова и да њихови феноли негативно утичу на њен опстанак. Она избегава густе састојине настањујући неприступачна и за друге врсте неповољна станишта. Може се извести генерални закључак да феноли с једне стране штите рамондију (њени властити) те јој омогућавају ширење, с друге стране феноли других биљака (траве, жбунови, дрвеће) негативно утичу на њен опстанак одређујући тиме величину њеног ареала. Као непоновљиви део генофонда флоре Србије, ендемичне врсте заслужују изузетну пажњу и дубље проучавање.

Колекционарско скупљање *Ramonda serbica* за хербарске збирке и ботаничке баште представља један од најзначајнијих фактора угрожавања, а угрожена је и уништавањем шумске вегетације чиме се мењају микроклиматски услови, као и изградњом хидроакумулација у клисурама и кањонима. У Србији је *Ramonda serbica* заштићена законом као природна реткост.

Наталијина рамонда (*Ramonda nathaliae*) симбол српског страдања и васкрснућа у Првом светском рату

Дан када су силе Антанте потписале примирје са Немачком и тиме окончале Први светски рат, 11. новембра 1918. године у Француској, у специјалном вагону маршала Фердинанда Фоча у близини града Компјења, обележава се као Дан примирја. Он се слави у свим земљама које су потписале споразум. Дан капитулације Немачке у Првом светском рату у Србији симболизује цвет биљке Наталијине рамонде, назван по краљици Наталији Обреновић. Нежни, бледољубичасти цвет биљке познате по својој невероватној издржљивости и под надимком «биљка феникс», јер, чак и кад се потпуно осуши, може поново да оживи када се залије. Поновно рађање повезује се са чињеницом да је и Србија успела да «стане на ноге» након албанске голготе. Позадина значке која се од 2012. године носи недељу дана пре, као и на дан самог празника, са цветом рамонде је зелено-црна, што су боје Албанске споменице, а споменица и значака заједно чине амблем Дана примирја у Првом светском рату. Медаљу албанска споменице понели су сви борци српске војске који су се повлачили преко Албаније у Првом светском рату и она је спомен на тај велики подвиг наших ратника у зиму 1915/1916. године.

Слика 10. Наталијина рамонда симбол васкрса Србије и Албанска споменица.

Коришћена литература

- Basile, A., Sorbo, S., López-Sáez, J. A. et al. 2003. Effects of seven pure flavonoids from mosses on germination and growth of *Tortula muralis* HEDW (Bryophyta) and *Raphanus sativus* L. (Magnoliophyta). – *Phytochemistry* 62: 1145–1151.
- Chou, C.H. and Muller, C.H. (1972). Allelopathic mechanisms of *Arctostaphylos glandulosa* var. *zacaensis*. *Amer. Midl. Natur.* 88, 324-347.
- Černjavski, P. (1928). Anabioza *Ramondianathaliae* Pančić et Petr. *Journal de la Soc. Bot. de Russie*, T. 13, IV: 1-2.
- Ђурђевић, Л. (1984). Алелопатско деловање купине (*Rubus hirtus* W.K.) на клијање семена ливадарке шумске (*Poa nemoralis* L.) Билетен друштва еколога Босне и Херцеговине 2, 311-316.
- Ђурђевић, Л. (1989). Експериментална фитоценолошка студија улоге купине (*Rubus hirtus* W.K.) у формирању међуодноса и састава врста у шуми китњака и граба (*Aculeato-Quercus-Carpinetum serbicum* Јов.) на Фрушкој гори. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, ПМФ. стр. 129.
- Ђурђевић, Л. (1991). Allelopathic effects of blackberry (*Rubus hirtus* W.K.) *Arch. Sci. Biol.* 34, 31-38. Belgrade.
- Ђурђевић, Л., Динић, А., Митровић, М. and Павловић, П. (1997a). Allelopathy of *Erica carnea*, a dominant species in the mixed pine forests at Maljen mountain (Serbia). 1. St Balkan botanical congress, Thessaloniki, Greece, September 19-22. pp.88.
- Ђурђевић, Л., Динић, А., Митровић, М. and Павловић, П. (1997b). Examination of phenolic acids (PA) and total phenolics (TP) content in the peat soil at Maljen Mountain. *Arch. Biol. Sci.* 49, 87-92.
- Ђурђевић, Л., Динић, А., Кузмановић, А. and Каленић, М. (1998). Phenolic Acids (PA) and total phenols in soil, litter and dominating plant species in community *Orno-Quercetum virgilianae* Gajić 1952. *Arch. Biol. Sci.* Belgrade,
- Djurdjevic L., Dinic. A. Pavlovi, P., Mitrovic, M., Karadzic, B., Tesevic, V. (2004), Allelopathic potential of *Allium ursinum* L. *Biochemical systematics and ecology*, vol. 32 br. 6, str. 533-544
- Djurdjevic, L., Mitrovic, M., Pavlovic, P. (2007). Methodology of allelopathy research: 2. Forest ecosystems. *ALLELOPATHY JOURNAL*, vol. 20 br. 1, Suppl. str. 79 -102.
- Djurdjević, L., Mitrović, M., Pavlović, P., 2007. Methods to Study Total Phenolics and Phenolic Acids in Plants and Soils. In: Roschina, V.V., Narwal, S.S. (Eds.), *Plant Cell Diagnostics: Images, Biophysical and Biochemical Processes in Allelopathy*, Section III: “Methods of Analytical Biochemistry and Biophysics. Science Publishers, Enfield, USA, pp. 155-168. ISBN 978-1-57808-510-1.
- Djurdjevic, L., Popovic, Z., Mitrovic M., Pavlovic, P., Jaric, S., Oberan Lj., Gajic, G. (2008), Dynamics of bioavailable rhizosphere soil phenolics and photosynthesis of *Arum maculatum* L. in a lime-beech forest. *FLORA*, vol. 203 br. 7, str. 590-601.

- Djurdjević L, Pavlović P, Mitrović M. (2010). The effect of phenolic compounds on soil properties. In: Musculo A, Sidari M, editors. Soil Phenols. New York, USA: Nova Science Publishers, Inc. pp. 31-62.
- Đurđević, L., Mitrović, M., Gajić, G., Jarić, S., Kostić, O., Oberan, Lj., Pavlović, P., (2011). An allelopathic investigation of the domination of the introduced invasive *Conyza canadensis* L. (Flora,). Volume 206, Issue 11, Pages 921-927.
- Đurđević, L.**, Gajić, G., Kostić, O., Jarić, S., Pavlović, D., Mitrović, M., Pavlović, P. (2013) Allelopathic effects of *Chrysopogon gryllus* L. in *Chrysopogonetum Pannonicum* Stjep.-Ves. steppe community at Deliblato Sands (Serbia) Allelopathy Journal, 32(12):133-148.
- Djurdjevic, L., Gajic, G., Jaric, S., Kostic, O., Pavlovic, M., Pavlovic, P., Mitrovic M. (2015), Effects of seasonal dynamics of phenolics in oak forest on truffles (*Tuber macrosporum* Vitt.) ALLELOPATHY JOURNAL, vol. 35 br. 1, str. 109-128.
- Djurdjevic, L., Gajic G., Jaric S., Kostic O., Mitrovic, M., Pavlovic, P. (2016). Truffles Allelopathy, ALLELOPATHY JOURNAL, vol. 38 br. 1, str. 1-24.
- Djurdjevic, L., Gajic, G., Jaric, S., Kostic, O., Mitrovic, M., Oberan, Lj., Pavlovic, P. (2016). Allelopathy of plants from Deliblato Sands-Serbia I. Allelopathic influence of *Festuca vallesiaca*. ALLELOPATHY JOURNAL, vol. 37 br. 1, str. 1-18
- Feldman, A.W. and Hanks, R.W. (1968). Phenolic content in the roots and leaves of tolerant and susceptible citrus cultivars attacked by *Rodopholus similis*. Phytochemistry, 7, 5-12.
- Grebenščikov, O. (1950). La végétation de la gorge de Sićevo. Bulletin du Muséum d'histoire naturelle du pays Serbe, Série B, Sciences Biologiques, Livre 3-4. 175-194.
- Hennequin, J. R. and Juste, C. (1967). Présence d'acides phenols libre dans le sol: Etude de leur influence sur la germination et la croissance des végétaux. Annual agronomy. 18, 545-569.
- Janković, M.M. and Stevanović, V. (1981). Contribution to study of *Ramonda serbica* Panč. phytocoenosis in the gorges of the Šara mountain northern slopes. Ecology, 16, 1-34. Belgrade.
- Јовановић, Б. (1980). Шумске фитоценозе и станишта Суве Планине. стр. 216. Гласник шумарског факултета, серија А-шумарство, посебно издање 55. Београд.
- Јовановић-Дуњић, Р. (1952). Фитоценозе Рамондија у Србији. Годишњак Биолошког Института у Сарајеву. Год. В(1952) Св. 1-2, Споменица Karl Maly 256-270.
- Јовановић-Дуњић, Р. (1974). Фам. *Gesneriaceae*, In: Јосифовић, М. Флора СР Србије VI стр. 282-284.
- Jovanovic, Z., Rakic, T., Stevanovic, B., Radovic, S. (2011). Characterization of oxidative and antioxidative events during dehydration and rehydration of

- resurrection plant *Ramonda nathaliae*. J. Plant Growth Regul. 64: 231-240.
- Katase, T. (1981a). The different forms in which p-coumaric acid exists in a peat soil. *Soil Sci.* 131, 271-275.
- Katase, T. (1981b). The different forms in which p-hydroxybenzoic, vanillic, and ferulic acids exist in a peat soil. *Soil Sci.* 132, 436-443.
- Košanin, N. (1921). La distribution géographique des deux espèces de *Ramondia* du Balkan. Belgrade: Academie des Sciences et Arts (in French). pp. 34-49.
- Košanin, N. (1939). Gradja za biologiju *Ramondia nathaliae*, *R. serbica* i *Ceterach officinarum*. Spomenik Srp. Kralj. Akad. LXXXIX, Prvi razred 20: 1-68. Srpska Kraljevska Akademija, Beograd.
- Lazarević, M. (2012). Citogenetička, palinološka i filogeografska istraživanja roda *Ramonda* (*Gesneriaceae*) na Balkanskom poluostrvu. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Biološki fakultet Beograd, str.175.
- Li, H.H., Urashima, M., Amano, M., Lajide, L., Nishimura, H., Hasegawa, K. and Mizutani, J. (1992a). Allelopathy of Barnyardgrass (*Echinochloa crus-galli* L. Beauv. Var. *crus-galli*). *Weed Research (Japan)*, 37, 146-152.
- Li, H.H., Nishimura, H., Hasegawa, K. and Mixutani, J. (1992b). Allelopathy of *Sasa cernua*. J. Chem. Ecol., 18, 1785-1796.
- Lodhi, M.A.K. and Rice, E.L. (1971). Allelopathic effects of *Celtis laevigata*. Bull. Torrey Bot. Club. 98, 83-89.
- Lodhi, M.A.K. (1975). Soil-plant phytotoxicity and its possible significance in patterning of herbaceous vegetation in a bottomland forest. Amer. J. Bot. 62, 618-622.
- Lodhi, M.A.K. (1976). Role of allelopathy as expressed by dominating trees in lowland forest in controlling the productivity and pattern of herbaceous growth. Amer. J. Bot. 63, 1-8.
- Lodhi, M.A.K. (1978). Allelopathic effects of decaying litter of dominant tress amd their associated soil in a lowland forest community. Amer. J. Bot. 65, 340-344.
- Mijdl, N., Haldre, N. and Savisaar, S. (1975). Phenolcarbonic acids in leaves of apple. Tr. fiziol. biohim. rast., 362, 3-13. Tartu.
- Mitrović, M., Jarić, S., Djurdjević, L., Karadžić, B., Gajić, G., Kostić, O., Oberan LJ., Pavlović, D., Pavlović, M., Pavlović, P. Allelopathic and environmental implications of plant phenolic compounds. Allelopathy Journal. 2012; 29(2):177-97.
- Мишић, В. (1970). Реликтна шумска вегетација Сићевачке клисуре. Архив биолошких наука, Београд 22 (1-4): 1П-2П.
- Мишић, В., Динић, А. (1972): Реликтна вегетација клисуре Јерме, Гребена и Влашке Планине у југоисточној Србији, Архив биолошких наука, Београд 24 (1-2): 17П-18П.
- Мишић, В. (1981). Шумска вегетација клисура и кањона источне Србије. стр. 328. Институт за биолошка истраживања “Синиша Станковић”. Београд.

- Micevski, K. (1956). Eine überprüfung der verbreitungsgebiete von *Ramonda nathaliae* Panc. et Petrov. und *Ramonda serbica* Panc. in Mazedonien und eine zusammenfassung der charakteristischen merkmale der beiden Arten. - Annuaire de la Faculté de Philosophie de l'Université de Skopje 9: 121-142.
- Müller, J., Sprenger, N., Bortlik, K., Boller, T. and Wiemken, A. 1997. Desiccation increases sucrose levels in *Ramonda* and *Haberlea*, two genera of resurrection plants in the *Gesneriaceae*. *Physiologia Plantarum*, 100: 153-158.
- Панчић, Ј. (1874). Флора кнежевине Србије, стр.798. и Додатак Флори кнежевине Србије (1884), стр. 253, Београд.
- Петровић, С. (1882). Флора околине Ниша. Краљевско-српска државна штампарија, Београд. стр. 950.
- Quartacci, MF., Glisic, O., Stevanovic, B., Navari-Izzo, F. (2002). Plasma membrane lipids in the resurrection plant *Ramonda serbica* following dehydration and rehydration. *J. Exp. Bot.* 53(378): 2159-2166.
- Rakic, T., Quartacci, M. F., Cardelli, R., Navari-izzo, F., Stevanovic, B. (2009): Soil properties and their effects on water and mineral status of resurrection *Ramonda serbica*. – *Plant Ecology* 203: 13-21.
- Rakić, T., Lazarević, M., Jovanović, Ž.S., Radović, S., Siljak-Yakovlev, S., Stevanović, B., and Stevanović, V. (2013). Resurrection plants of the genus *Ramonda*: prospective survival strategies – unlock further capacity of adaptation, or embark on the path of evolution? *Front Plant Sci.* 4(550), 1-9.
- Rice, E.L. (1974). Allelopathy. pp.353. Academic Press New York, San Francisco, London.
- Rice, E.L. (1979). Allelopathy-an update. *Botanical review*, 45, 1. pp.15-109.
- Сарућ, М. (1997). Живот и дело српских научника - Недељко Кошанин (1874-1934) (PDF). Београд: САНУ. ISBN 978-86-7025-256-1.
- Smith M. (1918). *Ramonda serbica* Pancic. *Curtis's Botanical Magazine*, t. 8742-8785, vol. 144[ser.4, vol. 14]:t.8765), drawing: M. Smith. Illustration contributed by: Missouri Botanical Garden, St. Louis, U.S.A.
- Stefanoff, B. and Georgiev, T. (1937). *Ramondia serbica* Panc. in Bulgaria. *Annuaire de l'Universite de Sofia* 15 (2): 42-53.
- Stefanovic, M., Grubisic, D., Neskovic, M (1986). Effect of light and growth substances on seed germination in *Ramonda serbica* Panc. (*Gesneriaceae*). *Bulletin de l'institut et du jardin botaniques de l'universite de Beograd*. 20: 1-6.
- Stevanović, V., Stevanović, B. (1985). *Asplenio cuneifolii-Ramondietum nathaliae* - new chasmophytic community on serpentine rocks in Macedonia. *Bull Nat Hist Mus Belgrade Ser. B* 40: 75–87.
- Stevanović, B. (1986): Ecophysiological characteristics of the species *Ramonda serbica* Panč. and *Ramonda nathaliae* Panč. et Petrov. *Ekologija* (Beograd) 21(2): 119-132.
- Стевановић, В., Никетић, М., Стевановић, Б. 1987. Фитоценолошке карактеристике симпатричких ендемо-реликтних врста *Ramonda serbica*

Panč. и *Ramonda nathaliae* Panč. et Petrov. Гласник Института за ботанику и Ботаничке баште Универзитета у Београду 21: 17–26.

Stevanović, V., Niketić, M., Stevanović, B. (1986a). On distribution of endemic and relic species *Ramonda serbica* Panč. in SR Macedonia. Bull Nat Hist Mus Belgrade Ser B 41: 89–95.

Stevanović, V., Niketić, M., Stevanović, B. (1986b). Sympatric area of the sibling and endemo-relic species *Ramonda serbica* Panč. and *R. nathaliae* Panč. et Petrov. (*Gesneriaceae*) in southeast Serbia (Yugoslavia). Bull Inst Jard Bot Univ Beograd 20: 45–54.

Stevanović, V., Niketić, M., Stevanović, B. (1991). Chorological differentiation of endemo-relic species *Ramonda serbica* Panč. and *R. nathaliae* Panč. et Petrov. (*Gesneriaceae*) on the Balkan peninsula. Bot Chronica 10: 507–515.

Stevanović, V. and Bulić, Z. (1992): New data on chorology and phytocoenology of the species *Ramonda serbica* Panč. (*Gesneriaceae*) in Montenegro. Glasnik Republičkog Zavoda za Zaštitu Prirode – Prirodnjački Muzej 25: 7-16.

Шилћ, Ч. 1984. Ендемичне биљке. Издавач “Свјетлост” Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд. стр. 227.

Tatić, B. and Stefanović, M. (1976). Chemical analysis of stones and soil of the habitats of *Ramonda* sp. in Yugoslavia. Bulletin de l'institut et du jardin botaniques de l'université de Belgrade, 9, 127-130.

Velčev, V., Jordanov, D., Gančev, SL. (1973). Untersuchung an *Ramonda serbica* Panc. in Bulgarien. – Bull. Inst. Bot. Acad. Bulg. Svien. 24: 131-167.

Veljovic-Jovanovic, S., Kukavica, B., Stevanovic, B., Navari-Izzo, F. (2006). Senescence and drought-related changes in peroxidase and superoxide dismutase isoforms in leaves of *Ramoda serbica*. Journal of Experimental Botany, Volume 57, Issue 8, 1759–1768.

Zivkovic, T., Quartacci, MF., Stevanovic, B., Marinone, F., Navari-Izzo, F. (2005). Low molecular weight substances in the poikilohydric plant *Ramonda serbica* during dehydration and rehydration. Plant Sci. 168:105-111.

Whitehead D. C., Dibb, H. and Hartley, R. D. (1983). Bound phenolic compounds in water extracts of soils, plant roots and leaf litter. Soil Biol. Biochem. 15, 133-136.

Whitehead, J., Wittemann, M., and Cronberg, N. (2018). Allelopathy in bryophytes – a review. Lindbergia, 41(1). <https://doi.org/10.25227/linbg.01097>

Whittaker, R.H. (1970). The biochemical ecology of higher plants. In: *Chemical ecology*, Eds. Sondheimer, E. and Simeone, J.B. pp. 43-70. Ac. Press, New York, London.

КЊИЖЕВНОСТ

ПЕСМЕ БЕЛОПАЛАНАЧКЕ

ЧОВЕКУ

Нека је Благословен
Онај
што осмехом оздрављује,
што речима зацељује
и ране вида!
Онај што осећа
Сузе и Радости
у цеповима туђег срца
и благонаклоношћу
и топлином
напаја
Свет, Јутра и Ноћи,
а заузврат
не тражи ништа
и траје
к'о Радост у жалости,
к'о верност у издаји,
к'о Мит у ратовима,
к'о Љубав
што све мржње
ломи до невиди.
Онај што беспрекорно
поклања и дарује,
изнова оживљава
угасле осмехе
на рубовима усана
речима
што су обично необичне,
а звоне и позивају
Човека
да се пробуди
у сваком очовеченом,
а уснулом!

Нека је Благословен
и Вечан!

ПРЕД ДЕТЕТОМ

Хеј, ви!
Ви, који сате и сате
трошите
на тако небитне ствари,
на трице,
а искрзаним ђоновима,
у трци стицања и грађења,
губите век,
ЗАСТАНИТЕ!!!

Зауставите се пред Дететом
које шачицу пажње и љубави
тражи
за пут у Радост,
за карту у Одрастање,
за раст до Човека!

Застаните управо сада
док је мусаво од слаткиша,
распевано покрај играчке
или замишљено
над Букваром
и лаким, а претешким задатком
у некој бојанци
на коју сте већ заборавили...

Ви, ето, свуда можете
каснити,
али Овде и Сада
нема кашњења!

Сви изостанци ће бити
оправдани
сем овог,
пред Детињством

које чека
да га укалупите,
да га украсите
ситницама тако мајушним,
а крупним
и сјајним к`о Сунце!

ВРЕЛСКА ВИЛА

У Паланци, ту на Врелу, Вила пева,
и малени дечак један слатко снева!
Док се небо бесконачно горе плави,
доброта се у градићу вечно слави!

И велики ту су, ето, опет мали,
к`о у бајци – свако зло су савладали!
Румене се зоре миле, вечно сјају,
а људи се овде воле, сложно трају!

Врелска Вила овде благу срећу ствара,
шеталиште она краси и не спава!
Чува децу, људе ове, читав свет.
Радост траје, наставља се Виле лет!

Љубав према свему добром овде шири,
и сванућа са ноћима час помири!
Под шеширом Врелске Виле љубав руди,
па нам градић несебично крила нуди!

А та крила – снажни су нам корени,
и на претке драгоцени спомени.
Крилца мила све нас овде спојише,
младост нову радошћу обојише!

ОДА БАНИЦИ, 1. дан

Девети август ево дојури,
ка Врелу младо и старо жури.
Мајстори стигли са свих страна.
Паланка пуна цела три дана!
Руке вредне баницу слажу,
танане коре филом налажу!
Све је од брашна постало бело:
улице, клупе, људи и Врело.
Најбоља баница краси место,
Паланка одувек - банице престо!
А људи овде - посебни, мили!
Увек и свагда - богатство били!

ОДА БАНИЦИ, 2. дан

Већ други дан се баница једе,
у граду с душом, у Паланци!
И дечица на Врелу седе
дају подршку баки ил' мајци!
Баница топла публику мами,
сва мирисна Врелом се злати!
Празнично теку Банице дани!
Читаоче, до Паланке сврати!
Традиција све људе спаја!
Корени дубоки људе вежу!
Док се чује празнична граја,
мириси баница до неба сежу!

ОДА БАНИЦИ 3. дан
или
ПРИЧАЛА МИ ЈЕ БАБА

(Зорица Павловић преминула једног августа,
уочи Дана банице)

Жега голема, Слнце сам ђипа.
Боћа ме вика, снајка ме вика:
“ По врвинку, па на станицу,
дојди у Паланку на баницу!”
Ја сас Новицу појдо на Врело,
у туј Паланку из наше село.
Слнце опекло, Бањица пуста!
Ене - станула гладна уста
на Врело пред жешке тепсије!
за баничку ће се побије!
Убаву баницу к'o селску праје!
Омрси брци сас слас Новица.
Алал на жене што ги напраје!
Најубава, љуђи, овај баница!

ПРЕОБРАЖЕЊЕ ГОСПОДЊЕ

Црквено звоно се огласи,
Блаженство небо прогласи:
Стигло Преображење Господње,
радост благослова даривање!
Хришћани данас прослављају,
побожност своју настављају.
Благдан у Паланци слави се!
Благослов крепи! Радујте се!
Молитва блага ка небу лети,
све што је живо сад се присети
да гора редом мења одору,
хладнија вода је на извору!
Грожђе модро, благословено
на лозици нам већ узрело!
У Паланци сад све свечано!
Вашар стиже, па је весело!

ПРЕОБРАЖЊЕ ГОСПОДЊЕ,
1. вашарски дан

Одмиче август, одмиче лето...
Баницама већ крај дошет'о...
Ал' иде вашар, пун дивоте:
Паланка опет сва од лепоте!
Рођаци пристигли са свих страна,
Преображења њима су знана.
Чује се песма, смех и граја...
Шетњи Паланком нема краја!
На рингишпилу лудују млади.
(И старци некад том били ради!)
Бабе и деде мекике љуште,
песме вашарске само пљуште!
Сад се купује и продаје!
Благосиља се и празнује!
Сад се окупља и светкује!
Сад се скита и упознаје!
Сад се шета и одмара,
с рођацима разговара!
Берба грожђа се уговара
и о винцу преговара!
А малишани користе згоду
да до тезге почешће оду
сад са баком, стрицем, тетом,
већ у подне - ајде с деком!

Вашар траје, ларма, трепти,
до Паланке свет сад лети!
Старо, младо слави сада
како што је од вајкада!

ПРЕОБРАЖЕЊЕ ГОСПОДЊЕ,
2. вашарски дан

Други дан вашара ево руди.
Улице пуне, безброј људи!
Смеје се, дружи, једе и пије!
Нико замишљен овде није!
Старина нека дошла из села,
попила мало па повесела
пева у центру наше Паланке,
а баба виче:” Куку, мајке!
Ћути си, дедо, када од тебе
боље си поје и мојво ждребе,
и овој кутре и та крмача!
Не замлаћуј се као нарикача!”
Не слуша бабу пијани чича.
Узалуд стара звоца и прича!
Старину вашар скроз понео,
па се у Паланци вала занео!
Тако нам теку вашарски дани!
Старино, овде ти нам остани
док траје гужва, вриска и врева!
Бабо, пусти га! Нека нам пева!

ПРЕОБРАЖЕЊЕ ГОСПОДЊЕ,
3. вашарски дан

Трећи дан вашара Паланку буди
чудеса изнова нова нуди.
Шећерна вуна к'о алва иде!
Очи сем вуне ништа не виде!
Момче за новом цурицом јури!
Девојче једно на концерт жури!
Младост нам овде посебно лепа!
Ово је најлепши делић света!
Још данас и све се нагло мења
од овог нашег Преображења,
јер кад се заврши и трећи дан
губи се вашар као сан.
Одлазе гости, тезге нестају,
гужве вашарске тада престају.
Деца се ево сетила школе...
(Знамо да школу посебно воле!)
И вашар прохуји и брзо прође,
а неко ново време нам дође!
Слике остају да нас сете
на вашар који за трен пролете!

ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

СВЕОБУХВАТНА СТУДИЈА О ОКУПАЦИЈИ ПИРОТСКОГ КРАЈА У ВЕЛИКОМ РАТУ

Предраг М. Видановић, Пиротски крај у европском вртлогу 1912-1918.

Историјски приказ посвећен становништву пиротског краја,

Историјски архив Пирот, Пирот 2015.

Монографија која је пред нама представља за сада јединствен рад на тему пиротског краја у Великом рату, с обзиром на чињеницу да пре Предрага Видановића нико није озбиљно проучавао архивска документа бугарских архива која се тичу ове теме, мада и сâм аутор наглашава неопходност даљег систематског и посвећеног истраживања архива у Бугарској. Дат је преглед догађаја од почетка преговора о Балканском савезу до ослобођења пиротског краја у октобру 1918. године. Читав рад је, тако, окренут првенствено сагледавању српско-бугарских, а потом и ширих балканских и европских односа.

Студија је, стога, подељена на три дела, Балкански вртлог, Дипломатски вртлог и Трећи део без наслова, са Предговором пре и Закључком након главног текста, а на самом крају, пре наведеног списка грађе и библиографије је четврти део у ком су изнете фотографије и прилози. Сваки део је подељен на по четири потпоглавља, те се први поднаслов у Трећем делу, Европски вртлог, може сматрати и насловом поглавља.

Циљ дела је био, како је у Предговору наведено, да се кроз призму пиротског краја сагледају историјска дешавања 1912-1918 године. Читав период је симболички назван вртлог јер је вртлог последица сучељеног деловања две приближно једнаке силе. Да би се онај ко је вртлогом захваћен ослободио силе која га вуче на дно, мора пружити отпор најмање једнак наступајућој сили. Такав отпор је био способан да пружи Балкански савез, стешњен између супротстављених блокова Сила, које су имале своје планове за решење Источног питања, различите од интереса балканских народа, што је и главни закључак овог поглавља. Други закључак је, у ствари, констатација да је подељеност балканских држава од 1913. године донела штету и трајно неповерење међу њима.

У Првом делу је изнета историја настанка и деловања Балканског савеза и коначни расplet Балканске кризе 1913. године, када се савез распао и збио Међусавезнички рат, окончан Миром у Букурешту 10. августа 1913. године. Балкански ратови су донели потпуно ослобођење балканским

народима од османске власти, али су са собом носили и међународни значај: како у томе што су убрзани међународним чиниоцима, тако и по последицама, које су довеле до још већег заоштравања односа између Тројног савеза (Централних сила) и Тројног споразума (Антанте). Након међусавезничког, Другог балканског рата, Бугарска се везала за Централне силе, иако је упоредо одржавала односе и са Антантом, док је Србија своју политику усмерила ка Антанти, иако никад није постала пуноправни члан овог споразума (од септембра 1914. године – савеза). У првом делу се, ако се пажљиво чита, може приметити и један пропуст. Наиме, на страни 16 је наведено да је: „Проблем споразума (српско-бугарског, А.П.) био у недоречености и нејасноћи у односу на демаркациону линију српских и бугарских територијалних интереса.“ Ово се не може прихватити као тачно, јер је §2 Тајног додатка српско-бугарског савеза предвидео веома прецизну демаркациону линију.¹ Ово је, вероватно, лапсус, јер је већ на страни 37 наведено: „Тајни додаток ... прецизно и дефинитивно је одредио српске и бугарске границе ...“ Овај, засигурно случајни, пропуст би морао бити исправљен у другом издању, које ова књига, свакако, заслужује.

Балкански ратови су окарактерисани као догађаји који су отворили нову страницу у међудржавним односима и пресудно утицали на српско-бугарске односе, који су посебно значајни за пиротски крај, главну тему овог дела. Податком да је Србија по први пут у свој оквир обухватила и велики број несрпског живља, почиње други део. Потом се даје преглед дипломатских активности савеза Централних сила и споразума Антанте на Балкану, захваћеног дипломатским вртлогом, а поглавље се завршава сагледавањем околности приступања Бугарске Централним силама.

Ако је у прва два поглавља и било мањих (беспоговорно добронамерних) замерака, Трећи део је, несумњиво, најквалитетнији и најзначајнији део књиге. То је оригинална монографска студија, до данас у историографији недовољно обрађеног, периода бугарске окупације пиротског краја од октобра 1915. до октобра 1918. године, уследившег након пожртвоване одбране источне границе Србије, коју је држала Друга српска армија. Истрајности српске војске на Дреновој глави, Видановић посвећује доста пажње, те је ово и најквалитетнији истраживачки рад на тему борби на Дреновој глави и у околини Пирота у Великом рату уопште. У овом поглављу је, поред тешких борби Друге српске са Првом бугарском армијом, изнет свеобухватни приступ истраживању окупације на основу изворне грађе. По први пут је осим војне и економске, обрађена и друштвена историја пиротског краја под окупацијом 1915-1918, а раније познате чињенице проширене су новим, што даје заокружену слику

---

¹ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, књ. V, св. 1 (1/14 јануар – 14/27 јули 1912), (прир. М. Војводић, ур. Р. Самарџић), Београд 1984., № 168, 375-378.

истраживаног историјског феномена. Како српски документарни извори за период окупације готово да не постоје, коришћење грађе бугарских архива у сврху истраживања ове теме је неопходно. Српски извори, првенствено мемоарског типа, помажу да се створи жива слика времена судбоносног за српски народ.

Окупациони период је сагледан из свих углова: дато је административно и војно уређење, однос окупационих власти према становништву, документовано наведене мере бугаризације становништва пиротског краја и отпор бугаризацији и окупацији. Веома су значајни резултати истраживања друштвене историје и живота обичних људи. У новонасталим приликама, где је мушки живаљ отишао са српском војском, страдао у рату или интерниран на принудни рад у Бугарску, женско становништво је на себе преузело сву бригу о домаћинству, а деца пре времена сазрела. Недостатак скоро свих животних потреба, уз сталне репресалије окупационе власти, погубно се одразио на демографију овог краја, што је овде приказано врло квалитетним упоредним табеларним приказом српског пописа из 1910. и бугарског из 1916. године. Други попис је рађен „на брзу руку“ и не одговара статистичким захтевима свога времена. Занимљив податак чини поређење пописа за општину Пирот, која је једина у целој бугарској окупационој зони забележила више становника него 1910. године (стр. 137). Поред лоших услова у време окупације, због недостатка мушког становништва, јављали су се и брачни, породичноправни проблеми, који су у овом Видановићевом делу први пут у историографији озбиљније обрађени. Отпор окупацији је био перманентан, али у већини случајева пасиван, због свеprisутног страха од репресалија. Оружани отпор је био краткотрајан, али значајан и симболички и по последицама које је народ сносио. Због значаја отпора новим, окупационим властима, отпор окупацији је заслужио посебно место у овом истраживачком раду. Као доследан историјској методологији, Предраг Видановић је изнео и податак да је један бугарски лекар, као хуманиста *ab vocatio*, помогао повређеном српском сељаку (стр. 144).

Ослобођење пиротског краја октобра 1918. године, донело је крај репресалијама и насиљу, а ослободиоци су радосно дочекани, чиме је доказано да дух народа и везаност за своју државу није умрла.

Изузетна књига Предрага М. Видановића, Пиротски крај у европском вртлогу 1912-1918. Историјски приказ посвећен становништву пиротског краја, заснована на објављеним и досад науци непознатим изворима, у чему је и њена највећа вредност, потом и најзначајнијој домаћој и иностранј литератури, вредан је део домаће историографске продукције о Балканским ратовима и Великом рату.

Оливера С. Марковић¹
Филозофски факултет Универзитета у Нишу
Департаман за српску и компаративну књижевност

О МУЧЕЊУ НАДОМ

(Милан Митић, Дrame и монодраме, приредио Ново Томић, Бела Паланка:
Народна библиотека „Вук Караџић“, 2018)

Четири године од смрти истакнутог (југословенског и српског) новинара, позоришног и филмског критичара Милана Митића–Миткета на прави је начин обележила Народна библиотека „Вук Караџић“ из Беле Паланке, и то издавањем књиге Митићевих драма и монодрама, одајући тиме истовремено почаст и Митићу као писцу, и Митићу као Белопаланчанину. Ако се има у виду чињеница да Митићеве драме нису објављиване, већ само извођене, као и то да поменуто издање садржи до сада нашој публици непознат комад Мучење надом, који је остао у пишчевој заоставштини, онда је вредност овог издања за нашу културу утолико већа. Поред поменутог драмског текста Мучење надом (Митићевог омажа, пре свега, Бели Хамвашу), у издању се нашло још шест комада, од којих су неки нашој јавности познати преко њихових позоришних и телевизијских адаптација: За опело – у ред молим (подсећања ради, Оливера Марковић је за улогу у овој драми добила Октобарску награду града Београда), Експресни за Минхен (познату по извођењу Марка Николића на сцени Атељеа 212), Сестре (адаптирану за телевизију, и то у сјајном извођењу Јелисавете Саблић), Успомене лаке жене (главну јунакињу годинама је тумачила Ружица Сокић), Из дневника кућне помоћнице и Мала школа удварања. Поред Митићевих књижевних радова, у издање је укључен и епистоларни текст Марије Шимоковић, затим есеј о већ поменутом Мучењу надом Лазе Лазића, као и текст „уместо биографије“ приређивача издања Нове Томића.

Књигу отвара За опело – у ред, молим!, драма која је први пут изведена 1979. године, а која је још означена и као „савремена трагикомедија“. Текст обрађује проблем отуђења савременог човека у контексту разградње села и појачане урбанизације земље после Другог светског рата. Базирана на носталгичном дискурсу о селу као чувару свега оног што је чисто, једноставно, неискварено, ова Митићева драма потенцира бинарну опозицију село – град на свим нивоима текста. Антитетички однос између јунака присутан је већ у каталогу лица, а јунаци су међусобно супротстављени и по

¹ olivera.markovic@filfak.ni.ac.rs

језику (Митић аутентично преноси призренско-тимочке говоре, показујући тако и њихов књижевноуметнички потенцијал) и, нарочито, преко свог односа према смрти. На синтаксичком плану двојакост перспективе јасно је подвучена организовањем радње у два чина, при чему су у првом чину приказана интимна опела која два пријатеља из Ореовца, сељак Никола и бивши сељак и силом грађанин Душан, држе један другог после смрти овог другог, док је у другом чину, чија се радња одиграва три године касније у Београду, приказано опело за њиховог некадашњег пријатеља Сретена Димића, истакнутог учесника НОБ-а и давно исељеног из Ореовца. Дисонанца у тонском и емоционалном квалитету чинова је јасно наглашена: двојица пријатеља оплакују један другог чак и након смрти, а фантастични и фолклорни елементи сцена потврђују везаност јунака за родно тле; упркос породици и великом броју колега и поштовалаца, Сретена Димића нико не оплакује, и сцене другог чина су горко-ироничне и саркастичне. Континуитет између сцена потврђује, између осталог, ауторова напомена да је „[д]раматургија комада грађена [...] тако да јој је најпримереније играње представе у континуитету, без икакве паузе“, а овакво приближавање временских планова текста свакако доприноси и згушњавању значења остварених појединачним чиновима. Поред тога, јунакиња која се појављује у оба чина, „свежа и очувана“, „полетна и простосрдачна“ сељанка Цана, „веран чувар огњишта“, подвлачи овај континуитет, подсећајући на то шта значи истински поштовати човека и бити захвалан животу. Упркос у нашој књижевној традицији стереотипној комици заснованој на супротстављању „простог“ и неуког сељака грађанима „финих манира и урођеног шлифа“, читав чин добија карактер трагичног: након што покојникова кћерка и унука одлазе фризеру како не би изгубиле заказани термин, а покојников унук Бата полази да пусти тек купљену музичку плочу, Цана тихо јеца и цвили – „Како децу да утешим / неутешна... Како сузе да не лију, мили брате... / Сунце нам се угасило... / Еее... Сретене, Сретене... / Све си дао што си могао, / Али, хвала не дочека!?!“. Прва два покојника у тексту добијају могућност да говоре; трећи покојник, онај који је заборавио чак и своју добротворку Цану, добија глас само на уста равнодушних чланова своје породице и колега, кроз уобичајене и пригодне флоскуле, али и у поменутој Цаниној тужбалици, која се може схватити као реферисање на незахвалност Сретенових ближњих, али и Сретенову сопствену незахвалност према Цани.

Тема усамљености савременог човека, али још више политичко-економски и друштвени проблеми југословенске државе, предмет су другог текста у књизи, монодраме Експресни за Минхен (1994). Метафизички и трагички тон драме одређен је самом поставком сцене: главни јунак, Јован Мајсторовић, исповеда свој живот седећи крај гробног споменика који је самом себи подигао „јер нема тога ко би у мене мртвог инвестирао“, након што се вратио са дугогодишњег рада у Немачкој и сазнао да га се

породица одрекла, а све то дан или два пре него што је почео грађански рат у Југославији. Трагична породична историја, за коју Мајсторовић итекако носи одређену одговорност, као и колективна историја којом је Мајсторовићев живот снажно одређен, ефектно су сумирани у епитафу на споменику: „Овде почива Јован Мајсторовић, рођен 1941. Из живота га заједнички протерали комунизам, капитализам и патриотизам.“ Очигледна тенденциозност комада и патетичност драмске ситуације ублажена је аутентичношћу појединачне људске судбине и добро изнијансираном карактеризацијом јунака, као и оригиналном сценографијом – Јован Мајсторовић је шездесетогодишњак који се нашао између два света, између прошлости и садашњости, Југославије и Немачке, остављен од свију, без могућности да изнова гради своју будућност, али приморан да је гради.

Радња телевизијске драме Сестре, први пут емитоване 1976. године у извођењу Секе Саблић, у целини је организована по принципу паралелизама и укрштања фабуларних низова. Драма прати живот три сестре – близнакиње у преломним периодима њихових живота, при чему се инсистира на карактерној и социјалној издиференцираности ликова, која се напослетку показује као привидна, будући да сестре до краја комада у потпуности мењају своје (родно одређене) улоге: Милева, кафеџијка у великој београдској фирми, постаје пољопривредни произвођач; Рада, анимир дама, постаје срећно удата жена и мајка; Живана, пољопривредница, напушта мужа – пијаницу и постаје позната кафанска певачица. Три се жене ни у једном тренутку не сусрећу, али ова чињеница само потцртава ироничне обрте у судбинама јунакиња ове драме „са природним мирисом живота“, а такву радњу прате и одговарајуће промене у карактеризацији ликова, што додатно потврђује маестралност Митићевог писања.

Окренутост родној проблематици и друштвено провокативним темама Митић потврђује и монодрамом Успомене једне лаке жене, нашој публици превасходно познатој по извођењу Ружице Сокић на сцени Круг 101 Народног позоришта у Београду. Потресно сведочанство Ленке Бесараић, бивше проститутке а сада власнице велике београдске јавне куће, почиње њеном оценом сопственог живота, према којој се „квантитет претворио у квалитет“ захваљујући њеном тешком раду и истрајности, а наставља се причом о трауматичном детињству поред оца алкохоличара и о путу проституисања, причом о жени која одлучно крчи свој пут ка врху, наизглед хладна и без морала, да би приповедање било закључено коментаром како „[т]реба дебело наплатити сваку мушку жељу, сваки прохтев, сваку мисао која им сине у глави [...] узети им све – јер су мушко! Све им сем душе треба узети. То је божја правда“. С тим у вези треба напоменути то да је у причи посебно значајно јунакињино инсистирање на привидности односа друштвене моћи, односно, на инверзији релације мушкарац – жена (али и село – град!). Ленка казује како је „више новаца зарадила на рамену,

него у кревету“, односно, слушајући исповести и тешећи своје муштерије, али Митић суптилно наговештава метакарактер овакве изјаве, Ленкину потребу да и сама исприповеда своју причу. „Толико сам тога лично видела и доживела, да бих роман могла да напишем“, каже јунакиња, а њен се монолог управо и завршава неочекивано: подсећањем на познанство са Јоцом камионџијом, човеком који је могао и желео волети да већ није био ожењен, изражавање дубоке јунакињине захвалности за ноћ „довољну за читав људски век“ и коначно откривање чудне људске природе, њене уврнутости, праве слике њене суштине.

Митићево схватање монодраме као израза људске потребе да се говори и не буде усамљен у основи је још једног његовог текста, Мале школе удварања. Баш као и Ленка Бесараић, неименовани јунак инсистира на бинарној опозицији жена – мушкарац, сматрајући да „Ева и данас чучи у свакој жени“, те да мушкарац, уколико не жели да буде само изабрани, пасивни учесник љубавне везе, мора научити правила завођења, не марећи притом за морална начела и друштвене обзире. Карактеристичан је и дискурс јунака – љубавника, односно, његово везивање љубавне игре за метафору рата, али овај дискурс нагло прелази у сентименталистички говор о љубави и завршава се, баш као и код јунакиње драме Успомене једне лаке жене, личном исповешћу о изгубљеној љубави и сопственом осећају самоће. Међутим, Митић не успева да овим психолошким преокретом да дубљи смисао својој драми, те она остаје, упркос неочекиваности појединих закључака главног јунака у односу на оквир женскароша с почетка текста, на нивоу стереотипичних фраза о значају љубави за људски живот.

Централна драма у овом издању, текст који је до сада остао у рукопису, Мучење надом, вероватно представља круну Митићевог стваралаштва („Е, зато само дела пролазне вредности вреди објавити. Бесмртно може остати у рукопису“, једна је од реплика из ове драме, и њоме Митић можда саопштава и став према свом сопственом делу). Текст који у великој мери одудара од савремених токова драме, у целини је обликован као интелектуални разговор који Бела Хамваш води са својом супругом Каталином Кемењ, али и још једним мађарским писцем, Шандором Мараијем, као и Мараијевом женом Лолом, при чему главно место заузима (речима Лазе Лазића) разговор Писца (Мараија) и Мудраца (Хамваша), и то о: духовности, баштини, животу, смрти, нади, књижевности, љубави, пријатељству, вину, савременој политици, грађанској култури, Европи, могућностима преображаја... Драма обилује језгровитим репликама и претпоставља не само образованог реципијента, него и реципијента који је окренут духовности. „Ако је човек испуњен неизрецивим, мање је узнемирен“, на једном месту каже Хамваш, човек који себи „не дозвољава да буде корумпиран“. То да живот нема циљ, али има смисао, за Хамваша значи и „[с]тићи до сазнања: да требамо сагледати Бога без религије; волети без Ја; разликовати лепоту од чари;

завичај од државе...“. Из оваквог духовног хоризонта, не европских, него међународних размера, јунаци промишљају и своју личну судбину у вези са послератним годинама у Мађарској, и своју општу људску судбину, мучење надом. У складу са тим, Митић завршава свој текст Хамвашевом молитвом богу, његовим потпуним предавањем Творцу, и, пригодно, музиком из Моцартовог Реквијема: „Са рукама на срцу, Хамваш се полако окреће према публици, а музика и даље траје.“

Једини пропратни текст у издању који се директно бави пишчевим делом јесте онај Лазе Лазића, Над драмом у рукопису. Милан Митић: „Мучење надом“. Лазић ову драму види као интелектуалну драму, а снагу текста у сукобу „истине, светлости и – кварежи, баналности друштва“. Високу оцену драме дали су и аутори других пропратних текстова, пишчеви пријатељи Марија Шимоковић и Ново Томић; оно шта овом издању Митићевих драма недостаје, књижевнокритички коментар његовог целокупног опуса, управо је пренебрегнуто текстовима Митићевих пријатеља. Интимно писмо Митићу из пера Марије Шимоковић представља, пре свега, израз дубоке захвалности Митићу као човеку и писцу Мучења надом, похвалу „целовитости за којом је Хамваш жудео“, а која је, по мишљењу ауторке, поменутом драмом остварена. И Ново Томић нас превасходно обавештава, у есејистичком маниру, о Митићу као пријатељу, а тек затим као раднику у култури; поред узгредних биографских података о писцу, Томић даје и низ анегдота из Митићевог живота, као и своје сопствено сведочанство о Митићу, „ретко доброј души“, човеку који је знао да „угости, да почасте, да дарује“, али и о Митићу као духовитом човеку, „најбољем казивачу вицева“: „Остаће запамћено како му је легендарни уредник сатиричног ТРН-а Јован Хаџи-Костић једном рекао: «Митке, да ти испричам један виц, а онда га ти испричај мени, да се насмејем»“. (С тим у вези треба напоменути то да Митићев таленат за шалу не игра централну улогу у његовом опусу, али и да његово дело јесте прожето фино изнијансираним хумором, као и осећајем за иронију).

На крају, потребно је још једном подвући значај овог издања за југословенску и српску националну књижевност, као и нашу културну историју уопште. Митићеве су драме, пре свега, литерарни текстови прожети најдубљом љубављу према човеку и искреном вером у хуманистичке вредности. То можда потврђује и одлука приређивача издања да као прву Митићеву драму стави не ону која хронолошки долази прва, већ ону која својим значењима даје снажан печат читавом овом издавачком пројекту: публикавањем драма и монодрама Милана Митића његови поштоваоци и пријатељи не опраштају се од њега на начин на који то чине јунаци у другом чину драме За опело – у ред молим; изнад свега, ово издање представља израз искрене захвалности и топао поздрав Човеку.

ХУМОРИСТИЧНА СИЖЕЛНА СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИЗАЦИЈА ЛИКОВА У ДЕЛУ СЊН ИЛ ЈАВА БРАТИСЛАВА ПЕТРОВИЋА

Живети на Балкану својеврсни је изазов још од давних времена, па све до данас, почев од 6.века, у доба досељавања словенских народа на Балканско полуострво, примања хришћанства у 9.веку, па преко 10 векова у којима су се освајачи смењивали на овој територији, до привидног ослобођења и националне поделе која још увек траје. Последице су бројне, како у материјалној заоставштини, тако и у менталној структури становништва које се задржало на овој територији до данас. Промена је било превише, већина и није акумулирана на прави начин, а последице које су из протеклих векова произашле видљиве су мање или више у свима балканским земљама. Оне су раскрсница путева ка свим крајевима света, а као да су постале или остале некакав неразрешив чвор, клупко које само најхрабрији појединци покушавају да одмотају, макар само у појединим сегментима. Што се тиче историјских истина по питању сеоба, ратова и ратних исхода и хероја, историчари, хроничари, па и сами писци књижевних дела су у непрестаном трвењу и несугласју. С друге стране, питање политичке ситуације и функционисања државног апарата донекле је јасније и слободније се обрађује у књижевним делима, нарочито од 19.века, од времена обреновићевске Србије, тачније од Бранислава Нушића (Доситејева критика је била другачије форме, увијена у алегоријско рухо). Таква једна слика и стање ствари привидно је стало и као да без промене још увек влада на простору на којем живи аутор овог дела, Братислав Петровић.

СЊн ил јава открива мајстора приче која тече без предаха наратора и његових јунака. Сентенца „живот као сан“ овде је инверзивно дата у форми „сан као живот“, јер све оно што представља критику, тј. реалистични моменат из живота и психологије појединца и масе, овде је дато у прстенастом оквиру сна, који се као такав открива на самом крају приче, као својеврсни обрт или поента. Сходно томе, може се одступити од почетне дефиниције овог дела као сатиричног романа и тумачити га као новелу Чеховљевог типа. На пример, сличност са новелом „Чиновникова смрт“ је у томе што у њој главни јунак метафорично умире, а овде се буди. Такође, у оба дела сатира

је усмерена против власти, а прати се психолошки профил главних ликова, у оба случаја симболично именованих.

Приповедање Братислава Петровића поседује два несразмерна тока. Од четрнаест поглавља, прво и последње представља оквир у који је смештена унутрашња прича о сну главног јунака, сањање које у свим својим појединостима подсећа на јаву. Радња је смештена у лужнички и белопаланачки крај: Ракош, Смрдан, Сува планина... Именовање јунака, нескривено помињање политичара нашег доба, упућује на српску паланку на прелазу из 20. у 21. век. Још једна важна одредница по питању локализације овог књижевноуметничког текста јесте доследна употреба призренско-лужничког говорног типа, као матерњег говора наратора и главног јунака Аце Петровића. Радња је смештена у један дан и једну ноћ.

У уводном делу приче, у интимном разговору између главног јунака и његове супруге, Аце резигнирано одлучује да промени свој живот из корена, да не буде више говедар, да не једе више домаћи сир, већ фету, нити да пије ракију, него само кока-колу. Таква претензија по питању промена одржаће се до краја, са малим уступком по питању ракије. Ретроспективно сазнајемо да га отац спасао оваца запосливши га у полицију, али након женидбе и доласка деце на свет, а нарочито након жениног остајања без посла, морао је да купи Шарку и Белку, те да је продајући тела одшколовао децу. Сада је увидео да они који стално иду у кафане живе боље од њега, и то је његова коначна одлука да и он започне један такав живот, што се и остварује, у сну, вешто уклопљеном у сиже приче као да је то истина, до коначног отрежњења које долази на крају ове новеле од стотинак страна. И заиста, до самог краја, наратор уверљиво и без иједне назнаке да нас је завео (као што је њега ракија, па је заспао чувајући краве), прича причу о свом новом животу политичара и будућег министра у скупштини.

Краве су продате и нови живот почиње. Цела породица се променила на начин типичних скоројевића, а главни јунак, жељан свега што му је непознато, ново и примамљиво, делује и смешно и тужно као Стеријина покондирена тиква. На један хумористичан начин који се остварује добрим делом посредством језика који је доследно дијалекатски, читалац не осећа горчину критике једног времена са изабраним представницима помоћу којих је дочарано, већ се благо смеје њиховом простачком лукавству и начину на који са лакоћом, један по један излазе из опанака у неудобне модерне ципеле. Критика масе и појединца у времену смутних политичких и друштвених прилика ублажена је присуством представника из далеког и далеко развијенијег света- Америке и Европске уније. На тај начин, читалац више сажаљева него што се љути на овај народ и

његове прљаве побуде и путеве којима се служи да би дошао до циља, а тај циљ је само и искључиво новац. Ублаженом смеху доприносе унутрашњи монолози главног јунака који су присутни свуда и у свим одсудним тренуцима радње, где се открива његова права природа и оправдање за сваки његов поступак.

На почетку сна ил јаве, Аце не зна шта ће са собом након радног времена, недостаје му народ. Свакодневно слуша пренос скупштине и долази до невероватног открића: тамо се сви свађају, а пошто је он, како каже за себе, за свађу тата-мата и недоказан, схвата да је његов други позив, поред позива полицајца, дефинитивно, политика. Пошто је решио тај први проблем, други који се намеће јесте којој партији да се прикључи. Све које слуша како говоре у скупштини, делују му да су у праву, и жена му даје коначно решење недоумице, а то је да оснује своју партију. Психолошка и етичка карактеризација јунака се већ овде безазлено и спонтано открива из сваког поступка и сваке (не)изговорене речи, а кроз призму самог Аце, онако како он резонује себе и друге, наизглед субјективно, а заправо и те како објективно и непристрасно, како према себи, тако и према осталим учесницима радње. Већ овде за своју жену и њен предлог духовито закључује да је много паметна, могла би да буде и сам амбасадор, конзул или председник. Тако ће бити до краја његовог сна који ће за савременог читаоца деловати као сама јавна у којој живи.

Размишљајући с ким би могао основати партију, Аце почиње са карактеризацијом и осталих ликова. Све које на почетку помиње као потенцијалне сараднике, и у први мах одбацује, касније ће му бити најближи и најнеопходнији у остваривању циља: Ранка су правила друге партије; Ђоши учитељу тупави ђаци- ништа их није научио, па неће ни њега; његов командир је паметан човек, али не сме ни да му спомиње своје намере; Госпава је сељанка, лукава, а њему не требају много „ак’лни“ људи, већ они који могу да буду истомишљеници са њим. Сетио се Мирослова- доктор, а има и приватан посао (као и он), производи парадајз и паприку. Као важна карика, у радњу се уводи и Буђавац, власник кафане у којој се одиграо историјски догађај- основана је Партија либералних комуниста, ПЛК. Сада треба придобити народ-лагати, убеђивати... Ићи по Лужници, Коритњици, Нишави... Стижу и први чланови: Јелка- будућа благајница, па секретар странке, Сашко писац, баба Вукица-војна пензипнерка, Стевана- без посла, Трндавилка- банкарка са којом Аце не разговара због свађе око коња, Ђоша учитељ, Госпава, командир, Љиљана из Америке, Бобоџан, Буђавац, Каролинка. То су представници које је аутор изабрао као типичне чланове који су у самом врху једне политичке партије, како их он види и доживљава. Нижу се ситуације

у којима се кристалише оно што се већ, донекле, закључује- Госпава и Трндавилка ће одиграти најважнију улогу у напредовању и успеху новоостварене странке. Аце, као прави вођа их не воли због њихове слободе неистомшљења са њим, али их и не склања од себе, остаје до краја максимално обазрив према њима, и на срећу, уз њихову помоћ профитира.

Даљи ток сна или јаве узрочно-последично ниже догађаје у вези са приватним и пословним напредовањем странке и њених чланова, где се неизоставно уплиће карактеризација целог српског народа. Како доћи до места министра, размишља Аце, ако не „сас силу и сас преваре“, па додаје: „Када је Србин признавао нешто ако не осети тојагу?“ Пошто је свако од чланова добио задатак сходно том и таквом размишљању, почиње вртоглаво успињање Ацине партије и његовог личног и политичког успеха. Духовите Ацине опасности нижу се једна за другом, па ће у тој кампањи доћи до логичног предлога: одузети бенефиције полицајцима, а дати их политичарима- физички се замарају идући међу народ, а још више психички- непрестани страх да неће доћи на власт, а и ако дођу, да ће је изгубити...

У радњу се укључују и страни посматрачи, шпијуни- Мајкл Мудоу из Америке, главни и Куртц Мишел из Европске уније, његова пратња. Испитују о програму партије, дискутабилном називу, правима других нација и вера. Одговори на њихова питања изазивају још један талас смеха: сви имају подједнака права- свако свакога може да псује, јер псовка код Срба није увреда већ фолклор, као добар дан; имају Рома Латифа који чисти просторије странке; школска спрема је потпуно неважна- Госпава нема ниједан разред, али уме да води политику, а главни кадар је Ђоша учитељ и полицајци. Са Мајклом имају нешто заједничко- и он има фарму говеда у Сан Антонију, ранч од 5000 грла, а на шта Аце непромишљено одговара да има 2000 („Иљадил сам и Шарку и Булку“). Након Мирословљевог избора за председника, Госпава непрестано прави проблеме, нарочито јер је склона алкохолу, али, с друге стране, даје решење за проблем у који је Аце себе довео- водиће их на Суву планину, јер су тамо сва говеда из целог краја. Приликом бирања новог руководства и Аце на Мирословљево место, у сали невероватно комешање, на шта опет чујемо коментар наратора: „Ма кој ни направи те смо Срби... Че испадне бељај.“

Последња степеница на коју се Аце успиње је одлазак у чувену кафану „Безобразни цвет“. Тамо не разуме конобара шта је аперитив, тражи плескавицу, а они му доносе виски и остриге, на шта се он пита: „Од кво ли че га стриже с'г овија?“, даље, не разуме шта је то мандатар... Али, коначно је тамо где му је одувек било место, сматра он.

Пошто је каса празна, прави је тренутак да се још једном појаве шпијуни са својом понудом: хтели би ветар са Суве планине, да направе тамо ветрењачу, али треба склонити сву стоку одатле. Аце, као прави Србин (какав је представљен у делу), пристаје на све зарад личниг интереса, и то за два милиона које су стигле на рачун странке већ сутрадан. Опет прослава у кафани „Безобразан цвет“ и још једном чујемо трезвени глас Трндавилке која храбри Аце да ће он проћи боље од Мирослова у скупштини као мандатар, јер тамо само потписује, а други одлучују о свему.

Коначно отрежњење стиже у лицима потере: Госпава, син, супруга, полицајци, командир, Мирослов са докторком... Констатују да је добро, а он признаје да је попио мало више ракије и од премора заспао тако чврстим сном... Јелка зове, на Фејсбуку су сви забринути, нема његових статуса, дакле, она је његов пријатељ и поштовалац његовог мишљења које се, очигледно, чује само на друштвеним мрежама.

„Ал да некеме оратим овија сџн, нема ме верује...“, закључује Аце Петеровић. А да ли му верујете ви?

IN MEMORIAM

ЖИВОЛИН МИТИЋ (1937-2019)

Генерација матураната белопаланачке Реалне гимназије школске 1955/1956 године, након прославе 63. године матуре, на дан Светог Саве, 27. јануара 2019. године, доживела је велику трагедију, јер је изгубила свог колегу, Живојина Митића.

Свако на овом свету за собом остави по нешто. Човек – дела, нечовек – недела, а Жика, наш колега, оставио је прелепе књиге, које ће читати и будуће генерације: Тканице, Пушка, Плетенице од сна, Грех је ћутати, Шапат сотоне, Непотписано временом и Од бисера грана.

Отишао је физички, али и даље живи у нашим срцима. Живећеш, Жико, кроз своје књиге, кроз све оно што си нам подарио као најлепши аманет. Заслужио си да вечно живиш у нашим срцима.

Смрти нема за оне које волимо и ценимо. Постоји само сеоба – како рече Црњански. За оне који су оставили довољно своје светлости у срцима оних који ће заплакати за њима, постоји и живот после смрти.

Живот је река која тече и одлази...

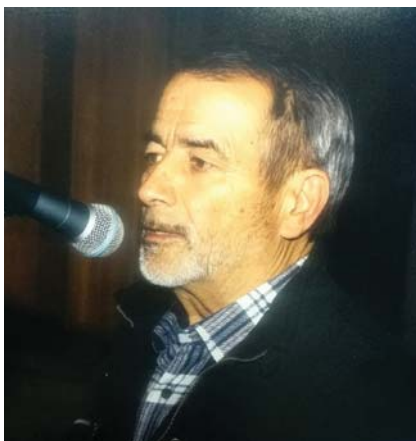
Хвала ти, Живојине, што постојиш у нашим мислима, мислима своје породице, својих колега, школских другова и љубитеља лепе писане речи! Књига је огледало срца и душе – како рече Цицерон.

Са поносом ћемо чувати успомену на тебе!

Златица Младеновић

ДУШАН (ЖИВОЛИН) ЈОВАНОВИЋ (1947-2019)

Рођен је 27. маја 1947. године у селу Дол, општина Бела Паланка, селу којег више нема. После великих киша, бујица га збрисала са лица земље. Одрастао је у сиромашној радничкој породици, која се ради опстанка бавила и пољопривредом и сточарством уз велика одрицања после Другог светског рата. У раној младости изучио је све редовне основне и животне школе и уписао гимназију у Белој Паланци са жељом да се и даље кроз школовање усавршава и стекне знања која је после завршене Више Педагошке школе на

групи историја и географија и апсолвирања на Дефектолошком факултету у Београду, успешно користио кроз живот и рад.

Емоционална интелигенција. Контрола емоција и друштвено понашање уз образовање изнедриле су код њега доброг преговарача и организатора, саосећајног пријатеља и друга, доброг и брижног супруга и родитеља и коректног колегу. Знао је да индиферентност и ароганција не разгаљују као лепа реч и љубазност, макар оне биле свакодневне и баналне, изговорене онако реда ради. Такав је био његов однос према људима из свог окружења. Много је виталне енергије трошио на прављење маске испод које се скривао кад му душа постаје рањива за многе ситнице. Преосетљивост није била његова слабост. То је био велики дар природе. Истину, доброту и корисност спојио је у једно. Речи истине у служби добра као најснажнијег оружја. Био је свестан своје снаге и својих слабости. Није траћио време на односе који немају будућност. Савршено је читао туђе емоције.

Током целог свог радног века прикупљао је податке из разних области живота и рада у окружењу, у социјалистичкој Југославији и током њеног распада. Немирног и неуморног духа, по одласку у пензију наставља рад у удружењу ловаца „Јастреб“ из Беле Паланке, систематизацији прикупљене архивске грађе и писању књига из многих области живота и рада. Трагао је за новим изазовима. То је била жеља, потреба и његов унутрашњи нагон. Заборав заменити незаборавом кроз писане речи и књижевна дела. На тај начин се борио против бруталног уништавања прошлости српства, између осталог и писањем текстова на матерњем дијалекту. Жал за одумирањем села је био и крик и вапај кроз његова дела.

Организовао је прославу светог Марка у бившем селу Дол, са потомцима из тог села и удружења „Долски божури“, чији су чланови били претежно млади, животна радост. Остало је сећање и прича са фотографијама као прилогом из фолклора, заната и обичаја уз рецитал, старих јела и општер славља.

За време рада у просвети као наставник историје и географије у Обилићу на Косову, успешно је водио секцију младих астронома. На такмичењима су освајали многе награде до првог места у Републици Србији.

У својим делима описује страдање Срба кроз историју на територији бивше Југославије. Био је то велики рад, прикупити податке из штампе и литературе, систематизовати и створити књижевна дела са много доказа од разних аутора. На тај начин помогао је младима да лакше и брже сазнају колико се скупо плаћала слобода на овим просторима, најлепше осећање за свако биће. А слободу треба чувати, поштовати, користити и никада је не злоупотребљавати.

Учествовао је у снимању већег броја телевизијских емисија о селу у белопаланачкој општини. О животу на селу, његовом одумирању и прелепој природи као туристичком потенцијалу за сеоски туризам. За њега је то било недовољно и несигурно за будућност па је приступио писању хронике села на себи својствен начин.

Љубав према спорту гајио је од ране младости. Његово исцрпно дело у више књига осликава прошлост и садашњост фудбалског клуба „Јединство“ из Беле Паланке. И то је био вишегодишњи рад, од прелиставања архивске документације, новинских чланака, прикупљања података о бившим спортистима који нису више међу живима, од бивших спортиста који су у поодмаклом животном добу и од садашњих играча у клубу. Створио је једно капитално дело о белопаланачком спорту у слици и речи.

Рад на руководећем месту у Полицијској станици у Белој Паланци обележио је многим успешно изведеним подухватима са својим сарадницима на сузбијању криминала и успостављању реда.

Током рада у фабрици обуће „Весна“ из Беле Паланке, радници га памте као веома вредног, коректног и праведног радника. За сваког је имао добру реч. А за одбрану ставова кад је био сигуран да је у праву, знао је да их жестоко брани.

На једном од скупова поводом прославе матуре, матуранти гимназије генерације -1966. из Беле Паланке дошли су на идеју писања монографије о својој генерацији. Аутори ће бити Душан Јовановић, Гордана Илић, Часлав Ђорић са уређивачким одбором састављеним од матураната 1966. Речено-учињено. То је посебна прича о Белој Паланци и гимназији и о сваком матуранту понаособ у слици и речи. Генерације матураната рођених и стасалих у социјалистичкој Југославији у време после Другог светског рата, када се више немало него имало, када се помагало и делило. Више

гладни много чега него сити, више уморни него одморни уз рад у школи, породици, на радним акцијама и надничарењу. Њихов мото је био „Ја знам, ја могу и хоћу“ и као што је у уводном делу ове књиге записано: „Носили смо у очима бездан горски и у рукама снагу да и планину из каменог темеља ишчупамо“, кренула је генерација заједно са Душаном на даље школовање, на пут кроз живот. „Опасани благословом родитељским чврсто смо у рукама држали кормило нагона да лађу битисања усмеримо путањом жеља“, кажу они и успели су. То дело је својеврстан споменик који време не руши и не брише, а на које је генерација матураната -1966. веома поносна.

Све што је у животу радио и стварао није било могуће без велике љубави и без подршке и разумевања његових најближих. Пре свих његове породице, а потом и окружења у којем је живео и радио. За сва остварења у животу упорно се придржавао принципа „замисли, пожели, посегни и не одустај“. Његова супруга Верица је то најбоље знала. Његов стални рад и напор и честа одсуствовања приликом рада на терену, као и неспокој до повратка, преживљавали су и његови синови Александар и Бранимир са породицама. Унук Оливеру и Петру је волео до обожавања.

Али живот некада зна да неког „баш душмански угрува“, да му сломи крила и створи тежак непребол, живу рану на души.

У његовој песми о Нишави, последњи стих је био: „Кад ме до последње капи у камен стисну, нађем свој пут“. Удар судбине је према Душану био јачи. Душан, човек-стена, није издржао. Подлегао је болести непребола за преминулом супругом и сином Бранимиром.

У последњем нашем разговору рекао је: Немам више снове. Не знам зашто је то тако. Сигурно је да *и* ја одлазим. И отишао је.

Јула 2019. године, његови земни остаци пренешени су у вечно боравиште на паланачком гробљу.

Нека му је вечна слава!

Гордана Илић
друг, пријатељ и сарадник.

БИБЛИОГРАФИЈА

Алекса М. Поповић¹
Бела Паланка

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ЧАСОПИСА БЕЛОПАЛАНАЧКИ ЗБОРНИК: ГОДИШЊАК РАДОВА

Увод

Рад представља општу и исцрпну текућу библиографију текстова објављених у до сада (2019) петнаест бројева часописа *Белопаланачки зборник: годишњак радова*, који издаје Народна библиотека „Вук Караџић“, Бела Паланка². Часопис је покренут 2005. године, као завичајни годишњак радова из области науке, друштвених и привредних токова, културе и уметности. До сада је објављена једна библиографија радова у *Белопаланачком зборнику*³, која је при изради ове библиографије била од знатне користи. Како ниједна библиографија не може пружити апсолутно све податке који би сваком појединачном истраживачу били потребни, то и није могао бити циљ ове библиографије. Овде је циљ превасходно ограничен на то да на једном месту, по библиографским правилима, буде пружен што је могуће потпунији регистар текстова објављених у *Белопаланачком зборнику*.

При изради библиографије, коришћен је међународни стандард ISBD (CP)⁴, за опис библиографских референци. Библиографија је уређена на основу увида у интегрални текст објављених бројева *Белопаланачког зборника*, а свака библиографска јединица дата је према наслову, азбучним редом, са именом аутора, бројем издања Зборника и бројем страна. Унапомени су, за сваку библиографску референцу, дата потпунија објашњења тичућа се саме библиографске референце. Како појединачни радови немају самостални УДК и COBISS.SR-ID број, исти су донети за свеске у којима су текстови објављени. До сада су објављени бројеви:

¹ aleksapop149@gmail.com

² Изузетак чини број 3/2007, који је објављен у издању Института за политичке студије, Београд и Народне библиотеке „Вук Караџић“, Бела Паланка.

³ М. Петровић, *Библиографија „Белопаланачког зборника“*, Белопаланачки зборник 6/2010, 331-362.

⁴ ISBD (CP): *International Standard Bibliographic Description for Component Parts*, Draft 5, London 1980.

Бр. 1 (2005), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2005.
УДК 869(058)- 19(048)
ISBN 86-7025-375-5
COBISS.SR-ID 76583249

Број 2 (2006), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2006.
УДК 94(497.11 Бела Паланка) (082); 316.7(497.11) (082);
ISBN 86-909 673-0-3
COBISS.SR-ID 136958476

Број 3 (2007); Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице. Зборник радова са научног скупа одржаног 22. децембра 2007. године (ур. Борислава Лилић), Институт за политичке студије – Београд, Народна библиотека „Вук Караџић“ – Бела Паланка, Београд – Бела Паланка 2007.
УДК 94(497.11)“1877/1878“(082); 355.48(497.11)“1877/1878“(082)
ISBN 978-86-7419-139-2
COBISS.SR-ID 145384460

Број 4 (2008), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2008.
УДК 08(497.11)
ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник
COBISS.SR-ID 140683276

Број 5 (2009), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2009.
УДК 08(497.11)
ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник
COBISS.SR-ID 140683276

Број 6 (2010), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2010.
УДК 08(497.11)
COBISS.SR-ID 140683276

Број 7 (2011), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2011.
УДК 08(497.11),
ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник
COBISS.SR-ID 140683276

Број 8-9 (2012-13), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2015.
УДК 08(497.11)
ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник
COBISS.SR-ID 140683276

Број 10-11 (2014/15), гл. и одг. ур. Др Љубисав Ћирић, Бела Паланка 2016.

УДК 08(497.11)

ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник

COBISS.SR-ID 140683276

Број 12 (2016), гл. и одг. ур. Живота В. Јоцић, Бела Паланка 2017.

УДК 08(497.11)

ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник

COBISS.SR-ID 140683276

Број 13-14 (2017/2018), гл. и одг. ур. Живота В. Јоцић, Бела Паланка 2018.

УДК 08(497.11)

ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник

COBISS.SR-ID 140683276

Број 15 (2019), гл. и одг. ур. Живота В. Јоцић, Бела Паланка 2019.

УДК 08(497.11)

ISSN 1452-9084 – Белопаланачки зборник

COBISS.SR-ID 140683276

Редакција, Програмски савет и остали органи Часописа, забележили су одређене измене током периода постојања *Белопаланачког зборника*.

Редакцију су, закључно са бројем бројем 15 (2019), сачињавали⁵: проф. др Љубисав Ћирић, главни и одговорни уредник (1-10/11); Живота В. Јоцић, (8/9), главни и одговорни уредник (12-); проф. др Милан Антић, (1-8/9); Мирослав Живковић, (1-); Живорад Петровић, (1-6); Вида Николић, (1-7); Радијана Живковић, (1-10/11); Зоран Митић, (1-7); Иванка Косанић, (1-); Јован Младеновић, (1-); Драган Крстић, (8/9-); Алекса Поповић, (12-).

Програмски савет, закључно са бројем бројем 15 (2019), сачињавали су: проф. др Љубиша Митровић, председник (1-); проф. др Данило Ж. Марковић (1-13/14); проф. др Љубисав Ћирић, др Никола Живковић (1-12); проф. др Јован Петковић (1-6); проф. др Светислав Костић (1-6); др Ђорђе Благојевић (1-7); проф. др Владета Живковић (1-); прим. др Аца Спасић (1-6); Славољуб Петковић (1-4); Слободан Стаменковић (1-6); Драган Јовановић (1-7); Живота В. Јоцић (1-8/9); Драган Крстић (1-8/9); Зоран Пејчић (1-6); Срђан Павловић (6-); Милан Спасић (6-); Тихомир Николић (7); Радијана Живковић (13/14-); Тома Ристић (7-); Видојко Крстић (8/9-); Живорад Петровић (7).

---

⁵ У заградама иза имена чланова Редакције, Програмског савета и других органа *Белопаланачког зборника*, дати су бројеви у којима су обављали наведене функције.

Секретари Редакције били су: Вида Николић (1-3, 5-7); Миша Стојадиновић (4); Ирена Рангелов (8/9-).

Лектори су били: Сузана Јовановић (3); Ирена Рангелов (8/9-).⁶

Графичку обраду вршили су: Јасна Тодоровић (3); Жељко Цајић (8/9-).⁷

Белопаланачки зборник је излазио у 350 примерака по броју, изузев броја 5/2009, који је изашао у 500 примерака. Број страна је варирао у сваком броју, крећући се у следећем распону: 1/2005 – 258; 2/2006 – 268; 3/2007 – 224; 4/2008 – 300; 5/2009 – 276; 6/2010 – 372; 7/2011 – 430; 8-9/2012-2013 – 532; 10-11/2014-2015 – 424; 12/2016 – 312; 13-14/2017-2018 – 454; 15/2019 – 381. Штампана је вршена у штампаријама: *Свен*, Ниш (1); *Пунта*, Ниш (2); *Цицero*, Пирот (3), *Tradepromet*, Ниш (4); *Imprimé*, Ниш, (5-7); *Медивест*, Ниш (8/9-).

Изузетак чини број 3/2007, који представља зборник радова са научног скупа, те се Организациони одбор научног скупа, одржаног 22. децембра 2007. године, под називом *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице*, јавља као уређивачки одбор овог броја *Белопаланачког зборника*, у следећем саставу: проф. др Борислава Лилић (уредник, председник Организационог одбора); проф. др Никола Живковић, прим. др Аца Спасић, др Живојин Ђурић, епископ нишки господин Иринеј, академик Владимир Стојанчевић, проф. др Данило Ж. Марковић, проф. др Љубиша Митровић, проф. др Зоран Ђорђевић, проф. др Небојша Ранђеловић, проф. др Светислав Костић, проф. др Ђорђе Благојевић, проф. др Милан Антић, проф. др Љубисав Ђирић, Живорад Петровић, Јован Младеновић, Живота Јоцић, Градимир Маринковић, Боривоје Рајковић (чланови).

Библиографија садржи основни, стручни регистар и помоћне регистре. У *Стручном регистру*, наслови и имена аутора, дати су онако како се налазе у интегралном тексту *Зборника*, те се могу приметити неуједначености при писању титуле или средњег слова, док је код појединих аутора присутно и уписивање надимка или уметничког имена. Текстови без потписа аутора су означени одредницом „Непотписани рад“, а у подножним напоменама је, на основу података из текста, реконструисано ауторство сâмог наслова. Текстови без наслова означени су одредницом „Без наслова“.

Зарад лакшег сналажења корисника у овој библиографији, након основног, стручног, регистра, донети су *Регистар наслова* и *Ауторски регистар*, као помоћни регистри. У *Регистру наслова* дати су, азбучним редом, само наслови, без подналова. *Ауторски регистар* је уређен по

⁶ За остале бројеве, ова функција није наведена.

⁷ За остале бројеве, ова функција није наведена.

азбучном реду на основу презимена ауторâ, без навођења титула и надимака. Бројеви иза оредница у *Регистру наслова* и *Ауторском регистру* означавају редни број библиографске референце у Стручном регистру.

У *Стручном регистру* су наведени текстови са напоменама које ближе одређују врсту текста и формалне делове текста. Претходна саопштења са скупова су објашњена само као саопштења, без обзира на то како су приређени у зборницима, због тога што нису уређени по јединственом правилу, те се сви третирају као претходна саопштења. Радови у *Стручном регистру*, распоређени су по основним групама УДК, односно:

00 Наука и знање уопште. Организација. Информације. Документација. Библиотекарство. Институције. Публикације

01. Филозофија. Психологија.

02 Религија. Теологија

03 Друштвене науке

04 Слободна група

05 Математика. Природне науке

06 Примењене науке. Медицина. Техника

07 Уметност. Рекреација. Забава. Спорт

08 Језик. Лингвистика. Књижевност

09 Географија. Биографије. Историја

Унутар основних група УДК, није извођена подела на подгрупе. Због лакшег коришћења, прихваћен је принцип да један рад буде смештен у једну групу, док су радови који се могу сврстати у више група, сврстани у ону групу која га најближе одређује. Уколико одређени текст није било могуће сместити у групу која би следила наслов самосталне рубрике у *Белопаланачком зборнику*, предност је дата групи УДК. Распоређивање по групама УДК, вршено је према наслову текста. Тек уколико из наслова није било најјасније у коју би групу дотични текст требало да буде смештен, вршено је разврставање на основу кључних речи, апстраката и, на крају, основног текста рада.

У петнаест објављених бројева *Белопаланачког зборника*, објављено је укупно 270 радова. Увидом у *Стручни регистар*, закључује се да је највише текстова из групе 09 *Географија. Биографије. Историја* (91), потом из групе 08 *Језик. Лингвистика. Књижевност* (68), а затим, по броју текстова, следе групе 03 *Друштвене науке* (38), 00 *Наука и знање уопште. Организација. Информације. Документација. Библиотекарство. Институције. Публикације* (34), 07 *Уметност. Рекреација. Забава. Спорт* (19), 04 *Слободна група* (12), 05 *Математика. Природне науке* (4), док су у групу 06 *Примењене науке. Медицина. Техника*, и групу 02 *Религија. Теологија* ушла по два рада. Радова из групе 01 *Филозофија. Психологија*, у

прегледаном садржају *Белопаланачког зборника*, није било. Овакви резултати могли су се и очекивати, имајући у виду природу часописа *Белопаланачки зборник: годишњак радова*, као завичајног зборника, који негује локалну традицију, културу и говор.

*
*   *
*

I

СТРУЧНИ РЕГИСТАР

00 Наука и знање уопште. Организација. Информације. Документација. Библиотекарство. Институције. Публикације.

1. Белопаланачко културно лето / Јелена Панчић / Број 2 (2006) / 265-266.
  - Хроника.
2. Библиографија Белопаланачког зборника / Милосав Ј. Петровић / Број 6 (2010) / 331-362.
  - Библиографија.
3. Библиографија радова часописа Белопаланачки зборник: годишњак радова/ Алекса М. Поповић / Број 15 (2019) / 317-366.
  - Библиографија / Напомене у тексту / Summary: Bibliography of the texts of the Annual Belopalanački zbornik: godišnjak radova 366 / Key words 366
4. Драгоцен допринос историји школства и Беле Паланке. Реч на промоцији монографије „Гимназија – Бела Паланка 1941-2011“ аутора Драгана Крстића / Проф. др Љубиша Митровић / Број 6 (2010) / 308-310
  - Реч на промоцији.
5. Живота В. Јоцић, Белопаланачка насеља (изговорено 6.11.2014.г. на промоцији књиге Животе Јоцића Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877.г.; Народна библиотека Бела Паланка, 2014, стр.334.) / Петар Голубовић / Број 8-9 (2012-13) / 493-495
  - Реч на промоцији.
6. Завршна реч – Проф. др Бориславе Лилић, Значај Другог српско-турског рата 1877-1878. године / Борислава Лилић / Број 3 (2007) / 221.
  - Завршна реч на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
7. In memoriam Богољуб Станковић (1938-2011) / Проф. др Надежда Лаиновић Стојановић Број 6 (2010) / 365-370
  - Некролог.
8. In memoriam Данило Ж. Марковић (1933-2018) / Љубиша Митровић / Број 13-14 (2017/2018) / 451-453.
  - Некролог.
9. In memoriam Душан (Живојин) Јовановић (1947-2019) / Гордана Илић / Број 15 (2019) / 311-313 .
  - Некролог.
10. In memoriam Живојин Митић (1937 – 2019) / Златица Младеновић / Број 15 (2019) / 309.
  - Некролог.

11. In memoriam Др Светислав М. Костић / Данило Ж. Марковић / Број 5 (2009) / 271-273.
  - Некролог.
12. In memoriam Живорад Петровић (1930-2017) / Иванка Косанић / Број 12 (2016) / 303-308.
  - Некролог.
13. In memoriam Никола Живковић (1930-2017) / непотписани рад⁸ / Број 12 (2016) / 309-310.
  - Некролог.
14. In memoriam Проф. др Милан Антић. У спомен социолога и пријатеља / Љубиша Митровић / Број 8-9 (2012-13) / 519-520.
  - Некролог.
15. In memoriam Рајко Митић / Душан Ж. Јовановић / Број 5 (2009) / 265-270.
  - Некролог.
16. In memoriam Синђел Тимотеј Ђорђевић / Живота Јоцић / Број 4 (2008) / 295-297.
  - Некролог.
17. In memoriam Славољуб Петковић / Вида Николић / Број 4 (2008) / 293-294.
  - Некролог.
18. In memoriam, Добривоје Боби Јовановић (1940-2014) / Викторија Јовановић / Број 8-9 (2012-13) / 529-531.
  - Некролог.
19. In memoriam, Др Ђорђе Благојевић (1933-2013). Запажени посленик целовековног доживотног образовања / Данило Ж. Марковић / Број 8-9 (2012-13) / 521-524.
  - Некролог.
20. In memoriam, Милан Митић (1932-2014) / Бора Рајковић / Број 8-9 (2012-13) / 525-527.
  - Некролог.
21. Јован Ћирић: Градиште (хроника села) Реч на промоцији књиге у Нишу, 17.10.2006. / Др Недељко Богдановић / Број 2 (2006) / 245-248.
  - Реч на промоцији.
22. Обележавање Дечје недеље у Белој Паланци / Светлана Живковић / Број 4 (2008) / 103-113.
  - Хроника / Апстракт 103 / Напомене у тексту / Литература 113.
23. Обележавање јубилеја 140 година од ослобођења Беле Паланке од Турака / Драган Крстић / Број 13-14 (2017/2018) / 49-52.
  - Хроника / Фотографски прилози.

---

⁸ Алекса Поповић.

24. Обележавање стогодишњице ослобођења белопаланачког краја у Првом светском рату (1918-2018) / Ивана Станковић / Број 13-14 (2017/2018) / 111-121.
  - Хроника / Фотографски прилози.
25. Округли сто Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу / непотписани рад⁹ / Број 4 (2008) / 173-174.
  - Хроника / Фотографски прилози.
26. Повратак Итаки или чежња за завичајем (О стваралачком лику и лику сликара Војислава Воје Живковића – „Џимија“) / Љубиша Митровић / Број 10-11 (2014/15) / 407-409.
  - Реч на отварању изложбе слика.
27. Поздравна реч председника општине, прим. др Аце Спасића, Бела Паланка – на раскршћу путева и времена / Аца Спасић / Број 3 (2007) / 8-10.
  - Поздравна реч на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице / Напомене у тексту.*
28. Поздравна реч председника Организационог одбора, проф. др Бориславе Лилић / Борислава Лилић / Број 3 (2007) / 7.
  - Поздравна реч на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
29. Покретање „Белопаланачког Зборника“ / непотписани рад¹⁰ / Број 1 (2005) / 251-255.
  - Хроника / Документарни прилози 252-255.
30. Промоција књиге Белопаланачки буцак Градимира Маринковића, (Реч рецензента проф. др Милана Т. Антића) / Милан Т. Антић / Број 4 (2008) / 153-157.
  - Реч на промоцији / Из излагања Градимира Маринковића 155-157.
31. Реч на почетку / проф. др Љубисав Ћирић / Број 1 (2005) / 5-6.
  - Уводник.
32. Реч Програмског савета и Уредништва / Живота Јоцић, Љубиша Митровић / Број 13-14 (2017/2018) / 5-6.
  - Уводник.
33. Списак аутора / непотписани рад¹¹ / Број 3 (2007) / 224.
  - Информативни прилог.
34. Summary, The Second Serbian – Turkish War and the liberation Southeastern Serbia and Bela Palanka / непотписани рад¹² / Број 3 (2007) / 222-223.
  - Информативни прилог.

---

⁹ Бора Рајковић.

¹⁰ Проф др Љубисав Ћирић.

¹¹ Проф. др Борислава Лилић.

¹² Проф. др Борислава Лилић.

02 Религија. Теологија

35. Отвори очи ако можеш. Избор поука и мисли / Св. Никита Ремезијански / прир. Живота В. Јоцић / Напомене у тексту / Број 4 (2008) / 31-70.
- Збирка текстова / Грађа 32-60.
36. Употреба Псалама у „Поукама“ св. Никите Ремезијанског. С посебним освртом на Псалам 119, стих 105 / Ђорђе Перић / Број 15 (2019) / 11-25.
- Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Илустрације 25.

03 Друштвене науке

37. Баница / Недељко Богдановић / Број 10-11 (2014/15) / 215-227.
- Прегледни рад / Апстракт 215 / Кључне речи 215 / Напомене у тексту / Регистар стручних појмова : кулинарска лексика 224-225 / Литература 226.
38. Белопаланачка околина – инспирација Арнолду Тојнбију за стварање теорије о смени цивилизација / Др Данило Ж. Марковић / Број 1 (2005) / 53-64.
- Изворни научни рад / Апстракт 53 / Кључне речи 53 / Напомене у тексту / Abstract : The Region of Bela Palanka as the Inspiration for Toynbee's Theory of Civilization change, 62-63 / Списак литературе 63-64.
39. Дело проф. др Данила Ж. Марковића / Др Љубиша Митровић / Број 13-14 (2017/2018) / 27-32.
- Прегледни рад / Напомена у тексту.
40. Демографска кретања и Акциони план за позитивне трендове на селу / Слободан Стаменковић / Број 4 (2008) / 271-273.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
41. Демографски суноврат југоисточне Србије и његове рефлексije на основно школство / Милосав Ј. Петровић / Број 7 (2011) / 243-269.
- Прегледни рад / Апстракт 243 / Кључне речи 243 / Напомене у тексту / Табеларни статистички прилози у тексту / Литература 266-267.
42. Дивљански родови и домови / Живота Јоцић / Број 10-11 (2014/15) / 229-278.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Табеларни прилози.
43. Драган Митић: Средње Понишавље – основе стратегије заштите природних и створених вредности / Др Петар Голубовић / Број 2 (2006) / 249-251.
- Приказ.
44. За валоризацију туристичких вредности Беле Паланке / Душан Сенћански, Власта Станојевић / Број 4 (2008) / 275-284.

- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Фотографски прилози у тексту / Картографски прилози у тексту.
- 45. Завичајни зборници југоисточне Србије / Недељко Богдановић / Број 6 (2010) / 313-328.
- Научна критика.
- 46. Запис о Белопаланачким ромским староседелачким фамилијама / Радослав Петровић / Број 2 (2006) / 260-261.
- Публицистика.
- 47. Колекција предмета са територије општине Бела Паланка у Етнографском музеју у Београду / Марина Цветковић, Вјера Медић / Број 5 (2009) / 101-109.
- Прегледни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту 106-107.
- 48. Колико је професор био у праву / Проф. др Милан Антић / Број 4 (2008) / 175-188.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Фотографски прилози у тексту.
- 49. Култура старих у Понишављу / Проф. др Вјекослав Бутиган / Број 4 (2008) / 213-220.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Напомене у тексту.
- 50. Љубатовачки поток, Гајбуца и Костенидол / Градимир Маринковић / Број 8-9 (2012-13) / 109-131.
- Прегледни рад / Напомене у тексту / Статистички прилози у тексту – табеле Картографски и фотографски прилози 127-131.
- 51. Медији и село: има ли наде / Мр Зоран Арачки / Број 4 (2008) / 243-251.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Напомене у тексту / Литература и извори података 250-251.
- 52. Моклиште и његова школа / Милосав Ј. Петровић / Број 5 (2009) / 71-97.
- Прегледни рад / Апстракт 71 / Кључне речи 71 / Напомене у текст / Табеларни прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература и други извори 96-97.
- 53. Музеолошка заштита народне баштине белопаланачког краја / Јован Младеновић / Број 4 (2008) / 265-270.
- Теоријско-методолошки рад / Фотографски прилози 269-270
- 54. Народна веровања у Лужници / Векослав Пејчић / Број 10-11 (2014/15) / 61-79.
- Приређена грађа – теренски записи / Напомене у тексту / Списак казивача 77 / Фотографски прилози 78.
- 55. Наше село данас и општинска власт / Проф. др Христивоје Пејчић / Број

- 4 (2008) / 229-233.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Напомене у тексту.
56. О бегу из села, са жалом / Проф. др Љубинко Милосављевић / Број 4 (2008) / 223-227.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Напомене у тексту.
57. О белопаланачкој народној ношњи / Вјера Медић / Број 7 (2011) / 159-197.
- Изворни научни рад / Апстракт 159 / Кључне речи 159 / Напомене у тексту / Литература 187-188 / Илустрације 189-197
58. О роду Маћинци у Дољу (извод из ширег рада) / Душан Јовановић / Број 12 (2016) / 239-245.
- Публицистика.
59. Осврт на монографију „Три деценије предшколске установе ‘Драгица Лаловић’“ / Момчило Живковић / Број 4 (2008) / 149-152.
- Приказ.
60. Положај и социјални ставови старачких домаћинстава у белопаланачком селу и перспективе његовог развоја / Миша Стојадиновић / Број 4 (2008) / 189-206.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Напомене у тексту / Статистички прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту
61. Последњи тренутак за спас нашег духовног блага / Проф. др Љубисав Ћирић / Број 4 (2008) / 239-242.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
62. Прилог истраживању Ремезијане и предлог уређења простора утврђења у Белој Паланци / Надежда Ракоција / Број 10-11 (2014/15) / 81-102.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Картографски прилози / Скице / Abstract : Supplement on the Examination of Ramesiana and Proposal for Spatial Planning of Fortification in Bela Palanka102.
63. Промене у економској основи нашега села и његова будућност / Проф. др Милорад Божић / Број 4 (2008) / 207-212.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
64. Развој села – пут демографске обнове нације / Проф. др Љубиша Р. Митровић / Број 4 (2008) / 285-291.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
65. Резултати археолошких истраживања на територији општине Бела Паланка у периоду од 2002. до 2014. године / Мира Ружић, Мирослав

- Лазих / Број 8-9 (2012-13) / 7-30.
- Изворни научни рад / Апстракт 7 / Кључне речи 7 / Напомене у тексту / Литература 17-18 / Картографски прилози / Скице / Фотографски прилози.
66. Словенска митологија Понишавља и Лужнице / Векослав Пејчић / Број 7 (2011) / 201-240.
- Извод из рукописне студије / Напомене у тексту.
67. Социјалне и демографске промене на белопаланачком селу. Демографска кретатња у белопаланачкој општини с освртом на депопулацију села / Прим. др Аца Спасић / Број 4 (2008) / 257-264.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу* / Табеларни прилози у тексту.
68. Социолошке рефлексије о контексту остваривања економске делатности у савременом друштву / Проф. др Данило Ж. Марковић / Број 6 (2010) / 129-152.
- Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Литература 150-152.
69. Став друштва према селу и старима / Проф. др Ђура Стевановић / Број 4 (2008) / 235-238.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
70. Суицидност у општини Бела Паланка / Др Милан Т. Антић, др Аца Спасић, др. Бранислав Петровић / Број 2 (2006) / 99-108.
- Изворни научни рад / Апстракт 99 / Кључне речи 99 / Референце / Табеларни прилози у тексту / Литература 107-108 / Summary : Suicide in the Municipality of Bela Palanka 108
71. Сусрети, дијалог и смена цивилизација на Балкану / Др Љубиша Митровић / Број 1 (2005) / 65-75.
- Изворни научни рад / Апстракт 65 / Кључне речи 65 / Напомене у тексту / Abstract : The Relationship, the Dialogue and the Successive Interchange of Civilizations in the Balkans 74 / Списак литературе 74-75.
72. Текстилна радиност у околини Беле Паланке / Марина Цветковић / Број 8-9 (2012-13) / 223-262.
- Изворни научни рад / Апстракт 225 / Кључне речи 225 / Напомене у тексту / Резиме 254 / Литература 255 / Фотографски прилози 257-262.
73. Три фазе у научном стваралаштву професора Љубише Митровића / Мр Драган Тодоровић / Број 4 (2008) / 253-256.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.
74. Узроци старења и депопулације села / Проф. др Петар Голубовић / Број 4 (2008) / 221-222.
- Саопштење на округлом столу *Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу*.

04 Слободна група

75. Беше једном есперанто / Момчило Живковић / Број 8-9 (2012-13) / 485-490.
- Осврт / Фотографски прилози у тексту / Извори 490.
76. Завичајна кухиња белопаланачког краја / Радијана Живковић, Јасмина Голубовић / Број 8-9 (2012-13) / 263-286.
- Информативни прилог / Фотографски прилози у тексту.
77. Завичајни клуб Белопаланчана у Београду / Верица Ракић / Број 6 (2010) / 276-286.
- Информативни прилог / Фотографски прилози у тексту.
78. Најлепше је ђачко доба / Проф. др Војислав Кујунџић / Број 6 (2010) / 253-268.
- Мемоарска белешка / Фотографски прилози у тексту.
79. НАТО бомбардовање белопаланачког краја 1999. године / Братислав Петровић / Број 10-11 (2014/15) / 301-317.
- Публицистика / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Документарни прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту.
80. Нишавски мост код Беле Паланке из 1934. г. / Зоран Пешић / Број 13-14 (2017/2018) / 199-208.
- Научно-популарни рад / Картографски прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература 208.
81. Поводом значајног јубилеја проф. др Данила Ж. Марковића / Љубиша Митровић / Број 8-9 (2012-13) / 463-465.
- Информативни прилог.
82. Разговор са председником САНУ проф. др Владимиром Костићем / разговор водио проф. др Љубиша Митровић / Број 13-14 (2017/2018) / 9-24.
- Интервју.
83. Стваралаштво и мисионарство Никете Ремесијанског / Др Љубиша Митровић / Број 2 (2006) / 27-40.
- Прегледни рад / Апстракт 27 / Кључне речи 27 / Напомене у тексту / Summary : The Creative and Missionary Work of St. Niketa of Remezijana 40.
84. Сто педесет година од проналажења Сврљишких одломака Јеванђеља / Милица Миленковић / Број 10-11 (2014/15) / 57-60.
- Научно-популарни рад / Фотографски прилози / Документарни прилози : факсимил.
85. У Србији подно Суве планине подигнут кип бога Вида / непотписани рад¹³ / Број 7 (2011) / 423-427.
- Информативни прилог / Драган Јовановић : Чему Видова академија? 425-427 / Фотографски прилози у тексту.

---

¹³ Проф. др Љубисав Ћирић.

86. Удружење „Мирис Завичаја“ – Бела Паланка / Радијана Живковић, Јасмина Голубовић / Број 7 (2011) / 378-404.
- Прегледни рад / Фотографски прилози у тексту 389-404.

05 Математика. Природне науке

87. Алелопатија српске рамонде (*Ramonda serbica* Panč. 1874) терцијарног реликта и ендемита Балканског полуострва / Лола Ђурђевић / Број 15 (2019) / 257-277.
- Оригинални научни рад/ Сажетак 257-258 / Кључне речи 259 / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Коришћена литература 273-277.
88. Лековито биље белопаланачког краја / Лола Ђурђевић, Снежана Јарић, Марина Мачукановић-Јоцић / Број 12 (2016) / 7-52.
- Оригинални научни рад/ Сажетак 7-8 / Напомене у тексту / Картографски прилози / Статистички прилози / Фотографски прилози / Литература 52.
89. Прави тартуфи (*Tuber* sp.) и друге подземне гљиве у шумама Сврљишких планина / Лола Ђурђевић / Број 13-14 (2017/2018) / 403-132.
- Оригинални научни рад/ Сажетак 403 / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература 417-422 / Рецепти за јела са тартуфима 423-431.
90. Садржај фенолних киселина у ризосферном земљишту под папратима *caterach officinarum* d. c., *asplenium trichomanes* l, и *asplenium adiantum nigrum* l. (*aspleniaceae*) из Сићевачке клисуре / Лола Ђурђевић / Број 13-14 (2017/2018) / 433-445.
- Оригинални научни рад/ Сажетак 433 / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Статистички прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература 441-443.

06 Примењене науке. Медицина. Техника

91. Крвно-групни системи ABO, RH, KELL, DUFFY, KIDD и MNS у популацији југоисточне Србије / Славољуб Милић, Мирослав Милић / Број 10-11 (2014/15) / 105-117.
- Оригинални научни рад/ Резиме 105 / Циљ рада 105 / Напомене у тексту / Статистички прилози / Литература 117.
92. Одрживи развој Шљивовичке планине и њене подгорине (SWOT анализа) / Јелена Живковић / Број 12 (2016) / 151-161.
- Оригинални научни рад/ Апстракт 151 / Кључне речи 151 / Картографски прилози у тексту / Табеларни прилози у тексту / Литература 161.

07 Уметност. Рекреација. Забава. Спорт

93. Без наслова / непотписани рад¹⁴ / Број 1 (2005) / 217-223.
· Каталог / Биографија Мирослава Живковића 217-218.
94. Белешке и коментари о „Поукама“ и о поеми Св. Никите Ремезијанског „Тебе Бога хвалимо“ / Ђорђе Перић / Број 10-11 (2014/15) / 43-56.
· Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Прилог : текст химне на црквенословенском језику 56.
95. Деведесет година фудбала у Белој Паланци / Душан Ж. Јовановић / Број 5 (2009) / 246-249.
· Информативни прилог / Фотографски прилози у тексту.
96. Иван Колев – Уметник од душе и заната / Бора Рајковић / Број 6 (2010) / 221-229.
· Каталог.
97. Ликовна колонија Дивљана / прир. Мирослав Живковић / ликовни прилози 98-99 / Број 4 (2008) / 97-99.
· Каталог.
98. Лирска палета сликара Мирослава Живковића / Јован Младеновић / Број 13-14 (2017/2018) / 237-242.
· Каталог, ликовна критика / Биографска белешка 237 / Надреализам и лирска апстракција : др Срђан Марковић ; Слика сопственог бића : Милица Тодоровић, историчар уметности.
99. Ловно-туристичке могућности југоисточне Србије и Беле Паланке / Душан Ж. Јовановић / Број 5 (2009) / 233-245.
· Информативни прилог.
100. Молитвена химна „Тебе Бога хвалимо“ у поменима и мелографским записима познатих и мање познатих српских композитора / Ђорђе Перић / Број 13-14 (2017/2018) / 211-233.
· Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Прилози: Једногласни мелографски записи проте Мирка Пабловића из 1932. (по Ст. Ст. Мокрањцу).
101. Молитвена химна св. Никите Ремезијанског „Тебе Бога хвалимо“ у музичком опусу Стевана Ст. Мокрањца / Ђорђе Перић / Број 12 (2016) / 55-67.
· Изворни научни рад / Напомене у тексту / Документарни прилози : партитура 63-67.
102. Недостаје само смешак / Владета Живковић / Број 5 (2009) / 181-195.
· Ретроспективни запис / Ликовни прилози 183-194 / Белешка о аутору 194-195.
103. Оштри камен над Менхетном или белешке о Радовану Ђурићу /

---

¹⁴ Јован Младеновић.

- Миодраг – Даја Анђелковић / Број 8-9 (2012-13) / 423-424.
- Осврт.
104. После десет година шаховске тишине / Др Зоран Калајџић / Број 5 (2009) / 251-253.
- Хроника / Фотографски прилози 253.
105. Скулптуре / Звонимир Костић Палански / Број 2 (2006) / 159-164.
- Каталог / Белешка о аутору 159 / Писмено до писмена – Свето Писмо (Предговор Добривоја Јевтића) 159-162
106. Спелеолошка истраживања на подручју села Горњи Рињ / непотписани рад¹⁵ / Спелеолошко друштво „Зелена брда“ : Мирослав Ђокић-Ђоле, Дубравко Куртовић (фото), Дејан Јанковић (планови и обрада), Мирослав Ђокић (опис објеката), Дубравко Куртовић (текст) / Број 6 (2010) / 171-184.
- Извештај / Картографски прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту.
107. Спорт у Белој Паланци – Спортски центар „Бањица“ / Синиша Ранчић / Број 13-14 (2017/2018) / 263-294.
- Прегледни рад / Табеларни прикази у тексту / Фотографски прилози у тексту.
108. Три поставке академских ликовних уметника из Беле Паланке у Галерији „Чедомир Крстић“ у Пироту / Весна Голубовић / Број 8-9 (2012-13) / 409-422.
- Осврт / Сажетак 409 / Кључне речи 409 / Фотографски прилози у тексту / Ликовни прилози у тексту.
109. Физичко-географске специфичности као фундамент туристичке валоризације Старе планине / Радмила Јовановић / Број 6 (2010) / 185-196.
- Прегледни научни рад / Апстракт 185 / Кључне речи 185 / Картографски прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература и извори 196.
110. Химна „Te Deum laudamus“ („Тебе Бога хвалимо“) у католичкој цркви и историји музике / Весна Миловић / Број 12 (2016) / 69-109.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Картографски прилози / Фотографски прилози / Документарни прилози : партитуре / Литература 102-104.
111. Чији је ово метак? / Звонимир Костић Палански / Број 8-9 (2012-13) / 425-426.
- Осврт поводом изложбе слика у Галерији „Србија“ у Нишу.

---

¹⁵ Дубравко Куртовић.

08 Језик. Лингвистика. Књижевност

112. Баровац и Баровчани / Миодраг Велојић / Број 4 (2008) / 161-167.
· Теренски записи.
113. Без наслова / Братислав Браца Петковић / Број 5 (2009) / 151-163.
· Кратке приче : Слава 151-155, Споменик 156-160, Писмо 160-163 / Белешка о аутору 163.
114. Без наслова / Иванка Косанић / Број 7 (2011) / 271-295.
· Кратке приче : Сандале моје мајке, 271-273 / Црвена кана 273-276 / Сусрет у парку 276-278 / Посета госпође у папучама 278-281 / Живот у четири слике 281-283 / Хотелска соба 283-286 / Концерт 286-288 / На парастосу 288-291 / Посетилац 291-295 / Белешка о аутору 295.
115. Белопаланачке приче / Слободан Јањић / Број 12 (2016) / 293-299.
· Кратке приче : Како су настале битанге 293, О речи које више нема 293-295, Кондање с ореси 295-296, Какво чудо – Цепелин над Белом Паланком 296-298, Руже за краља 298-299 / Фотографија у тексту.
116. Белопаланачки говор у свом окружењу / Др Љубисав Тирић / Број 1 (2005) / 79-90.
· Прегледни рад / Апстракт 79 / Кључне речи 79 / Напомене у тексту / Табеларни прилози / Abstract 88 / Списак литературе 89-90.
117. Белопаланачки надимци / Радмило Поскуричић / Број 4 (2008) / 77-81.
· Публицистика / Апстракт 77.
118. Белопаланачки ојконими / Др Недељко Богдановић / Број 1 (2005) / 93-100.
· Изворни научни рад / Апстракт 93 / Кључне речи 93 / Напомене у тексту / Abstract 100 / Списак литературе 100.
119. Белопаланачки ствараоци не сустају – пишу за своју душу / Бора Рајковић / Број 7 (2011) / 407-413.
· Књижевна критика / Љупка лирика 407-408, Живот испричан стиховима 408-409, Шта је то писац хтео да каже 409-410, Нови „Федон“ или о духу 410, Полицајчева ругалица 410-411, Речник букуровачког говора 411-412, Забелешке о ветанском манастиру 412-413.
120. Богата књижевна продукција о Белој Паланци / Бора Рајковић / Број 5 (2009) / 257-262.
· Књижевна критика / Оживљена прошлост и садашњост, 257-259, Тежња ка документарности и историји 259-260, Гротеска о Мокри 261, Етнографски записи као вредност 261-262.
121. Времплов симетричних судбина. Иванка Косанић: „Догађај код Српске круне“, Свет књиге, 2015. / Владета Живковић / Број 10-11 (2014/15) / 411-415.
· Приказ.

122. Газда / Стана Спасковић-Даниловић / Број 10-11 (2014/15) / 359-362.
  - Кратка прича.
123. Девојачки гроб/ Радослав Петровић / Број 5 (2009) / 229.
  - Забележено казивање.
124. Дивљанска лична имена 1450-1878 г. / Живота В. Јоцић / Број 12 (2016) / 113-148.
  - Изворни научни рад / Апстракт 113 / Кључне речи 113 / Напомене у тексту / Табеларни прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту.
125. Догађај код „Српске круне“ (одломци из истоименог романа) / Иванка Косанић / Број 8-9 (2012-13) / 347-362.
  - Одломци из романа.
126. Душа и влас се лько не заборављају – збирка пословица и изрека. Шеста колекција пословица и изрека из југоисточне Србије / Драгољуб Златковић / Број 1 (2005) / 201-213.
  - Изворни научни рад / Теренски записи / Напомене уз текст / Речник непознатих речи 211-212.
127. Женидба Младена Тошиног / Доброслав Манић Форски / Број 7 (2011) / 399-303.
  - Кратка прича / Речник мање познатих или већ изобичајених речи 302-303.
128. Завичај као берићетна тема – Бела Паланка у делима стваралаца / Бора Рајковић / Број 6 (2010) / 297-303.
  - Књижевна критика / Аутобиографија као запис о људима 297-298, Оговарање комунизма 298-300, Пушка од злобе 300, Лепо упакована општост 301, Лакоћа писања 302, Генерацијски подсетник 301-302.
129. „Игра“ прекрајања историје света. „Ниче из Гуче“ Драгана Јовановића / Иванка Косанић / Број 10-11 (2014/15) / 399-401.
  - Књижевна критика.
130. Избор из књижевне критике / Иванка Косанић / Број 13-14 (2017/2018) / 319-335.
  - Књижевна критика / Живот у магији детаља свакодневице. Драган Великић : „Иследник“, Лагуна, 2015. 319-320, О човеку и његовом усуду. Владимир Кеџмановић : „Осама“, Лагуна, 2015., 321-323, Од класика до просека. Харпер Ли: „Иди постави стражара“, Лагуна, 2015. 323-325, Чаробни плес живота. Алис Манро: „Плес срећних сенки“, Агора, 2015, Превод са енглеског Анђелка Цвијић 325-326, Медаљони љубави за мајку. Љубиша Митровић: „Молитва за матер“, СКЦ Ниш, 2016, 326-328, Мозаик на зиду сећања. Иван Ивањи: „Мој лепи живот у паклу“, Лагуна, 2016. 328-330, Танго љубави и смрти. Ивана Димић: „Арзамас“, Лагуна, 2016. 330-331. Документарне исповести као глас живота. Светлана Аксентијевић: „Рат нема женско лице“, превела са руског Неда Николић Бобић; „Чаробна књига“, Београд, 2015. 331-333,

- Између стварности и фатаморгане. Слободан Зубановић: „Старац и песме“, Краљево, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2015. 333-335.
131. Именослов белопаланачког гробља / Др Љубисав Ћирић, Марија Павловић / Број 6 (2010) / 155-169.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Литература 168.
132. Један могући живот (одломци из романа) / Иванка Косанић / Број 10-11 (2014/15) / 329-357.
- Одломци из романа.
133. Клапша / Радомир Јоцић / Број 10-11 (2014/15) / 365-366.
- Кратка прича.
134. Кратке приче / Иванка Косанић / Број 12 (2016) / 249-264.
- Кратке приче : Знакови 249, Усршња јаја 249-250, Љубав у аутобусу 250, Љубичице 250-251, Споменик 251, Црква 251-252, Љубавна прича 252, Несаница 252-253, Брежа 253, Робот НАО 253, Узде 254, Зид 254, Скок 255-256, Мали тренутак 256, Колица за маче 256-257, Ловац и плен 257-258, Дуел 258, Инспирација 259, Усељење 259-260, Гугутка у кутији 260-261, Вест 261, Отац и син 261, Пустинја 261-262, Клупе 262, Љутић 262, Звукови 262-263, Зова 263, Лепота и страх 263, Девојка са шеширом 263, Дете и трешње 264.
135. Легенде о белопаланачким врелима / Радослав Петровић / Број 6 (2010) / 269-275.
- Приређена грађа – Теренски записи / Фотографски прилози у тексту.
136. Легенде Суве планине¹⁶ / Братислав Петровић / Број 15 (2019) / 249-254.
- Публицистика / Фотографски прилози у тексту.
137. Мајчинска брига за ратну сирочад (Из прошлости манастира св. Димитрија код Дивљане) / Радослав Петровић / Број 5 (2009) / 229-230.
- Публицистика.
138. Миомирис из баште белопаланачке (Ђул девојче – лирске народне песме из белопаланачког краја) / Др Љубиша Рајковић Кожељац / Број 2 (2006) / 239-244.
- Приказ.
139. Надимци пиротског краја и суседних области / Драгољуб Златковић / Број 15 (2019) / 151-204.
- Оригинални научни рад / Теренски записи / Напомене у тексту / Литература 204.
140. О мучењу надом. Милан Митић, *Драме и монодраме*, приредио Ново Томић, Бела Паланка: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2018 / Оливера С. Марковић / Број 15 (2019) / 295-299.
- Приказ.

---

¹⁶ Видети рубрику Исправке – Corrigendum.

141. Одломак из романа Заводник / Дејан Огњановић / Број 8-9 (2012-13) / 390-405.
  - Одломак из романа / Библиографска белешка о аутору романа 400 / Фотографски прилози 401-405.
142. Пад српског Извора / Радослав Петровић / Број 4 (2008) / 169-171.
  - Публицистика.
143. Песме / Данило Јовановић / Број 13-14 (2017/2018) / 307-317.
  - Песме / Велесов унук 307, Колико кратко 308, Дух љуштуре 309, Лов у магли 310, Још само један 311-313, Орао и мандолина 314-315, Портрет венере 316-317.
144. Песме / Лола Ђурђевић / Број 8-9 (2012-13) / 363-365.
  - Песме : Деспота Стефана Лазаревића мач 363, Писмо прати цар Душане 364, Ој, Нишаво 364-365.
145. Песме / Љубиша Митровић / Број 1 (2005) / 179-186.
  - Песме : Венац завичајни 179, Врт Никите Ремесијанског 179-180, Манастир Свети Димитрије 180, Корени 180, Прстен мога завичаја 181-182, Ремесијана 182, Никета Ремесијански 183-184, Лет над Сувом планином 184-185, Завичај мој 185-186 / Белешка о аутору, 186.
146. Песме / Љубомир Прокић / Број 4 (2008) / 85-89.
  - Песме : Остави ме да сањам 85, Поведи ме из незнаја 85, Светлост и сенка 86, Хтела бих да тонем... 86, Ако сам ти поклонила... 87, Ти и ја 87-88 / Белешка о аутору 88-89.
147. Песме / Марија Петровић / Број 10-11 (2014/15) / 363-364.
  - Песме : Суза 363, Пољско цвеће 363.
148. Песме / Негован Јоцић / Број 10-11 (2014/15) / 364.
  - Песме : Тамни облаци 364.
149. Песме / Тихомир Пејчић / Број 4 (2008) / 90-94.
  - Песме : Без наслова 90, Пролеће 90-91, Сувопланинско вече 91, Чаробни жбун 92, Пчела 92, Вивак 92-93, Рало 93, Браћа 93-94 / Белешка о аутору 94 / прир. Б.Р.¹⁷
150. Песме за децу и децје песме из белопаланачког краја / Драгољуб Златковић / Број 6 (2010) / 199-217.
  - Изворни научни рад / Теренски записи.
151. Песме из завичајне Беле Паланке / Лола Ђурђевић / Број 12 (2016) / 265-276.
  - Песме : Љуберажда 265, Јефимија 266, Царска породица 267, Везак везла 268, Митров данак ајдучћи растанак 269, Милће мори љута чемерико 270, Милутин гајдар 270, Ој Нишаво бистра водо 271, Што се срдеш Ђурђо мори 271, Што си Милће на друм истрчала 272, Ваздан плаче принцеза Јелена 273, Деспот Стефан стрелу запе 273, Сента вражал'ц

---

¹⁷ Бора Рајковић.

- 274, Бајем си на ручицу 274, Чучук Стана 275, Држ се земљо Шоп те
гази 276 / Фотографски прилози у тексту.
152. Песничко дело светог Никете Ремезијанског / Др Јован Петковић /
Број 2 (2006) / 41-44.
- Прегледни рад / Апстракт 41 / Кључне речи 41 / Литература 44 / Summary
: Poetical Work of Saint Nicetas of Remesiana 44.
153. Породичне приче о Јањићима / Слободан Јањић / Број 12 (2016) /
231-237.
- Кратке приче / Фотографски прилози у тексту.
154. Почетак пролећа / Иванка Косанић / Број 2 (2006) / 143-145.
- Кратка прича.
155. Приповетке и предања из белопаланачког краја / Драгољуб Златковић
/ Број 5 (2009) / 165-178.
- Изворни научни рад / Теренски записи.
156. Приповетке и предања из белопаланачког краја / Драгољуб Златковић
/ Број 7 (2011) / 336-359.
- Изворни научни рад / Теренски записи / Напомене у тексту.
157. Приповетке и предања из белопаланачког краја, (трећа колекција) /
Драгољуб Златковић / Број 8-9 (2012-13) / 367-390.
- Изворни научни рад / Теренски записи / Напомене у тексту.
158. Приповетке и предања из белопаланачког краја (четврта колекција)
/ Драгољуб Златковић / Број 10-11 (2014/15) / 367-395.
- Изворни научни рад / Теренски записи.
159. Приче из белопаланачког Буцака / Градимир Маринковић / Број 15
(2019) / 233-247.
- Теренски записи / Напомене у тексту.
160. Проза / Драгослав Манић Форски / Број 1 (2005) / 187-197.
- Кратке приче : Старица на путу 187-190, Лабудов крик 190-193, Бурча
194-197 / Белешка о аутору, 197.
161. Размишљања у форми афоризама / Др Љубиша Ј. Јовановић / Број 2
(2006) / 149-156.
- Афоризми : редакцијска прерада чланка *Хуманитарна демократија
будућност човечанства – покушај дефинисања основних принципа.*
162. Реџија – с њу и без њу. Записи из лужничког говора / Љубисав Н.
Тирић / Број 15 (2019) / 143-148.
- Оригинални научни рад / Напомене у тексту.
163. Роман „Цариградски друм“ Братислава Петровића, Београд 2015. г. /
Душан Ђорђевић / Број 13-14 (2017/2018) / 447-448.
- Приказ.
164. Росина свеска / Иванка Косанић / Број 2 (2006) / 125-142.
- Одломак из романа.
165. Ругалице из пиротског краја и суседних области / Драгољуб

- Златковић / Број 13-14 (2017/2018) / 339-390.
- Изворни научни рад / Теренски записи / Напомене у тексту.
166. Сликаp и песник Драгољуб Илић – Џони Драгичка. Биографски портрет са палетом и пером / Јован Младеновић / Број 13-14 (2017/2018) / 243-260.
- Избор из стваралачког опуса / Уметник у души : Негован Јоцић : 244; Сликаp : Иван Колев, академски сликаp : 245 / Ликовни прилози / Подивљала си у пролеће : Пролог за сликаpску палету 247, Рај 248, Живот 249, Песма 250, Глас 251, Птић 252, Проклета била 252, Животни пут 253, Нада 253, Прстен 254, Вила 254, Жеља 255, Сећање 256, Ти 256, Срећа 257, Подивљала си у пролеће 258, Теби 259, Косач 260, Жртва 260, Скица за епилог 260.
167. Случај у аматерском позоришту (Извештај дежурног милиционера) / Иванка Косанић / Број 2 (2006) / 146-148.
- Кратка прича / Белешка о аутору 148.
168. Сонети / Звонимир Костић – Палански / Број 12 (2016) / 277-291
- Песме: Залазак 277, Огањ из мојих вена (сонет у сонету) 278, Гаси се видело очиње (сонет у сонету) 279, Писмена, црна и бела (Црни сонет са белом сенком) 280, С јесени (сонет у сонету) 281, Огледало (сонет у сонету) 282, Камен у пустињи 283, Између сна и јаве 284, Између јаве и сна 285, Орах 286, Добривоју Јевтићу 287, Мраз 288, Сенка 289, Тражим 290, Још један дан 291.
169. Српски народни обичаји из Пиротског округа / Христивоје Пејчић / Број 5 (2009) / 223-227.
- Теренски записи / Напомене у тексту.
170. Сточарско искуство у називима места / Проф. др Христивоје Пејчић / Број 4 (2008) / 73-76.
- Изворни научни рад / Теренски записи / Напомене у тексту
171. Топоними митолошко-паганске мотивације у белопаланачком крају / Др Љубисав Ћирић / Број 2 (2006) / 111-122.
- Изворни научни рад / Апстракт 111 / Кључне речи 111 / Напомене у тексту / Литература 122 / Summary : The Mythologically and Paganly Motivated Toponyms in the Area of Bela Palanka 122.
172. Три српска света завештања / Љубисав Ћирић : избор и прир. / Број 6 (2010) / 287-293.
- Избор из објављених радова.
173. Турци су отишли, али су турцизми остали / Љубисав Ћирић / Број 3 (2007) / 200-213.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице* / Апстракт 200 / Кључне речи 200 / Напомене у тексту / Регистар турцизама,

174. У трагању за магијом речи. Јован Младеновић: „Сокол златних крила“, песме 1974-2016, Студентски културни центар, Ниш 2016 / Иванка Косанић / Број 10-11 (2014/15) / 417-419.
  - Приказ.
175. У чему је смисао побуне. „Буђење Прометеја“ Љубише Р. Митровића / Иванка Косанић / Број 10-11 (2014/15) / 403-405.
  - Приказ.
176. Уз један избор из поезије Љубише Митровића / Недељко Богдановић / Број 6 (2010) / 304-307.
  - Књижевна критика.
177. Ускршње покладе у традицији белопаланачког краја / Драгољуб Златковић / Број 12 (2016) / 219-229.
  - Изворни научни рад / Теренски записи / Апстракт 219 / Кључне речи 219.
178. Хумористичка сижејна структура и карактеризација ликова у делу *С'н ил'* Јава Братислава Петровића / Ана Митић Стошић / Број 15 (2019) / 301-305.
  - Књижевна критика.
179. Четири награђена рада / Братислав Петровић / Број 13-14 (2017/2018) / 297-305.
  - Кратке приче / Окање мртвца сас влашу вино 297- 299, Стојко шумар на дисциплинску 300-302, Ђулина чегрталка 303-304, Паланачка баница 305.

09 Географија. Биографије. Историја

180. Аксентије Сента Митић (1902-1983) врачар из Витановца / Градимир Маринковић / Број 13-14 (2017/2018) / 391-401.
  - Прегледни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Милица Дисина : Вражал'ц Сента из Витановци ; Лола Ђурђевић-Калац : Сента Вражал'ц 400.
181. Антоније Младеновић – учитељ, народни просветитељ и сакупљач народног блага / Драган Крстић / Број 2 (2006) / 219-235.
  - Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
182. Априлски рат 1941. на територији Пиротског округа и бомбардовање Беле Паланке / Миљан Манић / Број 7 (2011) / 133-156.
  - Изворни научни рад / Напомене у тексту / Табеларни прилози у тексту.
183. Архивски прилози о страдању свештенства у Јанкиној падини 1915. године / Јован Младеновић, Немања Нешић / Број 10-11 (2014/15) / 7-28.
  - Изворни научни рад / Апстракт 7 / Кључне речи 7 / Напомене у тексту / Документарни прилози : грађа 11-25 / Извори и литература 26 / Фотографски прилози 27 / Résumé 28.

184. „Бабин Кал“ – узорна монографија села / Драгољуб Златковић / Број 1 (2005) / 245-247.
  - Приказ.
185. Бабина глава – сведок историје / Градимир Маринковић / Број 1 (2005) / 25-50.
  - Изворни научни рад / Апстракт 25 / Кључне речи 25 / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Картографски прилози / Документарни прилози / Abstract : Babina Glava (Baba's Head) - the Witness of History 50.
186. Бела Паланка у историјском континуитету / Др Јован Петковић / Број 1 (2005) / 9-23.
  - Прегледни рад / Апстракт 9 / Кључне речи 9 / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Картографски прилози / Abstract : Bela Palanka in Historical Continuity 22 / Списак литературе 23.
187. Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. / Живота В. Јоцић / Број 6 (2010) / 7-114.
  - Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
188. Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. г. (Наставак II) / Живота В. Јоцић / Број 7 (2011) / 7-99.
  - Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту 85-99.
189. Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877. године / Живота В. Јоцић / Број 5 (2009) / 7-68.
  - Изворни научни рад / Апстракт 7 / Кључне речи 7 / Напомене у тексту / Табеларни прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Документарни прилози у тексту.
190. Белопаланачки крај и одбрана Србије 1914-1915. године / Алекса Поповић / Број 10-11 (2014/15) / 29-39.
  - Прегледни рад / Резиме 29 / Кључне речи 29 / Напомене у тексту / Summary 38 / Извори и литература 38-39.
191. Белопаланачки крај и питање разграничења од Санстефанског мира до Берлинског конгреса 1878. године / Алекса Поповић / Број 13-14 (2017/2018) / 35-48.
  - Изворни научни рад / Апстракт 35 / Кључне речи 35 / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Извори и литература 45-47 / Summary : The Area of Bela Palanka and the Delimitation Question from the Treaty of San Stefano to the Congress of Berlin 48.
192. Белопаланачки крај у Балканским ратовима и Првом светском рату / Ђорђе Стаменковић / Број 8-9 (2012-13) / 33-47.
  - Извод из рукописа.
193. Белопаланчани, Лужничани и Пироћанци у ратној кореспонденцији / Оливер Андовски / Број 1 (2005) / 161-175.
  - Изворни научни рад / Приређена историјска грађа.

194. Белопаланчани у немачким логорима у Норвешкој од 1942. до 1945. године / Лола Ђурђевић, Градимир Маринковић / Број 15 (2019) / 83-140.
· Публицистика / Фотографски прилози у тексту / Коришћена литература 140.
195. Биографски портрети шпајских пароха / Јован Младеновић / Број 1 (2005) / 135-157.
· Изворни научни рад / Апстракт 135 / Кључне речи 135 / Напомене у тексту / Фотографски прилози.
196. Бој на Куновици – Тамњаничка битка / Бора Рајковић / Број 6 (2010) / 115-125.
· Прегледни рад / Апстракт 115 / Кључне речи 115 / Картографски прилози / Резюме : Бой на Куновице – Битва у Тамњаници.
197. Борбе за ослобођење Беле Паланке и околине од Турака 1876-1877. године / Стојанка Бојовић / Број 3 (2007) / 66-72.
· Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
198. Борбени пут српског војника Милисава Ђ. Вељковића из Шпаја 1915. г. / Радослав Петровић / Број 10-11 (2014/15) / 293-294.
· Биографска белешка / Без критичког апарата.
199. Виден Ранђеловић Цера. Прилог за биографију једног заљубљеника у село и задругарство / Данило Ж. Марковић / Број 6 (2010) / 233-241.
· Публицистика / Фотографски прилози у тексту
200. Војни кадар у ослобађању Беле Паланке од Турака / Невена Карабашевић / Број 3 (2007) / 57-65.
· Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
201. Два угледна Гламца – отац и син: Живојин и Јован Нешић / Градимир Маринковић / Број 12 (2016) / 181-192.
· Публицистика.
202. Дивљански архимандрит Агатангел (1820-1891). Духовни вођа белопаланачког краја / Живота Јоцић / Број 3 (2007) / 105-138.
· Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
203. Дивљански манастир као здравствени центар / Живота В. Јоцић / Број 8-9 (2012-13) / 79-106.
· Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози 101-106
204. Дивљански манастир светог Димитрија у XIX веку / Предраг Пузовић / Број 3 (2007) / 97-104.
· Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом*

130-годишњице.

205. Дивљански монаси 1891-1918. г. и изградња манастирске цркве / Живота В. Јоцић / Број 15 (2019) / 29-82.
- Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Табеларни прилози у тексту / Илустрације 75-82.
206. Добровольци у Другом српско-турском рату 1877-1878. / Мирослав Видосављевић / Број 3 (2007) / 73-81.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
207. Дом Здравља Бела Паланка – 50 година у служби здравља / Прим. др Аца Спасић / Број 4 (2008) / 117-131.
- Публицистика / Табеларни прилози у тексту / Документарни прилози у тексту / Без критичког апарата.
208. Допринос становника белопаланачког краја и њихова страдања у борби за ослобођење од Турака / Градимир Маринковић / Број 3 (2007) / 188-199.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
209. Др Миодраг М. Николић, редовни професор Економског факултета у Нишу / Др Милорад Божић / Број 1 (2005) / 239-241.
- Публицистика.
210. Други српско турски рат 1877/78 године и ослобођење Беле Паланке у списима савременика / Борислава Лилић / Број 3 (2007) / 22-56.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
211. Евгеније Прутков – Пољопривредна карта Краљевине Југославије из 1934. г. / Драган Крстић, Иван Цветковић, Милица Лилић / Број 10-11 (2014/15) / 281-290.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Табеларни прилози / Картографски прилози / Списак литературе 23.
212. Запис о старој цркви / Радослав Петровић / Број 2 (2006) / 259.
- Публицистика.
213. Записи на иконама Дивљанског манастира (1820-1991) / Живота Јоцић / Број 13-14 (2017/2018) / 123-138.
- Изворни научни рад / Сажетак 123 / Кључне речи 123 / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Табеларни прилози.
214. Запретано временом: др Миле Златановић – писац првих стоматолошких уџбеника / Проф. др Војислав Павловић / Број 7 (2011) / 307-310.

- Прегледни рад / Литература 310.
- 215. Земљорадничке задруге у Белопаланачком и Лужничком срезу (1894-1946) / Векослав Пејчић / Број 8-9 (2012-13) / 135-221.
- Извод из монографије.
- 216. Идеје Балканске федерације у доба ослобођења југоисточне Србије од Турака / Бранко Надовеза / Број 3 (2007) / 82-96.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
- 217. Из необјављених писама упућених из Врања Милошу С. Милојевићу после Другог српско-турског рата 1878. године / Зоран Бљата Живковић Христић / Број 3 (2007) / 175-182.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
- 218. Иза кулиса историје. Уз 130-годишњицу ослобођења југоисточних крајева Србије од Турака / Бора Рајковић / Број 4 (2008) / 9-28.
- Прегледни рад / Напомене у тексту.
- 219. Казивање Крсте Николића о Првом светском рату / Бора Рајковић / Број 8-9 (2012-13) / 473-481.
- Мемоарска белешка.
- 220. Ко би да се поиграва историјом / Живота Јоцић / Број 8-9 (2012-13) / 511-515.
- Реаговање на критику.
- 221. Ко је ослободио Белу Паланку од Немаца / Проф. др Јован Петровић / Напомене у тексту Број 6 (2010) / 245-252.
- Мемоарска забелешка.
- 222. Куновичка висораван – Плоча – у Првом српском устанку / Градимир Маринковић / Број 2 (2006) / 7-23
- Прегледни рад / Апстракт 7 / Кључне речи 7 / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Summary : The Plateau of Kunovica – „The Ploča“ – in the First Serbian uprising 23.
- 223. Куновичка висораван – Плоча у борбама за ослобођење од Турака / 1877-1878 / Градимир Маринковић / Број 12 (2016) / 165-178.
- Прегледни рад / Апстракт 165 / Кључне речи 165 / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Summary : The Plateau of Kunovica – „The Ploča“ – in the Battle for Releasing the Turks, 1877-1878. 178.
- 224. Манастирске старешине у Дивљани 1737-1862 / Живота Јоцић / Број 13-14 (2017/2018) / 139-157.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту.
- 225. Милан Станојевић – Млађинац, лужнички учитељ и песник. Први

- лужнички учитељ са завршеном учитељском школом после ослобођења од Турака и заставник у историји културног стваралаштва лужничког краја / Векослав Пејчић / Број 12 (2016) / 193-215.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
226. Народно судство у пиротском крају последњих година турског господства / Јелица Недељковић / Број 3 (2007) / 160-166.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
227. Насеља и становништво на подручју Ак-паланачке управе 1877/78. године / Видосава Николић Стојанчевић / Број 3 (2007) / 167-174.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
228. Научни скуп и зборник у част ратника / Бора Рајковић / Број 4 (2008) / 139-145.
- Историографска критика.
229. О прелазу преко Нишаве у Српско-турском рату 1877/78. године и прославама ослобођења од Турака у Белој паланци 1897. и 1898. године / Векослав Пејчић / Број 5 (2009) / 217-222.
- Репринт : Допис Малим новинама, бр. 349, Београд, 20.12.1898.
230. О цркви белопаланачког краја / Живота В. Јоцић / Број 2 (2006) / 45-96.
- Прегледни рад / Апстракт 45 / Кључне речи 45 / Напомене у тексту / Табеларни прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Summary : On the Churches in the Area of Bela Palanka 96.
231. Одбрана Ниша на Златарици, стогодишњица Шпајске борбе / Александар Динчић / Број 8-9 (2012-13) / 49-61.
- Изворни научни рад Апстракт 49 / Кључне речи 49 / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Summary: The Defense od Niš on Zlatarica. The hundreth anniversary of the fight at Špaj 60 / Извори и литература 61.
232. Олга Прудков – ликовни педагог. Од Владивостока до Беле Паланке / Драган Крстић / Број 4 (2008) / 133-136.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
233. Ослобођење Беле Паланке 13. октобра 1918. године / Радослав Петровић / Број 8-9 (2012-13) / 483-484.
- Мемоарска белешка.
234. Османско освајање Пирота и Беле Паланке 1690. године / Татјана Катић / Број 3 (2007) / 146-152.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*

235. Оснивање библиотеке у Белој Паланци – један велики почетак /
Стевка Јовановић / Број 1 (2005) / 117-121.
· Публицистика.
236. Основна школа у Дивљани (1904-2006) (извод из монографије) /
Живота В. Јоцић / Број 8-9 (2012-13) / 289-343.
· Изворни научни рад / Напомене у тексту / Статистички прилози у тексту
/ Фотографски прилози у тексту.
237. Основна школа у Дивљани (1904-2006); (извод из монографије);
Други део / Живота Јоцић / Број 10-11 (2014/15) / 121-211.
· Изворни научни рад / Фотографски прилози у тексту.
238. Поигравање историјом. Реаговање поводом окончања прилога
Животе Јоцића о белопаланачким насељима / Бора Рајковић / Број 8-9
(2012-13) / 497-509.
· Историографска критика.
239. Понишавље у национално-ослободилачком покрету српског народа
у XIX веку (до 1877. године) / Владимир Стојанчевић / Број 3 (2007) /
11-21.
· Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице*.
240. Поплава у Белој Паланци 1939. године / Драган Крстић / Број 7
(2011) / 360-377.
· Оригинални научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у
тексту.
241. Посета краља Александра I Карађорђевића Белој Паланци 1933.
године / Слободан Јањић / Број 2 (2006) / 257-258.
· Публицистика.
242. Посета краља Александра Обреновића Белој Паланци 1894. године
/ Јован Младеновић / Број 8-9 (2012-13) / 469-472.
· Приређена грађа / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
243. Почеци електрификације у Белој Паланци / Ђорђе Стаменковић /
Број 10-11 (2014/15) / 297-299.
· Извод из рукописа.
244. Почеци и развој предшколства у белопаланачкој општини / Милосав
Ј. Петровић / Број 2 (2006) / 167-188.
· Изворни научни рад / Апстракт 167 / Кључне речи 167 / Напомене у
тексту / Картографски прилози у тексту / Табеларни прилози у тексту
/ Фотографски прилози у тексту / Литература 187-188 / Summary : The
Begining and Development of the Children's Nursery in the Community of
Bela Palanka 188.
245. Прилози за хронику села Шпај / Јован Младеновић / Број 2 (2006) /
191-215.

- Изворни научни рад / Апстракт 191 / Кључне речи 191 / Напомене у тексту / Фотографски прилози 208-214 / Summary : Contributions the Chronicle of the Vilage of Špaj 215.
- 246. Природне одлике, историја и становништво села Шпаја / Тихомир Филиповић / Број 1 (2005) / 125-134.
- Публицистика.
- 247. Прокламација кнеза Милана Обреновића српском народу о проглашењу независности / Драгиша Кецојевић / Број 3 (2007) / 214-221.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
- 248. Радомир Чивовић – Први директор Гимназије у Белој Паланци (1941-1944) / Драган Крстић / Број 5 (2009) / 199-206.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
- 249. Развој школства у белопаланачком крају у XIX веку / Драган Крстић / Број 1 (2005) / 103-116.
- Изворни научни рад / Апстракт 103 / Кључне речи 103 / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Abstract : The Development of the System of Education in the Region of Bela Palanka in the 19th Century 116.
- 250. Рајко Митић – легенда фудбала са нашег простора / Јелена Панчић / Фотографски прилози 235-237, Број 1 (2005) / 227-237.
- Транскрибовани текст Радета Шошкића из документарног филма *Рајко Митић из ФК „Црвена Звезда“*.
- 251. Ранохришћански храмови белопаланачког краја у народном памћењу / Бора Рајковић / Број 5 (2009) / 129-134.
- Изворни научни рад / Апстракт 129 / Кључне речи 129 / Напомене у тексту / Резюме : Ранохристианские храмы в окресности Белой Паланки в народной памяти 134
- 252. Регулисање Мокранске реке кроз Белу Паланку / Сретен Димитријевић / Број 2 (2006) / 255-256.
- Публицистика.
- 253. Свеобухватна студија о окупацији пиротског краја у Великом рату. Предраг М. Видановић, *Пиротски крај у Европском вртлогу 1912-1918. Историјски приказ посвећен становништву пиротског краја*, Историјски архив Пирот, Пирот 2015 / Алекса М. Поповић / Број 15 (2019) / 293-295.
- Приказ.
- 254. Сећање на пиротског великана. Поводом десет година од смрти др Илије Николића (1922-2008) / Векослав Пејчић / Број 15 (2019) / 209-231.
- Публицистика.
- 255. Сињачки манастир св. Оца Николе / Бранислава Милић / Број 5

- (2009) / 111-127.
- Прегледни рад / Напомене у тексту / Картографски прилози у тексту / Фотографски прилози у тексту / Скице / Литература 126-127
256. Соколско друштво у Белој Паланци 1910-1941 / Синиша Ранчић / Број 8-9 (2012-13) / 429-460.
- Изворни научни рад / Апстракт 429 / Кључне речи 429 / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература 460 / Извори 460.
257. Србислав Николић – старина из Шпаја / Јован Младеновић / Број 5 (2009) / 207-214.
- Публицистика.
258. Српске старине Пиротског округа у Путопису Мите Ракића 1878. године / Мирослав Зубић / Број 3 (2007) / 153-159.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
259. Старине у атарима села Горње и Доње Гламе / Градимир Маринковић / Број 5 (2009) / 135-149.
- Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту.
260. Стрељачке дружине у Пиротском округу 1881-1902 / Векослав Пејчић / Број 10-11 (2014/15) / 319-325.
- Прегледни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози.
261. Сувопланинске легенде. Похара Кратова / Бора Рајковић / Број 7 (2011) / 334-335.
- Публицистика.
262. Три ратна дневника из Првог светског рата / Јован Младеновић / Број 13-14 (2017/2018) / 53-110.
- Одломци из дневника: Александар В. Цветковић, Бележник из Великог рата 1916-918 (прир. Јован Младеновић, Немања Нешић), Народни музеј Ниш, Ниш, 2018, 31-58; 53-76 / одломак из: Крста Соколовић, Хиљаду дана страдања – ратни дневник телеграфисте Војводе Степе Степановића (прир. и предг. Живорад Петровић), Просвета, Ниш, 1995, 6, 119-149; 77-109 / Мемоарски запис: Како је каплар српске војске зарадио 58 бугарских војника и добио Карађорђеву звезду 109-110.
263. Узгајање пиринча на Топлици / Драгана Амедоски / Број 3 (2007) / 139-145.
- Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
264. Хајдучија на простору Беле Паланке / Братислав Петровић Браца / Број 7 (2011) / 313-333.
- Прегледни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози у тексту / Литература 333.

265. Хроника над хроникама – Својеврсна сага о Глами и Гламцима. Градимир Маринковић и сарадници: Горња и Доња Глама, Библиотека „Хронике села“, Књига 352, Београд, 2011. Издавачи: Културно-просветна заједница Србије – Београд и Народна библиотека „Вук Караџић“ – Бела Паланка, 2011. године / Милосав Ј. Петровић / Број 7 (2011) / 414-421.
  - Приказ.
266. Црвена Јабука у записима и легендама / Мица Ђенић / Број 3 (2007) / 183-187.
  - Саопштење на научном скупу *Други Српско-турски рат 1877-1878. Ослобођење југоисточне Србије и Беле Паланке – поводом 130-годишњице.*
267. Црква – капела са костурницом св. Кирила и Методија у Црвеној Реци. Вечна кућа јунака Тимочке дивизије / Јован Младеновић / Број 8-9 (2012-13) / 63-77.
  - Изворни научни рад / Апстракт 63 / Кључне речи 63 / Напомене у тексту / Summary : St. Cyril and Methody's church-chapel with an ossuary in Crvena Reka. The eternal home to the Timok division heroes 73 / Извори и литература 74 / Фотографски прилози 75-77.
268. Црква св. Николе у Горњем Стрижевцу (1830-2017) / Векослав Пејчић / Број 13-14 (2017/2018) / 159-196.
  - Изворни научни рад / Напомене у тексту / Фотографски прилози / Скице.
269. Четири турска документа из Дивљане / Живота В. Јоцић / Број 7 (2011) / 100-132.
  - Изворни научни рад – приређена историјска грађа / Напомене у тексту.
270. Читаонице и књижаре у Белој Паланци до 1941.г. / Ђорђе Стаменковић / Број 10-11 (2014/15) / 295-296.
  - Извод из рукописа.

II

РЕГИСТАР НАСЛОВА

А

- Аксентије Сента Митић врачар из Витановца, 180.
Алелопатија српске рамонде (*ramonda serbica* рапч. 1874.) терцијерног реликта и ендемита Балканског полуострва, 87.
Антоније Младеновић, 181.
Априлски рат 1941. на територији Пиротског округа и бомбардовање Беле Паланке, 182.
Архивски прилози о страдању свештенства у Јанкиној падини 1915. године, 183.

Б

- „Бабин Кал“, 184.
Бабина глава, 185.
Баница, 37.
Баровац и Баровчани, 112.
Без наслова, 93, 113, 114.
Бела Паланка у историјском континуитету, 186.
Белешке и коментари о „Поукама“ и о поеми Св. Никите Ремезијанског, 94.
Белопаланачка насеља у писаним изворима до 1877, 187, 188, 189.
Белопаланачка околина, 38.
Белопаланачке приче, 115.
Белопаланачки говор у свом окружењу, 116.
Белопаланачки крај и одбрана Србије 1914-1915. године, 190.
Белопаланачки крај и питање разграничења од Санстефанског мира до Берлинског конгреса 1878. године, 191.
Белопаланачки крај у Балканским ратовима и Првом светском рату, 192.
Белопаланачки надимци, 117.
Белопаланачки ојконими, 118.
Белопаланачки ствараоци не сустају, 119.
Белопаланачко културно лето, 1.
Белопаланчани, Лужничани и Пироћанци у ратној кореспонденцији, 193.
Белопаланчани у немачким логорима у Норвешкој од 1942. до 1945. године, 194.
Беше једном есперанто, 75.
Библиографија Белопаланачког зборника, 2.

Библиографија радова часописа Белопаланачки зборник: годишњак радова, 3.
Биографски портрети шпајских пароха, 195.
Богата књижевна продукција о Белој Паланци, 120.
Бој на Куновици – Тамњаничка битка, 196.
Борбе за ослобођење Беле Паланке и околине од Турака 1876-1877. године, 197.
Борбени пут српског војника Милисава Ђ. Вељковића из Шпаја 1915. г., 198.

В

Виден Ранђеловић Цера, 199.
Војни кадар у ослобађању Беле Паланке од Турака, 200.
Времплов симетричних судбина, 121.

Г

Газда, 122.
Гостовање председника САНУ, проф. др Владимира Костића на промоцији Белопаланачког зборника, 272.

Д

Два угледна Гламца, 201.
Деведесет година фудбала у Белој Паланци, 95.
Девојачки гроб, 123.
Дело проф. др Данила Ж. Марковића, 39.
Демографска кретања и Акциони план за позитивне трендове на селу, 40.
Демографски суноврат југоисточне Србије, 41.
Дивљанска лична имена 1450-1878 г., 124.
Дивљански архимандрит Агатангел (1820-1891), 202.
Дивљански манастир као здравствени центар, 203.
Дивљански манастир светог Димитрија у XIX веку, 204.
Дивљански родови и домови, 42.
Дивљански монаси 1891-1918 године и изградња манастирске цркве, 205.
Добровољци у Другом српско-турском рату 1877-1878., 206.
Догађај код „Српске круне“, 125.
Дом Здравља Бела Паланка – 50 година у служби здравља, 207.
Допринос становника белопаланачког краја и њихова страдања у борби за ослобођење од Турака, 208.
Др Миодраг М. Николић, 209.
Драган Митић: Средње Понишавље, 43.
Драгоцен допринос историји школства и Беле Паланке, 4.

Други српско турски рат 1877/78 године и ослобођење Беле Паланке у списима савременика, 210.

Душа и влас се лъко не заборављају, 126.

Е

Евгеније Прутков, 211.

Ж

Женидба Младена Тошиног, 127.

Живота В. Јоцић, Белопаланачка насеља, 5.

З

За валоризацију туристичких вредности Беле Паланке, 44.

Завичај као берићетна тема – Бела Паланка у делима стваралаца, 128.

Завичајна кухиња белопаланачког краја, 76.

Завичајни зборници југоисточне Србије, 45.

Завичајни клуб Белопаланчана у Београду, 77.

Завршна реч – Проф. др Бориславе Лилић, Значај Другог српско-турског рата 1877-1878. године, 6.

Запис о Белопаланачким ромским староседелачким фамилијама, 46.

Запис о старој цркви, 212.

Записи на иконама Дивљанског манастира (1820-1991), 213.

Запретано временом: др Миле Златановић – писац првих стоматолошких уџбеника, 214.

Земљорадничке задруге у Белопаланачком и Лужничком срезу (1894-1946), 215.

И

Иван Колев – Уметник од душе и заната, 96.

„Игра“ прекрајања историје света, 129.

Идеје Балканске федерације у доба ослобођења југоисточне Србије од Турака, 216.

Из необјављених писама упућених из Врања Милошу С. Милојевићу после Другог српско-турског рата 1878. године, 217.

Иза кулиса историје, 218.

Избор из књижевне критике, 130.

Именослов белопаланачког гробља, 131.

In memoriam, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

Ј

Један могући живот, 132.
Јован Ћирић: Градиште, 21.

К

Казивање Крсте Николића о Првом светском рату, 219.
Клапша, 133.
Ко би да се поиграва историјом, 220.
Ко је ослободио Белу Паланку од Немаца, 221.
Колекција предмета са територије општине Бела Паланка у Етнографском музеју у Београду, 47.
Колико је професор био у праву, 48.
Кратке приче, 134.
Крвно-групни системи ABO, RH, KELL, DUFFY, KIDD и MNS у популацији југоисточне Србије, 91.
Култура старих у Понишављу, 49.
Куновичка висораван – Плоча, 222, 223.

Л

Легенде о белопаланачким врелима, 135.
Легенде Суве планине, 136.
Лековито биље белопаланачког краја, 88.
Ликовна колонија Дивљана, 97.
Лирска палета сликара Мирослава Живковића, 98.
Ловно-туристичке могућности југоисточне Србије и Беле Паланке, 99.

Љ

Љубатовачки поток, Гајбуца и Костенидол, 50.

М

Мајчинска брига за ратну сирочад, 137.
Манастирске старешине у Дивљани 1737-1862, 224.
Медији и село: има ли наде, 51.
Милан Станојевић – Млађинац, лужнички учитељ и песник, 225.
Миомирис из баште белопаланачке, 138.
Моклиште и његова школа, 52.
Молитвена химна „Тебе Бога хвалимо“ у поменима и мелограцфским

записима познатих и мање познатих српских композитора, 100.
Молитвена химна св. Никите Ремезијанског „Тебе Бога хвалимо“ у музичком опусу Стевана Ст. Мокрањца, 101.
Музеолошка заштита народне баштине белопаланачког краја, 53.

Н

Надимци из пиротског краја и суседних области, 139.
Најлепше је ђачко доба, 78.
Народна веровања у Лужници, 54.
Народно судство у пиротском крају последњих година турског господства, 226.
Насеља и становништво на подручју Ак-паланачке управе 1877/78. године, 227.
НАТО бомбардовање белопаланачког краја 1999. године, 79.
Научни скуп и зборник у част ратника, 228.
Наше село данас и општинска власт, 55.
Недостаје само мешак, 102.
Нишавски мост код Беле Паланке из 1934. г., 80.

О

О бегу из села, са жалом, 56.
О белопаланачкој народној ношњи, 57.
О мучењу надом, 140.
О прелазу преко Нишаве у Српско-турском рату 1877/78. године и прославама ослобођења од Турака у Белој паланци 1897. и 1898. године, 229.
О роду Маћинци у Долу, 58.
О цркви белопаланачког краја, 230.
Обележавање Дечје недеље у Белој Паланци, 22.
Обележавање јубилеја 140 година од ослобођења Беле Паланке од Турака, 23.
Обележавање стогодишњице ослобођења белопаланачког краја у Првом светском рату, (1918-2018), 24.
Одбрана Ниша на Златарици, стогодишњица Шпајске борбе, 213.
Одломак из романа Заводник, 141.
Одрживи развој Шљивовичке планине и њене подгорине (SWOT анализа), 92.
Округли сто Социјалне и демографске промене у белопаланачком селу, 25.
Олга Прудков – ликовни педагог, 232.
Осврт на монографију „Три деценије предшколске установе ‘Драгица Лаловић’“, 59.

Ослобођење Беле Паланке 13. октобра 1918. године, 233.
Османско освајање Пирота и Беле Паланке 1690. године, 234.
Оснивање библиотеке у Белој Паланци, 235.
Основна школа у Дивљани (1904-2006), 236, 237.
Отвори очи ако можеш, 35.
Оштри камен над Менхетном или белешке о Радовану Ђурићу, 103.

П

Пад српског Извора, 142.
Песме, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149.
Песме белопаланачке, 271.
Песме за децу и децје песме из белопаланачког краја, 150.
Песме из завичајне Беле Паланке, 151.
Песничко дело светог Никете Ремезијанског, 152.
Поводом значајног јубилеја проф. др Данила Ж. Марковића, 81.
Повратак Итаки или чежња за завичајем, 26.
Поздравна реч председника општине, прим. др Аце Спасића, 27.
Поздравна реч председника Организационог одбора, проф. др Бориславе Лилић, 28.
Поигравање историјом, 238.
Покретање „Белопаланачког Зборника“, 29.
Положај и социјални ставови старачких домаћинстава у белопаланачком селу и перспективе његовог развоја, 60.
Понишавље у национално-ослободилачком покрету српског народа у XIX веку, 239.
Поплава у Белој Паланци 1939. године, 240.
Породичне приче о Јањићима, 153.
Посета краља Александра I Карађорђевића Белој Паланци 1933. године, 241.
Посета краља Александра Обреновића Белој Паланци 1894. године, 242.
После десет година шаховске тишине, 104.
Последњи тренутак за спас нашег духовног блага, 61.
Почетак пролећа, 154.
Почеци електрификације у Белој Паланци, 243.
Почеци и развој предшколства у белопаланачкој општини, 244.
Прави тартуфи (*Tuber sp.*) и друге подземне гљиве у шумама Сврљишких планина, 89.
Прилог истраживању Ремезијане и предлог уређења простора утврђења у Белој Паланци, 62.
Прилози за хронику села Шпај, 245.
Приповетке и предања из белопаланачког краја, 155, 156, 157, 158.

Природне одлике, историја и становништво села Шпаја, 246.
Приче из белопаланачког Буцака, 159.
Проза, 160.
Прокламација кнеза Милана Обреновића српском народу о проглашењу независности, 247.
Промене у економској основи нашега села и његова будућност, 63.
Промоција књиге Белопаланачки буцак Градимира Маринковића, 30.

Р

Радомир Чивовић – Први директор Гимназије у Белој Паланци (1941-1944), 248.
Развој села – пут демографске обнове нације, 64.
Развој школства у белопаланачком крају у XIX веку, 249.
Разговор са председником САНУ проф. др Владимиром Костићем, 82.
Размишљања у форми афоризама, 161.
Рајко Митић – легенда фудбала са нашег простора, 250.
Ранохришћански храмови белопаланачког краја у народном памћењу, 251.
Регулисање Мокранске реке кроз Белу Паланку, 252.
Резултати археолошких истраживања на територији општине Бела Паланка у периоду од 2002. до 2014. године, 65.
Ређија – с њу и без њу, 162.
Реч на почетку, 31.
Реч Програмског савета и Уредништва, 32.
Роман „Цариградски друм“ Братислава Петровића, Београд 2015. г., 163.
Росина свеска, 164.
Ругалице из пиротског краја и суседних области, 165.

С

Садржај фенолних киселина у ризосферном земљишту под папратима *caterach officinarum* d. c., *asplenium trichomanes* l, и *asplenium adiantum nigrum* l. (*aspleniaceae*) из Сићевачке клисуре, 90.
Свеобухватна студија о окупацији пиротског краја у Великом рату, 253.
Сећање на пиротског великана, 254.
Сињачки манастир св Оца Николе, 255.
Скулптуре, 105.
Сликар и песник Драгољуб Илић – Џони Драгичка, 166.
Словенска митологија Понишавља и Лужнице, 66.
Случај у аматерском позоришту, 167.
Соколско друштво у Белој Паланци 1910-1941, 256.
Сонети, 168.

Социјалне и демографске промене на белопаланачком селу, 67.
 Социолошке рефлексције о контексту остваривања економске делатности у савременом друштву, 68.
 Спелеолошка истраживања на подручју села Горњи Рињ, 106.
 Списак аутора, 33.
 Спорт у Белој Паланци – Спортски центар „Бањица“, 107.
 Србислав Николић – старина из Шпаја, 257.
 Српске старине Пиротског округа у Путопису Мите Ракића 1878. године, 258.
 Српски народни обичаји из Пиротског округа, 169.
 Став друштва према селу и старима, 69.
 Старине у атарима села Горње и Доње Гламе, 259.
 Стваралаштво и мисионарство Никете Ремесијанског, 83.
 Сто педесет година од проналажења Сврљишких одломака Јеванђеља, 84.
 Сточарско искуство у називима места, 170.
 Стрелачке дружине у Пиротском округу 1881-1902, 260.
 Сувопланинске легенде. Похара Кратова, 261.
 Суицидност у општини Бела Паланка, 70.
 Сусрети, дијалог и смена цивилизација на Балкану, 71.
 Summary: The Second Serbian – Turkish War and the liberation Southeastern Serbia and Bela Palanka, 34.

Т

Текстилна радиност у околини Беле Паланке, 72.
 Топоними митолошко-паганске мотивације у белопаланачком крају, 171.
 Три поставке академских ликовних уметника из Беле Паланке у Галерији „Чедомир Крстић“ у Пироту, 108.
 Три ратна дневника из Првог светског рата, 262.
 Три српска света завештања, 172.
 Три фазе у научном стваралаштву професора Љубише Митровића, 73.
 Турци су отишли, али су турцизми остали, 173.

У

Узгајање пиринча на Топлици, 263.
 У Србији подно Суве планине подигнут кип бога Вида, 85.
 У трагању за магијом речи, 174.
 У чему је смисао побуне, 175.
 Удружење „Мирис Завичаја“ – Бела Паланка, 86.
 Уз један избор из поезије Љубише Митровића, 176.
 Узроци старења и депопулације села, 74.

Употреба Псалама у „Поукама“ св. Никите Ремезијанског, 36.
Ускршње покладе у традицији белопаланачког краја, 177.

Ф

Физичко-географске специфичности као фундамент туристичке валоризације Старе планине, 109.

Х

Хајдучија на простору Беле Паланке, 264.

Химна „Te Deum laudamus“ („Тебе Бога хвалимо“) у католичкој цркви и историји музике, 110.

Хроника над хроникама, 265.

Хумористична сижејна структура и карактеризација ликова у делу Братислава Петровића С’н ил’јава 178.

Ц

Црвена Јабука у записима и легендама, 266.

Црква – капела са костурницом св. Кирила и Методија у Црвеној Реци, 267.

Црква св. Николе у Горњем Стрижевцу (1830-2017), 268.

Ч

Четири награђена рада, 179

Четири турска документа из Дивљане, 269.

Чији је ово метак?, 111.

Читаонице и књижаре у Белој Паланци до 1941.г., 270.

III

АУТОРСКИ РЕГИСТАР

А

АМЕДОСКИ, Драгана, 263.
АНДОВСКИ, Оливер, 193.
АНЂЕЛКОВИЋ, Миодраг Даја, 103.
АНТИЋ, Милан Т., 30, 48, 70.
АРАЦКИ, Зоран, 51.

Б

БОГДАНОВИЋ, Недељко, 21, 37, 45, 118, 176.
БОЖИЋ, Милорад, 63, 209.
БОЈОВИЋ, Стојанка, 197.
БУТИГАН, Вјекослав, 49.

В

ВЕЛОЈИЋ, Миодраг, 112.
ВИДОСАВЉЕВИЋ, Мирослав, 206.

Г

ГОЛУБОВИЋ, Весна, 108.
ГОЛУБОВИЋ, Јасмина, 76, 86.
ГОЛУБОВИЋ, Петар, 5, 43, 74.

Д

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Сретен, 252.
ДИНЧИЋ, Александар, 231.

Ђ

ЂЕНИЋ, Мица, 266.
ЂОРЂЕВИЋ, Душан, 163.
ЂУРЂЕВИЋ, Лола, 87, 88, 89, 90, 144, 151, 194.

Ж

ЖИВКОВИЋ ХРИСТИЋ, Зоран Бљата, 217.

ЖИВКОВИЋ, Владета, 102, 121.

ЖИВКОВИЋ, Јелена, 92.

ЖИВКОВИЋ, Мирослав, 97.

ЖИВКОВИЋ, Момчило, 59, 75.

ЖИВКОВИЋ, Радијана, 76, 86.

ЖИВКОВИЋ, Светлана, 22.

З

ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб, 126, 139, 150, 155, 156, 157, 158, 165, 177, 184.

ЗУБИЋ, Мирослав, 258.

И

ИЛИЋ, Гордана, 9.

Ј

ЈАЊИЋ, Слободан, 115, 153, 241.

ЈАРИЋ, Снежана, 88.

ЈОВАНОВИЋ, Викторија, 18.

ЈОВАНОВИЋ, Данило, 143.

ЈОВАНОВИЋ, Душан, 15, 58, 95, 99.

ЈОВАНОВИЋ, Љубиша Ј., 161.

ЈОВАНОВИЋ, Радмила, 109.

ЈОВАНОВИЋ, Стевка, 235.

ЈОЦИЋ, Живота, 16, 32, 35, 42, 124, 187, 188, 189, 202, 203, 205, 213, 220, 224, 230, 236, 237, 269.

ЈОЦИЋ, Негован, 148.

ЈОЦИЋ, Радомир, 133.

К

КАЛАЈЦИЋ, Зоран, 104.

КАРАБАШЕВИЋ, Невена, 200.

КАТИЋ, Татјана, 234.

КЕЦОЈЕВИЋ, Драгиша, 247.

КОСАНИЋ, Иванка, 12, 114, 125, 129, 130, 132, 134, 154, 164, 167, 174, 175.

КОСТИЋ, Звонимир Палански, 105, 111, 168.

КРСТИЋ, Драган, 23, 181, 211, 232, 240, 248, 249.
КУЈУНЦИЋ, Војислав, 78.

Л

ЛАЗИЋ, Мирослав, 65.
ЛАИНОВИЋ СТОЈАНОВИЋ, Надежда, 7.
ЛИЛИЋ, Борислава, 28, 210.
ЛИЛИЋ, Милица, 6, 211.

М

МАНИЋ, Драгослав Форски, 127, 160.
МАНИЋ, Миљан, 182.
МАРИНКОВИЋ, Градимир, 50, 159, 180, 185, 194, 201, 208, 222, 223, 259.
МАРКОВИЋ, Данило Ж., 11, 19, 38, 68, 199.
МАРКОВИЋ, Оливера С., 140.
МАЧУКАНОВИЋ-ЈОЦИЋ, Марина, 88.
МЕДИЋ, Вјера, 47, 57.
МИЛЕНКОВИЋ, Милица, 84.
МИЛИЋ, Бранислава, 255.
МИЛИЋ, Мирослав, 91.
МИЛИЋ, Славољуб, 91.
МИЛОВИЋ, Весна, 110.
МИЛОСАВЉЕВИЋ, Љубинко, 56.
МИТИЋ СТОШИЋ, Ана, 178.
МИТРОВИЋ, Љубиша, 4, 8, 14, 24, 32, 39, 64, 71, 81, 82, 83, 145.
МЛАДЕНОВИЋ, Златица, 10.
МЛАДЕНОВИЋ, Јован, 53, 98, 166, 183, 195, 242, 245, 27, 262, 267.

Н

НАДОВЕЗА, Бранко, 216.
НЕДЕЉКОВИЋ, Јелица, 226.
НЕПОТПИСАНИ РАД, 12, 25, 29, 33, 34, 85, 93, 106.
НЕШИЋ, Немања, 183, 262.
НИКОЛИЋ СТОЈАНЧЕВИЋ, Видосава, 227.
НИКОЛИЋ, Вида, 17.
НИКОЛИЋ, Тихомир, 246.

О

ОГЊАНОВИЋ, Дејан, 141.

П

ПАВЛОВИЋ, Војислав, 214.

ПАВЛОВИЋ, Марија, 131.

ПАНЧИЋ, Јелена, 1, 250.

ПЕЈЧИЋ, Векослав, 54, 66, 215, 225, 229, 254, 260, 268.

ПЕЈЧИЋ, Тихомир, 149.

ПЕЈЧИЋ, Христивоје, 55, 169, 170.

ПЕРИЋ, Ђорђе, 36, 94, 100, 101.

ПЕТКОВИЋ, Јован, 152, 186.

ПЕТРОВИЋ, Бранислав, 70.

ПЕТРОВИЋ, Братислав Браца, 79, 113, 136, 179, 264.

ПЕТРОВИЋ, Јован, 221.

ПЕТРОВИЋ, Марија, 147.

ПЕТРОВИЋ, Милосав Ј., 2, 41, 52, 244, 265.

ПЕТРОВИЋ, Радослав, 46, 123, 135, 137, 142, 198, 212, 233.

ПЕШИЋ, Зоран, 80.

ПОПОВИЋ, Алекса, 3, 190, 191, 253, 272.

ПОСКУРИЧИЋ, Радмило, 117.

ПРОКИЋ, Љубомир, 146.

ПУЗОВИЋ, Предраг, 204.

Р

РАДОЛИЧИЋ Вања, 271.

РАЈКОВИЋ, Бора, 20, 96, 119, 120, 128, 196, 218, 219, 228, 238, 251, 261.

РАЈКОВИЋ, Љубиша Кожељац, 138.

РАКИЋ, Верица, 77.

РАКОЦИЈА, Надежда, 62.

РАНЧИЋ, Сениша, 107, 256.

РУЖИЋ, Мира, 65.

С

Св. Никита Ремезијански, 32.

СЕНЋАНСКИ, Душан, 44.

СПАСИЋ, Аца, 27, 67, 70, 207.

СПАСКОВИЋ-ДАНИЛОВИЋ, Стана, 122.

СТАМЕНКОВИЋ, Ђорђе, 192, 243, 270.

СТАМЕНКОВИЋ, Слободан, 40.

СТАНКОВИЋ, Ивана, 24.

СТЕВАНОВИЋ, Ђура, 69.

СТОЈАДИНОВИЋ, Миша, 60.

СТОЈАНЧЕВИЋ, Владимир, 239.

Т

ТОДОРОВИЋ, Драган, 73.

Ћ

ЋИРИЋ, Љубисав, 31, 61, 116, 131, 162, 171, 172, 173.

Ф

ФИЛИПОВИЋ, Тихомир, 246.

Ц

ЦВЕТКОВИЋ, Иван, 211.

ЦВЕТКОВИЋ, Марина, 47, 72.

ИСПРАВКЕ – CORRIGENDUM

Пошто је већ био завршен прелиминарни слог броја 15 (2019), по одлуци Редакције је, након саветовања чланова Редакције и главног и одговорног уредника, дошло до следећих измена:

1.

У садржај *Белопаланачког зборника* 15 (2019) су убачена два нова текста:

271. Песме белопаланачке / Вања Радојичић / Број 15 (2019) / 281-288.

· Песме : Човеку 281-282, Пред дететом 282-283, Врелска вила 283, Ода баници. 1. дан 284, Ода баници. 2. дан 284, Ода баници. 3. дан или Причала ми баба 284, Преображење Господње 285, Преображење Господње. 1. вашарски дан 286, Преображење Господње. 2. вашарски дан 287, Преображење Господње. 3. вашарски дан 288.

272. Гостовање председника САНУ, проф. др Владимира Костића на промоцији *Белопаланачког зборника* / Алекса М. Поповић / Број 15 (2019) / 369-370.

· Информативни прилог / Фотографски прилози у тексту.

2.

Наслов текста *Легенде Суве планине* / Братислав Петковић (Стручни регистар №136), промењен је у *Сувопланински ликови*.

Bibliography of the texts of the Annual *Belopalanački zbornik: godišnjak radova*

S U M M A R Y

This article represents the completely list of texts which were published heretfore in fourteen volumes of the Annual *Belopalanački zbornik: godišnjak radova*, that the Public Library „Vuk Karadžić“, Bela Palanka publishes. The Annual was founded in 2005 as homeland annual of papers in historical, scientific, social and economisal courses currents, culture and art field. Heretfore fourteen volumes were published in twelve issues: eight regular issues (1,2,4,5,6,7,12, 15), three twofold-issues (8-9, 10-11,13-14), and one special issue (3), which was published in co-publishing between the Public Library „Vuk Karadžić“, Bela Palanka and the Institute for Political Studies, Belgrade. In this paper, all of texts (270 in total) were presented in this bibliography by the ISBD (CP) international standard. Author's names and texts' titles were presented based on integrally content of the Annual's issues, so the inequalities in writting of the authors' title and middle letter are there, but in some cases, there are the nicknames or allias too. The texts without author's name are marked as „Unsigned“, but in the reconstruction of authorstip is given in the footnote. The text without title were marked as „Without Title“.

Key words: Bibliography, Belopalanački Zbornik, Professional Register, Title's Register, Authors' Register.

ХРОНИКА

ГОСТОВАЊЕ ПРЕДСЕДНИКА САНУ, ПРОФ. ДР ВЛАДИМИРА КОСТИЋА НА ПРОМОЦИЈИ БЕЛОПАЛАНАЧКОГ ЗБОРНИКА

У склопу обележавања Дана општине Бела Паланка, 5. јула, у Установи културе „Ремизијана“ је 4. јула 2019. године организована промоција четрнаестог броја часописа Белопаланачки зборник. Поздравну реч одржао је Милан Спасић, управник Народне библиотеке „Вук Караџић“ из Беле Паланке, а потом се присутнима обратио Мирослав Маринковић, заменик председника општине Бела Паланка. На промоцији су говорили Живота Јоцић, главни и одговорни уредник Белопаланачког зборника, проф. др Љубиша Митровић, председник Програмског савета Зборника. Програм је водила Ирена Рангелов, секретар Редакције.

Сл. 1. Редакција зборника с председником САНУ. С лева: Живота Јоцић, Ирена Рангелов, Јован Младеновић, Љубиша Митровић, Владимир Костић, Иванка Косанић, Мирослав Живковић, Драган Крстић (фот. 2019, Г. Стојановић)

Промоцији Зборника присуствовали су, на позив организатора промоције – Народне библиотеке „Вук Караџић“ из Беле Паланке – председник Српске академије наука и уметности, проф. др Владимир Костић и председник Огранка САНУ у Нишу, проф. др Нинослав Стојадиновић. Академик Владимир Костић је након промоције одржао пригодан говор уз промоцију Зборника, а потом и предавање о значају локалних упоришта културе у националној култури, односно узајамној повезаности културне политике на локалном и државном нивоу. Нарочито је истакнут значај завичаја, *habitus homini*, за обликовање човекове личности. Професор Костић је, после излагања, одговарао на питања публике, која је показала знатно интересовање за дијалог оваквог карактера. У овом разговору, потврђена је основна теза излагања – да је „обичан човек“ итекако заинтересован за културни и научни живот у свом окружењу и на ширем, националном плану.

Сл. 2. Председник САНУ уручује управнику Народне библиотеке „Вук Караџић“ у Белој Паланци академијина издања као поклон

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ И ПРЕДАЈУ РУКОПИСА

I Основна упутства

§1 Часопис *Белопаланачки зборник: годишњак радова* је завичајни годишњак радова из области науке, друштвених и привредних токова, културе и уметности. Сви радови послати за објављивање у *Белопаланачком зборнику* морају бити оригинални. Не смеју бити раније објављени, у целости или у деловима. Радови послати за објављивање у *Белопаланачком зборнику* не смеју бити у истовременом поступку објављивања у ма ком другом часопису, зборнику или другим публикацијама.

§1a Часопис *Белопаланачки зборник: годишњак радова* објављује научне радове (не дуже од 40 000 карактера основног текста, не рачунајући име аутора, наслов, резиме, литературу и превод резимеа); прилоге из књижевности (из области поезије и прозе, не дуже од 40 000 карактера основног текста); приређену књижевну, језичку, историјску и уметничку грађу (у дужини текста која одговара обиму грађе која се објављује, са пропратним аналитичким текстом не дужим од 20 000 карактера основног текста), стручне текстове (претходна саопштења, научне и уметничке приказе, осврте, полемике, критике и сл., не дуже од 20 000 карактера основног текста) и информативне прилоге (хронике, некрологе, интервјуе и сл. не дуже од 20 000 карактера основног текста).

§1b У изузетним случајевима, Редакција може дозволити објављивање дужег текста.

§2 Текстови у *Белопаланачком зборнику*, објављују се на српском језику, ћириличним писмом, научним или књижевним стилем. За навођење стручних термина, дозвољено је коришћење одговарајућег страног језика и писма. Сви текстови морају имати све формалне делове, осим ако у Упутству нису наведени изузеци.

§2a Уколико се ради о научним и стручним радовима, исти морају имати резиме на српском језику и на једном од следећих језика: енглеском (Summary), француском (Résumé), руском (Резюме) или немачком (Zusammenfassung). Сви научни текстови морају садржати резиме на српском језику после наслова, а пре основног текста рада и једном од горенаведених језика на крају рада, иза литературе. После резимеа на српском и једном од горенаведених језика, наводе се кључне речи (пет до десет кључних речи или синтагми које најбоље описују садржину рада, те треба користити стручне термине уже везане за обрађену тему) на српском и једном од горенаведених језика (тј. Key words, Mots clés, Ключевые слова, Schlüsselwörter).

§3 Научни радови који се објављују у *Белопаланачком зборнику*, деле се на изворне и прегледне научне радове.

§3а Изворни научни радови представљају резултат научног истраживања које је допринело откривању нових чињеница, до тада непознатих науци, који тиме остварују трајну научну вредност. Приређена књижевна, језичка, историјска и уметничка грађа, сматрају се изворним научним радом.

§3б Прегледни научни радови садрже синтетички преглед и анализу постојећих научних резултата, с тим да у њима морају бити изнета ауторова оригинална тумачења, запажања и закључци, који допуњују научно сазнање о дџатом питању. Прегледним радом се не сматра компилација претходних научних достигнућа.

§4 При писању свих текстова, користи се фонт Times New Roman, величине 12 pt, са проредом 1,5 pt. Подножне напомене (фусноте), пишу се истим фонтом, али величином 10 pt, са проредом 1 pt. Читав текст рада, изузев наслова, који је центриран (опција Center) мора бити обострано поравнат коришћењем опције Justify. За писање подножних напомена (фуснота) и састављање списка литературе, обавезно је коришћење стила *The Chicago Manual of Style*. Маргине треба подесити на 2,5 cm са сваке стране.

§4а Због специфичности истраживања и представљања резултата истраживања у природно-математичким, био-медицинским и техничким наукама, ауторима се оставља могућност да изабере други начин цитирања, с тим да у једном раду морају да задрже једнообразни начин цитирања. При првом цитирању, у подножној напмени (фусноти) треба означити који начин цитирања ће бити коришћен кроз читав рад. Остала правила за састављање научних и стручних радова односе се и на ауторе радова из области обухваћених у овом члану.

§5 На првој страни текста, у горњем левом углу пре основног текста рада, исписују се име, средње слово и презиме аутора, а испод имена – афилијација аутора. Аутори без афилијације уписују место сталног пребивалишта. Уз име аутора треба да стоји подножна напомена (фуснота) у којој је наведен контакт e-mail аутора.

§5а Један рад може имати највише двоје аутора.

§6 Испод имена аутора, исписује се великим словима (опција UPPERCASE, величина слова 12 pt) наслов текста, не дужи од 100 карактера, који мора јасно означити предмет рада. Уколико наслов довољно не упућује на конкретни предмет рада, треба бити допуњен поднасловом. Поднаслов се пише малим словима, величине 12 pt. Наслов и поднаслов су центрирани, сходно упутствима у §4.

§6а Наслови прилога из области књижевности формулишу се слободном вољом аутора. Колекције књижевних текстова морају имати заједнички наслов. У супротном, сматраће се непотпуним текстовима.

§6б Уз наслов треба да стоји подножна напомена (фуснота) која,

уколико постоје, пружа податке о раду (у оквиру ког пројекта и које институције је настао, ко га финансира, могуће захвалнице и сл.).

§7 Испод наслова, пише се резиме у дужини од 500 до 1000 карактера, који мора бити написан тачно и разговетно, да садржи предмет и циљ рада, корпус (изворе) истраживања, резултате и закључке истраживања.

§8 Испод резимеа, пишу се кључне речи, према упутству из §2а.

§9 Испод кључних речи, пише се основни текст рада, који може да има поглавља и потпоглавља (не више од три потпоглавља у једном поглављу), са кратким поднасловима. Наслови поглавља пишу се на средини, малим словима, величине 12 pt, **Bold**, *Italic*, а наслови потпоглавља на средини, малим словима, величине 12 pt, *Italic*.

§10 Испод основног текста рада, на посебној страни, наводи се списак извора и литературе (тим редом), с тим што се код извора најпре наводе необјављени извори, под посебним поднасловом, потом објављени извори, под посебним поднасловом, а иза њих литература, под посебним поднасловом. Списак извора и литературе наводи се без скраћеница, на језику и писму којим је свака јединица из литературе написана у оригиналу, по азбучном реду, најпре ћириличким писмом, потом латиничним, а онда, уколико постоје, осталим писмима. Објављени извори и литература се уређују тако да се уписује прво презиме, па име аутора, наслов дела, издавач и место и година издања. За часописе који су гласила појединих установа, није обавезно наводити издавача, али се пише опсег страна на којима се чланак налази. Интернет извори наводе се на крају потпоглавља на које се односе (тј. Објављени извори или Литература), са пуним линком и датумом приступа у загради. Примери су наведени у одељку: *II Упутства за писање подножних напомена (фуснота) и литературе (Примери)*.

§11 Испод литературе, на посебној страни, пише се име, средње слово и презиме аутора, пуни наслов рада, резиме и кључне речи на једном од горенаведених језика.

§12 Стручни радови и информативни прилози, не морају да садрже све формалне делове које морају да садрже научни радови, с тим да су обавезни делови: име, средње слово, презиме, афилијација (или место сталног пребивалишта) аутора, наслов, основни текст и списак извора и литературе (уколико се не ради о приказу или анализи појединачног дела и сл.), сходно §1а, §5, §5а, §6, §9, §10.

§13 Свака тврдња у научном и стручном раду, мора бити поткрепљена одговарајућим изворима и литературом, што се означава у подножној намени (фусноти). Све фотографије, графикони, табеле и сл. морају бити означене бројем и насловом (нпр. Табела 1, Статистички преглед становништва 1921-1931 за Пиротски округ) и поткрепљене извором, који се исписује непосредно испод дате фотографије, графикона, табеле и сл., величином 10 pt.

§13a Сви научни и стручни радови подвргавају се рецензирању. Рецензент мора имати више или исто научно звање као аутор. По потреби, радови ће бити лекторисани.

§14 Књижевноуметнички радови објављују се у посебном делу *Белопаланачког зборника* и плод су стваралачког надахнућа аутора, те, стога, не подлежу упутствима за уређивање научних и стручних текстова, с тим да су обавезни делови рада име, средње слово, презиме, афилијација (или место сталног пребивалишта) аутора, наслов, основни текст, сходно §1a, §5, §5a, §6, §6a, §6б, §9. Књижевни текстови могу припадати било ком жанру књижевности. Због специфичности циљева *Белопаланачког зборника*, пожељни су књижевноуметнички текстови на призренско-тимочком дијалекту, односно локалним говорима Понишавља и Лужнице. Књижевноуметнички радови морају проћи лекторски поступак.

§15 Радове слати у *Word* формату, на носачу текста (CD/DVD) на адресу:

Народна Библиотека „Вук Караџић“, Бела Паланка,
Редакција часописа „Белопаланачки зборник: годишњак радова“
Крсте Јоцића, бр. 4,
18310 Бела Паланка,
или на e-mail адресу: vukbiblioteka@gmail.com.

§16 Редакција неће узимати у обзир радове који нису уређени према приложеном упутству. Зарад лакшег уређења рада, у даљем тексту су дати примери за писање формалних делова текста.

II Упутства за писање подножних напомена (фуснота) и литературе (Примери)

§17 Подножне напомене (фусноте) пишу се на следећи начин:

А) Необјављени извори:

- Архивска грађа: Архив Србије (даље: АС), Министарство иностраних дела, Просветно-политичко одељење (даље: МИД-ПП), 1890., ред 7, ф. VIII, ПП №299, Генерални конзулат краљевине Србије у Скопљу-Министарству иностраних дела, Скопље 7. новембар 1890.

- Усмено казивање: Ауторизовани (или неауторизовани) интервју, забелешка, казивање Име и Презиме казивача, из Назив места одакле је казивач, у поседу аутора (или неке друге особе, институције и сл., при чему се наводе подаци о месту где дотична особа живи, односно, где је седиште институције). На исти начин цитирају се и аудио-визуелни записи, с тим да се за ову врсту извора, наводи и време у које се на запису јављају цитирани подаци.

- Приватна преписка и фотографије: Име и Презиме пошиљаоца – Име и Презиме примаоца, датум, место, у приватној збирци Име и Презиме власника збирке. Код фотографија: Фото: Име и Презиме аутора фотографије, датум, место, у приватној збирци Име и Презиме власника збирке.

Б) Цитирање из књига:

- Уколико се ради о једном аутору: Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914)*, III, *Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914)*, Београд 2010, број стране.

- Уколико се ради о два аутора: Б. Младеновић, М. Павловић, *Коста Миловановић Пећанац*, Београд 2003, број стране.

- Уколико се ради о више од два аутора: Група аутора, *Историја српског народа*, IV-1, *Срби у XVIII веку*, (ур. С. Гавриловић), Београд 1994.², број стране.

- У даљем тексту, ако се подножна напомена (фуснота) узастопно понови на истој страни, пише се: Исто, број стране; а уколико се понови на другој страни или на истој страни, али није узастопна, пише се: Ч. Попов, нав. дело, број стране.

- Уколико се користи више књига истог аутора, приликом првог цитирања, пише се пуни наслов књиге, а приликом сваког наредног, осим ако се не ради о узастопној подножној напмени на истој страни, пише се скраћени назив књиге: Ч. Попов, *Грађанска Европа III*, број стране, односно Ч. Попов, *Од Версаја до Данцига*, број стране.

- Уколико се поново користи књига два или више аутора, пише се: Б. Младеновић, М. Павловић, нав. дело, број стране, односно Група аутора, ИСН IV-1, број стране. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

- Приређивач, или преводилац књиге: Никола П. Пашић, *Писма, чланци и говори 1872-1891*, (прир. Л. Перовић, А. Шемјакин), Београд 1995, број стране. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

- Докторске дисертације и магистарске и мастер тезе, као и дела у рукопису наводе се исто као и књиге са једним аутором, с тим да се уместо издавача, наводи „Одбрањена докторска дисертација – датум одбране, факултет, универзитет, рукопис, број стране“.

В) Цитирање текстова из часописа, зборника и хрестоматија: Ђ. Игњатовић, *Српска јавност и оснивање бугарског књижевног друштва 1869*, Историјски часопис, 18/1971, број стране. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

Г) Цитирање из збирки докумената: *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, Књига 1, Свеска 1, 29. мај/11. јун 1903. – 14/27 фебруар 1904., (прир. А. Раденић, ур. Р. Самарцић), Београд 1991., № број документа, број стране. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

Д) Енциклопедије, лексикони, речници: *Живковић, Никола*, Енциклопедија српске историографије, (прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић), Београд 1997, број стране. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

Ђ) За електронска издања било које врсте извора и литературе, даје се пуни линк странице, са датумом приступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Perv_serb_vosst_1/index.phtml?id=8287 (на дан 10.5.2017). За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

Е) Новински чланци наводе се по примеру: *Пашић и четири краља*, (Ж. Лазић), фељтон, Вечерње новости, 3. фебруар 2005., број стране. Зависно од врсте новинског чланка, исти се може сматрати извором другог степена или литературом. За поновно цитирање ове врсте текстова, важе претходни примери.

§18 Списак извора и литературе уређује се у складу са §10.

Пример:

Необјављени извори

Архив Србије, Министарство иностраних дела, Просветно-политичко одељење.

Објављени извори

Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914, Књига I, Свеска 1, 29. мај/11. јун 1903. – 14/27 фебруар 1904., (прир. Раденић, Андрија, ур. Самарцић, Радован), Српска академија наука и уметности, Београд 1991.

Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия, Книга первая 1804-1807, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Perv_serb_vosst_1/index.phhtml?id=8287 (на дан 10.5.2017).

Литература

Група аутора, *Историја српског народа*, IV-1, *Срби у XVIII веку*, (ур. С. Гавриловић), Српска књижевна задруга, Београд 1994.²

Енциклопедија српске историографије, (прир. Ћирковић, Сима, Михаљчић, Раде), Београд 1997.

Игњатовић, Ђорђе, *Српска јавност и оснивање бугарског књижевног друштва 1869*, Историјски часопис, 18, Историјски институт (опционо), Београд 1971, 417-428.

Младеновић, Божица, Павловић, Момчило, *Коста Миловановић Пећанац*, Институт за савремену историју, Београд 2003.

Никола П. Пашић, *Писма, чланци и говори 1872-1891*, (прир. Перовић, Латинка, Шемјакин, Андреј), НИУ – Службени лист СРЈ, Београд 1995.

Пашић и четири краља, (Лазих, Живорад), фељтон, дневни лист Вечерње новости, 3. фебруар 2005.

Попов, Чедомир, *Грађанска Европа (1770-1914)*, III, *Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914)*, Завод за уџбенике, Београд 2010.

Попов, Чедомир, *Од Версаја до Данцига*, Завод за уџбенике, Београд 2015.

§19 Образац форме научног и стручног рада је следећи:

Име, Средње слово и Презиме аутора¹
Афилијација аутора/место сталног пребивалишта

НАСЛОВ РАДА²
Поднаслов рада (уколико је потребно)

Р е з и м е : резиме у дужини од 500 до 1000 карактера, који мора бити написан тачно и разговетно, да садржи предмет и циљ рада, корпус (изворе) истраживања, резултате и закључке истраживања.

Кључне речи: Прва, друга, трећа, четврта, пета.

Основни текст рада (у складу са горенаведеним упутствима)

Извори и литература
(у складу са горенаведеним упутствима)

Name, Middle Letter, Surname/ Nom, lettre du milieu, Prénom/ Имя, отчество,
Фамилия/ Vorname, mittlerer Buchstabe, Nachname

TITLE/ TITRE/ ЗАГОЛОВOK/ ARTIKELTITEL

Summary/Résumé/Резюме/Zusammenfassung

Key words/Mots clés/Ключевые слова/Schlüsselwörter: First, Second, Third, Fourth, Fifth/premiere, deuxièmee, troisièmee, quatrièmee, cinquièmee/первая, вторая третья, четвертая, пятая/erste, zweite, dritte, vierte, fünfte.

---

¹ Контакт e-mail адреса.

² На ком је рад пројекат, ко води пројекат, ко га финансира, могуће захвалнице.